«جۇڭگو مەدەنىيەت ئۇرۇنلىرى سېرىيەسىدىكى مەدەنىيەت تەرىبى تەكشۈرۈش»
نامىدىكى ئالاھىدە سان

«شىنجاڭ ئۇرۇنلىرى مۇھاپىتى»نامىدىكى مەخسۇس سان

双效期刊
中华人民共和国新闻出版总署

ئۇستاز ئەدەب، ئۇيغۇر مائارىپ تارىخى
تەتقىقاتچىسى مەرھۇم ئابدۇللا تالىپ
ئەپەندى (1924 ــ 2005.5.28)

ــ مۇراددىل ئابدۇسۇلى

ISSN 1008-6498
03>
9 771008 649003

新疆文物

2007

XINJIANG CIVILIZATION • СИНЬЦЗЯНСКАЯ КУЛЬТУРА • ميراس مەدەنىيىتى

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى نادىرسى

شائىر، ئەدەبىي تەرجىمان، ئاخبارات نەزەرىيىچىسى مۇختار مەخسۇت ئەپەندى

ۋەكىللىك ئىلمىي ئەمگەكلىرىدىن: «ئاشقار سىرى»، «ئەلھا قىيىق»، ئاملىق شېئىرلار توپلاملىرى: «ئاخبارات يېزىقچىلىق ماھارىتى»، «مۇخبىرلىق ساۋاقنامىسى» ئاملىق تەتقىقات كىتابلىرى: خەنزۇچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغان كىتابلاردىن «غەربكە ساياھەت» (رومان، 2 قىسىم)، «يېڭى ئەسىر: مۇتەپەككۇرلار ساداسى»: خەنزۇچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ تۈزگەن كىتابلاردىن «ئىلاھە چوققىسى» (شېئىرلار توپلىمى)، «كاتىبات يېزىقچىلىقى»، «بالىلارنى ئورتاق تىلدا تەربىيىلەيلى»، «يېزىقچىلىق» (2 قىسىم) نەشر قىلىنغان.

شنجاڭ مەدەنىيىتى

(56- يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئىلمىي ژۇرنال

2007- يىل 2- سان

(ئومۇمىي 284- سان)

باش مۇھەررىر:
زۇنۇن باقى (قوشۇمچە)
(ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى)

دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل ئىجرائىيە مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:
قۇربان مامۇت
(ئالىي مۇھەررىر)

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:
رىسالەت مۇھەممەت
(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

تەكلىپلىك مۇھەررىر:
نۇرمۇھەممەت ئۆمەر ئۇچقۇن
(ئەدەبىيات ماگىستىر ئاسپىرانتى)

●شوئارىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبابلىق، ئوقۇشچانلىق●

بۇ سانىدا

چىن ئىنسان ھەققىدە قىسسە

بۇركۈت چۈجىلىرىنىڭ پەرۋازى .....(ئوچېرك) .....ياسىنجان سادىق چوغلان 2

تەپەككۇر كۆزى

تەپەككۇر مېۋىلىرى .... شەمشىمەر ئەبەيدۇللام قاتارلىقلار 18

پاراسەت ..... مامۇتجان نۇرمۇھەممەت تەرجىمىسى 26

تىكەنلىك گۈللەر

60 ياشتا ئويلىغانلىرىم ..... نۇرمۇھەممەت توختى 27

ئەدەبلەر شەجەرىسى

يىللار ۋە ئەقىدە .....يالقۇن روزى 33

خانىم ـ قىزلىرىمىز نېمە دەيدۇ

ھەق گەپ قىلغان ئوغلانغا باربكاللا ..... ئانىقىز مۇھەممەتسېيىت 36

قىرتاق پاراگلار

ھايات .....ئەسقەر ئەھمىدي تەرجىمىسى 39

كەينىدىكى غەيۋەتلەر ..... يۈسۈپجان مۇھەممەت تۇغيان تەرجىمىسى 39

ئىككى مەسەل ..... ئابلىز ساقى پەزىلەتشاھ تەرجىمىسى 40

بارغانسېرى ئوخشاپ قېلىش ..... ئابلەت ئابلىز سەردارىي تەرجىمىسى 40

... نىك باھاسى ..... ئەزىز تۇردى ئاقھون تەرجىمىسى 40

ئادەمىي سالام ـ سەھەت ئىلىك ئېلىشقا، خالسانە ياردەم باربكاللا ـ رەھمەتكە تەشنا بولماقتا .....سېيىت تىلۋالدى تەرجىمىسى 41

ئوغلۇمنىڭ ھەيرەتلىرى ..... پولاتجان ۋېلاخۇن ئېلى 42

بۇرۇنقىغا يۈز كېلەلمەيدىغان بەزى «تەرەققىيات»لىرىمىز....(فېلىيەتون).....مەمتىمىن ئابلىز 43

ئاۋۇتكامنىڭ ئىلتىماسى..... (« «) .....ئابدۇرەھمان ئەزىز ئوغلى 44

دادامنىڭ ساراڭلىقى..... (« «) ..... روزىمۇھەممەت مۇتەللىپ 45

ھېكايە تېخى ئاخىرلاشمىدى

چۈش ۋە ئامانەت .....ئاينۇر دولقۇن 47

مەنمۇ قارىشىمنى قويۇپ باقاي

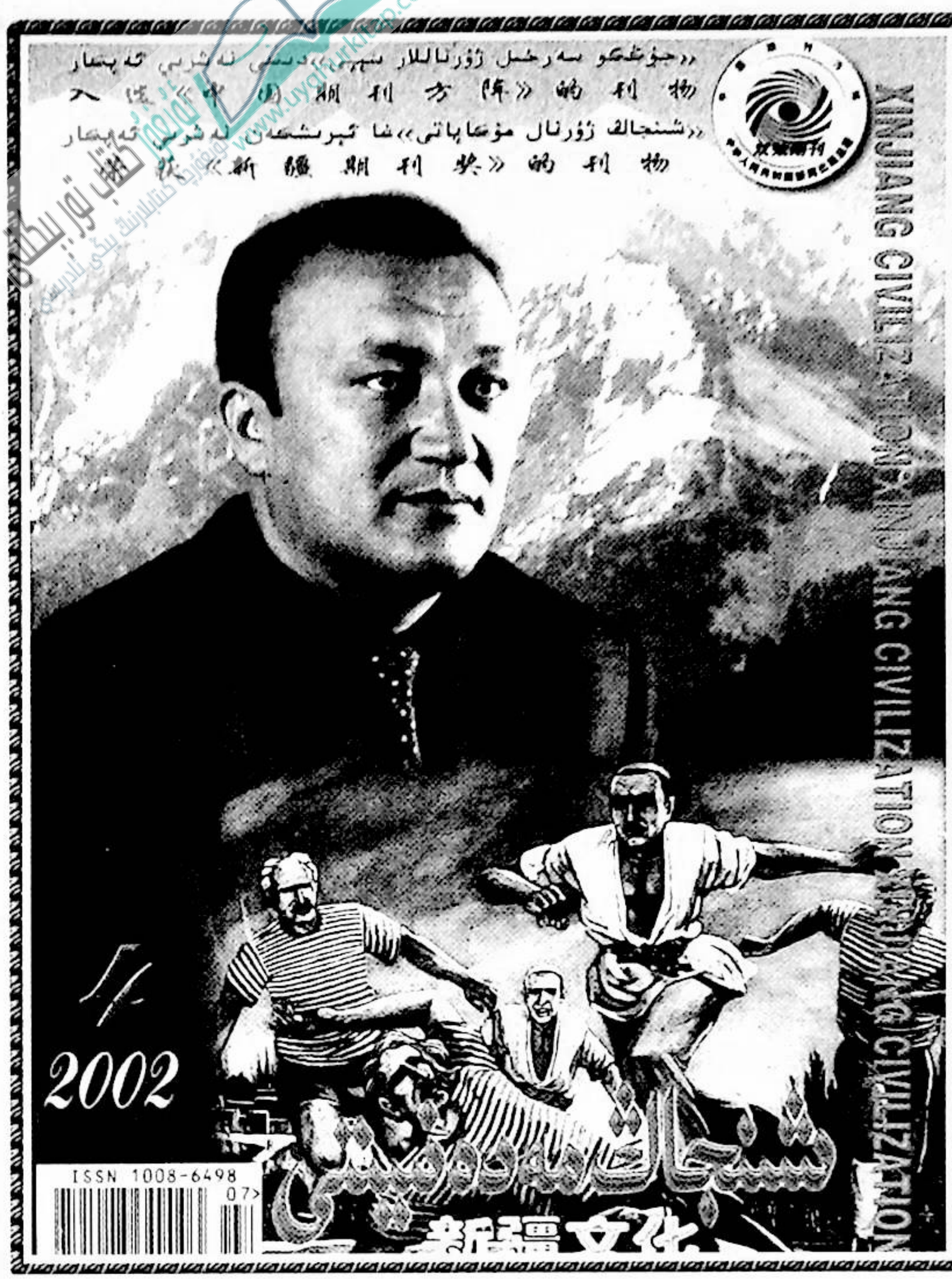
بىزگە زۆرۈرى قەتئىي ئېنىقلىق .....ئابلەت مۇھەممەت 52

تەقدىرنىڭ تەدبىرىگىدە

ئىشسىزلىقمۇ ياكى ئىقتىدارسىزلىقمۇ؟ ..... ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقي 75

مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: بەھرام قۇربان سىنتاش (تەكلىپلىك)؛ ژۇرنال نامىنى يازغۇچى: سۇلايمان ئىسمائىل (تەكلىپلىك).

بۇ سانىنىڭ ئىجرائىيە مەسئۇل مۇھەررىرى ۋە تېخنىكىلىق: قۇربان مامۇت

دۇنيا كۆلەملىك ھەۋەسكارلىق

سېرۋانتېس

(ئوچېرك)

ياسىنجان سادىق چوغلان

ئىبادەت ئەسلىي خەلقنە خىزمەت قىلىشتۇر،
مەسچىت، جايىنامازدا ئەمەس بولۇشتۇر.

— شەيخ سەئدىي شىرازىي

ئىنسانىيەت مەدەنىيەت دەۋرىگە قەدەم قويغاندىن باشلاپ بىرلا مەقسەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ كەلدى. غايە ئۈچۈن قىلىنغان بۇ كۈرەش ـ مېھنەتلەر ئەتىنكى پارلاق، گۈزەل يولنى ئاچتى، بۈيۈك ئارمانلارنىڭ مەنزىلىنى كۆرسەتتى. يىغىپ ئېيتقاندا، تارىخنىڭ ئىنئامى يەنىلا غايىلىك، ئىرادىلىك كىشىلەرگە مەنسۇپ بوپكەلدى.

تارىختىن بېرى ئىككى ئەزىم دەريا ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان ئەزىزانە قەشقەر بېشىدىن تالاي ئىسىق ـ سوغۇق، بوران ـ چاپقۇننى ئۆتكۈزۈپ، خۇددى مۇقەددەس، بۈزرۈكۈار ئانىغا ئوخشاش ئاق كۆڭۈللۈكى، كۆيۈمچانلىقى، چىدام ـ غەيرىتى بىلەن ساخاۋەتلىك ئىللىق باغرىدا كۈرمىكلاپ ئەلسۆيەر، ۋاپادار، مەردۇ ـ مەردانە ئەزىمەتنى بېقىپ ئۆستۈردى. ئاشۇ مەرد ئوغلانلار ئۆز نۆۋىتىدە پەرزەنتلىك بۇرچىنى ئىسىدە مەھكەم ساقلاپ ۋەتەن ئۈچۈن، خەلق ـ مىللەت ئۈچۈن پىداكارلىق كۆرسەتتى. ھالال مېھنەت ئەجرىدىن خۇش پۇراق گۈللەرنى ئېچىلدۇرۇپ، ئانا قەشقەرنىڭ چېكىسىگە قىستى. ھەئە، ھەممىمىزگە تولمۇ ياققان «سۇۋغات»دېگەن ناخشىدا ئېيتىلغانغا ئوخشاش:

بىر تال گۈل سورىساڭ،
بىر قۇچاق بېرەي...
...

ھەقىقەتەن بۇ ناخشا مەردۇمەردان ئوغلانلارنىڭ ناخشىسى. بۇ ناخشىنى ئېيتماق ئاسان بولغان بىلەن، چىن يۈرىكىدىن چىقىرىپ، دېگىنىگە ئەمەل قىلىپ ئېيتماق تولمۇ تەس. بىلگە شىجائەت كەمىرىنى مەھكەم باغلاپ، خالىس نىيىتى بىلەن بوزغا ئۇرۇق چېچىپ، ھالال مېھنىتى بىلەن ئازغان ـ تىكەنلەر ئارىسىدىن گۈل

چىن ئىنسان ھەققىدە قىسسە

ئۆستۈرۈپ، گۈلزارلىق بەرپا قىلالىغانلارلا ئەنە شۇنداق بىر تال گۈل سورىغانلارغا بىر دەستە، بىر قۇچاق گۈل بېرەلەيدۇ. ۋەتەن باغرىنى خۇش پۇراق، توزىماس گۈللەرگە پۈركىيەلەيدۇ.

1

2006 ـ يىل ئۆكتەبىر.

بايرام تەنتەنىسىگە چۆمگەن ئەزىزانە قەشقەر خەلقىنىڭ چېھرىدە ئاللىقانداق بىر خۇشھاللىق، پەخرىلىك تۇيغۇلار جىلۋە قىلاتتى. ياشلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار، قېرىلار ھەتتا ئايالار ، بالىلار قەشقەر ۋىلايىتى تەنتەربىيە مەكتىپىنىڭ پۈتبول مەيدانىغا سەلدەك ئاقاتتى. ھەئە، مۇشۇ كۈنلەردە قەشقەر شەھىردە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى پۈتبولچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشىدا «ئاپتونوم رايون بويىچە ‹ئىسكەندەر لوكقىسى›نى تالىشىش پۈتبول مۇسابىقىسى» ـ ئەزىمەتلەر مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلۋاتاتتى. ئاشخانىلار، كوچا ئاپتوبۇسلىرى، يول دوقمۇشلىرى، ئاۋات رەستىلەر ھەتتا خالتا كوچىلاردا ھەرخىل تەبىقىدىكى كىشىلەر ئوخشاش بىر تېمىدا سۆزلىشەتتى. قىزغىن مۇنازىرە قىلىشاتتى. ئۆز كۆزقاراشلىرىنى ياقلاپ، قىزىرىشىپمۇ قالاتتى تېخى.

ــ سىلىچە، «ئىسكەندەر لوكقىسى»نى قايسى كوماندا ئالار؟

ــ قايسى كوماندا ئالاتتى، چوقۇم «ئەمەن» پۈتبول كوماندىسى ئالىدۇ.

ــ كېسىپلا ھۆكۈم چىقىرىۋەتتىلەمۇ قايداغ؟

ــ قايداغ دەيدىلا؟

ــ «ئەمەن» پۈتبول كوماندىسىدىكى ئەزىمەتلەرنىڭ ماھارىتىگىمۇ گەپ كەتمەيدۇ. نەچچە كۈندىن بېرى ئوينىغان مۇسابىقىسىنىمۇ كۆرۈۋاتىمىز. لېكىنزە، بالىلار تېخى كىچىك، قانىتى قاتمىدى. ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىنچە بەرداشلىق بېرەلمەسمىكىن.

ــ باغلىشامدۇق. «ئىسكەندەر لوكقىسى»نى چوقۇم «ئەمەن» پۈتبول كوماندىسى ئالىدۇ. كوماندىدىكى بالىلار كىچىك بولغىنى بىلەن ماھارىتى تولىمۇ يۇقىرى ئىكەن.

ــ مېنىڭمۇ ئىككى ـ ئۈچ كۈندىن بېرى «ئەمەن» پۈتبول كوماندىسىغا بولغان ئىشەنچىم ئېشىپ بېرىۋاتىدۇ. ئۇ بالىلارنى ھەرگىز كىچىك كۆرمەسلە، ماھارىتى چوڭلاردىن يۇقىرى ئىكەن.

ــ دېگەنبىلەن يەتتە يېشىدىن باشلاپ مەخسۇس پۈتبولدا تەربىيىلەنگەن بالىلار ـ دە، ئۇلار.

ــ «ئەمەن» پۈتبول كوماندىسى بۇ قېتىمقى«ئىسكەندەر لوكقىسى»نى ئالالىسا، غېنىھاجمىنىڭمۇ ھاردۇقى چىقاتتى دېسىلە.

ــ غېنىھاجممۇ ئاز زېھىنىي سەرپ قىلمىدى بۇ بالىلارنى تەربىيىلەشكە.

ــ ئاشۇ بالىلارنى تەربىيىلەشكە پۈلنىمۇ ئايمايي خەجلىدى دېسىلە.

ــ شۇنچە يىلدىن بېرى 30نەچچە بالىنى تەربىيىلەش ئۈچۈن بەل قويۇۋەتمەي خىراجەت ئاجرىتىش ئاسان ئىش ئەمەس جۇما.

ــ بىز جېنىمىزدا بىر ـ ئىككى بالىمىزنى ئوقۇتۇش ئۈچۈنمۇ خېلى ھەرەج تارتىمىز دېسىلە.

ــ غېنىھاجىم ھەقىقەتەن ئەزىمەت ئىكەن.

ــ دادىسى رەھمەتلىك چوڭ بولغاندا غېنى باتۇرەك ئادەم بولسۇن دەپ ئاشۇنداق ئىسىم قويغان بولغىيتتى ھەقىچان.

ــ خېلى ـ خېلى بېسىم ـ قىينىچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپتۇ.

ــ تەربىيىلىگەن بالىلىرىنى باشقا كوماندىلارغا ئېيقاچقان ئىشلارمۇ بولاپتىمىش.

ــ ئاشۇنداغ نامەردلىكمۇ بولاپتىمۇ تېخى.

ــ بولمايچۇ ئەمىسە.

ــ ھەي ي... تەييارغا ھەييار ئادەملەر كۆپ جۇما.

ــ ئازغىنا پايدا ـ مەنپەئەت ئۈچۈن...

ــ χχ نى سېتىشتىنمۇ يانمايدۇ بەزى نائەھلىلەر.

ــ ئۇنداقلارنى ئادەم دېگىلى بولمايدۇ.

ــ غېنىھاجىم ئۇچۇن بۇ بىر ئۇۋالچىلىققۇ؟

ــ لېكىن غېنىھاجممۇ چىداشلىق، كەك قورساق، مەرد كىشى. بۇنچىلىك ئىشلار ئىرادىسىنى تەۋرىتەلمىدى.

ــ شۇڭا«ئەمەن» پۈتبول كوماندىسى مانا مۇشۇنداق سەۋىيىلىك كوماندا بولاپ يېتىشىپ چىقتى. بۇ نۆۋەت ئۇلارنىڭ «ئىسكەندەر لوكقىسى»نى قولغا كەلتۈرۈشىدە گەپ يوق جۇما.

ــ «مەردنى مەيداندا سىنا»دەپتىكەن. قالغىنىنى ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىدە كۆرىمىزغۇ.

ــ شۇنداق، نەتىجە ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىدە مەلۇم بولىدۇ.

ــ ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىنى چوقۇم كۆرەيلى جۇما.

ــ چوقۇم كۆرىمىز.

... ...

نەتىجە، شان ـ شەرەپكە ئىنتىلمەيدىغان ئادەم يوق. ھەركىم ئۆز ھالال ئەجىر ـ مېھنىتىنىڭ مېۋىسىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. غېنىھاجممۇ ھەم شۇنداق. قەشقەر شەھىردە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ‹ئىسكەندەر لوكقىسى›نى تالىشىش پۈتبول مۇسابىقىسى» باشلانغاندىن بېرى غېنىھاجىم تۆۋزۇك ئارام ئالمىدى. شۇ كۈنلەردە ئۇ نەچچە مىليونلۇق سودىسىنمۇ، ئىللىق ئائىلىسىنمۇ، ھەرقاچان يولغا تەلمۈرۈپ تۇرىدىغان كۆيۈمچان ئايالى، سۆيۈملۈك ـ ئوماق پەرزەنتلىرىنمۇ ئۇنتۇغاندى. ئېسىيادى مۇسابىقىدە، مۇسابىقە مەيدانىدىكى تونۇش قارشى كوماندىنىڭ ۋاراتاسىغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن يولۇاستەك جاسارەت كۆرسىتىپ، شىددەت بىلەن ئېلىشىۋاتقان «ئەمەن» پۈتبول كوماندىسىدىكى شاكىچىك ئەزىمەتلەردە ئىدى. مۇسابىقە جەريانىدا كۆتۈلمىگەن ھادىسىلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىدىن، كوماندا ئەزالىرىنىڭ يارىلىنىپ قېلىشىدىن ۋايىم يەيتتى. قارشى كوماندا ئەزالىرىنىڭ قەستەن پۈتلىشى، ئىتتىرىۋېتىشى، سوقۇۋېتىشى، جەينەكلىشى، دەسسەپ ـ تېپىۋېتىشى نەتىجىسىدە كوماندا ئەزالىرىنىڭ موللاق ئېتىپ يىقىلىپ چۈشكىنىنى كۆرسە، ئولتۇرغان ئورنىدا تىپىرلاپ كېتەتتى. يىقىلىپ چۈشكەن ئاشۇ شاكىچىك ئەزىمەتلەرنىڭ دەس ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە ئارسلاندەك ھۇجۇمغا ئۆتۈپ يۈگۈرگىنىنى كۆرگىنىدە جىددىيلىك

قاپلىغان چېھرىدە قايتا ھاياجان جىلۋە قىلاتتى؛ ئۆتكۈر چوك-چوك كۆزلىرىدە خۇشھاللىق بالقيتتى. ھەئە، كۆيۈمچان، مەسئۇلىيەتچان غېنىھاجىم شۇ دەقىقىلەردە مۇكاپات لوتقىسىنىك غېمىدە ئەمەس، كوماندا ئەزالىرىنىك غېمىدە پۈچۈلناتتى. يېنىدا بىللە ئولتۇرۇپ «ئەمەن» پۈتبول كوماندىسىغا مەدەت بېرىۋاتقان جانجىگەر بۇرادەرلىرى غېنىھاجمىنىك چىرايىدىكى بۇ ئالامەتلەرنى كۆرۈپ، كۆڭلىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن چاقچاق قىلاتتى:

ــ نېمانچە جىددىيلىشلا، غېنىھاجىم. خاتىرجەم بولسلا، مۇكاپات لوتقىسىنى چوقۇم«ئەمەن» پۈتبول كوماندىسى ئالىدۇ. كۆڭۈللىرىنى توق تۇتۇپ خاتىرجەم ئولتۇرسلا ئارتۇقچە غەم قىلمايسىلا.

غېنىھاجىم كۆزلىرىنى پۈتبول مەيدانىدىن ئۈزمەي تۇرۇپ، مىيقىدا كۈلگىنىچە خاتىرجەم جاۋاب بېرەتتى:

ــ ئەلۋەتتە لوتقىمۇ مۇھىم. كوماندىمىزنىك «ئىسكەندەر لوتقىسى»نى قولغا كەلتۈرۈشىگە ئىشەنچىم كامىل. ئەمما، ئەنسىرەۋاتقىنىم بۇ ئەمەس، بالىلارنىك بىخەتەرلىكى. ئۆزىدىن سەككىز-ئون ياش چوك ئادەملەر بىلەن مۇسابىقىگە چۈشۈۋاتىدۇ ئەمەسما. تاسادىپىي زەخمىلىنىپ قالارمىكىن، دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن. «ئەمەن» كوماندىسىنىك ئالدىدا يەنە تېخى نى-نى مۇسابىقىلەر بار ئەمەسما؟

يەڭگىلتەكلىك بىلەن چاقچاق قىلىپ سالغانلىقىنى ھېس قىلىشقان دوستلىرى غېنىھاجمىنىك بۇ كۆيۈمچانلىقى، ئىنسانىي پەزىلىتىدىن تەسىرلىنىپ خىجىل بولۇشۇپ دەررۇ غېنىھاجمىنىك كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇشقا تىرىشاتتى:

ــ راست دەيدىلا. بالىلار ئامان-ئېسەن بولسا، كەلگۈسىدە مەملىكەتلىك ھەتتا دۇنيا پۈتبول مۇسابىقىلىرىدە كارامەت كۆرسەتكىنىنى كۆرىمىز تېخى ئۇ شۆھرەتلارنىك.

مۇسابىقە ئارىلىقىدىكى قىسقىغىنا دەم ئېلىشتا، مۇسابىقە ئاخىرلاشقاندا كوماندا ئەزالىرىنىك قېشىغا يۈگۈرۈپ كەلگەن غېنىھاجىم يىقىلىپ چۈشكەن كوماندا ئەزالىرىدىن ئەك ئاۋۋال ئەھۋال سورايتتى. زەخمىلەنگەن-زەخمىلەنمىگەنلىكىنى تەپسىلىي ئۇقۇشاتتى. كوماندا ئەزالىرىنىك جاۋابىدىن خاتىرجەم بولالمىغاي دوختۇرنىك تەكشۈرۈپ بېقىشىنى تەۋسىيە قىلاتتى.

ــ بالىلىرىم، بىخەتەرلىكىگە دىققەت قىلىڭلار، زەخمىلىنىپ قېلىشتىن ساقلىنىڭلار، پۈتلايدىغان، ئىتتىرىۋېتىدىغان... چىدىماسلىقلار سىلەردە قەتئىي كۆرۈلمىسۇن. روھىڭلار كۆتۈرەڭگۈ بولسۇن. شەخسىي قەھرىمانلىق قىلماڭلار. ئۆزئارا ھەمكارلىشىشنى ئېسىڭلاردىن چىقارماڭلار، ــ دەپ جېكىلەيتتى غېنىھاجىم.

مانا بۈگۈن ھەل قىلغۇچ مۇسابىقە.

«ئەمەن» پۈتبول كوماندىسى بىلەن قەشقەر ۋىلايىتى 1-دوختۇرخانا كوماندىسى«ئىسكەندەر لوتقىسى»نى تالاشماقتا. ئەمدىلا 16ياشقا قەدەم قويغان «ئەمەن» پۈتبول كوماندىسىدىكى شاكىچىك ئەزمەتلەر ئۆزىدىن تۆت-بەش ياش ھەتتا يەتتە-سەككىز ياش چوك ئاكىلىرى بىلەن مۇسابىقىلەشمەكتە. تۇمەنلىگەن تاماشىبىنىنىك چېھرىدە ھاياجان، كۆزلىرىدە جىددىيلىك؛ ئالقش-باركالا سادالىرى، مەدەتلەر، ئەپسۇسلۇق غۇدۇراشلار ئەتراپنى بىر ئالغان. غېنىھاجىم بولسا كۈندىكىدىن بەكرەك سالماقلىق بىلەن ئولتۇراتتى. بۇغداي ئۆڭ چېھرىدىن ھاياجان بالقيتتى. ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن«ئەمەن» پۈتبول كوماندىسىدىكى ھەربىر ئەزىمەتنىڭ ئۈششاق ھەرىكەتلىرىمۇ قېچىپ قۇتۇلالمايتتى.

«ئەمەن» پۈتبول كوماندىسىدىكى شاكىچىك ئەزىمەتلەر ناھايىتى ياخشى ماسلىشىپ توپ تېپىۋاتاتتى. ئىنكاسنىڭ تېزلىكى، چاقماقتەك ھۇجۇمغا ئۆتۈشلىرى، پىلانلىق ھۇجۇم تەشكىللەشلىرى، چاققان، ماھارەتلىك ھەرىكەتلىرى بىلەن قارشى تەرەپ كوماندا ئەزالىرىنى ئالداپ مۇداپىئە كۆرۈشلىرى ، سەزگۈرلۈك بىلەن ئارقا، يان تەرەپلەرگە پاس بېرىشلىرى، ئۆتكۈرنەزەرلىرى بىلەن مەيدانىدىكى بوشلۇقلارنى كۆزىتىپ، قارشى تەرەپ كوماندىسىنىك ئاجىز تەرەپلىرىدىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىشلىرى مۇسابىقە كۆرۈپ ئولتۇرغان پۈتبول مەستانىلىرىنىك يۈرەك تارىنى چېكەتتى. توپ «ئەمەن» كوماندىسىدىكى ئەزىمەتلەرنىك ھېلى بېشىدا، ھېلى كۆكرىكىدە، ھېلى پۇتىدا سەكرەيتتى. پىشقان بۇ ماھارەتلەرنى كۆرگەن تاماشىبىنلار ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالماي چۇقان سالاتتى، باركالا-ئالقش ياڭرىتاتتى. ھۇجۇمچىلاردىن ئۇمەر ھېسامىددىن، ئادىل قۇربان، ئالىم تەۋەك شىددەتلىك ھۇجۇملىرى بىلەن قارشى كوماندا ئەزالىرىنى ئامالسىز قالدۇرسا، ۋاراتارنىك كۆزلىرىنى ئالاچەكمەن قىلىپ، كۆچلۈك بېسىم پەيدا قىلاتتى. ئوتتۇرا مەيدانىدىكى ھەسەن نەبى، خالمۇرات، مىرزاھىدلار چاقماقتەك ھەرىكەتلىرى بىلەن ئوتتۇرا مەيدانىنى پۈختا كونترول قىلىپ، ئۇنۇملۈك ھۇجۇم تەشكىللەيتتى. مۇھەممەت يۈسۈپ، ئىمىنجان، سادىقھاجى، ساتتار قاتارلىق مۇداپىئەچىلەر ئورنىنى پۈختا ئىگىلەپ، قارشى تەرەپنىك ھۇجۇمىنى ئالدىن پەرەز قىلىپ، مۇستەھكەم مۇداپىئە سېپىلى ھاسىل قىلغانىدى. قارشى تەرەپنىك ھەرقېتىملىق تەشكىللىگەن ھۇجۇمى بۇ شاكىچىك ئەزىمەتلەرنىك مۇداپىئە سېپىلىنى بۆسۈپ ئۆتۈشكە ئامالسىز قالاتتى. 9-نومۇرلۇق ھۇجۇمچى ئۇمەر ھېسامىددىن ۋاراتاغا تۇنجى توپنى كىرگۈزۈپ، كوماندا ئەزالىرىنىك روھىنى قالتىس كۆتۈردى. بۇنىك بىلەن قارشى كوماندا ھۇجۇمىنى تېخىمۇ تېزلەتتى. مۇسابىقە بارغانسېرى جىددىيلەشتى. تاماشىبىنلار ئارىسىدا چۇقان ــ سۇرەن ئەۋجىگە چىقتى...

تەمكىنلىك بىلەن مۇسابىقىنى كۆزىتىپ ئولتۇرغان غېنىھاجمىنىك يۈرىكى ھاياجاندىن دۈكۈرلەيتتى. مۇسابىقە ئاجايىپ كەسكىن داۋاملىشۋاتاتتى. مانا، 3-نومۇرلۇق مۇداپىئەچى مۇھەممەت يۈسۈپ ئالدىنى توسقان رەقىبىنى ئەپچىللىك بىلەن ئالداپ، چاقماقتەك تېز ھەرىكەت بىلەن ۋاراتاغا قاراپ ئىلگىرىلىدى. تاماشىبىنلار: «غەيرەت قىل!»، «قاتتىق تەپ!»، «تېز بول!» دېگىنىچە چۇرقىراشماقتا ئىدى. دەل مۇشۇ ھەل قىلغۇچ پەيتتە قارشى كوماندا ئەزاسى قائىدىگە خىلاپلىق قىلىپ مۇھەممەت يۈسۈپنى پۇتلىۋەتتى. يولۇاستەك ئېتىلىپ ماڭغان مۇھەممەت يۈسۈپ تەڭپۇڭلۇقىنى يوقتىپ موللاق ئېتىپ يىقىلدى.

تاماشىبىنلار نارازىلىق بىلەن چۇرقىراشتى:

— پۈتلىۋەتتى.
— چىدىماسلىق قىلدى.
— قائىدىگە خىلاپلىق قىلدى.
— ...

رېپىرى مۇھەممەت يۈسۈپكە جازا توپ تېپىش پۈرسىتى يارىتىپ بەردى.

مۇھەممەت يۈسۈپ ئۆزىنى توختىتۇپلىپ، ۋاراتا بىلەن ئارىلىقتىكى بوشلۇقنى توغرا مۆلچەرلەپ تۇپىنى ئۇستىلىق بىلەن قاتتىق تەپتى. ئۇنىڭ پۈتىدىن قاچقان چىققان توپ ۋاراتاغا ئۇچقاندەك كىرىپ كەتتى. قارشى تەرەپ ۋاراتارى ھەرقانچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپمۇ بۇ توپنى توسۇۋالىشقا ئامالسىز قالدى.

تاماشىبىنلار قىزغىن ئالقىش ياڭراتتى. غېنىھاجىم يەنە بىر قېتىم قاتتىق ھاياجانلاندى، ئەمما ئۇ باشقا تاماشىبىنلارغا ئوخشاش سەكرەپ كەتمىدى، ۋارقىرىمىدى. گەرچە ئىچ-ئىچىدىن ئۆرلەپ چىققان بىر خۇشھاللىق پۈتكۈل ۋۇجۇدىدا غەلىيان كۆتۈرگەن بولسىمۇ، ئۆزىنى تەمكىن تۇتتى.

جاھاننىڭ تالاي ئىسسىق-سوغۇقىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، نۇرغۇن خۇشھاللىقىمۇ، كۆتۈرۈپ قويۇۋسىز خاپىلىقلارغىمۇ دۇچ كېلىپ باققان غېنىھاجىم پىشقان ئەركەكلەرگە خاس ئەنە شۇنداق سالماق خاراكتېر يېتىلدۈرگەنىدى. ئۇ كىچىككىنە خۇشھاللىقتىن تېرىسىگە پاتماي كېرىلىپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدىغان، ئازراق كېلىشمەسلىكتىن ھەسرەت چېكىپ ئۆزىنى يوقتىپ قويىدىغان خاراكتېرى ئاجىز-چاكىنا ئادەملەردىن ئاسمان - زېمىن پەرقلىنەتتى. خۇشھاللىقىنىمۇ، خاپىلىقىنىمۇ ئالدىراپ بىلىندۈرمەيتتى.

مۇسابىقە قىقاس-چۇقان ئىچىدە داۋاملاشماقتا. غېنىھاجىمنىڭ ئۆتكۈر نەزەرى يەنىلا مۇسابىقە مەيدانىدا.

تۇيۇقسىز غېنىھاجىمنىڭ يۈرىكى قارت قىلىپ ئېغىپ كەتتى. يۈرىكىدىن كىرگەن بىر ئاغرىق پۈتكۈل ۋۇجۇدىنى قاقشاتتى. ھەئە، شۇ دەقىقىدە «ئەمن» كومانداسىنىڭ ۋاراتارى ئالىم رازىق قارشى تەرەپ ھۇجۇمچىسى تەپكەن شىددەتلىك توپنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن شۇنداقلا سەكرەپ توپ بىلەن تەڭ يەرگە مۇللاق ئېتىپ چۈشتى. توپ ئۇنىڭ قولىدا ئىدى. ئۇ ئورنىدىن دەس تۇردى، ئەمما ئۇنىڭ قولىنى خېلىلا ئاۋايلاپ قالدى. تەمكىن ئولتۇرغان غېنىھاجىمنىڭ يۈرىكى شۇ سەۋەبتىن جىغىلدىغانىدى.

«ئاپلا، ئالمىنىڭ قولىغا بىر ئىش بولغانمىدۇ؟...»

غېنىھاجىم خىيالىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئۈلگۈرمەي ئورنىدىن دەس تۇردى-دە، ۋاراتاغا قاراپ يۈگۈردى. بۇ چاغدا «ئەمن» پۈتبول كومانداسىنىڭ باش ترېنېرى نۇرئەلى شەرخان مۇئەللىم ئاللىقاچان ئالىم رازىقنىڭ قېشىغا كېلىپ بولغانىدى. دوختۇر ئالىم رازىقنىڭ قولىنى بىر قۇر تەكشۈرگەندىن كېيىن، مۇسابىقىدىن چېكىنىش تەكلىپىنى بەردى.

— ئۇنداق بولسا ۋاراتارنى ئالماشتۇرايلى، — دېدى غېنىھاجىم نۇرئەلى شەرخان مۇئەللىمگە قاراپ.

— خۇش بولاي ھاجىم دادا، مېنى ئالماشتۇرۇۋەتمىسە، مۇسابىقىنى داۋاملاشتۇرالايمەن.

ئالىم رازىقنىڭ بۇ قەتئىي جاۋابى غېنىھاجىمنىمۇ، نۇرئەلى شەرخان مۇئەللىمنىمۇ ئويلاندۇرۇپ قويدى.

ئالىم رازىقنىڭ ۋاراتارلىق ماھارىتى ھەقىقەتەن يۇقىرى ئىدى. «ئەمن» پۈتبول سىنىپىدىكى بارلىق ساۋاقدىشى ئۇنى بىرازلىيە دۆلەتلىك پۈتبول كومانداسىنىڭ ۋاراتارى دەپ ئوخشىتىپ«دادا»دەپ چاقىرىشاتتى. شۇ تاپتا مۇسابىقىنىڭ ئاخىرلىشىشىغا يەنە 20مىنۇت قالغانىدى. ناۋادا ئالىم رازىقتەك ماھارەتلىك ۋاراتارنى ئالماشتۇرۇۋەتسە، مۇسابىقىنىڭ نەتىجىسىگە تەسىر يېتىشى مۇمكىن ئىدى. چۈنكى پۈتبول مۇسابىقىسىدە ۋاراتارنىڭ رولى ئىنتايىن مۇھىم ئىدى. غېنىھاجىم بۇنى ئوبدان چۈشىنەتتى، ئەلۋەتتە. ئەمما شۇ دەقىقىدە غېنىھاجىم مۇسابىقىنىڭ نەتىجىسىنى دەپلا بۇ ئۇمىدلىك مايسىنىڭ ئېغىر زەخمىلىنىپ قېلىشىنى ھەرگىز خالىمايتتى. شۇ تاپتا ئالىم رازىقنىڭ ئەمەس كۆيۈمچان غېنىھاجىمنىڭ قولى ئاغرىۋاتاتتى.

— ئالمىنى ئالماشتۇرۇۋەتسەك كوماندا ئەزالىرىنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر يېتىپ قالارمىكىن. گاھىدا كەيپىياتمۇ مۇسابىقىنىڭ نەتىجىسىنى بەلگىلەپ قالىدۇ، — دېدى نۇرئەلى شەرخان مۇئەللىم.

— ئالماشتۇرۇۋېتەيلى! — دېدى غېنىھاجىم كەسكىنلىك بىلەن، — مۇسابىقىنىڭ نەتىجىسىدىن ئادەم مۇھىم. بىر لوقمىنى دەپ ئالمىجاننى نابۇت قىلىۋەتسەك بولمايدۇ.

— ھاجىم دادا...

كۆزىگە لىققىدە ياش ئالغان ئالىم رازىق غېنىھاجىمغا يالۇۋرۇش نەزىرى بىلەن تىكىلدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ سەبىي كۆزلىرىدە ئاجايىپ بىر قەھرىمانلىق، جاسارەت نۇرلىرى بالقىيتتى. ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى ھېس قىلغان غېنىھاجىم تەڭقىسلىقتا قالدى.

— ئالمىنىڭ ئۆزىگە ئىشەنچىسى باردەك قىلىدۇ. مېنىڭچە، ئۇ چوقۇم بەرداشلىق بېرەلەيدۇ، — دېدى نۇرئەلى شەرخان مۇئەللىم.

ئەزەلدىن بۇ ياش، ئىقتىدارلىق، تەلەپچان ترېنېرنى ھۆرمەتلەپ كەلگەن غېنىھاجىم ئۇنىڭ سۆزلىرىنى يىرىشقا ئامالسىز قالدى.

— كوماندا ئەزالىرىنى مۇسابىقىگە چۈشۈرۈش، ئالماشتۇرۇش سىلىنىڭ ھوقۇقلىرى، مەن بۇنىڭغا ئارىلىشۋالمايمەن. سىلى شۇنداق دەپ قارىسىلا ئىختىيارلىرى.

غېنىھاجىم ئۆزئۇرنىغا قايتىپ كەتتى.

رېپىرى مۇسابىقىنى داۋاملاشتۇرۇش بۇيرۇقى بېرىپ پۈشتەك چالدى. ئەنە شۇ ئەك ئاخىرقى 20 مىنۇت غېنىھاجىمغا 20 يىلدەك ئۇزاق تۇيۇلدى. ئۇ ئاشۇ 20مىنۇت ئىچىدە كۆزىنى ئالىم رازىقتىن بىر دەقىقە نېرى قىلمىدى. ئېسىيادى ئالىم رازىقنىڭ يارىلانغان قولىدا ئىدى. ئالىم رازىقنىڭ چەكسىز چىدام بىلەن كۆرسەتكەن جاسارىتىگە ئىچ-ئىچىدىن ئاپىرىن ئوقۇيتتى. ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن ئون يىل ئاۋۋال نۇرغۇن تاپا-تەنە، توسقۇنلۇق، پىتنە-پاساتقا بەرداشلىق بېرىپ ئۇيغۇر پۈتبولچىلىقىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن 500مەك يۈەنگە يېقىن مەبلەغ سېلىپ، كەلگۈسىنىڭ پۈتبول سىنىپى ئاچقانلىقىغا يەنە بىر قېتىم پەخىرلىنىۋاتاتتى.

ئاخرى مۇسابقه ئاخىرلاشتى. «ئەمگن»پۇتبول كوماندىسىدىكى شۇئقارلار نۆلگه قارشى ئىككى نەتىجه بىلەن قارشى كوماندىنى يېڭىپ «ئىسكەندەر لوڭقىسى»نى قولغا كەلتۈردى. پۈتكۈل مەيدانىدا گۈلدۈراس ئالقش ياڭرىدى. دوستلىرى، تونۇشلىرى ۋە ناتونۇش كىشىلەر غېنىھاجمنى مۇبارەكلەشتى. ئەمما بۇ ئالقش سادالىرى غېنىھاجمنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. شۇتاپتا ئۇنىڭ ئېسىيادى بايا يارىلانغان ۋاراتار ئالىم رازىقتا قالغاندى. ئۇ دەرھال ئالىم رازىقنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ قولىنى تەكشۈرتتى. ئۇنىڭ ئوڭ قول بېغىشىدىن بىر تال كىچىك سۆڭەك سۇنغاندى. ئەمما بۇ شاكىچىك ئەزىمەتنىڭ چېھرىدە قىلچىلىك ئازابلىنىش تۇيغۇسى كۆرۈنمەيتتى.

ئەزەلدىن شۇنداق بوپكەلگەن. يىگىتنىڭ ئەجرىدە يىگىت يېتىلدۇ. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر بوۋىمىز يۇسۇپ خاس ھاجىپمۇ: ئىتقا ئارسلان باش بولسا، ئىتلار ئارسلانسىمان بولىدۇ، ئارسلانغا ئىت باش بولسا، ئارسلانلار ئىتسىمان بولىدۇ، دەپ مىڭ يىل ئىلگىرىلا خۇلاسە چىقارغان. غېنىھاجمنىڭ يىگىتلىك جاسارىتى «ئەمىن» پۇتبول سىنىپىدىكى ھەربىر بوغۇننىڭ قەلبىدە يارقىن سىيما بوپقالغاندى.

2

قەشقەر شەھىرى «چاسا»كوچا ئىش باشقارمىسىغا تەۋە «ئۆرۈك بازىرى»مەھەللىسىدە ئولتۇرۇشلۇق ئىمىن ئاكا بىلەن نۇخان ھاجىم مەرىپەتپەرۋەر، ئاق كۆڭۈل، چىقىشقاق، قولۇم ـ قوشنىلارغا يارىدەم بېرىشنى، قىينىچىلىققا يولۇققانلارغا باشپاناھ ـ مەسلىھەتچى بولۇشنى ئادىتىگە ئايلاندۇرغان ئېسىل پەزىلىتى بىلەن مەھەللە جامائىتىنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكەن مۆتىۋەر كىشىلەر ئىدى. بۇ كۆيۈمچان، مېھرىبان ئاتا ـ ئانىنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولغان ئالتە پەرزەنت ـ ئابلىكىمھاجى، غېنىھاجى، يۇسۇپھاجى، ئىسلامھاجى، دولقۇنھاجى ۋە ئامانگۈلھاجىلار ئۆزلىرىگە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئېسىل پەزىلىتىنى ئۆرنەك قىلىپ ئىشچان، ھالالچى، ھايالىق چوڭ بولغاندى. بۇ بالىلارنىڭ ئىجىل ـ ئىناقلىقى، بىر ـ بىرىگە ھۆرمەت ـ ئىززەت بىلدۇرۇشى ئىمىن ئاكا بىلەن نۇخان ھاجىمنى قەۋەتلا سۆيۈندۈسە، قولۇم ـ قوشنىلارنى بەكمۇ ھەۋەسلەندۈرەتتى. قەشقەردىن ئىبارەت رىقابەتكە تولغان قاينىق سودا مۇھىتى بۇ بەش نەپەر يىگىتنى زېرەك، چاققان، سودا ـ تىجارەتكە ماھىر قىلىپ تاۋلاۋاتاتتى.

ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدا مەملىكەت مىقياسىدا يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلگەن ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش شامىلى ۋە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىر قىسىم كىشىلەرنى ئالدىن بېيىتىش سىياسىتىنىڭ تۈرتكىسىدە ئېكىنغا ئىگە سەزگۈر كىشىلەر تولۇپ ـ تاشقان ئىشەنچ بىلەن سودا دېگىزىغا چۈشۈشكە باشلىدى.

قەشقەر ۋىلايەت سېمونت زاۋۇتىدا ئىشلەۋاتقان غېنىھاجممۇ مەركەزنىڭ يارىتىپ بەرگەن پايدىلىق پۇرسىتى، زامان تەقەززا چاقىرىقىغا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، «تۆمۈر تاۋاق»نىڭ مېھرىدىن دادىللىق بىلەن كېچىپ، بۇ قاينىق سودا دېگىزىغا جاسارەت بىلەن شۇڭغىدى.

جاھاندا ھېچقانداق ئىشنىڭ ئاسىنى يوق. بولۇپمۇ ھەرقانداق ئىشنىڭ بېشى قىيىن. بىز ھەردائىم ئەتراپىمىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ تۇرلۇك سودا ـ تىجارەت قىلىپ پۇل تاپقانلىقىنى، كۆزگە كۆرۈنگەنلىكىنى، كاتتا ئۆيلەرنى سېلىپ، ئېسىل پىكاپلاردا ئولتۇرغانلىقىنى، سودا ـ تىجارىتىنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە يۇرۇتۇلۇپ، رونىق تېپىپ بېيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرىمىز ياكى باشقىلاردىن ئاڭلايمىز. بۇنداق چاغلاردا كىملەرنىڭدۇر كۆزى قىزىرىدۇ، ئۇلارغا ھەۋەس قىلىدۇ، ئۇلارنى دوراپ تىجارەت قىلماقچى بولىدۇ. ئەمما سېمونت زاۋۇتىدىكى مۇقىم خىزمەتىدىن، ئايدا كېلىدىغان مۇقىم مائاشىدىن ئىبارەت «تۆمۈر تاۋاق»تىن ۋاز كېچىپ، سودا قىلىشنى كۆڭلىگە پۈككەن غېنىھاجم بولسا، يۇقىرىقىدەك باشقىلارنىڭ پۇل تاپقىنىنى كۆرۈپلا كۆزى قىزىرىپ، بىرەدەملىك ھەۋەس سەۋەبىدىن سودا قىلىش قارارىغا كەلمىگەنىدى. ھەئە، غېنىھاجم دورامچۇق، قىزغانچۇق ئەمەس ئىدى. گەرچە باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئاران 5 ـ يىللىقىغچە ئوقۇيالىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدا جەمئىيەتنى، بازارنى كۆزىتەلەيدىغان، پارتىيە ـ ھۆكۈمەتنىڭ سىياسەت ـ فاكتورلىرىنى تەھلىل قىلىپ چۈشىنەلەيدىغان ئەقىل ـ پاراسەتكە ئىگە ئىقتىسادىي كاللا بار ئىدى. شۇڭا ئۇ شاراقلىتىپ پۇل تېپىۋاتقانلارنى دوراپ، قەدەمنى قارىغۇلارچە چوڭ ئېلىشتىن ساقلاندى. بۇ مەزگىلدە دادىسى ئىمىن ئاكا قازا قىلىپ كەتكەن بولۇپ، ئانىسى نۇخان ھاجىم بۇ مېھرى ئىسسىق ئائىلىنىڭ تۈۋرۈكى ـ يۆلەنگەن تېغى، بۆلەنگەن بېغى بوپقالغاندى. سېمونت زاۋۇتىدىكى خىزمەتتىدىن ئىستىپا بېرىپ تىجارەت قىلىش قارارىغا كەلگەن غېنىھاجم قارارىنى ئەڭ ئاۋۋال ئانىسى نۇخان ھاجىمغا ئېيتتى.

ـ راستىنلا تىجارەت قىلىش قارارىغا كەللىمۇ، بالام، ـ سورىدى نۇخان ھاجىم ئالدىدا ھۆرمەت بىلەن قول باغلاپ تۇرغان ئوغلىغا سىناش نەزەرى بىلەن قاراپ.

ـ شۇنداق، ئانا، ـ دېدى غېنىھاجم ئىشەنچ بىلەن، ـ سىلى ماقۇل كۆرسىلە خىزمەتنى تاشلاپ تىجارەت قىلايمىكەن دەيمەن.

نۇخان ھاجىم بىر پەس خىيال سۈرۈپ قالدى. دېمىسىمۇ غېنىھاجمنىڭ شۇچاغدىكى 80نەچچە يۈەن مائاشىنى ئاز پۇل دېگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ پۇل ئائىلىنىڭ ئايدا كىرىدىغان مۇقىم كىرىمى ئىدى. ئەمما تىجارەتنىڭ بولسا ئۆزىگە تۇشلۇق خېيىمخەتىرى بار ئىدى. مۇقىم خىزمەت، مۇقىم كىرىمنىڭ مېھرىدىن كەچمەك ئۇنچە ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى.

ـ بوپتۇ، بالام، ئۆزلىرىگە ئىشەنچلىرى بولسا تىجارەت قىلسىلا. سىلى دېگەن ئوغالبالا ـ ئەركەك. قورقۇنچاق، بېلى بوش ئادەم ھېچ ئىشنى بىر باشقا ئاچقالمايدۇ. تەۋەككۈلچىلىكمۇ ياخشى ئىش. خۇدايىممۇ تەۋەككۈلچى بەندىمگە بېرىمەن، دەپتىكەن.

نۇخان ھاجىم ئەزەلدىن ئوغۇللىرىنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا ھۆرمەت قىلاتتى. پەقەت پايدىلىق ئىش قىلمەن دېسىلا، باشقىلارغا زىيان سېلىش بەدىلىگە پايدا كۆرىدىغان ئىش قىلمىسلا قوللايتتى. ئۇ، بۇ قېتىممۇ ئوغلى غېنىھاجمنىڭ قارارىغا ئەنە شۇنداق ھۆرمەت قىلدى.

ـ سودا ـ تىجارەت دېگەن زىل ئىش. پايدىنى كۆزلەپ سودىغا ھارام ئارىلاشتۇرىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمىسىلا، ئادىللىق، كەڭ

قورساقلىق سوددىكى پەزىلەتلىرى بولسۇن. خۇدايىم سودىلىرىغا بەرىكەت بېرەر. ھەرۋاقلىق نامزىمدا سىلىگە دۇئا قىلىپ تۇرىمەن، بالام، ــ دېدى نۇخان ھاجىم تىلىكىنى بىلدۈرۈپ.

شۇنداق قىلىپ غېنىھاجىم تۇنجى قەدەمنى ئۇششاق تىجارەت ــ چەرچىن مال ئېلىپ ـ سېتىشتىن باشلىدى.

چەرچىن مالچىلىق جاپاسى تولا، پايدىسى ئاز تىجارەت. ئەمما غېنىھاجىم قىلچىلىك ژايسمىدى. كەلتۈرگەن ماللىرىنىڭ سۈپىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى. پايدىنى كۆزلەپ سۈپىتى ناچار ماللارنى كەلتۈرۈپ، خېرىدارلارنى زىيانغا ئۇچرىتىدىغان ئىشلاردىن قاتتىق ساقلاندى. ئاز پايدا، ئەرزان باھا، يۇقىرى سۈپەت، ئىللىق مۇئامىلە ئۇنىڭ تىجارىتىگە خېلىلا بەرىكەت ئاتا قىلدى. دۇكىندا خېرىدارلىرى ئۆكسىمدى. قىسقىغىنە ئىككى يىل ئىچىدە سودا ـ تىجارەتكە ئوبدانلا پىشتى. تىجارەتنىڭ ئېچى ـ جېپىنى بىلىۋالدى، ماھارەت ئىگىلىدى.

قەشقەر شەھرىدە چەرچىن مال تىجارىتى قىلىۋاتقان بۇ يىگىت كىشىلەرنىڭ كۆزىگە ئانچە چېلىقىپ كەتمىگىنى بىلەن، دائىملىق خېرىدار ـ چۆپقەتلىرىنىڭ، مال تەمىنلىگۈچىلەرنىڭ زور ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەندى. ئۇ، تىجارەت قىلغان بازارنى، ۋەزىيەتنى كۆزىتەتتى، خېرىدارلارنىڭ نېمىگە ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى ئىگىلەيتتى. پارتىيە ـ ھۆكۈمەتنىڭ سىياسەتلىرىنى تەھلىل قىلاتتى. تۇرلۇك سودا ئۇچۇرىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرەتتى. غېنىھاجىم ئەنە شۇ تەرزدە قەشقەردە تۇرۇپ قوشنا ۋىلايەت ـ شەھەرلەر، ئاپتونوم رايون، ئىچكى ئۆلكىلەر ھەتتا چەت ئەللەرنىڭ بازارلىرىغا ئۇن ـ تىنسىز كۆز تىكىشكە باشلىغاندى.

شۇنداق، سودا دېگەن دېگىنز. سەن دېگىنزغا چۈشتۈگىمۇ، بولدى، بىر تال ياغاچقا ئېسىلۈپلىپ لەيلەپ يۈرسەگىمۇ، بىرەر قېيىققا چىقىۋېلىپ پالاق ئۈرسەگىمۇ ياكى پاراخوتتا ئوپقۇنلار يېرىپ رىقابەتچىلىرىنىڭ ئالدىدا ئۈزۈپ ماگسەگىمۇ بولىدۇ. ئەمما سەل ــ پەللا بىخۇدلۇق قىلساڭ رەھىمسىز دولقۇنلار سېنى يالماپ كېتىشى، يوشۇرۇن خادا تاشلار كېمەگنى چۆكتۈرۈۋېتىشى مۇمكىن. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەقىل ـ پاراسەت، چىدام ـ غەيرەت، شىجائەت كېرەك. بىر نانغا، بىر ۋاقلىق تويۇپ يېگەن تاماققا شۈكۈر قىلىپ ئۆتۈش ھەقىقىي ئىنساننىڭ پەزىلىتى ئەمەس. ئەلۋەتتە، شۈكۈر ـ قانائەتمۇ مۇھىم، ئەمما قەلبىگە بۇيۇك ئارمانلارنى پۈككەن كىشى شۈكۈر ـ قانائەتنىڭ مەنىسىنى قورساق تويغۇزۇپ كۇن ئۆتكۈزۈش، دەپ چۈشەنمەيدۇ. غېنىھاجىممۇ دەل كېيىنكىلەرگە مەنسۇپ ۋۇجۇدىغا مىللىتىمىزنىڭ سودىغا ماھىر خاراكتېرى مۇجەسسەملەنگەن جاسارەتلىك يىگىت ئىدى.

ئۇ، كۆزىنى قەشقەرنىڭ سىرتىغا تىككەندىن كېيىن ئىككىلىنىپ ئولتۇرمىدى. ئاۋۋال ئۇرۇمچى ئاندىن ئىچكى ئۆلكىلەرگە دادىللىق بىلەن قەدەم باستى.

يول ماگغانسېرى ئېچىلىدۇ، غەلىبە ھەرقاچان غالىبلارغا مەنسۇپ. ئۇرۇمچى ۋە ئىچكى ئۆلكىلەرگە زور ئىشەنچ بىلەن قەدەم باسقان بۇ ئۇيغۇر يىگىتى ھەرقەدەمدە دۇچ كەلگەن تۇرلۇك توسالغۇ ــ قىينچىلىقنى ئەقىل ـ پاراسىتىگە تايىنىپ يېڭىپ، ھالال لەۋزى، سەمىمىيىتى بىلەن باشقىلارنى قايىل قىلىپ، ئىشەنچىسىگە ئېرىشىپ، تىجارەت يوللىرىنى بارغانسېرى كېڭەيتتى. بۇ جەريانىدا تالاي جاپاغا بەرداشلىق بەردى. ئىشلىرى ئوڭۇشلۇق بولغانىدا مەغرۇرلانمىدى. ئوڭۇشسىزلىقلار ئالدىدا ھەسرەت چەكمىدى، تەمتىرىمىدى، سالماق ـ تەمكىن بولدى، ئۆتكۈر ئەقلى ـ تەپەككۇرى بىلەن ۋەزىيەتنى كۆزىتىپ، توسالغۇلارنى يېڭىش ئۈچۈن چارە ــ ئامال ئىزدىدى. ئەمما ھېچكىمگە دەرد تۆكمىدى، يېلىنمىدى، ژايسمىدى. قەشقەردە يولغا تەلمۈرۈپ، غېمىنى يەپ ئولتۇرغان كۆيۈمچان ئانسى نۇخان ھاجىمغا كۈندە دېگۈدەك تېلېفون قىلىپ، ئەھۋال سوراپ، قىلىۋاتقان ئىشلىرىدىن خەۋەرلەندۈرۈپ تۇرۇشنى ئېسىدىن چىقارمىدى. مۇھىم مەسىلىلەردە ، چوڭ ئىشلاردا ئاكا ــ ئىنىلىرى بىلەن مەسلىھەتلەشتى. ئاكا ـ ئىنىلىرىمۇ غېنىھاجىمنىڭ مەسلىھەتچىلىرى، ئەقىلدارلىرى ھەم كۆچلۈك قوللىغۇچىلىرى ئىدى. ئۇلار گاھى غېنىھاجىم بىلەن يىراق سەپەرلەردە بىللە بولاتتى. شۇڭلاشقىمۇ غېنىھاجىم قەشقەردىكى سودا ـ تىجارەتتىن ۋايىم يېمەيتتى. بۇ قېرىنداشلار ئىقتىسادىي جەھەتتە قىلچىلىك سېنىڭ ـ مېنىڭ دېيىشمەيتتى، ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىش خىيالىدا بولمايتتى. چوڭ سودىلاردا بىرلىكتە قارار چىقىراتتى.

ــ سالاھەتلىكلىرىگە دىققەت قىلسىلا، بۇ تەرەپتىكى ئىشلاردىن غەم يېمىسىلە، ــ دەيتتى ئاكىسى ئابلىكىمھاجى.

ــ ئانامدىن، ئۆي ئىچىدىن خاتىرجەم بولسىلا، ئاكا، ــ دەيتتى ئىنىلىرى.

جاپالىق ئەجىر بىلەن تىكلىگەن ئىگىلىك ئاخىر شېرىن مېۋە بەردى. ئازغىنە دەسمايە بىلەن باشلىغان كىچىككىنە چەرچىن مال تىجارىتى كىچىكلىكتىن زوررىيەپ، باشقا سودا ـ تىجارەتلەرگە ئۇرۇن بېرىپ كۆلەم ھاسىل قىلدى. ئۇرۇمچى، ئىچكى ئۆلكىلەردە سودا قىلىش جەريانىدا غېنىھاجىم مۇناسىۋەتلىك باشقۇرغۇچى ئورۇنلارغا تىزىمغا ئالدۇرۇپ، خەلقئارالىق سودا قائىدىسى بويىچە نام ــ ئاتاققا ئىگە شىركەت قۇرمىسا بولمايدىغانلىقىنى چۈشەنگەچكە، ھەمكارلاشقۇچىلارغا، خېرىدارلىرىغا، مال تەمىنلىگۈچى ئورۇنلارغا بىخەتەرلىك، مۇقىملىق، ئىناۋەت تۇيغۇسى بېرەتتى. ھەم بۇ كۈندىن ـ كۈنگە كەسكىنلىشىۋاتقان سودا رىقابىتىدە رېئاللىقنىڭ تەلىپى، ئېھتىياجى ئىدى. مۇشۇ يىللاردا غېنىھاجىمنىڭ تىجارەت يوللىرى بارغانسېرى ئېچىلىپ چەت ئەللەرگە قەدەر كېڭەيگەن، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدە كۆلەم، ئىناۋەت ھاسىل قىلغاندى. بۇنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتكەن غېنىھاجىم «قەشقەر غەربىي ئاسىيا سودا شىركىتى»دېگەن نامنى تىزىمغا ئالدۇرۇپ، رەسمىي ۋېۋىسكا ئاستى. كېيىن بۇ شىركەت نامنى قايتا ـ قايتا ئويلىنىش ئارقىلىق «ئەمەن سودا شىركىتى»گە ئۆزگەرتتى. بۇ نامنى ئۆزگەرتىشىدە بىرىنچىدىن مەرھۇم دادىسى ــ پەدەرىي بۇزرۇكۋارى ئىمىن ئاكىغا بولغان ھۆرمىتى، سېغىنىشىنى، ئىككىنچىدىن، ئۇيغۇر تىلىمىزدا «ئەمەن»دېگەن نامنىڭ خاتىرجەملىك ـ ئاسايىشلىقتىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتقاندى.

ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ «ئەلدىن ئەلگە نەپ» دەيدىغان ھېكمىتى بار. غېنىھاجىمنىڭ سودا ـ تىجارىتى كېڭىيىپ كۆلەم ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، نەزەرىنى جەمئىيەتتىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارغا، ئاجىز ـ نامرات كىشىلەرگە قاراتتى. ھازىر ئۇ قۇرغان «ئوردىئالدى»سودا بازىرى، «ئەمەن»سودا سارىيىدا 51 نەپەر ياش خىزمەتكە ئورۇنلىشىپ، 400 نەپەر تىجارەتچى بۇ سودا بازارلىرىدا دۇكان ئىجارە ئېلىپ مۇقىم تىجارەت قىلىپ ئۆزلىرى ۋە ئائىلىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى قامدىماقتا. گېزى كەلگەندە غېنىھاجىم ساخاۋەت ئالقىنىنمۇ كەڭرى ئېچىپ تۇردى. ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىگە ئېرىشكەن، تۇرلۇك قىينچىلىقتىن قۇتۇلغان كىشىلەر نۇرغۇن. ئۇنىڭ بۇ ساۋابلىق ئىشلارغا چىقارغان مەبلىغىنى بىرمۇ بىر قەغەز يۈزىگە يېزىپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. پەقەت كىچىككىنە مىسال تەرىقىسىدە تۆۋەندىكى خاسىيەتلىك ئىشنى قەيت قىلىپ ئۆتۈشنى لايىق تاپتۇق:

2001 ـ يىلى 1 ـ ئىيۇندا غېنىھاجىم پىكىرداش يېقىن دوستى، «قەشقەر گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇھەررىرى، تونۇلغان شائىر ئابلەت ئىسمائىلغا تېلېفون قىلىپ، ئۆزىنىڭ مەلۇم ساندا ئېقتىساد ئاجرىتىپ ساخاۋەت قىلىش نىيىتى بارلىقىنى بىلدۈردى.

ـ پۈللىرى يانچۇقلىرىغا يەنە ئۇسكىلىنى تۇرۇپتۇ ـ دە، ھاجىم، ـ دېدى بۇ ساخاۋەتچى دوستىنىڭ ياخشى نىيىتىدىن سۆيۈنگەن ئابلەت ئىسمائىل چاقچاق قىلىپ، ـ پۇل ـ مالنى تاپقانغا باي ـ زەردار ئاتالمايدۇ، چىن يۈرىكىدىن چىقىرىپ ساخاۋەت قىلالىسا ئاندىن ھېساب. خۇدايىم سىلىنىڭ كۆڭىللىرىگە مۇشۇنداق ساۋابلىق خىياللارنى پات ـ پات سېلىپ تۇرىدۇ زادى. بۇ قېتىم قايسى ساۋابلىق ئىشقا ساخاۋەت قىلاي دەۋاتىلا؟

ـ شۇڭا سىلىگە تېلېفون قىلىشىم، ـ دېدى غېنىھاجىم، ـ ۋاقىتلىرى بولسا كۆرۈشكەن بولساق.

ـ بۇنداق ياخشى ئىشقا ۋاقتىم بولمامدىغان، ھەرقانداق زۆرۈر ئىشىم بولسىمۇ، قويۇپ تۇرىمەن دېسىلە.

ئۇلار غېنىھاجىمنىڭ ئازادە ئىشخانىسىدا كۆرۈشتى.

ـ ئاچ سېخي ئالقىنىڭنى بىر كۆرەي ، ـ دېدى ھاياجاندىن شېئىرىي ھېسسىياتى ئۇرغۇپ تۇرغان ئابلەت ئىسمائىل چاقچاق قىلغاچ ئىشكتىن كىرىپ، ـ قەشقەردە پۇل تاپقان بايلار ـ سودىگەرلەر تولا، بەلكىم گاھى بىرلىرىنىڭ مال ـ دۇنياسى سىلىنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە جىق بولۇشى مۇمكىن، ئەمما ساخاۋەتتە سىلىگە يېتىدىغانلىرى ساناقلىقلا. ئۆتكەندىمۇ خېلى نۇرغۇن ئېقتىساد ئاجرىتىپ بىرمۇنچە كىشىنىڭ غېمىنى يەڭگىللەتكەندىلە. بۇ نۆۋەت قانداقراق ئىش قىلىش خىياللىرى بارىكىن.

ـ سىلىنىڭ مەسلىھەتلىرىنى ئالغىلايمەن، ـ دېدى غېنىھاجىم.

ئابلەت ئىسمائىل كۆلكىسىنى يېغىشتۇرۇپ خىيالغا چۆمدى. شۇ تاپتا ئۇ، بۇ ساخاۋەت ئىگىسىنىڭ خەجلىمەكچى بولغان پۇلىنى قانداقراق ئۈسۈلدا خەجلىسە ئۆزجايىغا ئىشلەتكىلى بولىدىغانلىقى ھەققىدە باش قاتۇرۇۋاتاتتى.

ئابلەت ئىسمائىل راست ئېيتىدۇ. بىزدە پۇل تاپقان كىشىلەر ھەقىقەتەن نۇرغۇن. پۇل تاپقاندىن كېيىن نامرات ۋاقتىدىكى دوست ـ ياردەنلىرىنى ئۇنتۇپ كېتىدىغان، غېرىپ، ئاجىز، نامراتلارنى ئېسىگە ئالمايدىغان، ئۆز تەبىقىسىدىكىلەر بىلەنلا دوستلىشىدىغان، مەنمەنلىك تالىشىپ، بايلىقنى كۆز ـ كۆز قىلىشىپ ھەشەمەتچىلىك قىلىشىدىغان، ھاراقكەشلىك، قىمارۋازلىق، ئاشىندارچىلىق... قاتارلىق ناشايان ئىشلارغا ئۆزىنى ئۇرىدىغان، بۇنى تېخى ئابرۇي دەپ بىلىدىغان، نامراتلارنى، بىلىم ئىگىلىرىنى، ئالىم ـ زىيالىيلارنى كۆزگە ئىلمايدىغان، بىرەر قېتىممۇ بىلىم ئىگىلىرى، ئالىم ـ زىيالىيلار بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرمايدىغان، ئۇلار بىلەن سىرداشىپ ـ دوستلاشمايدىغان، ئىلىم ـ مەرىپەت دەرگاھلىرىنىڭ ئەھۋالىنى، كىتابخانىنىڭ ئىشكىنىڭ نەگە قارايدىغانلىقىنى بىلمەيدىغان بايلار ھەم نۇرغۇن.

ئەمما غېنىھاجىم ئۇنداق ئەمەس. ئۇ ھەرقاچان زىيالىيلار جامائىتىنى ئۆزىگە دوست تۇتۇپ كەلدى. ۋاقىت چىقىرىپ ئۇلارنى ئىزدەپ كۆرۈشۈپ، بىرەر ۋاق تاماقنى بىللە يېگەچ مۇڭدىشىپ، دوستلۇقنى ئىزھار قىلىپ كەلدى. ئۆسمۇر ۋاقتىدا مەكتەپتە تۇرۇپ ئوقۇيالمىغانلىق سەۋەبىدىن ئالالمىغان بىلىملىرىنى ئاشۇ زىيالىيلارنىڭ، ئالىم، شائىر ـ يازغۇچىلارنىڭ سۆھبىتىدىن ئېلىشقا، ئۆگىنىشكە ئىنتىلىپ كەلدى. قەشقەردە ساناقلىق جامائەت ئەربابى ھېسابلىنىدىغان، ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدە بەلگىلىك تەسىرى ـ ئابرويى بار شائىر ئابلەت ئىسمائىل ئاكا بۇ سۆزىمىزنىڭ كۆچلۈك دەللىلىدۇر، ئەلۋەتتە. شۇڭا غېنىھاجىم ھەرقانداق ساۋابلىق ئىشنى قىلماقچى، ئەل ـ يۇرتقا نەپ يەتكۈزمەكچى بولسا ئەنە شۇنداق ئەقىل ـ بىلىم، پەزىلەت ئىگىلىرىنىڭ مەسلىھەتىنى ئالىدۇ. ئىلىم ئىگىلىرىنى دوست تۇتۇشمۇ ئېسىل پەزىلەت ھېسابلىنىدۇ، ئەلۋەتتە.

ـ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاجىزلارنىمۇ ، تۇرمۇشتا قىينچىلىقى بار نامراتلارنىمۇ يوقلاپ تۇردىلا، ـ دېدى ئابلەت ئىسمائىل ئاردىدىكى جىملىقنى بۇزۇپ، ـ بۇ قېتىم باشقىچىراق ئىش قىلىپ باقاملىكى.

ـ مىسالەن قانداق ئىش؟ ـ سورىدى غېنىھاجىم.

ـ دوختۇرخانىغا بېرىپ نامرات بىمارلارنىڭ خىراجىتىنى تۆلىۋەتسىلە. بۇنىڭدا ئاشۇ كېسەل ئازابىدا قىينىلىۋاتقان بىمارلارغا ھەم روھي جەھەتتىن، ھەم ئېقتىسادي جەھەتتىن ياردەم قىلغان بولىلا. بىر قىسىم بىمارلار پۇلى بولمىغاچقا، دوختۇرخانىدىن تولۇق ساقىيالماي يېنىپ چىقىشقا مەجبۇر بولىدىكەن.

ـ مەيلى، شۇنداق قىلايلى ئەمىسە، ـ دېدى غېنىھاجىم ئويلىنىپ ئولتۇرمايلا.

ـ ئالدىراپ ماقۇل دەۋەتمىسىلە، ـ دېدى ئابلەت ئىسمائىل بۇ ساخاۋەتچى دوستى بىلەن يەنە چېقىشىپ، ـ بۇ ئىش نامراتلارغا ، قىينچىلىقى بارلارغا ياردەم بەرگەنگە ئوخشاش ئۇنداق ئاددىي ئىش ئەمەس. نامراتلارغا ئاتىغان پۇللارنى مەلۇم تۆلچەمدە تەكشى تارقىتىپ بەرگەن بىلەن، بىمارلارغا ئۇنداق قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنى تۆلەپ بېرىدىغان بولغاندىكىن دوختۇرخانا مالىيىسىگە تولۇق تاپشۇرۇشقا تۇغرا كېلىدۇ. دېمەكچىمەنكى، بەزەن بىمارلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتى كۆپ، بەزەن بىمارلارنىڭ ئاز. ھازىر دوختۇرخانىدا قىينچىلىقى بار بىمارلار

قانچە، ئۇلارنىڭ تۆلەشكە تېگىشلىك خىراجىتى قانچىلىك، بۇنى بىلمەيمىز. ئالدىراپ چىقىپ ئىشنى چالا قىلىپ قويساق ئوبدان بولمايدۇ.

ــ يانچۇقتا پۇلنى جىقراق سېلىپ چىقسىلا دېمەكچىغۇ سىلى، ــ دېدى غېنىھاجىم كۈلۈپ.

ــ كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىلا، ــ دېدى ئابلەت ئىسمائىل.

ــ بۇ تەرەپتىن خاتىرجەم بولسىلا، ــ دېدى غېنىھاجىم تەمكىنلىك بىلەن ، ــ قېينىچىلىقى بار بىماردىن بىرسىمۇ چۈشۈپ قالمايدۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار قەشقەر ۋىلايىتى 1ـدوختۇرخانىغا قاراپ يول ئالدى.

ــ ئاۋۋال كەلگۈسىنىڭ ئىگىلىرى بولغان بالىلاردىن باشلايلى، ــ دېدى ئابلەت ئىسمائىل بالىلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى تەرەپنى ئىما قىلىپ، ــ ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇگۈن «بالىلار بايرىمى»ئەمەسمۇ.

ئۇلار ئاۋۋال بالىلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئارقىدىن ئايالار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئاندىن تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى... قاتارلىق كېسەللىكلەر ياتاقلىرىنى تولۇق ئارىلىدى. ھەرقايسى بۆلۈملەرنىڭ مەسئۇللىرى ، مەسئۇل دوختۇرلار بىلەن كۆرۈشتى. بىمارلارنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلىدى. ھەقىقىي قېينىچىلىقى بار، داۋالىنىش خىراجىتىنى تاپشۇرۇشقا ئامالسىز قالغان ئۇيغۇر، خەنزۇ، قىرغىز... قاتارلىق بىمارلارنىڭ جەمئىي 37مىڭ يىۋەن داۋالىنىش خىراجىتىنى نەق مەيداندىلا تاپشۇرۇۋەتتى.

داۋالىنىش خىراجىتىنىڭ غېمىدىن خالاس بولغان بىمارلارنىڭ سولغۇن چېھرىدە جىلۋىلەنگەن مىننەتدارلىق، خاتىرجەملىك، تەبەسسۇمنى كۆرگەن غېنىھاجىم ھاردۇقى چىققانىدەك يەڭگىللەپ قالدى. ئەمما ئابلەت ئىسمائىلنىڭ بۇ ساخاۋەتلىك ئىشنى گېزىت يۈزىدە خەۋەر قىلىش تەكلىپىنى سىلىقلا رەت قىلدى.

ــ بىزدە «ئوك قولۇك قىلغان ساخاۋەتنى سول قول بىلمىسۇن»دەيدىغان گەپ بار. بۇنچىلىك ئىشلارنى داۋراڭ قىلىپ يۈرمەيلى. خۇدايىم بۇيرىسا تەشۇنق قىلغۇدەك چوڭراق ئىشلارنىمۇ قىلارمەن، ــ دېدى غېنىھاجىم كەمتەرلىك بىلەن.

37 مىڭ ئېيتماققا ئانچە جىق سان ئەمەس. لېكىن بۇ سان پۈل بىلەن بىرلەشكەندە ھەرگىزمۇ كىچىك سان ھېسابلانمايدۇ. بىزدە «پۇلنىڭ بىر ئۇچى بىلەكتە، بىر ئۇچى يۈرەكتە» دەيدىغان گەپ بار. ئاشۇنچىۋالا پۇلنى بىر يولىلا چىقىرىپ ساخاۋەت قىلىش، بۇ ساخاۋەت بەدىلىگە ھېچنېمە تەمە قىلماسلىق ھەم كىشىلەرگە بىلدۈرۈشنى خالىماسلىق چوڭ جاسارەت تەلەپ قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. بىز بۇ يەردە غېنىھاجىمنىڭ 2003ـيىلى مارتتا مارالبېشىدىكى يەرتەۋرەشتە ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغان دېھقان قېرىنداشلارغا كۆمۈر، يوتقان ـ كۆرپە... قاتارلىق جىددىي ئېھتىياجلىق بۇيۇملارنى ئۆز قولى بىلەن ئاپىرىپ ھال سورىغانلىقىنى ئېيتىپ ئولتۇرمىدۇق. قايسىبىر يىلى ياغقان قاتتىق يامغۇردا ئۆيىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنىمۇ قەيت قىلمىدۇق. چۈنكى ھەرقانداق بىر ئادەم بۇ كاتتا زەردارنىڭ ئۆيىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتتى، دېسە ئىشەنمەسلىكى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە بۇ ھەقىقەتەن بولغان ئىش. پاكىت شۇكى، غېنىھاجىم ھازىرغىچە ئادەتتىكى، ئاددىي ئۆيدە ئولتۇرىدۇ. بىر قىسىم بايلارنى دوراپ ئۆيىنى ئوردىدەك ھەشەمەتلىك قىلىپ ياسىۋالمىغان. ئەقىللىق ئوقۇرمەنلىرىمىز نامراتلارغا نەچچە تۈمەنمىڭ يۆەنلەپ ئىقتىسادىي ياردەم قىلىپ تۇرغان غېنىھاجىمنىڭ ئۆزى ئولتۇرىدىغان، ئاشۇنداق يامغۇر ئۆتۈپ تۇرىدىغان ئاددىي ئۆيىنى سېلىشتۇرسىلا ئۇنىڭ نەقەدەر ئاددىي ـ سادا ئىكەنلىكىنى، ھاكاۋۇر، پوچى، ئىسراپخور، مەنمەنچى ئادەم ئەمەسلىكىنى ئاسانلا سېلىشتۇرۇپ بىلۋالالايدۇ.

ئوغلىنىڭ دوختۇرخانىغا بېرىپ بىمارلارنى يوقلىغانلىقىنى، داۋالىنىش خىراجىتىگە چىقىشالمىغان بىمارلارنى غەمدىن خالاس قىلغانلىقىنى بىلگەن نۇخان ھاجىم ھاياجاندىن كۆزىگە لىق ياش ئالدى.

ــ خۇدايىم دۆلەتلىرىنى تېخىمۇ زىيادە قىلار، بالام. ياخشىلىق ــ ساخاۋەتنى ھەرقاچان ئۆزلىرىگە ھەمراھ قىلسىلا. ئەلنىڭ بىر قېتىم قىلغان دۇئاسى بىر ئۆمۈر قىلغان ئىبادەتتىن كاتتا بولىدۇ، ــ دېدى نۇخان ھاجىم سۆيۈنگەن ھالدا.

ــ بالىلارنى، ئانىلارنى يوقلىغانلىرى بەك ياخشى بوپتۇ، ــ دېدى كۆيۈمچان ئايالى گۆھەرنسا غېنىھاجىمغا قايىللىق بىلەن قاراپ، ــ بالىلار بىلەن ئايال كىشى ھەقىقەتەن ئاجىز، ئۇلار كۆيۈنۈشكە موھتاج. ئۇلارنى غەمدىن، ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇش سىلى ـ بىزنىڭ بۇرچىمىز.

مانا بۇ سەمىمي قوللاش. مانا بۇ خالىس نىيەت. ئۆزىنىڭ بەختىنى باشقىلارنىڭ بەختى بىلەن بىرلەشتۈرۈش نېمىدېگەن ئېسىل پەزىلەت ــ ھە!

3

ھەرقاچان سودا ـ تىجارەت بىلەن يۈرت ئاتلاپ، چېگرا ئاتلاپ تۇرغان غېنىھاجىمنىڭ دىققەت نەزىرىدىن باشقا يۇرتلاردىكى يېڭىلىقلار،ئىلغار ئىدىيە ـ مەدەنىيەتلەر چەتتە قالمىدى. ئۇ، كۆرگەن ـ ھېس قىلغانلىرىنى كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئەزىزانە يۇرتى قەشقەر بىلەن ، ئاشۇ يۇرتتىكى مېھرى ئىسسىق، ئاق كۆڭۈل، مېھماندوست كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى، ئىنتىلىشلىرى، ئارزۇ ـ ئارمانلىرى بىلەن سېلىشتۇراتتى. ۋۇجۇدىدا ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك، مەرىپەتچىلىك تۇيغۇسى تىنمىسىز تاشقىنلايتتى. بۇنىڭ تۇرتكىسىدە ئاستا ـ ئاستا بىخلىنىشقا باشلىغان ئارزۇ ـ غايىلىرى توختىماي شاخ ئايرىيتتى، خىيال سۇرۇشكە، پىكىر قىلىشقا ئۈندەيتتى.

ھەئە، غېنىھاجىم ئەمدى ئۆز تىلى بويىچە ئېيتقاندا پارچە ـ پۇرات ساخاۋەتلەردىن سىرت چوڭراق بىر ئىش قىلىشقا بەل باغلىغانىدى. يەسلى، دوختۇرخانا، مەكتەپ ياكى مەخسۇس بىر سېستىرالار مەكتىپى قۇرۇش ھەققىدە توختىماي باش قاتۇراتتى. ئاشۇ ئىشلاردىن قايسىسىغا ئىش باشلاشنى بىلەلمەي قىينىلاتتى. ئۇنىڭچە بولغاندا، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى زۆرۈر ئىدى. ئەمما بەشقولنى بىراقلا ئېغىزغا تىققىلى بولمىغاندەك، ھەممىنى بىر يولىلا قىلىپ بولالمايتتى.

ئىقتسادىي شارائىتى يار بەرسە، بۇ خەيرلىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىراقلا باشلىۋالغۇسى بار ئىدى. ئۇ ئەنە شۇنداق ئىككى خىيال بولۇپ يۇرگەن كۇنلەرنىڭ بىردە بىردىنلا خىيالىغا پۇتبول كىرىۋالدى. ھەئە، ئۇ كىچىكىدىن تەنتەربىيىگە ھەۋەس قىلاتتى. بولۇپمۇ پۇتبولغا باشقىچە ئىشتىياقى بار ئىدى. ئارام ئالغان ۋاقىتلىردا تېلېۋىزور كۆرسە تەنتەربىيە قانىلىنى كۆرەتتى. ناۋادا مۇشۇنداق ۋاقىتلاردا پۇتبول مۇسابىقىلىرى بېرىلىپ قالسا، ھەممە ئىشنى تاشلاپ مۇسابىقىنى تۇگىتىپ كۆرمىگىچە بولدى قىلمايتتى. مۇسابىقىنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن ۋۇجۇدىنى نۇرغۇن چېگىش خىيال چۇلغۇالاتتى.

«نېمە ئۈچۈن شىنجاڭنىڭ پۇتبولچىلىقى تولىمۇ ئاجىز، پۇتبولچىلىق سەۋىيىسى مەملىكەت سەۋىيىسىدىن تۆۋەن؟ ئۇيغۇرلارنىڭ بەدەن ساپاسى پۇتبولچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، مەملىكەتنىڭ ئالدىنقى سەۋىيىسىگە يەتكۈزۈشكە ھەتتا دۇنياۋى پۇتبول چولپانلىرىنى يېتىشتۇرۇپ چىقىشقا تامامەن يېتىدۇ. دېمىسىمۇ ھازىر پۈتكۈل ئاپتونوم رايونىمىزدا پۇتبول قىزغىنلىقى باشقىچە جانلىنىپ كەتتى. مۇشۇ ئىشقا مەبلەغ سالسام قانداق بولار؟ بۇ ئارقىلىق مىللىتىمىزنىڭ پۇتبولچىلىق سەۋىيىسىنى خەلقارا سەۋىيىگە يەتكۈزۈپ، تەربىيىلىگەن ئاشۇ پۇتبول ئەزىمەتلىرى بىلەن مىللىتىمىزنى دۇنياغا تونۇتسام قانداق بولار؟ مۇمكىن، تامامەن مۇمكىن. بىراق بۇ ئىشنى بىردەملىك ھېسسىياتقا تايىنىپ قىلغىلى، دەرھاللا ئۇنۇمنى كۆرگىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن بىر پۇتبول مەكتىپى ئېچىش كېرەك. بۇ ئارزۇيۇمنى ھۆكۈمەت قوللارمۇ؟ ناۋادا قوللىدى دېگەندىمۇ ھازىرچە مەكتەپ سېلىشقا ئىقتىساد يېتىشمەيدۇ. قانداق قىلسام بولار؟ ھە، توغرا، ئاۋۋال ھۆكۈمەتنىڭ، مائارىپ ئورگانلىرىنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، بىر پۇتبول سىنىپىغا مەبلەغ سالاي، مۇشۇ ئاساستا مەكتەپنىڭ ئۇلىنى قۇرۇۋالمامدىمەن... »

غېنىھاجىم مانا شۇنداق ئارمانلىق خىياللار ئىلكىدە راسا بىر باش قاتۇرۇپ ئەتراپلىق پىلان تۈزۈۋالغاندىن كېيىن بۇ ئارزۇسىنى ئاۋۋال تۆت قېرىندىشىغا ـ ئاكا ـ ئىنىلىرىگە بىلدۈردى. ئۇ، قېرىنداشلىرىنى قايىل قىلىشقا ئانچە كۈچەپ كەتمىدى. ئەزەلدىن غېنىھاجىمغا ئوخشاش قەلبىگە ئەل ـ يۇرتنى پۈككەن، ئۆز خەلقىنىڭ غېمىنى يەپ كەلگەن، نەدە قىينچىلىق بولسا شۇ يەرگە ساخاۋەت قوللىرىنى سۇنۇپ تۇرغان بۇ قېرىنداشلار غېنىھاجىمنىڭ بۇ تەكلىپىنى دەرھال قوللىدى. ئۆزلىرىنىڭمۇ بىر كىشىلىك ھەسسە قوشىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

ئەمدىكى گەپ ئۇلارنى بېقىپ چوڭ قىلغان، كېچە ـ كۈندۈز غېمىنى يەپ دۇئا قىلىپ ئولتۇرغان ئاشۇ كۆيۈمچان، بۇزرۇكۋار ئانىسىنىڭ دۇئاسىنى ئېلىشتا قالغانىدى. چۈنكى ئۇلار باشلىغان ھەرقانداق ئىشنىڭ ئانىسىنىڭ دۇئاسى بىلەن خەيرلىك بولىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى.

ـ پۇتبول دېگەن قانداق نېمە ئۇ، ـ سوردى ياشانغان ئانا ئوغۇللىرىنىڭ مەقسىتىنى بىلگەندىن كېيىن.

ـ پۇتىدا تېپىپ ئويناىدىغان توپ.

ئانا نارازى بولدى:

ـ ئويۇن ئويناىدىغان ئىشقۇ پۇل خەجلەپ يۇرىدىغان ئىشمۇ؟ ئۇنىڭ ئەل ـ يۇرتقا نېمە پايدىسى بار؟ بالىلار توپ ئويناپ ئويۇنقېپى بوپكەتمەمدۇ؟

ئاق كۆڭۈل ئانا ئوغۇللىرىنىڭ قىلماقچى بولغان ھەرقانداق ئىشنى ئەل ـ يۇرتنىڭ پايدىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ھۆكۈم چىقىراتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئوغۇللىرىنىڭ پۇتبول سىنىپى ئېچىپ، مىللەتنىڭ كەلگۈسى پۇتبول ئەزىمەتلىرىنى تەربىيىلەش خىيالىنى سادىدىلىق بىلەن بالىلارنى ئويۇن ئويناشقا تەشكىللەش، دەپ چۈشىنۇالغانىدى.

ـ بۇ نوقۇللا ئويۇن ئەمەس، ـ دەپ چۈشەندۈردى غېنىھاجىم، ـ پۇتبولمۇ بىر تەنتەربىيە تۈرى. تەنتەربىيە بولغاندىمۇ ئەڭ كامالەتكە يەتكەن، بىر مىللەتنىڭ ساپاسى، جاسارىتىنى نامايان قىلىدىغان تەنتەربىيە تۈرى. ھازىر پۇتبول خەلقارادا بىر دۆلەتنىڭ ئۇنۇبرسال كۆچنى ئۆلچەيدىغان مۇھىم ئۆلچەم بوپقالدى. بىز پۇتبول سىنىپى ئېچىپ ياش ئەۋلادلارنى تەربىيىلىسەك، كەلگۈسىدە ئۇلار ئاپتونوم رايون، مەملىكەت ھەتتا دۇنياۋى سەھنىلەردە مۇسابىقىگە چۈشۈپ نەتىجىگە ئېرىشسە ، بۇنىڭدىن مىللىتىمىزگە ئاجايىپ كاتتا شان ـ شەرەپلەر كېلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇمۇ ئەل ـ يۇرتقا پايدىلىق ئىش، ئانا.

باشقا ئوغۇللارمۇ غېنىھاجىمنىڭ سۆزلىرىنى تېخمۇ ئاددىي ئىبارىلەر بىلەن چۈشەندۈردى.

گەرچە ئانا پۇتبولنى ئانچە چۈشىنىپ كەتمىسىمۇ، ئوغۇللىرىنىڭ بەس ـ بەستە چۈشەندۈرۈشلىرىدىن ئۇلارنىڭ تولىمۇ كاتتا ، ئەل ـ يۇرتقا پايدىلىق ھەم ئېھتىياجلىق بىر ئىشنى قىلىشقا بەل باغلىغانلىقىنى، بۇ ئىش كەلگۈسىدە ئەل ـ يۇرتقا كۈتمىگەن كاتتا شەرەپلەرنى كەلتۈرىدىغانلىقىنى ھېس قىلدى.

ـ بوپتۇ، ئۇنداق بولسا دېگىنىڭلارچە قىلىڭلار، بالىلىرىم. ياراتقان ئىگەم باشلىغان بۇ ئىشلارنى خەيرلىك قىلار، مۇرادىڭلار ھاسىل بولار.

نۇخان ھاجىم ئوغۇللىرىغا ئەنە شۇنداق دەپ ئىجازەت ۋە دۇئا بەردى.

قېرىنداشلىرىنىڭ قوللىشى، ياردىمىگە، ئانىسىنىڭ ئىجازەت ـ دۇئاسىغا ئېرىشكەن غېنىھاجىم تولۇپ ـ تاشقان ئىشەنچى بىلەن مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەرنى ئىزدەشكە ، ئۇلارغا مەقسىتىنى چۈشەندۈرۈشكە كىرىشتى. ئەلۋەتتە بۇ ئىش ئۇچۇن غېنىھاجىم ئاز يول ماڭمىدى. كىملەرنىڭدۇر ئىشخانىسىغا تالاي قېتىملاپ بېرىش، زېرىكمەي دوكلات يېزىش، تېرىكمەي چۈشەندۈرۈش نەتىجىسىدە بۇ ئىشمۇ ئاخىرى خەيرلىك تەرەپكە قاراپ يۈزلەندى.

ج ك پ قەشقەر شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ مائارىپ ـ مەدەنىيەت ئىشلىرىغا مەسئۇل مۇئاۋىن سېكرېتارى ئوسمان داۋۇد ئەپەندى (ھازىر ج ك پ شىنجاڭ مالىيە ـ ئىقتىساد ئىنستىتۇتى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى) پارتىيە ـ ھۆكۈمەت نامىدىن غېنىھاجىمنى كۈچلۈك قوللىدى. مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ تەستىقنى ئېلىشقا،

يۇقىرى ـ تۆۋەن ماسلاشتۇرۇشقا كۈچ چىقاردى. شۇنداق قىلىپ، قەشقەر شەھىرى ماڭارىپ كىدارىسى رەھبەرلىرىنىڭ مەخسۇس ھەمكارلىشىشى بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە پۇتبول سىنىپىغا ئوقۇغۇچى تاللاشقا كىرىشتى.

ھەرقانداق ئىشنى قىلغاندا يىراقنى كۆرۈشنى كۈزىگە كادەت قىلغان غېنىھاجىم تەكرار ئويلىنىش، دوست ـ بۇرادەرلىرى، مۇناسىۋەتلىك تەنتەربىيە مۇتەخەسسىسلىرىدىن مەسلىھەت ئېلىش ئارقىلىق پۇتبول سىنىپىغا باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان يەتتە ياشلىق ئۆسمۈرلەرنى تاللاش قارارىغا كەلگەنىدى.

غېنىھاجىم ئۇچۇن ئوقۇغۇچى تاللاش خېلىلا تەسكە چۇشتى. ئۇنىڭ قەشقەر شەھىرىدە ئۆز خراجىتى بىلەن پۇتبول سىنىپى ئاچماقچى بولغانلىقىنى ئاڭلىغان ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى يېتىلەشكىنىچە كېلىپ غېنىھاجىمنى ۋە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا مەسئۇل مەشقاۋۇللارنى ئورۇۋېلىشتى. ھەممىسىنىڭ ئارزۇ ـ تەلەپلىرى ئوخشاش ــ بالىلىرىنى پۇتبولچى قىلىپ يېتىلدۇرۇش ئىدى. ئەمما پۇتبول سىنىپىغا تاللايدىغان ئوقۇغۇچىلارغا قويۇلىدىغان تەلەپ، بولۇپمۇ بەدەن ساپاسى، سەزگۈرلۈك، چاققانلىق... قاتارلىق بىر قانچە تەرەپكە قويۇلىدىغان شەرتلەر تولىمۇ ئېغىر ئىدى. بۇ شەرتنى غېنىھاجىم مۇناسىۋەتلىك مۇتەخەسسىسلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئەنە شۇنداق قاتتىق تۇزگەنىدى. چۈنكى باشلىنىش ئالدىدا تۇرغان خەيرلىك ئىش ئۇچۇن، قۇرۇلماقچى بولغان پۇتبول ئىمارىتىنىڭ ئۇلىنى تۇرغۇزۇش ئۇچۇن ئەنە شۇنداق ئىنچىكىلىمىسە ، تەلەپ ـ شەرتلەرنى قاتتىق قويمسا بولمايتتى. بولمسا، تەربىيىلىگەن بالىلار كېيىن كارغا كەلمەي قالاتتى. بالىلارنى پۇتبول سىنىپىدا ئوقۇتۇشنى ئارزۇ قىلغان ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بولسا، بۇ شەرتلەر بىلەن پەقەتلا كارى يوق ئىدى. ئۇلار پەقەت بالىلىرىنىڭ كەلگۈسىدە يارىملىق بىر پۇتبول چولپىنى بولۇپ يېتىشىپ چىقىشىنلا ئارزۇ قىلاتتى. ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ بۇ خىل قىممەتلىك ئارزۇسىنى چۈشىنىشكە بولاتتى. چۈنكى ھەرقانداق بىر ئاتا ـ ئانا ئۆز پەرزەنتىنىڭ يارىملىق ئادەم بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى. بۇنىڭ ئۇچۇن شەرت ـ شارائىت، تەربىيىلىنىش پۇرسىتى ئىزدەيتتى.

غېنىھاجىم ئۆزىنى خىجىل قىلىپ تۇرۇۋالغان ئاتا ــ ئانىلارغا ئېرىنمەي ئۆزىرە قويىاتتى. قويۇلىدىغان تەلەپ ـ شەرتلەرنى تەكرار ـ تەكرار چۈشەندۇرەتتى. ھەتتا شۇ كۈنلەردە غېنىھاجىمنى بىر چەتكە تارتىپ، ناۋادا بالىسىنى پۇتبول سىنىپىغا قوبۇل قىلسا، نۇرغۇن پۇل ياردەم قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇرگەن ئاتا ـ ئانىلارمۇ بولىدى. بۇنداق تەلەپلەر ئالدىدىمۇ غېنىھاجىم سەۋرچان، تەمكىن بولىدى. ئۆزىدە پۇتبول سىنىپىغا قوبۇل قىلىنغان بالىلارنى تەربىيىلەشكە يېتەرلىك خراجەتنىڭ بارلىقىنى، بۇ خەيرلىك ئىشقا پۇل ـ مال ئارىلاشتۇرۇپ قويسا كېيىن خەلقە، ئەل ـ يۇرتقا جاۋاب قىلالمايدىغانلىقىنى چۈشەندۇردى ۋە ئۇلارنىڭ تەلىپىنى چىرايلىقچە رەت قىلىۋەتتى. ھەئە، پۇتبول سىنىپىغا تاللىماقچى بولغان بالىلارنىڭ بۇيۇ ئېگىزلىكىنى ئۆلچەيدىغان مېتىرنى قولغا ئېلىۋالغان غېنىھاجىم ئوقۇغۇچى تاللاشقا ماسلىشىۋاتقان تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىلىرى، مۇتەخەسسىسلەر كۆرسەتكەن ھەر بىر بالىنىڭ بوي ئېگىزلىكىنى ئۆز قولى بىلەن ئۆلچەيتتى، تۇرلۇك سوئال سورايتتى، سەزگۈرلۈكى، ئىنكاسىنىڭ تېز ـ ئاستىلىقىنى ئەستايىدىل كۆزىتەتتى. ئۇ، قەشقەر ۋىلايىتىدىكى 12 ناھىيە، شەھەر ۋە قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى تەۋەسىگە ئېرىنمەي باردى. پۇتبول سىنىپىغا تاللىماقچى بولغان 35 ئوقۇغۇچى ئۆچۈن ئونمۇكىدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىنى تەپسىلىي كۆزەتتى. غېنىھاجىم بۇ ئىلمىي ئىشلارنى زېرىكمەي قىلاتتى، تولىمۇ ئىنچىكىلەيتتى، كىچىككىنە ئۆتكەل، يوچۇقلارغىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلاتتى.ئۇ، بۇ كۈنلەردە تولىمۇ ئىنچىكە ـ ئەستايىدىل بوپكەتكەنىدى. بۇ ئىشلارنى جاپا ـ ئاۋارىچىلىك ھېس قىلمايتتى. تەلەپ ـ شەرتلەرنى توختىماي تەكىتلەيتتى. ئۇ ئەسلىدە پۇتبول سىنىپىدا ئوغلىنى تەربىيىلەشنى ئويلاشقانىدى. كۈتمىگەن يەردىن ئوغلى بىر قانچە شەرتتىن ئۆتەلمىدى. بۇ رەھىمسىز رېئاللىق ئالدىدا غېنىھاجىم يەنىلا تەمكىن بولدى. سۆيۈملۈك ئوغلىنى پۇتبول سىنىپىدا تەربىيىلەش ئارزۇسىدىن ۋاز كەچتى. قېرىنداشلىرىمۇ ئوغۇللىرىنى پۇتبول سىنىپىدا تەربىيىلەش ئارزۇسىنى بىلدۇرۇشتى، ئەمما ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىمۇ شەرتكە چۈشمىدى. غېنىھاجىم ئۇلارنىمۇ پۇتبول سىنىپىغا قوبۇل قىلىشنى رەت قىلدى. مۇشۇ سەۋەبلىك قېرىنداشلىرى ئۇنىڭدىن رەنجىگەن بولدى. ئەمما غېنىھاجىم سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۇرۇش ئارقىلىق ئۇلارنى قايىل قىلىپ بۇ كەسكىن زىددىيەتنى ئاخىرى ھەل قىلدى.

شۇنداق قىلىپ جاپالىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتى ئاخىرلاشتى. بالىلارنى دەسلەپتە قەشقەر شەھەر 3 ـ باشلانغۇچ مەكتەپكە ئورۇنلاشتۇردى. كېيىن قەشقەر شەھىرى ماڭارىپ ئىدارىسىنىڭ تەستىقى بىلەن قەشقەر شەھىرى 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە مەخسۇس مۇشۇ بالىلارنى تەربىيىلەيدىغان ئىككى قەۋەتلىك ياتاق، دەرسخانا، ئاشخانا، مۇنچا، ھاجەتخانا بىر گەۋدىلەشكەن ئۇنىۋېرسال ئوقۇتۇش بىناسى سالدى. بۇنىڭ ئۇچۇن غېنىھاجىم 400 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پۇل خەجلىدى. ئۇ ھەر قېتىم بالىلارنى يوقلاپ چىققىنىدا رەتلىك فورما كىيگەن بالىلارنىڭ تەلەپچان مەشقاۋۇللارنىڭ يېتەكلىشىدە پۇتبول ماھارىتى مەشق قىلىۋاتقانلىقىنى، خەنزۇ، ئىنگلىز تىللىرىنى يادلاۋاتقانلىقىنى كۆرسە ئىچ ـ ئىچىدىن سۆيۈنەتتى. خەجلىگەن نەچچە يۈز مىڭ يۈەنلەپ پۇلى كۆزگە كۆرۈنمەيتتى، تارتقان جاپالىرى، ئۇچرىغان تەنە ـ دوقلىرى ئۇنتۇلۇپ كېتەتتى. ئەمما مۇشۇ قۇتلۇق ئىش سەۋەبلىك قەشقەردە پەيدا بولغان تۇرلۇك ـ تۇمەن پىتنە ـ پاسات، غەيۋەت ـ شىكايەت، زەھەرخەندىلىك بىلەن قىلىنغان بەتنام ـ تۆھمەت يۇرىكىنى ئازابلايتتى.

ھەئە، غېنىھاجىمنىڭ ئۇيغۇر پۇتبولچىلىقىنى دۇنياۋى سەۋىيىگە يەتكۈزۈش ئۈچۇن ئۆز خراجىتىدىن مەبلەغ ئاجرىتىپ، ئەۋلادلارنى تەربىيىلەش مەقسىتىدە پۇتبول سىنىپى ئاچماقچى بولغانلىقى ھەققىدىكى خۇش خەۋەر قەشقەر شەھىرىگە شامالدەك تېز تارقىدى. جىنسىغا خاس ئەركەك خاراكتېر يېتىلىدۇرگەن ، يۇرىكى ھەرقاچان ئەل ـ ۋەتەن، مىللەت غېمىدە گۈپۈلدەپ سوقۇپ تۇرىدىغان كۆپ قىسىم كىشى بۇ خەۋەردىن سۆيۈندى، ھاياجانلاندى. گاھىلىرى

غـايىۋانە ، گـاھىلىرى يۈزتـۇرانە ھالـدا غېنىھـاجمنى ماختـىدى، رەھمەت ـ ھەشقاللىسنى بىلدۇرۇشتى، قايىللىقنى، ياخشى تىلەكلىرىنى ئېيتىشتى. بىراق خاراكتېرى ناجنس، ئىچىدە توڭگـۇز قۇترايـدىغان قىتمۇر، كۆكلى ـ كۆكسى ئەل ـ ۋەتەن، مىللەت غېمىدىن خـالىي، ئۆز مەنپەئىتىدىن باشـقىنى ئويلمايـدىغان، ئـۆزى بـىرەر ئىشـنى قىلالمايدىغان، ئەمما باشقىلارنىڭ قىلغان ئىشنى ياراتمايـدىغان، بـۇ ئىشلاردىن قۇسۇر ئىزدەيدىغان بەزى كۆرەلمەسـلەر ھەسـەت ئوتىـدا پۈچىلاندى، تىللىرىدىن زەھەر ياغدۇرۇشقا ئۇلگۈردى:

ــ ئىشۇ غېنى تـۆگە پۈتبـول سـىنىپى ئاچامـدىكەن. ھالىغـا بېقىپراق ئىش قىلسىچۇ؟

ــ ئۇيغۇر پۈتبولچىلىقنى دۇنيـاۋى سـەۋىيىگە يەتكـۈزەرمىش تېخى. ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نـان چـىلاپ يەپتـۇ، ئۇنـىڭ قولىدىن قانچىلىك ئىش كېلەتتى، قايىلسىلا...

ــ مەكتەپ قۇرارمىش تېخى. چـىم بىلـمۇ، مۇشـۇ باھانـىدا ئۆزىنى نىقابلىماقچى ھەقىچان.

ــ راست دەيدىلا. بىز گەزمـال سودىسـى قىلىۋاتقـان چاغـدا چەرچىنچىلىك قىلىۋاتقان ئىشۇ غېنەك ئەجەب ئەمدى قوپـاپ نەچـچە يۈز مىلىڭ كوي خەجلەپ مەكتەپ ئاچماقچى بولاپقاپتا. شۇنچىۋالا جىق پۇلنى نەدىن تاپقاندۇ، غايىب خەزىنىگە ئۇچراشمىغاندۇ؟

ــ چوقۇم ھالال تىجارەت قىلماي ھـارامخورلۇق قىلغـان گەپ. بولمىسا، تىجارەتنى بىزمۇ قىلىۋاتىمىز، نېمىشقا ئۇ بىزدىن جىق پۇل تاپىدۇ؟

ــ زادى بىر گەپ بار جۇما.

ــ «ئېگىز ئادەم ئەخمەق كېلىدۇ» دېسە ئىشـەنمىگەنتىم، مانـا بۇنىڭ راستلىقىنى ئىشۇ غېنى تۆگە ئىسپاتلاپ بەردى. ئىست، ئىست، شۇنچىۋالا پۇلنى سورۇۋەتكىچە راسا مېغىزىنى چېقىپ خەجلىمەي.

ــ بىر قانچە شـەھەردە خوتۇنـدىن ئـۇچ ـ تـۆتنى نىكاھىغـا ئېپقويسىمۇ جانىنىڭ راھىتى ئەمەسما، ھى ــ ھى ــ ھى.

ــ ئەخمەق دېگەن شۇنداغ بولىدۇ.

ــ قايلاپ تۇرۇڭلار، بۇ ئىشنىڭ تېگىدە چوقۇم بىر گەپ بار.

ــ ھازىر ئۇ بالىلارغا نەچچە يۈز مىلىڭ كوي خەجـلەپ قـويغىنى بىلەن، كېيىن ھەر بىرسىنى بىر مىليون كويدىن ساتقىلى بولارمىش.

ــ مانـا دېمـىدىممۇ تېگىـدە بـىر گەپ بـار دەپ. پايـدىنى كۆزلىمىسە ھەرگىز قىلمايدۇ بۇ ئىشنى.

ــ بىز تىجارەتتىن پايـدا ئالالمىسـاقمۇ غېنىھاجـىدەك ئـادەم ساتمىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايمىز.

ــ بىز دېگەن ھالال تىجارەت قىلمىز.

ــ ... ...

بۇ كۆرەلمەسلەر ئازسانلىق كىشى بولسىمۇ، لېكىن ئۇھەسـەتخور چاكىنىلارنىڭ يىلان تىللىرىدىن تامغان زەھەرلەر بىر ـ بىرىدىن ئاچچىق ئىدى. ئۇلار ئەنە شۇنداق پىتنە ـ پاساتلار بىلەن يۇرىكىدە ۋاراقـلاپ قاياناپ تۇرغان ئوغىلارنى بېسىشقا ئۇرۇناتتى. خەلقنـىڭ پايدىسـىغا، مىللەتنىڭ شان ـ شەرىپىگە نەچچە يۈز مىلىڭ كويلاپ مەبلەغ سېلىۋاتقان بۇ ئوت يـۈرەك ئەزىمەتنـىڭ كەينـىدىن توختمـاي لالمـا ئىتـتەك قاۋىشاتتى، غاجىشاتتى. ئۆزلىرىنى غېنىھاجمىدىن ئۈستۈن قويۇشـقا، ئالىجاناب، مەرد، سېخي، باي ـ زەردار كۆرسىتىشـكە تىرىشـاتتى. غېنىھاجمىنىڭ 400 مىلىڭ يۈەندىن ئارتۇق پۇل خەجـلەپ ئوقۇتـۇش بىناسى سالغانلىقىنى ھەمدە ئاشۇ بالىلارنىڭ تاماق، كـىيىم ـ كېچەك، ئوقۇتـۇش قـوراللىرى... قاتـارلىق تۇرلـۈك چىقىمنـى قىلـىپ بېرىۋاتقـانلىقىنى ياراتمايۋاتـاتتى. ئەمما ئۆزلىرىنىـڭ قەشـقەردەك ھاجەتخانا قىس،ھەتتا يېقىنغىچە ئۆگزىلەرگە چـىلەك قويـۇپ تەرەت قىلـىدىغان بـىر شـەھەردە ھـاجىتى تۇيۇقسـىز قىسـتاپ كەتـكەن كىشىلەرنىڭ راھەتلىنىۋېلىشى ئۈچۈن تۆت مىلىڭ يۈەن خەجلەپ بـىرەر ھاجەتخانا سـالمىغانلىقىنى خىيـالىغىمۇ كەلتۈرۈشـمەيتتى. ئەنە شـۇ كۆرەلمەسلەرگە بىرەر كـىم يانلىرىـدىن خـراجەت چىقىرىـپ بـىرەر ھاجەتخانا سېلىپ قويسىلا، دەيدىغان بولسا، ئېنىقكى، ئاشۇ كىشـىنى ئېغىزغا ئالغۇسىز سۆزلەر بىلەن بۇرنى ـ قۇلىقىغچە تويـدۇرۇۋېتەتتى. چۈنكى ئۇلار تىل ـ ھاقارەتتە بىشىم خوتۇنلارىدىنمۇ ئـۆتە يامـان ـ زەھەر تىللىق كىشىلەر ئىدى.

بۇنداق ئىچى تـار ـ كۆرەلمەسـلەرنىڭ پىتـنە ـ پاسـاتلىرىدىن غېنىھاجىم خەۋەر تېپىپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلغان كىشىلەر بۇ پىتنىلەرنى يەتكۈزۈشكەنىدى. ئەمما ئۇ، بۇ پىتـنىلەرگە مىيقـىدا كۈلۈپ قويۇش بـىلەن جـاۋاب قـايتۇراتتى. تەمكـىن ـ سـالماق خاراكتېر، كەڭ قورساق پەزىلەت يېتىلـدۇرگەن بـۇ مەردانە ئـوغلان ئۇنداق چۈپرەندىلەرنىڭ پىتنىلىرىگە رەددىيە بېرىشـكە ئەرزىمەيـدۇ، دەپ ئويلايتتى. دېمىسىمۇ، ئىت بىلەن تەڭ بولسـا ئىـت بولمامـدۇ كىشى. دانالارنىڭ تۆھمەتكە بېرىدىغان جاۋابى سۈكۈت.

«ئەسكى تامدا قۇشقاچ تولا، ياخشـى ئىشـقا پـۇتلاش تـولا» دېگەندەك، غېنىھاجمىنىڭ باشـلىغان بـۇ ئەھمىيەتلىـك ئىشـى ئەنە شۇنداق ھەرخىل، چوڭ ـ كىچىك پۇتلاشلارغا دۇچار بولۇپ ئاستا ـ ئاستا يۈرۈشتى. ئەمما مەن بۇ گېپىم ئارقىلىق قەشـقەردە ھەرقانـداق ياخشى ئىشنى پۇتلايدىغان ئـادەملەر كـۆپ دېمەكچـى ئەمەسـمەن. بۇنداق دېيىشلا ئەمەس بۇنداق ئويلاشمۇ مېنـى قـارا يـۈز قىلـىپ قويىدۇ. چۈنكى مىللىتىمىز ئارىسىدا ئاجايىپ كاتتا ئىشـلارنى قىلغـان ۋە ئاشۇ ئىشلىرى بىـلەن مىللىتىمىزنـىڭ يـۈزىنى يـورۇق قىلغـان، ئەۋلادلارنى پەخىرلەنـدۈرگەن نـى ـ نـى ئـالىملار ، ئەزىمەتـلەر، ئوغلانلار مۇشۇ ئەزىزانە قەشقەردىن چىققان. ھەئە، قەشقەر ئەزەلـدىن مەردۇ ـ مەردانىلەر ماكـانى. ھېلىقـىدەك چـاكىنىلارمۇ بـار، لـېكىن ئازساندا .

باھادىر ـ ئەزىمەت ئۈچۈن ئەلۋەتتە ماھارىتىنى كۆرسـىتىدىغان سـورۇن كېـرەك. غېنىھـاجىم تۇرلـۈك قىينىچىلىقنـى يېڭـىپ، زور ئىقتىسـادىي مەبـلەغ ئاجرىتـىپ 30نەچـچە بۇركـۇت چۈجىسـىنى تەربىيىلەشكە كىرىشۈېدى، 2006 ـ يىلى ئۆكتەبىردە قەشقەردىن يەنە بىر مەردۇ ـ مەردانە ئەزىمەت چىقىپ، ئاشۇ بۇركـۇت چۈجلىرىنىـڭ پەرۋاز قىلىپ ماھارىتىنى نامـايىش قىلىشـى ئۈچـۈن ئـۆز يېنىـدىن 160مىلىڭ يۈەنـدىن ئـارتۇق پـۇل خەجـلەپ كاتتـا بـىر سـورۇن ھازىرلىدى. ئۇ بولسىمۇ قەشقەر شـەھىرىدىكى تىجـارەتچى يىگىـت تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىم بارلىق مۇسابىقە چىقىمنى ئۈستىگە ئېلىـپ،

قەشقەر شەھىردە شنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى پۈتبولچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئۈيۈشتۇرۇشىدا ئۆتكۈزۈلگەن «ئاپتونوم رايون بويىچە «ئىسكەندەر لوقمانى»نى تالىشىش پۈتبول مۇسابىقىسى» ئىدى. ھەئە، بىر ئەزىمەت پۈتبول ئەزىمەتلىرىنى تەربىيىلەش ئۈچۈن كۆكرەك كىرىپ چىقتى. يەنە بىر ئەزىمەت ئاشۇنىڭغا ئوخشاش نەچچە يۈزلىگەن پۈتبول ئەزىمىتىگە بىر يۈەندىن، ئىككى يۈەندىن مارۇزنى سېتىپ تاپقان بارلىق ئىقتىسادىنى چىقىرىپ ماھارەت كۆرسىتىش سورۇنى ھازىرلاپ بەردى. مانا بۇنى مەردۇ ـ مەردانىلىك دەيمىز. يەنە كېلىپ قەشقەرلىكلەرنىڭ ئەجدادىدىن مىراس قالغان كاتتا ئەنئەنىسى دەيمىز.

مەن مەزكۇر ئۇچىركىنى پىزىۋاتقان ۋاقتىمدا تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىم بىلەن بىۋاستە كۆرۈشۈش پۈرسىتىگە ئېرىشەلمىدىم. «قەشقەر گېزىتى» مۇخبىرى خۇرەننىڭ «قەشقەر گېزىتى»نىڭ 2006 ـ يىل 9ـ دېكابىر سانىغا بېسىلغان «قەشقەردىكى پۈتبول مەستانىلىرى»نامىلىق ماقالىسىدىكى تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىمگە مۇناسىۋەتلىك بۆلۈكىدىن پايدىلىنىپ ئوقۇرمەنلەرگە قىسقىچە مەلۇمات بېرىشنى لايىق تاپتىم.

« تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىم تىلغا ئېلىنسا، كىشىلەرنىڭ ئېسىگە 2004ـيىلى قەشقەردىن ئۇرۇمچىگە ۋېلىسىپىتلىك بېرىپ، پۈتكۈل شىنجاڭنى زىلزىلىگە سالغان ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن كېلىدۇ. ئاردىدىن ئىككى يىل ئۆتكەندە تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىم 14ياشلىق ئوغلى ئىسكەندەرنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە «ئىسكەندەر لوقمانى»نى تالىشىش پۈتبول مۇسابىقىسى» ئۆتكۈزدى.

تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىم قەشقەر شەھىردىكى شنجاڭ بىناكارلىق ـ قۇرۇلۇش 6 ـ شىركىتى يېنىدا بىر ماروزنى(مۇزقايماق)دۇكىنى ئاچقانىكەن. مۇخبىر 20 كۈادرات مېتىر كېلىدىغان، ۋېۋسكىسىغا دۇنيادىكى پۈتبول چولپانلىرىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن دۇكانغا كېلىپ، تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىم بىلەن كۆرۈشتى.

ـ مەن تەنھەركەتنى ياخشى كۆرىمەن، ـ دېدى تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىم مۇخبىرغا، ـ بولۇپمۇ پۈتبولغا شۇنداق ئىشتىياقىم بار. مەن كىشىلەرنى دۇنيا لوقمىسى پۈتبول مۇسابىقىسىنى قانغىچە كۆرۈۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن 46دېۋىيملىق رەڭلىك تېلېۋىزوردىن بىرنى سېتىۋېلىپ مۇسابىقە باشلىنىشتىن بىر كۈن ئىلگىرى دۇكىنىمىزنىڭ ئالدىغا قويدۇم. يەنە 300دانە ئۇستەل ـ ئورۇندۇق سېتىۋېلىپ دۇكاننىڭ ئالدىدىكى بوش ئورۇنغا تىزدىم. كىشىلەرنىڭ دۇنيا لوقمىسى پۈتبول مۇسابىقىسىنى قىزىقىپ كۆرگەندىكى مەنزىرە شۇنداق كۆڭۈللۈك بولدى. ھەتتا سەممەن ـ چىنبېغ مېھمانخانىسىغا چۈشكەن چەت ئەللىكلەرمۇ ھەركۈنى دۇكىنىمغا كېلىپ مۇسابىقە كۆردى.

تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىم قەشقەردە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى پۈتبولچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئۈيۈشتۇرۇشىدا «ئاپتونوم رايون بويىچە «ئىسكەندەر لوقمانى»نى تالىشىش پۈتبول مۇسابىقىسى»نى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە بېرىپ ئالاقىدار رەسمىيەتلەرنى بېجىرگەن. ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنى ئاچقان. ئاخبارات ۋاستىلىرىدا ئېلان بەرگەن ۋە ئالتۇن مېدال، لوقما، مۇكاپات قاتارلىقلارنى تەييارلىغان.

ـ مەن ئۆزۈمنىڭ پۈتكۈل شنجاڭ بويىچە كۆلىمى ئەڭ زور پۈتبول مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزۈپ قەشقەرلىكلەرنى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى سەۋىيىسى ئەڭ يۇقىرى پۈتبول مۇسابىقىسىنى كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغانلىقىمنى ئويلىسام چەكسىز ئىپتىخارلىنىمەن، ـ دەيدۇ تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىم.

تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىمنىڭ بىر دوستى مۇخبىرغا مۇنداق دېگەن:

ـ تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىمنىڭ ئەمەلىيەتتە ئۇنچە كۆپ پۇلىمۇ يوق. ئالتە يىل ئىلگىرى ئۇ ماروزنى دۇكىنى ئاچقاندا ئايالىنىڭ تويلۇق ئۇزۇك، ھالقا، زەنجىر، بىلەزۈك قاتارلىق زىبۇ ـ زىننەتلىرىنى سېتىۋەتكەن ھەمدە 20مىڭ يۈەن قەرز ئالغان. بىز بىرقانچە دوستى ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى پۈتبول مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزۈشىنى ئانچە قوللاپ كەتمىگەنىدۇق. لېكىن ئۇ: «مەن پۈتبولنى ياخشى كۆرىمەن. مۇسابىقىنى چوقۇم ئۆتكۈزىمەن» دەپ تۇرۇۋالدى...»

«قەشقەر گېزىتى» مۇخبىرى خۇرەننىڭ يۇقىرىدىكى يازمىلىرىدىن تۇرسۇنجان ئابدۇرەھىمنىڭ ئانچە باي ـ زەردارلاردىن سانالمىسىمۇ، شنجاڭ پۈتبولچىلىقىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن قانچىلىك زور ئىقتىسادىي بەدەل تۆلىگەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. ھەمدە ئۇنى ئەزىمەت دەپ تەربىيلىمەي، باركاللا ئېيتماي تۇرالمايمىز. مەن بۇيەردە ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر بوۋىمىز ئەلشىر نەۋائىي ھەزرەتلىرىنىڭ شاھانە ئەسىرى «مەھبۇبۇلقۇلۇب»تىن بىرقانچە ھېكمەت كەلتۇرۇشنى لايىق تاپتىم.

«بېشىڭغا پەلەكتىن تاشلار ياغسىمۇ ئەل خىزمىتىدىن باش تارتما. ئەگەر ئۇ تاشلار بىلەن بېشىڭ يېرىلسا، تاتۇق بوپقالسا، ئۇ بەخت ـ سائادەتنىڭ بەلگىسى بوپقالغۇسى»، «كىمكى ئۆز ئۆمرىنى ئەل خىزمىتىگە سەرپ قىلسا، گەرچە ئۆمرى كەتسىمۇ، مەڭگۈلۈك ئۆمۈرگە ئېرىشكەن بولىدۇ. ئۆزۈڭنى بۇ توپتىن يىراق تۇتما، بېشىڭ كەتسىمۇ بۇ مۇددىئانى ئۇنتۇما»، « بىراۋدا رۇستەمچە كۈچ ـ قۇۋۋەت، ھاتەمچە ھىممەت، قارۇنچە مال ـ دۇنيا بولسىمۇ، خەلقنىڭ رازىلىقىنى تاپماق بەكمۇ مۇشكۈلدۇر».

خوش، يەنىلا ئەسلىي گېپىمىزگە كېلەيلى.

«ئىت ھۇرەر، كارۋان يۈرەر»دەپ غېنىھاجىم ئۆز تىجارىتى ۋە مىڭبىر مۇشەققەتتە باشلىغان خەيرلىك ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇۋەردى. ئۇنىڭ ئېسىل پەزىلىتى، قىلغان ساخاۋەتلىك ئىشلىرى يىراق ـ يېقىنغا پۇر كەتتى، ئەل ـ يۇرتنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشىپ، دۇئاسىنى ئالدى. مۇناسىۋەتلىك پارتىيە ـ ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ مۇئەييەنلەشتۇرۇشىگە ئېرىشتى. ۋىلايەت رەھبەرلىرىدىن ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىگىچە ئۇنى قوبۇل قىلىپ، باشلىغان خەيرلىك ئىشىغا يۇقىرى باھا بەردى. ئارزۇ ـ تەلەپلىرىنى ئاڭلىدى. ئۇنى يۇرت ـ ماكانىغا مەبلەغ سېلىپ خەلقە، دۆلەتكە تۆھپە قوشۇشقا رىغبەتلەندۈردى.

شنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇدىرى ھامىددىن نىياز ئەپەندى رەھبەرلىك خىزمىتى ئۆتەۋاتقان مەزگىلىدە «ئەمگن» پۇتبول سىنىپىغا كېلىپ، ئوقۇغۇچىلارنى ئالايىتەن يوقلاپ بېغىشلىما يېزىپ بەردى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئابدۇرەھىم ھامىد ئەپەندى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى مىجىت ناسىر ئەپەندى رەھبەرلىك خىزمىتى ئۆتەۋاتقان مەزگىلىدە «ئەمگن» پۇتبول سىنىپىغا كېلىپ ئوقۇغۇچىلارنى يوقلىدى ۋە ئۇلارنى ياخشى ئوقۇپ، تىرىشىپ ماھارەت ئىگىلەشكە رىغبەتلەندۈردى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمائىل تىلىۋالدى ئەپەندىمۇ غېنىھاجمدىن «ئەمگن» پۇتبول سىنىپىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ تۇردى. ئۇنىڭدىن باشقا «پەلەك شاھى»ئادىل ھوشۇر، «قۇملۇق مەلىكسى»گۈلزۆھرە ئەبەيدۇللا، شۆھرەتلىك يازغۇچى ئەختەم ئۆمەر، ناخشىچى زاھىر بورھان قاتارلىق ئاتاقلىق شەخسلەر ۋە سەنئەتكارلارمۇ قەشقەرگە كەلگەندە «ئەمگن» پۇتبول سىنىپىدىكى ئوقۇغۇچىلار بىلەن سۆھبەتلەشتى. ئۇلارنى پۈرسەتنى قەدىرلەپ ياخشى ئوقۇش، پۇختا ماھارەت ئىگىلەشكە رىغبەتلەندۈردى. غېنىھاجم ئاشۇ تۆھپىسى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى 10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى. ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ خەلقىگە، ھۆكۈمەتكە پايدىلىق تەكلىپلەرنى سۇنۇپ، ئەل ـ ئاۋامنىڭ ئارزۇ ـ تەلەپلىرىنى پارتىيە ـ ھۆكۈمەتكە يەتكۈزۈشتە خەلق ۋەكىللىك رولىنى ياخشى جارى قىلدۇرۇپ كەلدى.

خوش، غېنىھاجم شۇنچىۋالا بېسىمغا بەرداشلىق بېرىپ، تالاي مۇشكۈلاتنى يېڭىپ، تىنجىماس تۆھمەت، پىتنە ـ پاساتلارغا پەرۋا قىلماي نۇرغۇن پۇل خەجلەپ قۇرغان «ئەمگن» پۇتبول سىنىپىدىكى سۆيۈملۈك كىچىك ئەزىمەتلەر قانداقراق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەندۇ؟ شۇ تاپتا بۇ ئەقىللىق ئوقۇرمەنلەرنىڭ كاللىسىدا شەكىللەنگەن سوئال، ئەلۋەتتە.

بۇيەردە مەن بۇ سوئالغا قىسقىلا سەھىپە ئاجرىتىشنى لايىق تاپتىم.

«ئەمگن» پۇتبول سىنىپىدىكى كىچىك ئەزىمەتلەرنىڭ قولغا كەلتۈرگەن شان ـ شەرەپلىرى:

2001 ـ يىلى فېۋرالدا «قەشقەر شەھرى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ‹ئەمگن لوكقىسى›نى تالىشىش پۇتبول مۇسابىقىسى»دا بۇ سىنىپتىن تەشكىللەنگەن ئىككى كومانىدا مۇسابىقىگە قاتناشقان 11 كوماندا ئىچىدە يۇقىرى نەتىجە بىلەن 1 ـ ، 2 ـ لىككە ئېرىشتى.

2002 ـ يىلى مايدا «قەشقەر ‹يىپەك يولى› پۇتبول كۇلۇبى ئۇيۇشتۇرغان ‹بىخ لوكقىسى›نى تالىشىش بويىچە پۇتبول مۇسابىقىسى»دا قەشقەر شەھىرىدىكى 21 باشلانغۇچ مەكتەپ كومانىدىلىرى ئىچىدە بۇ سىنىپ تەشكىللىگەن ئىككى كومانىدا يەنىلا 1 ـ ، 2 ـ لىككە قولغا كەلتۈردى.

2003 ـ يىلى ئاپرېلدا بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن «جۇڭخۇا ئۆسمۈرلىرىنىڭ A دەرىجىلىكلەر پۇتبول ماھارەت مۇسابىقىسى»دا «ئەمگن» پۇتبول سىنىپى كوماندىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىغا ۋاكالىتەن مۇسابىقىگە قاتنىشىپ 28 ئۆلكە، ئاپتونوم رايون كوماندىلىرى ئىچىدە 3 ـ لىكنى قولغا كەلتۈرگەن. يەنە شۇ يىلى مايدا «قەشقەر شەھىرى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ‹بىخ لوكقىسى›نى تالىشىش 2 ـ نۆۋەتلىك پۇتبول مۇسابىقىسى»دا 28كوماندا ئىچىدە 1 ـ بولدى.

2004 ـ يىلى يانۋاردا ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ داڭلىق پۇتبول مەكتەپلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سەۋىيىسى بىلەن «ئەمگن» پۇتبول سىنىپىدىكى بالىلارنىڭ سەۋىيىسىنى سېلىشتۇرۇپ بېقىش ئۈچۈن غېنىھاجم ئوقۇغۇچىلىرىنى گۇاڭشى ئۆلكىسىنىڭ بېيخەي شەھىرىدە جۇڭگو پۇتبولچىلار جەمئىيىتى ئۇيۇشتۇرغان قىشلىق مەشىق ھەم مۇسابىقىگە قاتناشتۇردى. بۇ 45كۈن جەريانىدا «ئەمگن» پۇتبول سىنىپىدىكى شاكىچىكلەر سەككىز مەيدان دوستلۇق مۇسابىقىسى ئويناپ، ھەممە مەيداندا غەلىبە قىلىپ، جۇڭگو پۇتبولچىلىق مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ دىققىتىنى تارتتى ھەم يۇقىرى باھاغا ئېرىشتى. (مۇشۇ قېتىمقى پائالىيەت ئۈچۈنلا غېنىھاجم ئاشۇ 30نەچچە ئوقۇغۇچىنىڭ، تربىيىلەرنىڭ يول، ياتاق، تاماق ۋە باشقا خراجەتلىرى ئۈچۈن 150مىڭ يۈەنگە يېقىن پۇل خەجلىدى).

2004 ـ يىلى مايدا «ئەمگن» پۇتبول سىنىپىدىكى شاكىچىكلەر «قەشقەر شەھىرى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ‹بىخ لوكقىسى›نى تالىشىش 3 ـ نۆۋەتلىك پۇتبول مۇسابىقىسى»نىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەر مۇسابىقە گۇرۇپپىسىغا قاتنىشىپ، 12 كوماندا ئىچىدە 1 ـ بولدى.

2005 ـ يىلى مايدا مارالبېشى ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن «قەشقەر ۋىلايىتى بويىچە 19ياشلىقلار پۇتبول مۇسابىقىسى»دا ئەمدىلا 15ياشقا كىرگەن بۇ شاكىچىك ئەزىمەتلەر 12كوماندا ئىچىدە 5 ـ لىككە ئېرىشتى ھەمدە «ئەخلاق ـ پەزىلەت مۇكاپاتى»غا نائىل بولدى.

2005 ـ يىلى ئاۋغۇستتا كورلا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە 18ياشلىقلار پۇتبول مۇسابىقىسى»دا بۇ شاكىچىك ئەزىمەتلەر 14ۋىلايەت ـ شەھەر كوماندىلىرى ئىچىدە 2 ـ لىككە ئېرىشتى.

2006 ـ يىلى يانۋاردا گۇاڭشى ئۆلكىسىنىڭ ۋۇجۇ شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن «15ياشلىقلار (15ـU) بويىچە مەملىكەتلىك پۇتبول مۇسابىقىسى»غا «ئەمگن» پۇتبول سىنىپىدىكى تاللانغان كىچىك باتۇرلار ئاپتونوم رايونىمىزغا ۋاكالىتەن قاتنىشىپ، 26 كوماندا ئىچىدە 1 ـ لىكنى قولغا كەلتۈردى.

2006 ـ يىلى ئۆكتەبىردە قەشقەر شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ‹ئىسكەندەر لوكقىسى›نى تالىشىش پۇتبول مۇسابىقىسى»دا پۈتكۈل ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ، چېمپىيونلۇق لوكقىسىنى قولغا كەلتۈردى...

يۇقىرىدىكىلەر «ئەمگن» پۇتبول سىنىپىدىكى شاكىچىك ئەزىمەتلەر ـ يېتىلۈاتقان بۇركۈت چۈجىلىرىنىڭ پەرۋازىدىن قولغا كەلگەن شانلىق نەتىجىلەر. بۇ قۇرلارنى ئوقۇغىنىمىزدا پەخىرلەنمەي، ئۇلارغا ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمايمىز، ئەلۋەتتە. ھەمدە يېقىن

كەلگۈسىدە نەۋقىران بۇركۈتلەرگە ئايلىنىش، جۈملىسى ۋە دۇنيا پۈتبول سەھنىلىرىدە پەرۋاز قىلىش ئالدىدا تۇرغان يۇ بۇركۈت چۈجلىرىنىڭ قانات-قۇيرۇقلىرىنىڭ يېتىلىشى ئۈچۈن غېنىھاجىمنىڭ بېھىساب ئەجرى قىلغانلىقى، قانچىلىك ئىقتىسادىي بەدەل تۆلىگەنلىكىنى ئاسانلا هېس قىلالايمىز.

— هەممىمىزگە مەلۇم، پۈتبول ئەزىمەتلىرىنى يېتىشتۇرۇشتە بىر پۈتبول سىنىپىنى ئېچىش، بىر پۈتبول مەيدانىنى ياساش... بىلەنلا كۆپايىلەنگىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلارنى پات-پات مۇسابىقىگە تەشكىللەش، باشقا كوماندىلار بىلەن ئۈچراشتۇرۇش زۆرۈر. غېنىھاجىم مۇشۇ تەلەپلەرنى تولۇق قاندۇرۇش ئۈچۈن يىرىقى ئېچكى ئۆلكىلەر، ئۇرۇمچى، يېقىنى ئاقسۇ، ئاتۇش، پەيزاۋات، يەكەن، پوسكام... قاتارلىق جايلارغا بالىلارنى ئاپىرىپ مۇسابىقە ئويناتقۇزدى. گاهى يۇرتلارغا ئەڭ كۆپ بولغاندا ئىككى-ئۈچ قېتىمدىن ئاپىرىپ، ئەكەلدى. هېسابلاپ باقسىلا 30 نەچچە بالىنىڭ مۇشۇنچىۋالا چىقىمى ئۈچۈن قانچىلىك خىراجەت كېتىدۇ؟ سىلىگە دېسەم، غېنىھاجىم بۇ پۇللارنى خەجلەشكە رازى، قىلچىلىك ئويلىنىپ ئولتۇرمايدۇ، — دېدى «ئەمەن» پۈتبول سىنىپىنىڭ باش مەشقاۋۇلى، قەشقەر شەھىرى 1-ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ياش تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى نۇرئەلى شىرخان مۇئەللىم.

— غېنىھاجىم پۈتبول سىنىپى ئاچقاندىن تارتىپ هازىرغىچە بولغان ئارىلىقتا مۇشۇ ئىشقا سەرپ قىلغان زېھنىنى سودا-تىجارەتكە سەرپ قىلغان بولسا، نەچچە مىليونلاپ پايدا ئالاتتى. شۇ مەزگىللەردە ئوتتۇرا ئاسىيا سودىسى داۋالغۇپ تۇرۇۋاتقان مەزگىل ئىدى. غېنىھاجىم سوددا زىيان تارتىپ تۇرۇپمۇ، ئۇيغۇر پۈتبولچىلىقىغا قاراتقان زېھنىنى چېچىشىنى خالىمىدى هەم بۇ ئىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى، — دەيدۇ قەشقەر شەھىرى مائارىپ ئىدارىسىنىڭ خادىمى، كۆزگە كۆرۈنگەن فوتوگراف ئادىلجان ئابدۇقادىر.

نەتىجە جاپالىق ئەجىردىن كېلىدۇ. مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئەرنىڭ كەينىدە چوقۇم كۆيۈمچان بىر ئايال بولىدۇ. بىز بۇ يەردە غېنىھاجىمنىڭ دىلكەشى، كۆچلۈك قوللىغۇچىسى، ۋاپادار جۈپتى هالالى گۆھەرنىسانى تىلغا ئېلىپ ئۆتسەك ئارتۇقلۇق قىلماس، دەپ ئويلىدۇق. گەرچە زىيارەت جەريانىدا غېنىھاجىم «ئايالىنى داڭلىغان بىرىنچى ئەخمەق»بوپقېلىشتىن ئېھتىيات قىلىپ، تىلغا ئالمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئەقىللىق ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئاق كۆڭۈل، مېھرىبان، پەزىلەتلىك گۆھەرنىسانىڭ غېنىھاجىمنى قانچىلىك قوللىغانلىقى، مەدەت بەرگەنلىكىنى پەرەز قىلمىقى تەس ئەمەس.

4

2006-يىلى كەچ كۈزدە هاۋا ئوچۇق بىر كۈنى «ئەمەن سودا شىركىتى» ۋە «ئەمەن» پۈتبول سىنىپىغا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى ئىگىلەپ بولغاندىن كېيىن، كۆزگە كۆرۈنگەن فوتوگراف ئادىلجان ئابدۇقادىرنىڭ ئالدىن ئالاقىلىشىپ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن قەشقەر شەھىرىدىكى بىر چايخانىدا غېنىھاجىم بىلەن سۆھبەتتە بولدۇم.

ئېگىز بوي، ئاددىي-سادا كىيىنىۋالغان غېنىھاجىم كەمتەرلىكى ۋە كەم سۆزلىكى بىلەن مەندە چوڭقۇر تەسىرات قالدۇردى. ئادەتتە زىيارەت ئوبيېكتلىرى زىيارەت قىلغۇچىنى كۆپرەك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈنمۇ ئېيتاۋۇر ئىش-پائالىيەتلىرىنى يېپىدىن-يېڭىسىغىچە قالدۇرماي سۆزلەپ بېرىشكە ئالدىرايدۇ. ئەمما غېنى هۆرمەتلەپ تۆردە ئولتۇرغۇزۇپ قويغان مىليونېر غېنىھاجىم بۇنىڭ ئەكسىچە بىر ئېغىز سوئالىمغا بىر ئېغىزلا جاۋاب بېرىپ، گېپىنى ئايلاپ تەمكىنلىك بىلەن ئولتۇراتتى. مېنى ئانچە كۆزگە ئىلمەپ كەتمەي چوڭچىلىق - هاكاۋۇرلۇق قىلمۇاتامدىكىن دەي دېسەم، چاي ئىستاكىنىمغا ئۆز قولى بىلەن پات-پات چاي جىقلاپ قويۇشلىرى بۇ گۇمانىمنى شۇ يەردىلا يوققا چىقىرىۋېتەتتى.

— هاياتلىرىدىكى ئەڭ چوڭ خۇشھاللىقلىرى قايسى؟ — سورىدىم خىيالچان ئولتۇرغان غېنىھاجىمنى گەپكە سېلىش ئۈچۈن.

— پۈتبول سىنىپى قۇرۇلۇپ 2-يىلى قەشقەر شەھىرىدە يېڭى يىلنى كۈتۈۋېلىش يۇزىسىدىن ئۇزۇنغا يۇگۇرۇش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. مۇسابىقىگە پۈتبول سىنىپىدىكى بارلىق ئوقۇغۇچىنى قاتناشتۇردۇم. بۇ مۇسابىقىگە قەشقەر شەھىرىدىكى هەرقايسى مەكتەپلەردىن نەچچە مىڭ ماهىر قاتناشقاندى. ماهىرلار ئاخىرقى پەللىگە يېقىنلاشقاندا ئەڭ ئالدىدا بىر توپ ئۆسمۈر چېپىپ كېلىۋاتىدۇ. قايلسام، ئۇلارنىڭ هەممىسى دېگۈدەك پۈتبول سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىكەن. خۇشھاللىق ۋە هاياجاندىن كۆزلىرىمگە ئىسسىق ياش كەلگىنىنى تۇيمايلا قاپتىمەن...

— يەنچۇ؟ — سورىدىم غېنىھاجىمنىڭ جاۋابىدىن ئانچە قانائەت هاسىل قىلماي.

— 2001-يىلى فېۋرالدا «قەشقەر شەھىرى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ «ئەمەن لوكقىسى»نى تالىشىش پۈتبول مۇسابىقىسى»دا «ئەمەن» پۈتبول سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن تەشكىللەنگەن 2 كوماندا مۇسابىقىگە قاتناشقان 11كوماندا ئىچىدە يۇقىرى نەتىجە بىلەن 1-، 2-بولدى. بۇ، پۈتبول سىنىپى قۇرۇلغاندىن بۇيان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوينىغان تۇنجى مۇسابىقىسى ئىدى...

— يەنچۇ؟

— 2003 - يىلى بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن ئۆسمۈرلەرنىڭ مەملىكەت بويىچە پۈتبول مۇسابىقىسىدا...

مانا بۇلار غېنىھاجىمنىڭ خۇشھاللىقى. ئۇ سودا-تىجارەت جەريانىدا رىقابەتچىلىرىنى ئادىللىق بىلەن يېڭىپ ئېرىشكەن سودا توختاملىرىنى، چەت ئەللەردىكى كاتتا شەھەرلەردە بولغان زىيارەتلىرىنى خۇشھاللىق هېسابلىمامدۇ ياكى ئاشۇ يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ، تالاي پىتنە-پاسات، هاقارەتكە بەرداشلىق بېرىپ، نۇرغۇن ئىقتىساد ئاجرىتىپ قۇرۇپ چىققان پۈتبول سىنىپىدىكى ئۇمىدلىك بوغۇنلارنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنى هاياتىدا ئېرىشكەن هەرقانداق نەتىجىلەردىن، خۇشھاللىقلىردىن ئۈستۈن

قويامدۇ، بۇنى بىلمەيدىم. ئەمما شۇنىڭغا ئىشەنمەكى، غېنىھاجىم شۇتاپتا قىلچە ياسالمىلىق قىلماي راست گەپنى قىلمۇاتاتتى. ئۆزىنىڭ پايدىسىنى ئەمەس، مىللەتنىڭ پايدىسىنى، كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ مىللەتكە شەرەپ كەلتۈرۈش يولىدا ئېرىشكەن كىچىككىنە نەتىجىلىرىنى ھەرقانداق خۇشھاللىقتىن ئۈستۈن قويۇۋاتاتتى.

ــ ھاياتلىرىدا ئەپسۇسلىنىدىغان ئىشلارمۇ بارمۇ؟

غېنىھاجىم بىر دەقىقە ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن جاۋاب بەردى:

ــ مانا ئۆزلىرىمۇ كۆردىلە، «ئەمىن» پۇتبول سىنىپىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سەۋىيىسى، ماھارىتى مەملىكىتىمىز ئىچىدىكى ئوخشاش ياشلىقلار ئارىسىدا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگە يەتتى. ئەمما مۇناسىۋەتلىك كەسىپي باشقۇرغۇچى ئورۇنلارنىڭ قوللىشى، مەملىكەتلىك مۇسابىقىلەرگە قاتنىشىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىشى ئانچە يېتەرلىك ئەمەس. ئەڭ مۇھىمى، شۇنچە ئەجىر سىڭدۈرۈپ تەربىيىلىگەن ئوقۇغۇچىلارنىمىدىن بەش نەپەر بالىنى ئۆزۈم ئەڭ ئىشەنگەن كىشىلەر، ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىنى قايمۇقتۇرۇپ، ئازغىنە پۇلغا بۇزۇپ، مېنىڭ رۇخسىتىمنى ئالمايلا ئىچكى ئۆلكىلەردىكى پۇتبول كۇلۇبلىرىغا ئوغرىلىغان ھېسابتا ئېلىپ كەتتى. مۇشۇ ئىشنى ئويلىسام، بەكمۇ ئەپسۇسلىنىمەن. ئۇ بالىلار تېخى كىچىك، ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتكۈچىلىكى يوق. ئۇلارنىڭ نەدىلا بولسۇن ياخشى تەربىيىلىنىش شارائىتىغا ئىگە بولاپ، كەلگۈسىدە مۇنەۋۋەر پۇتبول چولپانلىرىدىن بولۇپ چىقىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

بۇ ھەقىقەتەن ئەپسۇسلانغۇدەك ئىش ئىدى. بولۇپمۇ غېنىھاجىمدەك يۇرىكى پۇتبول ئىشقىدا كۆيۈۋاتقان ساخاۋەت ئىگىسى ئۈچۈن تېخىمۇ شۇنداق.

ئويلىنىپ قالدىم: بىراۋ ئاجايىپ كاتتا باغ بىنا قىلىش ئۈچۈن يۈرت ـ يۇرتتىن نۇرغۇن سورتلۇق كۆچەتنى تاللاپ، باغقا سېلىپ، ئاشۇ باغقا ئۆزى ئىشەنگەن بىر كىشىنى باغۋەن قىلسا، ئۇ باغۋەن كۆچەتلەر مېۋىگە كىرەي دېگەن چاغدا ئاشۇ كۆچەتلەرنى قومۇرۇپ ئوغرىلىقچە باشقا يەرگە يۆتكىۋالسا، كىمنىڭ يۇرىكى ئېچىشمايدۇ ــ ھە! ئەقىدە ئىنسانىنىڭ ئالىي پەزىلىتى. ئازغىنە مەنپەئەتنى دەپ پەزىلەتسىزلىك قىلغان كىشىلەرنى ھامان تارىخ ۋىجدان سوتىغا تارتماي قالمايدۇ.

ــ ئاشۇنداق ئازسانداقى پەزىلەتسىز كىشىلەر مىللىتىمىزنىڭ شەنگە داغ تەگكۈزىدۇ، كىشىلىك مۇناسىۋەتلەردىكى ئىشەنچنى سۇسلاشتۇرىدۇ، ــ دېدىم غېنىھاجىمغا تەسەللى بېرىش ئۈچۈن.

ــ ھېچقىسى يوق. پۇتبول سىنىپىدىكى باشقا ئوقۇغۇچىلار ئاشۇ كېتىپ قالغانلاردىنمۇ ماھارەتلىك، ــ دېدى غېنىھاجىم ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا ، ــ مانا بۇ قېتىمقى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ‹ئىسكەندەر لوقمىسى›نى تالىشىش پۇتبول مۇسابىقىسى» ھەممىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. مەن مىللىتىمىزنى سۆككەن، ئەيىبىنى ئاچقان، كىچىككىنە نۇقسانلىرىنى دەپ ئاغرىنغان كىشىلەرنى ياقتۇرمايمەن. چۈنكى ھەرقانداق مەدەنىيەتلىك، كاتتا مىللەتنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق كەمچىلىكى بولىدۇ. ئەمما مىللىتىمىز توپىدا شۇنداق بىر قىسىم كىشىلەر بارکى، ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئەل سۆيگەن رەھبەرلىرى، ئالىم ـ زىيالىيلىرى، دىنىي ۋە پەنسىي ئىلىمدا كامىل، خەلقچىل ئۆلىمالىرى، ساخاۋەتچى باي ـ زەردارلىرى يارىمايدۇ، بىر ئامماللارنى قىلىپ ئۇلارنىڭ كەينىدىن پىتنە ـ پاسات تارقىتىدۇ، قىلغان ئەمگەكلىرىدىن، ئىشلىرىدىن قۇسۇر ئىزدەيدۇ.

مەن قايىللىق ئىلكىدە غېنىھاجىمغا نەزەر تاشلىدىم. مانا بۇلار باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئاران 5 ـ يىللىقىغىچە ئوقۇيالمىغان ئادەمنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان سۆزلەر ئىدى. ئۇ مۇشۇ سۆزلىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ پۇلىدىن باشقىنى بىلمەيدىغان بىر قىسىم قاراقورساق باي ــ زەردارلاردىن روشەن پەرقلىنىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى. شۇ تاپتا ئەل سۆيگەن قايسىبىر رەھبەرلىرىمىز كەينىدىن ئۇلارنىڭ ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرۈش ئۈچۈن توقۇلغان چاكنا لەتىپىلەر، ئالىم ــ زىيالىيلىرىمىزنىڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرىنى، نەتىجىلىرىنى يوققا چىقىرىش ئۈچۈن زەھەرخەندىلىك بىلەن تارقىتىلغان پىتنە ــ پاساتلار، ھالال ئەجرىدىن تاپقان پۇللىرىنى ئۆز خەلقىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن خەجلىگەن مەرىپەتپەرۋەر باي ـ زەردارلارغا چاپلانغان تۆھمەتلەر بىر ــ بىرلەپ يادىمدىن كەچتى. غېنىھاجىم ئاشۇ مەنىلىك ئاددىي خۇلاسىسى ئارقىلىق ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ۋىرۇسسىمان داغنى ئوبرازلىق كۆرسىتىپ بەرگەنىدى.

ــ ئايىنى ئېتەك بىلەن توسۇۋالغىلى بولمايدۇ. ئۇنداق پىتنىخورلار قۇياشقا قاراپ قاۋىغان ئىتقا ئوخشاش قاۋاپ قېلىۋېرىدۇ، سىلى ئۆزلىرىنىڭ قىلغان ئىشلىرىنىڭ توغرىلىقىغا ئىشەنسىلا بولىدى. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئارزۇلىرىنى ئائىلاپ باقسام بولارمۇ؟

ــ «ئەمىن» پۇتبول سىنىپىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماھارىتىنى تېخىمۇ كامالەتكە يەتكۈزۈش ئۈچۈن چەت ئەلدىن مەشقاۋۇل تەكلىپ قىلىشنى ئويلىشىۋاتىمەن. بۇ پىلانىممۇ پات يېقىندا رويابقا چىقىۋىسى. كەلگۈسىدە ئاشۇ 30نەچچە ئوقۇغۇچىدىن ئاز دېگەندىمۇ بەش ــ ئالتە نەپىرى دۇنيا پۇتبول سەھنىسىدە توپ تېپىپ خەلقىمىزگە ، ۋەتىنىمىزگە شان ـ شەرەپ كەلتۈرسە، ئارمىنىم يوق. بۇ ئارقىلىق پەن ـ تېخنىكىدا ئارقىدا قالغان، ناخشا ـ ئۇسسۇلدىن باشقىغا ئانچە ھەۋەس قىلىپ كەتمەيدىغان سۆيۈملۈك مىللىتىمنى مەملىكەتكە، دۇنياغا تونۇتۇش، مۇشۇنداق ئىشلار ئۈچۈن ئىمكانىيىتىمنىڭ يېتىشىچە مەبلەغ ئاجرىتىش، ئەمەلىيەتتە بۇ مېنىڭ مەسئۇلىيىتىم. مىللىتىمنىڭ ھەربىر ۋىجدانلىق ئەزاسى ئۆزىدە مۇشۇنداق مەسئۇلىيەتنى ھازىرلىشى كېرەك.

غېنىھاجىمنىڭ بۇ جاۋابىدىن يەنە بىر قېتىم ھاياجانلاندىم. ئۇ كەلگۈسىدە مەكتەپ، دوختۇرخانا سالمەن، كۆۋرۈك ـ يول ياسايمەن دېگەندەك دەبدەبىلىك سۆزلەرنى دېمىدى. دېگەن بولسىمۇ بولۇۋېرەتتى. چۈنكى ئۇنداق ۋەدىلەرنىڭ ئىجراسىنى كېيىن ھېچكىم سۈرۈشتۇرۇپ ئولتۇرمايتتى. ئەمما سەممىي، راست سۆزلۈك، دېگىنىگە ئەمەل قىلىپ كەلگەن بۇ لەۋزى ھالال ئەزىمەت ئەمەلىي

گەپ قىلمۇاتاتتى. كىممۇ ئۇنى كەلگۈسىدە ئۇنداق ساخاۋەتلىك ئىشلارنى قىلمايدۇ دېيەلەيدۇ. يۇرتىكىدە ھەرقاچان ئەل- ۋەتەن، خەلق- مىللەت ئىشقى يېلىنجاپ تۇرغان بۇ ئوغلان خەلقتە پايدىلىق، ئەمما تېخى ھېچكىم قىلىپ باقمىغان نۇرغۇن ئىشنى داۋراڭسىز كۆڭلىگە پۈككەن بولۇشى مۇمكىن. ئەمما ھازىرچە داۋراڭ سېلىشنى خالىمىدى. قىلمۇاتقان ئىشنى ۋايىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئاشۇ بوغۇنلارغا چەت ئەلدىن مەشقاۋۇل تەكلىپ قىلىشمۇ ھېچكىم قىلىپ باقمىغان ئىش. تېخى بۇنىڭغا ئاز خىراجەت كەتمەيدۇ.

شۇ دەقىقىدە يېڭىشەھەر ناھىيە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مائارىپ مۇپەتتىشى، شائىر، يازغۇچى دوستۇم قۇربان ئەمەت ئېيتىپ بەرگەن بىر ھېكايەت خىيالىمدىن لىپ قىلىپ كەچتى.

... بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنمىكەن. ئۇ پۈتكۈل تەسەررۇبىغا جاكارچى چىقىرىپ شۇنداق پەرمان جاكارلاپتۇ: كىمكى ھېچكىم قىلالمىغان ئىشنى قىلىپ ماھارەت كۆرسەتسە، ئۇنىڭغا ھېسابسىز ئىنئام بېرىمەن.

پەرماننى ئاڭلىغان كىشىلەر ئوردا ئالدىغا كېلىپ ماھارەت كۆرسىتىشكە باشلاپتۇ. پادىشاھ ھەركىمنىڭ كۆرسەتكەن ماھارىتىگە تۇشلۇق ئىنئام بېرىپتۇ. ئەنە شۇنداق كۈنلەردە بىر كىشى پادىشاھقا ئۆزىنىڭ ماھارەت كۆرسىتىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

ــ ئىجازەت، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ھېلىقى كىشى يەرگە بىر تال يوتقان يېگىنىسىنى سانجىپ، ئۇزى بىر غالتەك يېنى ئېلىپ ئۆگزىگە چىقىپتۇ ــ دە، غالتەكتىكى يېنىڭ ئۈچىنى يەرگە سىيرىلدۇرۇپ يېگىنىڭ تۆشۈكىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ. بۇنى تاماشا قىلىپ تۇرغان خالايىق ئۇ كىشىگە ئالقىش- بارىكاللا ياغدۇرىتىپتۇ. بۇ ماھارەتنى كۆرگەن پادىشاھ ماھارەت ئىگىسىگە 100تىللا ئىنئام بېرىشنى ھەم ئۇنى 100دەررە ئۇرۇشنى بۇيرۇپتۇ.

پادىشاھنىڭ بۇ پەرمانىنى ئاڭلىغان خالايىق ھېچنېمىنى چۈشىنەلمەي ھەيران قېلىشىپتۇ. قالتىس ماھارىتى بىلەن 100تىللا ئىنئام ھەم 100دەررە جازاغا ئېرىشكەن كىشى بولسا زارلاپ تۇرۇپ پادىشاھقا ئەرز قىپتۇ:

ــ ئى پادىشاھى ئالەم، مەن بۇ يۇرتتا ھېچكىم قىلالمىغان شۇنداق قالتىس ماھارەتنى كۆرسەتسەم 100تىللا ئىنئام بېرىپ تۇرۇقلۇق يەنە نېمىشقا مېنى 100دەررە ئۇرۇشقا بۇيرۇيلا.

پادىشاھ جاۋاب بېرىپتۇ:

ــ توغرا، سېنىڭ شۇنداق قالتىس ماھارەت كۆرسەتكىنىڭ راست. سەندىن باشقا يەنە بىر ئادەم ئۆگزىدە تۇرۇپ يەردىكى يېگىنىڭ تۆشۈكىدىن يىپ ئۆتكۈزەلمەسلىكى مۇمكىن. بۇ ماھارىتىڭ ھەقىقەتەن 100تىللا ئىنئامغا لايىق. ئەمما بۇنداق ماھارەتنىڭ ئەل- يۇرتقا نېمە پايدىسى بار؟ يېگىنە ئىش قىلىدىغان ھەرقانداق بىر ئادەم ئاۋارە بولۇپ ئۆگزىگە چىقىپ، يەردىكى يېگىنىڭ تۆشۈكىگە يىپ ئۆتكۈزمەيدۇ. بەلكىم بۇ ئىشنى ئىككى قولىدا ئاسانلا پۈتتۈرىدۇ. ئەل ــ يۇرتقا پايدىسى يوق بۇ ماھارەتنى ئۆمرۇڭنى زايە قىلىپ شۇنچە يىلدىن بېرى ئۆگىنىڭگە ۋە بۇ ماھارەتنى كۆرسىتىمەن دەپ شۇنچىۋالا خالايىقنىڭ ۋاقتىنى زايە قىلغىنىڭغا 100دەررە جازا لايىق.

ئەسلىي گېپىمىزگە قايتىپ كەلسەك، غېنىھاجىم 20- ئەسىرنىڭ 20- يىللىرىدىكى «ئاتۇش - ئېكىساق دېھقانلار پۈتبول كوماندىسى»دىن كېيىن ئەجدادلارغا ۋارىسلىق قىلىپ (مەسئۇل مۇھەررىردىن) ئەزىزانە قەشقەردە ھېچكىم قىلمىغان خېرىلىك ئىشنى قىلدى. قىلغانلىرىمۇ ئەل- يۇرتقا پايدىسى تېگىدىغان قالتىس ئىشنى قىلدى. مانا بۇنى ھەقىقىي ئىنسانىي كاممىللىققا خاس ماھارەت، ئىمانى ئەركەك ئەل ئوغلانىغا مۇناسىپ جاسارەت دەيمىز.

ــ مېنى قايىل قىلىدىغىنى غېنىھاجىمنىڭ ئەنە شۇنداق مەرد ــ مەردانە پەزىلىتى، ــ دېدى بايىاتىن بېرى سۆھبىتىمىزگە ئۆزىنىڭ قىسقا ئەمما پەلسەپىۋىلىككە تويۇنغان مېغىزلىق قاراشلىرىنى پات ــ پات قىستۇرۇپ ئولتۇرغان قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتىنىڭ سابىق مۇھەررىرى شەۋكەت ھاجىم، ــ غېنىھاجىم ھەقىقەتەن نۇرغۇن ئېسىل ئىشنى، كاتتا ئىشنى قىلدى. قەشقەردە پۇل تاپقان بايلار ھەقىقەتەن ئاز ئەمەس. ئاشۇ بايلارمۇ غېنىھاجىمغا ئوخشاش مىللەتنىڭ كەلگۈسىگە، ياش ئەۋلادلارنىڭ ئىستىقبالىغا مەبلەغ سالمىغان، پۇل خەجلەيدىغان ئۇنۇمى بار ئىشلاردىن بىرنى قىلسا تېخمۇ ياخشى بولاتتى. چۈنكى ساخاۋەت قىلدىم، دەپ دېۋانىغا پۇل بېرىپ باي قىلىپ بولغىلى بولمايدۇ. چۈنكى دېۋانىغا ھەرقانچە پۇل بەرسىڭىزمۇ يەنىلا دېۋانىلىقنى قىلۇېرىدۇ.

كۆڭۈلدىكى گەپنى قىلغاندا، پۇل، مال- دۇنياغا مەپتۇن بولمايدىغان ئىنسان يوق. ئەمما ھالال مېھنەت ئەجرى بىلەن ھېسابسىز قىمىنچىلىق، توسالغۇ، جاپا- مۇشەققەت ئارىسىدا مىڭ ئۆلۈپ بىر تىرىلىپ تاپقان ھالال پۇللىرىنى چىن يۈرىكىدىن چىقىرىپ مىننەتسىز، تەمەسىز ھالدا ئەل- يۇرتى ئۈچۈن خەجلەيدىغان كىشىلەر ساناقلىقلا. چۈنكى باشقىلارغا ئەمەس ئۆزى ئۈچۈن پۇل خەجلەشكە توغرا كەلسىمۇ«يانچۇق بىلەن قولنىڭ ئارىلىقى ئالتە ئايلىق مۇساپە»تۇيۇلىدۇ. غېنىھاجىم بولسا ئەل- يۇرت ئۈچۈن پۇل خەجلەشكە كەلگەندە بۇنداق مۇساپىنى بىر نەچچە دەقىقىغە قىسقارتىۋېتەلەيدۇ. ئەل- يۇرت ئىشىغا كەلگەندە ئۇ ئەنە شۇنداق سېخىي- مەردانە.

بىز تەكرىتاغلىرى ئېتەكلىرىدىكى بۇ قەدىمىي- خىسلەتلىك تۇپراقتا غېنىھاجىمدەك مەرىپەتپەرۋەر يولباشچىلارنىڭ كۆپلەپ چىقىشىنى ھەم غېنىھاجىمنىڭ باشلىغان ئىشلىرىنىڭ ئارمان ساھىلىغا تېزراق يېتىپ بېرىشنى چىن يۈرىكىمىزدىن تىلەيمىز.

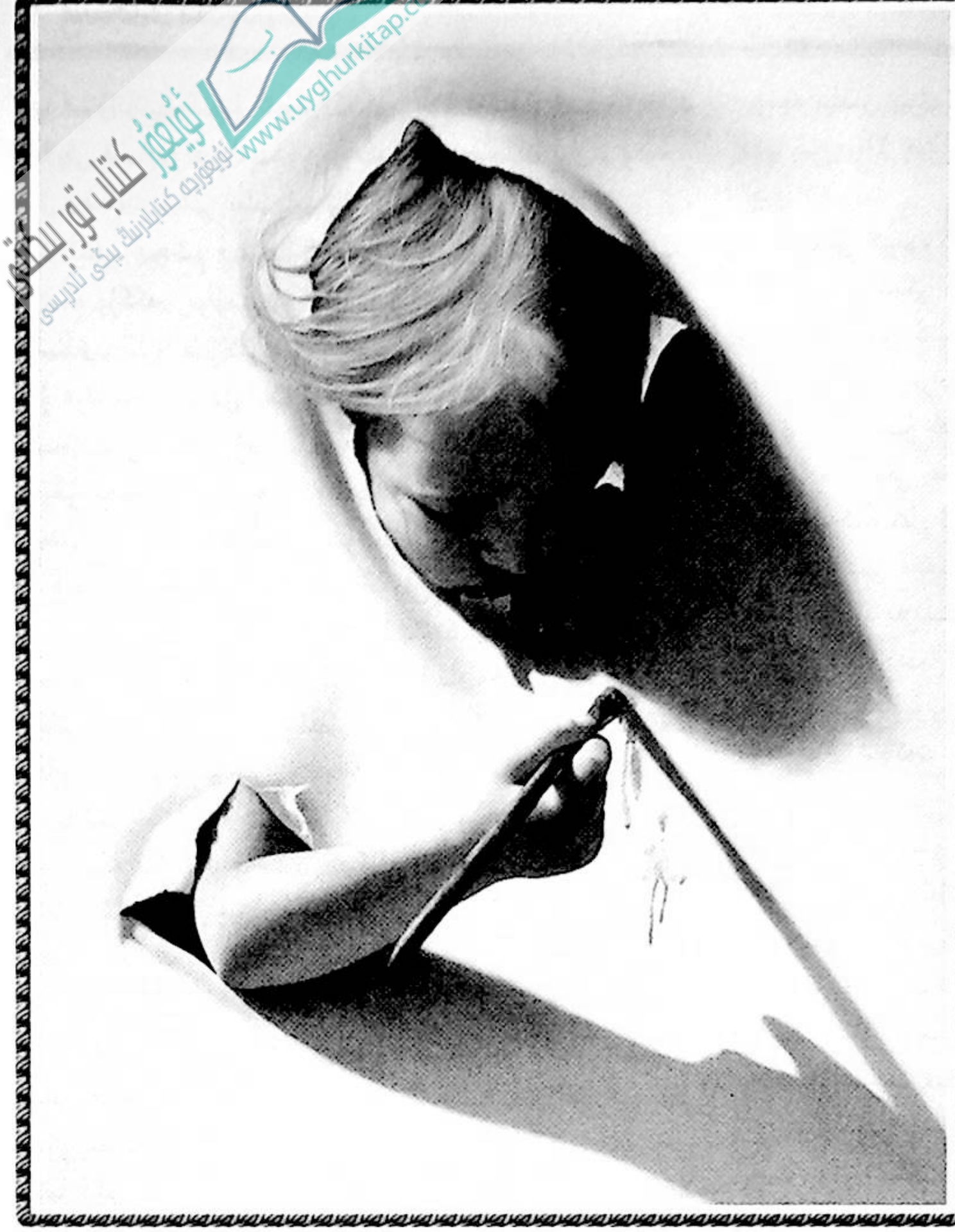
ھەئە، ھالال يۇرۇشۇاتقان سودا - تىجارىتىگىمۇ بەرىكەت تىلەيمىز، ئەلۋەتتە.

2006- يىل نويابىر، يەكەن

ئاپتور: تونۇلغان يازغۇچى، يەكەن دەريا باشقارمىسىنىڭ خادىمى(M1)

ئۇيغۇر كتاب توربىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى
www.uyghurkitap.com

تەپەككۇر

مېۋىللىرى

▲ ئىشلەي دېسەك ئىش تاپمىك ئاستىدا، ئىزدىسەك ئاسماندا.

ــ شەمشىقەمەر ئەبەيدۇللام

ئاپتور: موڭغۇلكۆرە ناھىيە «ئارمان»تاللا نازىرىنىڭ پرىكازچىكى

تەپەككۇرۇمدىكى چاچراتمىلار

▲ ۋاقىت ئېكىمىڭ ئويغانغان كۈن، دەل روھىڭدا يېڭىلىنىش بولغان كۈندۇر.

▲ 21 ـ ئەسىردە دانالىقنىڭ مەنىسىنى مۇنداق ئىككى تەرەپتىن چۈشەندىم: بىرى، ئىقتىدارلىق بولۇش؛ يەنە بىرى، نەپسىنى ئەقىلگە بويسۇندۇرۇش.

▲ قايىللىقتىن مايىللىق شەكىللىندۇ، مايىللىقنىڭ يېرىمى مۇھەببەت، يېرىمى ھۆرمەت.

تەپەككۇر كۆزى

▲ ئىشلەي دېسەك ئىش تاپمىك ئاستىدا، ئىزدىسەك ئاسماندا.

ــ بۇۋىئائىشە ئابدۇرەشىد

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ ئەدەبىيات مۇئەللىمەسى

تەپەككۇرۇمدىن تارالغان ھىدلار

▲ بەختىنىڭ مۇقىم فورمىلاسى يوق، گەپ، ئۇنى قانداق چۈشىنىشىمىزدە.

▲ چاقچاق، «راست»نىڭ «يالغان» بىلەن ئىپادىلىنىشىدۇر.

▲ ئوخشايدىغان نەرسىلەرنىڭ ئوخشىماسلىقىنى، ئوخشىمايدىغان نەرسىلەرنىڭ ئوخشاشلىقىنى تېپىش ئەقىل ـ پاراسەت دېيىلىدۇ.

▲ باشقىلارنىڭ ئالدىدا بىراۋنى خىجىل قىلساڭ ھەممىنىڭ لەنىتىگە قالسەن؛ خىجىللىقتىن قۇتۇلدۇرساڭ ھەممىنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشسەن.

ــ ئايتولدى

ئاپتور: قەشقەر شەھەر 16 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ ئۆزىگە سوت ئاچالايدىغان ئادەم، كەلگۈسىگە نىشان بەلگۈلىيەلەيدۇ ۋە ئۆمرىگە ھۆكۈم چىقىرالايدۇ.
▲ ھەربىر ھامان ئىككى سۆزەبتىن: بىرى، ئۈمىد، يەنە بىرى، ئۈمىدسىزلىكتىن.
— نۇربىيە تۇرغۇن

ئاپتور: ئاقتو ناھىيە 1-ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 2- يىللىق 4- سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر تامچىلىرى

▲ «شنجاڭ مەدەنىيتى» ژۇرنىلى مىللىتىمىزنىڭ ھىدايەت مەشئىلى.
▲ «شنجاڭ مەدەنىيتى» ژۇرنىلىدىن ئىبارەت مەدەنىيەت خەزىنىسىگە كىرمەكچى بولساڭ، ئالدى بىلەن «تەپەككۇر دەرۋازىسى»دىن ئۆتكىن.
▲ ئىنسانلىق تەبىئىتىنى يوقاتقان ئادەم — غالجىرلاشقان ئىت.
▲ دۇنياغا نسبەتەن ئېيتقاندا، سەن بىر ئادەم، لېكىن باشقا بىر ئادەمگە نسبەتەن ئېيتقاندا، سەن بىر دۇنيا.
▲ پاك ياشا، ساق ياشا، شۇنداقلا سەن «پادىشاھ».
— ئابدۇرەشىد مۇتەللىپ قادىرىي

ئاپتور: قورغاس ناھىيە 1-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىنگلىز تىلى مۇئەللىمى

* * *

▲ تەرەققىي تاپقان مىللەتلەر ئۆلۈپ كەتكەنلەر ئۈچۈن ھازا تۇتۇپ مۇسىبەت كىيىملىرى بىلەن سۇكۇتتە تۇرۇپ، تىلاۋەت قىلىپ كەتسە، بىز ئۇچ نەزىرىدىن يىل نەزىرىگىچە ھازىدارنىڭ ئۆيىگە كېلىپ قورساق توياقۇزۇپ كېتىدىكەنمىز.
▲ ئۆزى بۇزۇق بىرنى بۇزسا، تىلى بۇزۇق مىڭنى بۇزىدۇ.
— ئىلى توختى (ئەينەك)

ئاپتور: باي ناھىيە 3-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى

▲ كۈنلىرىڭنى مەنىلىك ئۆتكۈزۈشىنى ئويلىساڭ، ھەردائىم كاللاڭدا ھەر بىر كۈننى«بۈ مېنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنۈم»دەپ ھېسابلىغىن.
— گۈلبوستان ئابدۇسسالام

ئاپتور: شىنجاڭ ئېغىز ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى جۇڭگو تىللىرى ئىنستىتۇتى تەييارلىق 5-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ھەسرەت — مەزگىلسىز ئۇششۇك.
▲ كىتابتا تۇنۇگۈننىڭ ئىزى، بۈگۈننىڭ ئۆزى، ئەتىنىڭ بېشارىتى بار.
— ئادىلجان ئالىم ساداقىي

ئاپتور: كەلپىن ناھىيە 1-ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 2-يىللىق 1-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئۇلۇشكۈن — بوۋاڭغا، تۇنۇگۈن — دادامغا، بۈگۈن — ئۆزۈمگە، ئەتە — بالامغا، ئۆگۈن — نەۋرەمگە ئوخشايدۇ.
▲ مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ھاياتى «بىز» بىلەن باشلىنىپ، «ئىز»بىلەن ئاخىرلاشقان.
— ئابدۇقەييۇم ئەيسا

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە ئارال يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمى

تەپەككۇر غورىلىرى

▲ قىزلار يىگىتلەر ئالدىدا مۇنداق ئىككى سەۋەبتىن يىغلايدۇ: بىرى، سەۋر قاچىسى توشقانلىقى ئۈچۈن، يەنە بىرى، تەڭ تۇرالمىغنى ئۈچۈن.
▲ رىقابەت دەۋرىدە ھەر بىر ئادەم شاللىنىش ۋە تاللىنىشتىن ئىبارەت ئىككى خىل تەقدىرنىڭ چوقۇم بىرىگە دۇچار بولىدۇ.
▲ قانائەت — بىر بولسا بايلىق، بىر بولسا خارلىق.
— گۈلزار ئابدۇۋۇھىلى

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە چاھارباغ بازار گۈلباغ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمەسى

كەل، مۇڭدىشايلى

▲ ياش تۆك، لېكىن دۇشمەنلىرىڭ كۆرۈپ قالمىسۇن؛ قاقاقلاپ كۈل، كۈلكەڭنى دۇشمەنلىرىڭ كۆرمەي قالمىسۇن.
▲ سۇكۇت قىلىشنى بىل، ئەمما رەزىللىكنىڭ ئالدىدا ئەمەس.
▲ قىش جىمجىتلىقى كىشىگە ئۆلۈم جىمجىتلىقىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. لېكىن ئۇنىڭغا يېڭى بىر ھاياتلىق كۆمۈلگەن.
▲ ۋاقىت سېنىڭ سوئاللىرىڭغا ئەڭ توغرا جاۋاب بېرىدۇ.
▲ مەھكۇملۇقنىڭ ئەڭ يۇقىرى باسقۇچى — باشقىلارنىڭ مەغلۇبىيىتىدىن ئۆز قەلبىگە تەسەللى تېپىشتۇر.
▲ ئۆزىنىڭ كۆز يېشىنى سۈرتۈپ بولالمايۋاتقانلار، باشقىلارغا تەسەللى بېرەلمەيدۇ.
▲ ھەقىقەت دەپسەندە قىلىنۇاتسا سۇكۇت قىلىۋاتقانلارنىڭ ئۆلگەندە ياتىدىغان گۆرى بىلەن ئۇخلايدىغان كارىۋىتى ئوخشاش.
▲ بىز ئۆزىمىز ياخشى كۆرۈپ قالغان ئادەم ئالدىدا بەكلا ئاجىز بوپقالىمىز.
— ياسىنجان ئەمەت

ئاپتور: خوتەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ھازىر خۇاڭخې پەن-تېخنىكا ئىنستىتۇتى تەييارلىق سىنىپىدا

قانائەتلەنگەن قەلب سۆزلىرى

▲ ئەخلاقسىز ئادەم — يىلتىزى سېسىغان دەرەخ.
▲ شامال قاتتىق ھۆركىرىسە دەرەخ سۇنىدۇ، ئادەم قاتتىق ھۆركىرىسە ئەقىل ئۆلىدۇ.
▲ باشقىلارنىڭ قولى ئارقىلىق پۈتتۈرگەن ئىشنىڭ ھامان بىر

يەرلىرى چالا.

▲ مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتىمۇ، ھالاكتىمۇ شەھەردىن باشلىنىدۇ.

▲ كۆتكەن كۈننىڭ كەلمىكى تەس، كەتمىكى ئاسان.

— تۇرسۇنجان ئابدۇرۇسۇل بىخ

ئاپتور: ئونسۇ ناھىيە 1-ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3-يىللىق 2-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر ئۇچقۇنلىرى

▲ ئاچچىقى يوق ئادەم — تەمسىز مېۋە.

▲ تەبىئەتتە تۆت پەسىل، يەرشارىدا تۆت تەرەپ، ئادەمدە تۆت خىل مىزاجنىڭ بولۇشى، ئەمەلىيەتتە ياشاشقا بېرىلگەن ئېنىق تەبىردۇر.

▲ كىيىم-كېچەك، تۆمۈر-تەسەكنىڭ قىممىتى ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ كېمىيىپ بارىدۇ ياكى يوقلىدۇ. لېكىن كىتاب-ماتېرىيالنىڭ قىممىتى بارغانچە ئېشىپ بارىدۇ.

▲ قىزلارنىڭ كۆلكىسى مەڭگۈدە، يىغىسى لېۋىدە بولىدۇ.

▲ ئادەمگە يول قويۇۋەرسەڭ قۇل، مەسلىگە يول قويۇۋەرسەڭ دۆت بوپقالسەن.

تەپەككۇر چېقىنلىرى

▲ قېرىلار تۇنۇگۈننىڭ، ياشلار بۈگۈننىڭ، بوۋاقلار ئەتىنىڭ شاھىتىدۇر.

▲ تارىختىن ساۋاق شۇكى، قورقۇنچاقلار كۆپ ئەلدە ھەممە نەرسىنىڭ مۇڭگۈزى ۋە تىكىنى بار.

▲ يول قويۇش مەردلەرنىڭ خىسلىتى، نامەردلەرنىڭ توزىقىدۇر.

▲ ئېتىقاد سۇسلاشقان ئەلدە ھاجىمنىڭ سەللىسى يوغان، قىز-چوكانلارنىڭ گىرىمى قېنىق بولىدۇ.

▲ شەھەر — دېھقانلارنىڭ كۆزىنى تورلاشتۇرغۇچى، شەھەرلىكلەرنىڭ كۆزىنى ئاچقۇچى رەڭلىك تېلېۋىزوردۇر.

▲ «تاللاپ-تاللاپ تازىغا ئۇچراپتۇ»دېگەن گەپ، تاللاش ئىقتىدارى يوق كىشىلەرنىڭ ئۇستىدىن چىقىرىلغان ئىلمىي يەكۈن.

▲ئوغۇل شىر سۈپەت بولسا، قىز گۈل سۈپەت بولۇر.

▲ تارىخىي ئىسىملار ئۆتمۈشتىكى دەرد-ھەسرەت بىلەن كەلگۈسىدىكى ئارزۇ-ئارمانىنىڭ يۈغۇرۇلمىسىدۇر.

▲ «ئازسانلىق كۆپ سانلىققا بويسۇنۇش پرىنسىپى»سىياسىيغا، سايلامغا ئۇيغۇن كەلگىنى بىلەن، رېئال تۇرمۇشقا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

▲ يول قويۇش قايتا-قايتا تەكرارلىنىۋەرسە، كىچىك بالىنىڭمۇ ئادەمنى ئېشەك ئېتىپ مىنگۈسى كېلىدۇ.

▲ ئاتا-ئانىسى يۈزلۈك بالا يۈزسىز كېلىدۇ.

▲ بىرلىك يوق يەردە ياشىغۇچى خەلقنىڭ قەددى-قامىتى قاچان قارىسىاق ئەگرى دەرەخقە ئوخشاش پۈكۈكلۈك تۇرىدۇ.

▲ئاجىزلارنىڭ تاكتېكىسىمۇ، تالاپىتىمۇ شىكايەتتۇر.

▲ بىرلىك يوق يەردە قىممەت يوق، قىسمەت كۆپ بولىدۇ.

▲ «ھەركىمنىڭ ئۆزىگە توغرا»دېگەن گەپ مۇسابىقە مەيدانىدا رېپىرىنىڭ، سوت مەيدانىدا بولسا قانۇن- تۇرۇمنىڭ ئالدىدا ئاقمايدۇ.

▲ ماھارەتلىك شەخس بولساڭ ھاقارەتلىك شەخس بولمايسەن.

▲ ئىت، بىرى، قولۇڭدا بىر نەرسە بولسا، يەنە بىرى، قولۇڭدا ھېچنېمە بولمىسا بەك قاۋايدۇ.

▲ ئادەمنىڭ بەختى ئوقۇغان مەكتەپتىن ئەمەس، بەلكى ئىشلەتكەن مېڭىدىن كېلىدۇ.

▲ ئادەم ئاغزى بىلەن ئۆزىگە ھەم دوست، ھەم دۈشمەن تاپقۇچىدۇر.

▲ ئۆز يۇرتىدا دوستى يوق ئادەم باشقا يۇرتتىن كۆپ دوست تۇتىدۇ.

▲ ئادەمنىڭ يۈزى، بىرى، نومۇستىن، يەنە بىرى، چىدىماسلىقتىن قىزىرىپ كېتىدۇ.

▲ ئاجىزلار كۆچلۈكلەرنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرۇپ تۇرغۇچىلاردۇر.

▲ گەپ قىلىدىكى، ئۆزۈڭنى چۈشەندۈرۈپ قويىدۇك؛ گەپ تىڭشىدىك، ئۆزۈڭنى چۈشىنىپ يەتتىك.

▲ سەن قانچە تىز چۈشەنگەن نەرسە، شۇنچە تېز ئېسىڭدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ.

▲ سىلىق - سىپايە، يۇمشاق گەپ قىلغان ئادەم بىر بولسا ئاق كۆڭۈل، بىر بولسا ئالاكۆڭۈل ئادەمدۇر.

▲ مۇھەررىرلەرنىڭ دىيانىتى ساپ بولسا، كىتاب-ژۇرناللارنىڭ ئىناۋىتى كۆپ بولىدۇ؛ بۇنىڭ ئىسپاتى «شەنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىدۇر.

▲ نادانلار ۋە ئاجىزلار سەۋر قىلىپ، ئاقىل ۋە باتۇرلار سەۋەب قىلىپ ياشايدۇ.

▲ خەق پۇراپ بولغان گۈلنىڭ پۇرىقى يوق.

— ئابدۇغېنى توختى

ئاپتور: يوپۇغا ناھىيە بايئاۋات يېزا گۈلباغ كەنتىدە

* * *

▲ بەش خىل ئادەمدىن ھەزەر ئەيلە: 1. مۇھەببەت ۋە نەپرىتى نائېنىق ئادەمدىن، 2. ھەددىدىن زىيادە كۆڭۈلچەك ئادەمدىن، 3. مەسئۇلىيەتسىز ئادەمدىن، 4. ئۆزىنى بىچارە كۆرسىتىشكە ئۇستا ئادەمدىن، 5. سۆكۈت ئىچىدىكى ئادەمدىن.

— ئىپارقىز تۇرسۇن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى شۆبە ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3-يىللىق سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ياشلىقتىكى كۈلپەتتىن، قېرىلىقتىكى ھەسرەت يامان.

— ئابلىمىت ئىبراھىم قىيان

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىڭ پېنسىيەدىكى ئاشپەزى

▲ مائارىپتىكى شەكىلۋازلىق ئوقۇتقۇچىلارنى خاتىرە يېزىشقا زورلاپ سىنىپتىن، ئوقۇغۇچىلارنى يادقا ئېلىشقا ئۇندەپ ئەمەلىيەتتىن ئايرىۋەتتى.

▲ جاپادىن قورقمىغانلار ئالتۇن ئىزدەيدۇ، ئۆلۈمدىن قورقمىغانلار ھەقىقەت.

ــ توختى ناسر

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە ھۈنەر ـ تېخنىكا تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمى

ئاۋات ناھىيە 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 ـ يىللىق 7 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تەپەككۇرلىرىدىن

▲ سىز پۈرسەتنى كەتكۈزۈپ قويغانلىقىڭىزنى ھېس قىلغان ۋاقتىڭىز، دەل بۇ پۈرسەتتىن باشقىلار پايدىلىنىپ بولغان ۋاقتىڭىز.

ــ رىسالەت ئابىدىن

▲ تۇنۇگۈن ــ ئارمان، بۈگۈن ــ پۈرسەت، ئەتە ــ ئارزۇ.

ــ خانزۆھرە ئەنۋەر

▲ بىز ئانا ۋۇجۇدىدىن ئىبارەت ئۇلۇغ بىر بېكەتتىن قوزغىلىپ، ھاياتلىق يولىدىن ئىبارەت ئۇزاق مۇددەتلىك، جاپا ــ مۇشەققەتلىك سەپەرنى داۋام قىلىپ، قەبرىستانلىقتىن ئىبارەت ئاخىرقى بېكەتتە توختايمىز. دېمەككى، بىز ئادەملەر قوش بېكەت ئارىسىدىكى يولۇچى.

ــ ئەنۋەرجان ئەھمەت

▲ ئىشقىي مۇھەببەت بەزىدە ساق ئادەمنى سارىڭ، سارىڭ ئادەمنى ساق قىلىدۇ.

ــ ئەزىمەت ئابدۇقادىر

▲ ھەرقانداق ئادەمگە ئۆزىنى كۆرسىتىش پۈرسىتى ئۆمرىدە ئاز دېگەندە بىر قېتىم كېلىدۇ.

ــ تۇنىياز ئوسمان

▲ھەقىقەتنى يوشۇرۇپ قېلىش مۇمكىن، لېكىن توسۇپ قېلىش مۇمكىن ئەمەس.

▲ ئەقىللىق ئادەمنى كاللىسى باشقۇرسا، ئەقىلسىز ئادەمنى پۇتى باشقۇرىدۇ.

ــ ئابدۇغەنى نۇرىددىن

※ ※ ※

▲ بىر مىنۇت ــ بىر تامچە قان.

ــ غەنىزات ئۇيغۇر

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە يامانيار يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمى

▲ ئەمەلدارلار مەنسەپ تۇتقاندا قەدىرلىنىدۇ، ئالىملار ۋاپات بولغاندا.

ــ ئابلىكىم ئابدۇخېلىل

ئاپتور: كورلا شەھىرى«ئىتتىپاق»سودا بازىرى ئۇيغۇر تېبابىتى دوختۇرى 26ـ دۇكىنىدا

▲ قىزلار ئەخلاقىي پەزىلىتى بىلەن پۇراقلىق گۈل؛ ئوغۇللار غۇرۇر ـ ۋىجدانى بىلەن يېقىلماس ئابىدە.

▲ باشقىلارنى بەك چۈشىنىشنى ئويلاپ كەتمە، ئۆزىڭدا سەن يەنە قىزىققۇدەك جايلار قالسۇن.

ــ ئارزۇگۈل مۇھەممەتروزى

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى كومپيۇتېر پەن ـ تېخنىكىسى ۋە ئۇچۇر ئىلمى فاكۇلتېتى 2005ـ يىللىق 1ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ بۇرۇن يازغان ئەسەرلىرىدىن كېيىنچە ئۆزى قۇسۇر تاپالمىغان يازغۇچى تەرەققىي قىلىۋاتقان يازغۇچىدۇر.

ــ ئەكبەر جاپپار دەردى

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى كومپيۇتېر پەن ـ تېخنىكىسى ۋە ئۇچۇر ئىلمى فاكۇلتېتى 2004ـ يىللىق 3ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئەسلىدە ئىنسانلار ئارىسىدا ياش ۋە جىنس پەرقىدىن باشقا پەرق مەۋجۇد ئەمەس.

ــ مېھرىبان مەجىت

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى ئاخبارات 2003ـ يىللىق 11ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

※ ※ ※

▲ ئىجتىمائىي پەندە ئوقۇغانلار، شۇ دەۋردىكى كىشىلەرگە قارىغاندا بىر دەرىجە ئۈستۈن تۇرىدىغان تەپەككۇرغا ئىگە بولمىسا، ئىجتىمائىي پەننىڭ ھاياتىي كۈچى ئۆلگەن بولىدۇ.

▲ سۆيگۈ ـ مۇھەببەتكە ئېرىشكەن ۋاقىتتا بەخت تۇيغۇسىدىن دۇنياغا قايتا تۇغۇلغاندەك ھېس قىلساڭ، سۆيگۈ ــ مۇھەببەتتىن مەھرۇم بولغان چېغىڭدا، ئازابتىن ئۆزۈڭنى بۇ دۇنياغا يەنە بىر قېتىم تۇغۇلغاندەك ھېس قىلسەن.

▲ بېكىنمە بولساڭ، ھەقىقەت ئۈستىدە سەپسەتە سۆزلەيسەن.

▲ ھاراقكەش ئەر ئايالى ۋە پەرزەنتىگە نىسبەتەن يېرىم مەسئۇلىيەتنى يوقاتقان ئەردۇر.

ــ مېھرىبان نىياز چوغلۇق

ئاپتور: شايار ناھىيە 1ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئەللىمەسى

مەن ئىزدىگەن ھەقىقەتلەر

▲ كۆزنىنى تىزگىنلەش ئۆزىنى تىزگىنلەشتۇر.
▲ قىلىچ ئۆتمىگەن ئادەمگە گەپ ئۆتمىدۇ.
▲ تۆۋەنلىك يۇقىرىغا بەرگەن باھاسى ياخشى ئىشلەنگەن ئىلانغا ئوخشايدۇ.
▲ باراۋەرلىك ــ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىكى يەنە بىر ئارتۇقچىلىق.
▲ ئىشەنچ ــ بارسا كېلەر يول؛ تەۋەككۈلچىلىك ــ يا كېلەر ياكى كەلمەس يول؛ ئۆلۈم ــ بارسا كەلمەس يول.
ــ تۇرسۇن قاسىم

ئاپتور: ئاقتو ناھىيە بارىن يېزا قىزىلئۆستەڭ كەنت قارىياغاچ مەھەللىسىدە، دېھقان

تۇنجى تەپەككۇر

▲ ھاياتلىقتا ئۈچ خىل ئادەم «ئۇستا» تومۇرچى: 1. ئايال، 2. ساقچى، 3. كىچىك بالا.
▲ تىلەمچىگە ئوخشاپ قالماي دېسەك، باشقىلارنىڭ كۆزىگە بېزىرىپ قارىما.
▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىكى «تەپەككۇر مېۋىلىرى» نىڭ ھەقىقىي قىممىتىنى بىلمەكچى بولساڭ، باشقىلارنى ئويلاندۇرۇپ قايىل قىلالىغۇدەك بىر جۈملە ئىبارە كەلتۈرۈپ باق.
▲ مەنپەئەت ئالدىدا دۇشمىنىگە ئادىل مۇئامىلە قىلالىغان ئادەم ھەقىقىي ئىنسابلىق ئادەم.
ــ قەمبەرىددىن قادىر

ئاپتور: يەكەن ناھىيە ئېلىشقۇ بازار ئويباغ كەنتىدە، دىلكا

ئەقىلدىن تېرىلىر

▲ تارىختىن مەلۇمكى، ساتقۇن ـ مۇناپىقنى ھەر ئىككىلا تەرەپ ئېتىۋەتكەن.
▲ سائەتنىڭ ئۈچ ئىسترېلكىسى بار: بىرى، ۋاقىتنى، بىرى پۇرسەتنى، يەنە بىرى، ئەجەلنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.
▲ ۋاقىت پۇرسەتنىڭ ھەم ئەجەلنىڭ ئەلچىسى.
▲ يەرشارىنىڭ ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىشىنى سېزەلمىسەك، سائەت ئىسترېلكىسىنىڭ ئايلىنىشىدىن كۆرۈۋال.
▲ بىر كۆرۈپ كۆيدۇم دېسە، ئالدانما؛ ئىككى كۆرۈپ سۆيمەن دېسە، يولاتما؛ ئۈچ كۆرگەندە قۇچاقلىسا، بۇلغانما.
▲ كۆز ــ مۇھەببەتنىڭ ئەلچىسى، سۆز ــ ۋەكىلى، يۈز ــ بەلگىسى، سۆيۈش ــ رىشتىسى.
▲ دېھقان شەھەردە تۇرسا پىشقان خىشتەك جارانلاپ تۇرىدىغان بولىدۇ، زىيالىيلار يېزىدا تۇرسا خام خىشتەك ئېزىلىپ تۇگىشىدۇ.
▲ تىلنىڭ قۇلۇپى ــ ئەقىل، دىلنىڭ قۇلۇپى ــ سىر.
▲ ئۆگەنمەي ئۆتكەن بىر كۈنۈم ــ ئېچىلماي توزىغان بىر گۈلۈم.

▲ سەھەردە ئۇخلىغان شۇ كۈنى، باھاردا ئۇخلىغان يىلىۋىي ئالدىراش.
▲ تۆت خىل ئادەم خاتىرجەم ياشىيالمايدۇ: 1. يالغانچى، 2. قەرزدار، 3. ئوغرى، 4. پاھىشۋاز.
▲ كۆزۈڭگە تەلمۇرگەن ئايالدىن، ھەمياڭغا تىكىلگەن بالىدىن ھەزەر قىل.
▲ نىكاھسىز جىنسىي لەززەت بىر تال تاماكىغا ئوخشايدۇ، تاماكىنى چېكىپ بولۇپلا تاشلايدۇ، كېتىدۇ.
▲ نادان ئەرنىڭ ئۆيىدە خوتۇن، بېشىم خوتۇننىڭ ئۆيىدە ئەر مەھبۇس.
▲ ئىدىيىدە يۇكسىلىش بولمىسا ئىسلاھات، پەن ــ تېخنىكىدا يۇكسىلىش بولمىسا، تەرەققىيات بولمايدۇ.
▲ پەرزەنت ــ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ساپا ـ سۈپىتىنى كۆرسىتىدىغان ئىستىرېلكا.
▲ سودىگەرنىڭ تىلى، زىيالىينىڭ قولى، دېھقاننىڭ دىلى يۈمشاق.
▲ بىلىدىغانلىرىڭنىڭ تولىمۇ ئازلىقىنى ھېس قىلساڭ، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنى دائىم ئوقۇ.
▲ ئۇم خەۋەر بورانىدەك تېز ھەم كەڭ تارايدۇ؛ خۇش خەۋەر ئېرىگەن قار سۈيىدەك سۇس ــ ئاستا تارايدۇ.
ــ ياقۇپ ھەمدۇللا، رىزۋانگۇل

ئاپتورلار: مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيە ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇئەللىملىرى

* * *

▲ خۇراپاتلىق ــ مىللەتنىڭ تاڭ ئاتماس كېچىسى.
▲ پۇل تېپىش ئېگىلدۇرسە، خەجلەش كېرىلدۇرىدۇ.
ــ ئەھمەتجان ئابدۇۋەلى داۋۇد

ئاپتور: ئاقتو ناھىيە بارىن يېزا قىزىلئۆستەڭ كەنتىدە

ئەقىل ئۇنچىلىرى

▲ خاسلىقنى يوقاتقان ئادەمدە قىممەت، ئورتاقلىقنى يوقاتقان ئادەمدە كۆچ بولمايدۇ.
▲ كۆپ ھالدا خاسلىقنىڭ سەۋەبىدىن باشقىلارنىڭ سائىغا ئېھتىياجى چۈشىدۇ، شۇنداقلا مۇشۇ خاسلىق چىقىش يولۇڭ بوپقالىدۇ.
▲ نادانلىقتىن قۇتۇلاي دېسەك ئۆزۈڭنى ئىزدە، ئۆزۈڭنى چۈشەن؛ ئەخمەقلىقتىن قۇتۇلاي دېسەك دۇشمىنىڭنى ئىزدە ۋە ئۇنى چۈشەن.
▲ بىلىم قىممەتكە، سېخىيلىق ھۆرمەتكە، جاسارەت شەرەپكە ئىگە قىلىدۇ.
ــ مۇھەممەتجان ئابدۇغەنى

ئاپتور: كېرىيە ناھىيە خەلق قوراللىق بۆلۈمىدە ئوفىتسېر

* * *

▲ دەردمدن ئادەمنىڭ كۆزى سۆزلەيدۇ، ئويۇنچى ئادەمنىڭ ئاغزى.

ـ ئوسمان ئەھمەتجان ئوغلان

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە قاراقاش بازىرى تاناييېشى كەنتىدە، دېھقان

▲ سەن جەمئىيەت تەرەققىياتىدىن ھالقىپ كەتكەن بولساڭ، جەمئىيەت ساڭا تەرەققي قىلمايۋاتقاندەك بىلىنىدۇ.

ـ ئادىلجان تۇردى ئىزھارىي

ئاپتور: بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى 1-ئوتتۇرا مەكتەپ 3-يىللىق 10-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

نازۇك تۇيغۇلار

▲ باي بولغانلىق قۇللۇقتىن قۇتۇلغانلىق ئەمەس، بەلكى نامراتلىقتىن قۇتۇلغانلىق. چۈنكى روھي جەھەتتىكى قۇللۇق ھەقىقي قۇللۇق ھېسابلىنىدۇ.

▲ چىرايىڭدۇر قۇياشقا ئەندىز، بىراق قۇياش قىلمايدۇ پەرداز.

▲ مىللەتنىڭ دۇنياغا تونۇتقىدىغىنى تىل، تىلنىڭ دۇنياغا تونۇتقىدىغىنى بولسا كۆپ تىللىق قەلەم.

ـ قۇربانجان توختى ھۆرمىتي

ئاپتور: كونىشەھەر ناھىيە مۇش يېزا ئاشلىق پونكىتىنىڭ خادىمى

تامچىكى نۇر

▲ بىرگە نادانلىڭ، بىرگە دانالىڭ دۇشمنى ئەڭ كۆپ بولىدۇ.

▲ ئاتا-ئانا ئەجرى ـ ھەرگىم ئاتا-ئانا بولغاندىلا جاۋابىنى تاپىدىغان تېپىشماق.

▲ مۇھەررىر قەلەمكەشنىڭ بەزىدە ئامىتى، بەزىدە ئاپىتى بوپقالىدۇ.

▲ ئۇزۇن مەزگىلگىچە پاكىز تۇرغان كىتابلار بىر بولسا ناھايىتى قەدىرلەنگەن، بىر بولسا پەقەتلا ئېتىبارغا ئېلىنمىغان كىتابلاردۇر.

▲ ساڭا خۇشامەت قىلىپ چىدىغان ئادەم ئاسىيلىق قىلىپمۇ چىدايدۇ.

▲ غالىبىيەتچىلەرنىڭ كەسپي ۋە ئىنسانىي ئەخلاقىغا باھا بېرىشتە ئۇنىڭ نام قازانغاندىن كېيىنكى ئىپادىسىگە باق.

▲ مەڭگۈ ئۆلمەسلىكنىڭ دورىسى ـ ئەجدادقا سادىق، ئەۋلادقا قاتتىق بولۇشتۇر.

▲ نامەردلەر ـ باشقىلارنىڭ ئاجىزلىقىنى ئۆزى ئۈچۈن پۇرسەت بىلىدىغان ئادەملەردۇر.

▲ شەخسىيەتچى، بۆلگۈنچى، مەزھەپچى، ئۆز قوۋمىڭغا رەھىمسىز بولسا‌ڭ، بۆگۈنكى ئىراقلىقلارنىڭ كۈنىگە قېلىشىڭدا گەپ يوق.

▲ ئەجەل كەلگەندە پوش، كەتكەندە خوش دېمەيدۇ.

▲ مۇنداق ئىككى خىل سوئالغا جاۋاب بېرىش قىيىن ئىكەن: بىرسى، ئاڭلاپ باقمىغان ھەتتا ئويلاپمۇ باقمىغان ئىشلار ھەققىدە سورالغان سوئال؛ يەنە بىرى، ئىنسانلارغا ئورتاق، ئەڭ ئەقەللىي ئىشلار ھەققىدىكى ئورۇنسىز سوئال.

▲ ھەقىقەتەن ئادەم بولۇشنى ئىستىسەڭ ئېڭەن تاپماي ئىبرەت تاپ.

ـ تۇرغان ئوسمان

ئاپتور: ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ناخشا-ئۇسۇل، دراما ئۆمىكىدە ئاكتىيور

* * *

▲ ھازىرقى بەزى ياشلارنىڭ ئەبجەش تىللاردا سۆزلىشىپ، چاكنا كىيىملەرنى كىيۈپلىشىغا قاراپ« شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىدىن «كىيىم» تېمىسىغا قويغۇم.«شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىدىن ئېغىزلاندۇرغۇم كېلىدۇ.

ـ تۇرغۇنجان ھۇسەن

ئاپتور: كۇچا ناھىيە بېھىشباغ يېزا رادىئو-تېلېۋىزىيە پونكىتىنىڭ خادىمى

تەپەككۇرۇمدىن ئۇنچىلار

▲ توقلۇقتىن شوخلۇق، يوقلۇقتىن خورلۇق پەيدا بولىدۇ.

▲ چاقىرىلمىغان مېھمان ـ ئۆيي ئىگىسىنى سىنايدىغان ئەڭ ياخشى نامزات.

▲ ئەڭ ئاسان رەنجىيدىغان ئادەمنىڭ ـ ئەڭ يېقىن ئادەمنىڭ.

▲ پىكىر بىرەكلىكتە چىقىپ، ھەرىكەت بىرەكلىكتە چىقمىسا، ئۇنداق ئۆيۈشۈش خۇددى قۇم دۆۋىسىگە ئوخشايدۇ.

▲ دەرد ئىچىڭدىن، جاپا تېشىڭدىن قېرىتىدۇ.

▲ دوستۇڭنىڭ رەنجىشى، بىر يولۇڭنىڭ ئازايغانلىقىدىن بېشارەت.

▲ تارىختىن ساۋاق شۇكى، بىر خائىننىڭ كۆلكىسى بىر جاننىڭ بەدىلىگە كەلگەن بولىدۇ.

▲ خائىننىڭ ھەسرىتى ئۆزى ئۈچۈن، قەھرىمانلىنىڭ ھەسرىتى ئەل ئۈچۈن.

▲ ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىش، خائىنلىقنىڭ يەنە بىر تەرىپى.

▲ «يېتىپ ئۆلگىچە ئېتىپ ئۆل»ئوغۇللارغا جەڭ مەيدانىنى، قىزلارغا بوزەك قىلىنىۋاتقان ۋاقتىنى ئەسلەتسۇن.

▲ دوستۇڭنىڭ سوۋغىتىنى قەرز بىل، دۇشمىنىڭنىڭ سوۋغىتىدىن ھەزەر قىل.

▲ كەلمىگەن خەۋپتىن ئەنسىرەش دانالىڭ، كەلگەن خەۋپتىن ئەنسىرەش قورقۇنچاقلىڭ ئىپادىسى.

▲ ئەرنىڭ ھۆرمىتى بولمىغان ئۆيگە مېھمان بولۇپ بارما.

▲ ئوغلۇڭنىڭ دەردىگە دەرمان بولالايسەن،

قىزىڭنىڭ دەردىگە مەلھەم تاپالامسەن؟

▲ قىزىڭنى ئىپپەتلىك، ئوغلۇڭنى غۇرۇرلۇق قىلاي دېسەڭ«شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنى ئوقۇت!

▲ سەكراتتا ياتقىنىڭدا ئەۋلادىڭغا«شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنىڭ توپلىمىنى مىراس ئەيلە!

▲ بالاڭدىن رەنجىگىچە ئۆزۈڭدىن رەنجى.

▲ دۇشمىنىڭنىڭ قۇدرىتىدىن قورقماي، خائىنىڭنىڭ ھىيلىسىدىن قورق.

▲ كـۆز نـۇرۇك يەتمـگەن يەر يـراق ئەمەس، غەيرىتـلىك يەتمىگەن يەر يىراق.
▲ يەڭگەڭگە بېقىپ ئاكاڭدىن ياردەم سورا.
▲ تارىختىن ساۋاق شۇكى، قەھرىمان كـۆپ ئەلـدە ئـالقىش، خائىن كۆپ ئەلدە تەشۋىش كۆپ.
▲ نادانلىك تىلىدىن، خائىنلىك تىغىدىن ھەزەر قىل.
ـ ئەسقەر ھوشۇر

ئاپتور: بورتالا شەھرى چىندىل يېزا رادىئو ـ تېلېۋىزىيە پونكىتىنىڭ مەسئۇلى

* * *

▲ ئۇن ـ تىنسىز ئىش قىلغۇچىلار پىلە قۇرتىغا ئوخشىسا، داۋراڭ سېلىپ ، ئەمەلىي ئىش قىلمايدىغانلار قاغىلارغا ئوخشايدۇ.
▲ غەلىبىدىن سۆيۈنگەن چېغىدا پىلە قۇرتىغا قاراشنى ئۇنتۇما.
ـ ئەنۋەر مەڭلىك

ئاپتور: خوتەن دۆۋا سانائەت باش شىركىتى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ خادىمى

▲ يۇرتۇمدا ھاجىلارنىڭ سانى 50 تىن ئاشتى، لېكىن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەنلەردىن بىرىمۇ يوق.
ـ ئىمىن ئېلى

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئىگىلىك 3 ـ دىۋىزىيە 53 ـ پولك 4 ـ روتىدا، ئورمان باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ پېنسىيەدىكى ئىشچىسى

▲ ئۆزىگە ئىشىنىدىغانلارنىڭ بېشى ئېگىلسە، ئەدەب يۇزىسىدىن ئېگىلمىدۇ.
ـ ئابدۇغېنى توقو

ئاپتور: قىرغىز، ئاقتو ناھىيە ماتارىپ ئىدارىسى ئوقۇتۇش تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ خادىمى

▲ چىرىكلىك ئىوت بولسا، خۇشامەتچىلىك ئۇنى تېخىمۇ ئۇلغايتىدىغان شامالدۇر.
▲ غەزىپىمنى ئەڭ قوزغايدىغىنى سېنىڭ رەت قىلىشىڭ ئەمەس، بەلكى ماڭا قۇرۇق ئېمىزگە سېلىپ ئۇزاققىچە ئالدىشىڭدۇر.
ـ ئەركىن ئابدۇكېرىم

ئاپتور: جۇڭگو خەلق قوراللىق ساقچى قىسىملىرى قەشقەر ۋىلايەت چېگرا مۇداپىئە تارماق ئەترىتى تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيە شىڭگۆەن چېگرا مۇداپىئە ساقچىخانىسىدا ئوفىتسېر

▲ قەھرىمانغا يول تار كەلسە، يۇرتنى ئاپەت باسىدۇ.
▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلى مەدەنىيەت ئىنسانشۇناسلىقى نۇقتىسىدىن چىقىپ تەپەككۇر قىلىدۇ.
ـ ئەھمەت خۇدۇيۇم (ھەققانىي)

ئاپتور: ئاقسۇ ۋىلايىتى 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى

▲ باللىق ـ چېچەك پەسلى،
ياشلىق ـ ھايات پەيزى،
قېرىلىق ـ غازاڭ پەسلى.
▲ ئانا ـ بارلىق مۇھەببەتنىڭ مۇجەسسىمى.
▲ شەھەرگە بارسىڭىز شەھەرلىكلەرنىڭ ئالدى بىلەن سورايدىغىنى: «قاچان قايتىسىز؟»؛ سەھرالىقلارنىڭ سورايدىغىنى: «نېمە يېگۈڭىز بار؟»
ـ ئابلاجان ئابلەت

ئاپتور: گۈچۈڭ ناھىيە ۋۇماچاڭ يېزا «قوش تىل»تەجرىبە مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمى

* * *

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنى ئوقۇيدىغان قىزلار قانچىكى كۆپەيسە، يولدىن ئازىدىغان قىزلار شۇنچە ئازىيىدۇ.
ـ مەلىكەم ئۆمەر

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى 2005 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ سەن ياشاۋاتقان ھاياتنىڭ ئۆزى جەننەت بىلەن دوزاختۇر.
▲ ئەمەل دېگەن تالانت ئەمەس، بەزىدە بىر ئامەت.
ـ ساۋۇتجان ئىسلام

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ خادىمى

▲ شاگىرتنىڭ يارىماسلىقى، بىر بولسا ئۇنىڭ تىرىشىپ ئۆگەنمەسلىكىدىن، بىر بولسا ئۇستازىنىڭ نائۇستىلىقىدىن بولغان.
ـ ھىرزاتجان موللائەمەت

ئاپتور: ئونسۇ ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تەبىئىي پەن تولۇق 3 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر مېۋىلىرى

▲ تۇنجى سۆيۈشكەن ۋاقتىڭ ـ كۆڭۈل قىزلىقىڭنىڭ بۇزۇلغان ۋاقتىدۇر.
▲ مەنسەپكىدىن ئايرىلغاندا ئىككى خىل كىشى سەندىن يۈز ئۆرۈيدۇ. بىرسى، ئىلگىرى مەنسەپكىدىن قورقىدىغانلار؛ يەنە بىرسى بولسا، سەندىن پايدىلىنىپ بولغانلار.
▲ تارىختىن مەلۇمكى، جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسى«يېزىلار ئارقىلىق شەھەرلەرنى قورشاش» بىلەن قولغا كەلگەن بولسا، ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدە ئەخلاقنىڭ يىمىرىلىشى«شەھەرلەر ئارقىلىق يېزىلارنى بۇلغاش»بىلەن تېزلىشىۋاتىدۇ.
▲ شەھەر كۆرمىگەننىڭ كۆزى كىچىك.
▲ تارىختىن مەلۇمكى، كونا نەرسىلەر بىر بولسا ئامەت، بىر بولسا ئاپەت ئېلىپ كېلىدۇ.
▲ يەر ـ ئىنسانىيەتنىڭ ئۇلىدۇر.
ـ ئابلىز روزى

ئاپتور: ئاقتو ناھىيە بارىن يېزا دېھقانچىلىق تېخنىكىسى پونكىتىنىڭ خادىمى

※ ※ ※

▲ تارىختىن مەلۇمكى، دۇنيادا ئەڭ رەزىل مەقسەتلەر ئەڭ چىرايلىق سۆز-ئىبارىلەر بىلەن پەردازلىنىپ كەلگەن.

▲ ئۆتكەنگە پۇشايمان، ئالدىدىكىگە تەمتىرەش، كەلگۈسىگە ئۈمىد بىلەن قاراش ئىنسانلارنىڭ ئورتاق كەچۈرمىشى.

▲ تارىخىمىزدا ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرىمىزنىڭ بىرسى، ئۆز كۆڭلىمىز بىلەن ئۆزگىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئۆلچەش.

▲ ئادەم مەقسىتىگە يەتكەنسېرى ئىرادىسى بوشىشىپ كېتىدۇ.

— مەھمۇت روزى

ئاپتور: كېرىيە ناھىيە يېزا ئىگىلىك رادىئو-تېلېۋىزىيە مەكتىپىنىڭ شوپۇرى

▲ يول قويۇش كۆپىنچە ئەھۋالدا، بىرى، ئامالسىزلىقتىن، يەنە بىرى، يۈز خاتىرە قىلىشتىن بولىدۇ.

— نۇرمۇھەممەت ئەخەت

ئاپتور: مارالبېشى ناھىيە چوڭقۇرچاق يېزا «قىزىلنۇر»توققۇز يىللىق تۇرۇمىدىكى مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى

▲ ئەرلەر زەئىپلەشتى، ئاياللار ئەسەبىيلەشتى، بالىلار چۈشكۈنلەشتى، ئائىلە ئاجىزلاشتى، ئانا تەبىئەت ئۇنسىز ياش تۆكتى.

— نەزىرە روزاخۇن

ئاپتور: موڭغۇلكۆرە ناھىيە شوتا يېزا مالدوختۇرلۇق پونكىتىدا دوختۇر

تەپەككۇر مېۋىلىرى

▲ تىنچ ھايات، تىنچ ھايات... دەيسەن، تىنچ تۇرغان كۆل سۈيىنىڭ قۇرتلاپ كەتكىنىنى كۆرمىدىڭمۇ؟

▲ دۈشمىنىڭنىڭ سېنى كۆرسە چىرايى ئۆڭسۈل بولغان ۋاقتى، دەل سېنىڭ ئۇنىڭ نەزىرىدە ئەڭ زورايغان ۋاقتىڭدۇر.

▲ تۆھمەت — گۈمان قار پومزىكىگە ئوخشايدۇ، سەن ئۇنى قانچە دوملاتساڭ، شۇنچە يوغىنايدۇ، كارىڭ بولمسا ئېرىپ تۆگەيدۇ.

— بۈۋىخەلىچەم تۇردى

ئاپتور: كېرىيە ناھىيە كۆكيار يېزا مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمەسى

زامانداشلىرىمغا دەيدىغانلىرىم

▲ تۇرمۇش سېنىڭ گېپىڭدىن سقىۋاتقان چاغدىلا ، سەن ئۇنىڭ ياقىسىغا قول ئۇزارتماقچى بولسەن، مانا بۇ — كېچىكىش.

▲ كۆزدىن بىلەلمىگەن ھېيلىگەرلىكنى سۆزدىن سېزىش تەس.

▲ تاس — تاماس قېلىۋاتىمىز بۆشۈكتىكى قىزىمىزغا گىرىم قىلغىلى.

▲ ئەخلاق — چىراينىڭ ھۆكۈمدارى.

▲ مەھرۇملۇقتىن كېيىنكى ۋاقىت — ئۆزىنى تونۇشنىڭ ئەڭ ياخشى پەيتى.

— ئابدۇغەنى ئابدۇرەھمان

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى شىمالىي مەكتەپ رايونى تەييارلىق 5-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

ئىزغىرسىن ئويلار

▲ ئەخلاقسىزلىق جەمئىيەتلەشسە، بالىلارغا ئائىلە تەربىيسى كار قىلمايدۇ.

▲ ئەي قىز، يوتىڭنى يېپىڭ، قولىڭنى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىغا يۈز كېلەلمەيسىز!

▲ گۈزەللىكنى گۈزەللىك ئۆلتۈرىدۇ، ئىشەنمىسىڭىز، كۆكسى بىلەن يوتىسى ئوچۇق قىزلارغا قارىڭ!

— قۇربان نۇر

ئاپتور: ئونىۇ ناھىيە جام بازار يول ئاسراش گۈرۈپپىسىنىڭ ئاشپىزى

※ ※ ※

▲ ئەگەر بىر قىسىم ياشلىرىمىز «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى»سەھىپىسىنى ئوقۇغان بولسىدى، ئۆزلىرىنىڭ نېمىنى يوقتىپ قويغانلىقى، نېمىنى تېپىۋېلىش كېرەكلىكىنى بىلىۋالغان بولاتتى.

▲ جاھان كۆرگەن يولدىن ئازماس، كىتاب كۆرگەن سۆزدىن (ئازماس).

— ئابدۇشۇكۇر قاسىم

ئاپتور: پەيزاۋات ناھىيە خۇشئاۋات يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ بوغالتىرى

※ ※ ※

▲ ئىللەت ئائىلىدە تۇغۇلۇپ، جەمئىيەتتە يوغىنايدۇ.

— ئابدۇۋۇھەلى خاتىب

ئاپتور: كېرىيە ناھىيە لەگگەر يېزا باشتېرىم كەنتىدە، دېھقان

▲«شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى»سەھىپىسىدىكى نادىر «تەپەككۇر مېۋىلىرى» ھازىرقى زامانداشلىرىمغا دەيدىغانلىرىم»دۇر.

— مۇھەممەدۇن جەلىل

ئاپتور: لوپ ناھىيە «مۇزتاغ» سېمونت چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى خام ماتېرىيال سېخىنىڭ بىخەتەرلىككە مەسئۇل خادىمى

دىل ياپراقلىرى

▲ قېرى قىز شېخىدا قۇرۇپ قالغان مېۋىگە ئوخشايدۇ.

▲ پارلاق سەھنىلەردىن ئۆز ئوبرازىنى يېتەكلەپ چۈشۈپ كەتكەنلەرگە ئېھتىراملار بولسۇن.

▲ ئاخىرلاشقان ئىشلار ئەسلىمە بوپقالىدۇ، داۋاملىشۋاتقان ئىشلار بولسا، ئاشۇ ئەسلىمىلەرنى ھاياتىي كۈچكە تولدۇرىدۇ.

▲ كىچىك بالا گەپ قىلالمىغىنى بىلەن ، ئۇنىڭ قەلب ھاجىتىنى چۈشەنمەك ئاسان. ئۇ خۇددى سۈپسۈزۈك بىر تامچە سۇغا ئوخشايدۇ؛ چوڭ ئادەم گەپ قىلالىغىنى بىلەن، ئۇنىڭ قەلب ھاجىتىنى مەڭگۈ چۈشىنىپ بولمايدۇ. ئۇ خۇددى بىر دەريا سۇ كەبىي ئىچىگە نېمىلەر يوشۇرۇنغىنىنى بىلگىلى بولمايدۇ.

▲ قەلبىنىڭ ھاجىتى ئىنتايىن ئاددىي بولىدۇ. ئۇنى مۇرەككەپلەشتۈرۈۋېتىدىغىنى تۈرمۈشتىكى جەريان...

▲ چىراغ ــ تۈتقىلى بولىدىغان يۇلتۇز.
يۇلتۇز ــ ۋەسلىگە يەتكىلى بولمايدىغان چىراغ.

ــ رەخمجان ياسىن قاينامي

ئاپتور: قورغاس ناھىيە مەركىزىي سودا ـ سانائەت بازىرى 24 ـ دۇكاندا

※ ※ ※

▲ مۇھەببەت ــ تەلەي، نىكاھ بولسا تەقدىر.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنىڭ ھەربىر جىلدىكى تەپەككۇر جەۋھىرىنى ئوقۇسىڭىز، ناھايىتى ياخشى يېزىلغان ماقالىنىڭ پىشىمىغا ئىگە بولغان بولسىز.

ــ مۇنەۋۋەر ئويغۇلمەسىن

ئاپتور: خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومى تىل فاكۇلتېتى خەنزۇ تىلى ئاساسلىرى كافېدراسىنىڭ مۇئەللىمەسى

▲ ئەگەر ياخشى تونۇشتۇرۇش خېتى مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشتۇر، باشقا ھەممىسى قۇلچىلىق.

ــ ھەزرەتئىلى ھېلىم

ئاپتور: پەيزاۋات ناھىيە ئۆردەكلىك يېزا مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمى

تۈرمۇش ھاسلاتى

▲ دۇشمىنىڭگە ئايدا بىر، دوستۇڭغا ھەپتىدە بىر، تۇغقانلىرىڭغا كۈندە بىر كۆرۈنۈپ قوي.

ــ مېھرىئاي تۇردى

ئاپتور: مەكىت ناھىيە پىلانلىق تۇغۇتقا يېتەكچىلىك قىلىش پونكىتىنىڭ دوختۇرى (M1)

پاراسەت

رەھبەرلىك پاراسىتى

▲ مەسىلىلەرنى تەھلىل قىلغاندا داھىيانە تەپەككۇر قىلىش، مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلغاندا ئاممىباب تىلدا سۆزلەش لازىم.

باتۇرلار پاراسىتى

▲ باتۇرلار بىلەن ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ بىردىنبىر پەرقى، باتۇرنىڭ جاسارىتى بەش مىنۇت ئۇزاق داۋاملاشقانلىقىدا.

▲ قورقۇنچاق خەتەر كېلىشتىن بۇرۇن قورقىدۇ، ئادەتتىكى كىشى خەتەر كەلگەندە قورقىدۇ، باتۇر خەتەر ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن قورققانلىقىنى بىلىدۇ.

▲ ھەددىدىن زىيادە سەۋرچانلىق توخۇ يۇرەكلىكتۇر.

▲ ئۆزىگە ئىگە بولالىغان ئادەملا ئەڭ باتۇر ئادەمدۇر.

كۆرەش قىلغۇچىلار پاراسىتى

▲ كېلەچەكنى ئالدىن بىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى ئۆزى ئۆز قولى بىلەن يارىتىش.

▲ نادان ھەممە تەرەپكە قاتراپ بەخت ئىزدەيدۇ، ئاقىل بەختنى ئۆز ئەتراپىدىن يارىتىدۇ.

▲ بەزىلەر بىر ئۆمۈر خام خىيال ئىچىدە ياشايدۇ، بەزىلەر بىر ئۆمۈر رېئاللىق ئىچىدە ياشايدۇ، پەقەت ئاز بىر قىسىم كىشىلەرلا ئارزۇسىنى تىرىشىپ رېئاللىققا ئايلاندۇرىدۇ.

▲ ئۆزىڭىزنىڭ نېمە قىلۇاتقانلىقىڭىزنى بىلىڭ، قىلۇاتقان ئىشىڭىزنى سۆيۈڭ، قىلۇاتقان ئىشىڭىزغا ئىشىنىڭ، مۇۋەپپەقىيەت مانا مۇشۇنداق ئاددىي.

دوست ۋە رەقىبلەر پاراسىتى

▲ ئاقىلنىڭ رەقىبىدىن ئۆگىنىدىغانلىرى، ئەخمەقنىڭ دوستىدىن ئۆگىنىدىغىنىدىن كۆپ بولىدۇ.

▲ تىنچلىقنى يارىتىمىز دەيدىكەنمىز، دوستلار بىلەنلا ئەمەس دۈشمەنلەرگىمۇ قۇرۇپ قالماستىن، ئەڭ مۇھىم رەقىبلەر بىلەنمۇ ئۇرۇشماسلىقىمىز لازىم.

▲ بىزنىڭ بىراۋدىن بىزار بولۇشىمىز ئۇنى چۈشەنمىگەنلىكىمىزدىندۇر، بىراۋنى چۈشەنمىگەنلىكىمىز ئۆزىڭدىن بىزار بولغانلىقىمىزدىندۇر.

«يەرشارى ۋاقىت گېزىتى»نىڭ 2005 ـ يىل 21 ـ دېكابىر سانىدىن مامۇتجان نۇرمۇھەممەت تەرجىمىسى. تەرجىمان: ج ك پ كوناشەھەر ناھىيە ئاققاش يېزىلىق كومىتېتىنىڭ خادىمى(M2)

60 ياشتا ئويلىغانلىرىم ...

نۇرمۇھەممەت توختى

تارىخ ئۆزگەرسۇن

ئون نەچچە يىل ئىلگىرى بىر يەكشەنبىدە، بازار ئارىلاپ قالدىم. كۆپ نەرسىنى كۆرگەن بولۇشۇم مۇمكىن. ئەمما دىققىتىم بەكرەك تاۋارلارنىڭ باھاسىغا مەركەزلەشتى. دىققەت قىلدىمكى، زاۋۇت-كارخانىلار مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى كارتۇچكىلارغا يېزىلىپ، تاۋارلارنىڭ ئۆزىگە ئېسىپ قويۇلىدىكەن. دېھقانلار ساتقىلى ئەكىرگەن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى يېزىپ قويۇلمايدىكەن. شۇ چاغدا ، دېھقانلار ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلارنىڭ تەننەرخىنى ئېنىق ھېسابلاپ چىققىلى بولمىغانلىقتىن ياكى دېھقانلارنىڭ مەدەنىيىتى سەۋىيىسى، شارائىتى ئىمكان بەرمىگەنلىكتىن يېزىپ قويۇلمىغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلىغىنىم يادىمدا. «چارىكى نەچچە پۇل؟» دېگەن سوئالنىمغا بۇغداي-قوناق ساتىدىغانلار، گۈرۈچ-تېرىق ساتىدىغانلار، گۈلە-قاق، چامغۇر-تۇرۇپ، سەۋزە-موكچامغۇر(ياكىيۇ) ساتىدىغانلار «چاغلاپ ئالسىلا...» دەپ جاۋاب بېرىشكەنىدى ئوخشاشلا. ئات-كالا، قوي-ئۆچكە، توخۇ-ئۆردەك ساتىدىغانلارمۇ «چاغلاپ ئالسىلا...» دەپ قاراپ تۇرۇشقانتى ئوخشاشلا دېيىشۇالغاندەك. ئۆز ئەمگەك مېۋىسىنىڭ قىممىتىگە ئىشەنچسىزلىك بىلەن بېرىلگەن ئاشۇ جاۋاب كۆڭلۈمنى خىلىلا غەش قىلغانتى. ئويلىنىپ قالغانتىم، بىچارە دېھقان تارىختىن بېرى ئۆزى ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلارنىڭ باھاسىنى بېكىتىشكە بىرەر قېتىممۇ قادىر بولالماپتۇ. ھەردائىم ئۇنىڭ باھاسىنى ئىستېمال قىلغۇچى - شەھەرلىكلەر بېكىتىپ كەپتۇ. ئاغزىغا كەلگەننى دەپ باھا قويۇپ كەپتۇ. دېھقان بىچارە بولسا، ئاشۇ خىلىلا كەمسۇندۇرۇلغان باھانى ئاڭلاپ «كەم بولا، كەم بولا»دەيدىكەنۇ، ئاخىر يەنىلا سېتىشقا مەجبۇر بولىدىكەن. ئەگەر دېھقان مەھسۇلاتنىڭ قىممىتىگە ياراشقۇدەك باھانى ئوتتۇرىغا قويسا، سېتىۋالغۇچى شەھەرلىك خۇددى ھېلىقى ھەزىلكەشلەر دورايدىغان «تاجىخان لەگمەن»دەك «بېشىگىغا تېرىپ ئۆستۇرگەنمىدىڭ بۇ نېمەگىنى؟ ئاناگىنىڭ سۈتى، داداگىنىڭ قېنى بىلەن سۇغۇرغانمىتىڭ بۇ نېمەگىنى؟»دەپ ۋارقىرايدىكەندە، بىر تالاي كەمسۇندۇرۇلۇپ، باھا بېكىتىشنى يەنە تارتىۋالىدىكەن... مەن ئاشۇلارنى ئويلاپ، ئاشۇ «چاغلاپ ئالسىلا...»دېگەن جاۋابقا مۇجەسسەملەنگەن ھەسرەت-نادامەتنى، ئاجىز-بىچارىلىكنى ئېنىق ھېس قىلغانىدىم. نېمىلەرنى دەيمىز؟ تارىخ ئاشۇنداق تەكرارلىنىپ كەپتۇ. ئىشلەپچىقارغۇچى بىچارە، ئېلىپ ساتقۇچى ياكى ئىستېمال قىلغۇچى مۇتتەھەم بوپكەپتۇ.

تىنكە نىلىك گۈللەر

يېقىندا يەنە بازار ئارىلاپ قالدىم. بازار ئارىلىغان ئادەم ئەلۋەتتە تاۋارلارنىڭ باھاسىغا دىققەت قىلمىدۇ ـ دە. ئوخشاشلا زاۋۇت ـ كارخانىلار مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى كارتۇچكىلارغا يېزىلىپ، تاۋارلارغا ئېسىپ قويۇلۇپتۇ. ئوخشاشلا، دېھقانلار ساتقىلى ئەكىرگەن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى يېزىپ قويۇلماپتۇ ۋە ئېسىپ قويۇلماپتۇ. يەنە سوراشتۇردۇم: « قانداق ساتتىلا؟»، «چاغلاپ ئالسىلا...» دەپ جاۋاب بەردى بەزىلەر. «چارىكى 27يۈەن»دەپ جاۋاب بەردى گۈرۈچ ساتقۇچى. «كىلوسى 22يۈەن»دەپ جاۋاب بەردى ياڭاق ساتقۇچى. كېيىنكىلەرنىڭ باھالىرىدا باھا ئېنىق، جايىدا، تېخى ئاۋازىدىن ئۆز مەھسۇلاتىغا، مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتىگە بولغان ئىشەنچ ئۈرغۈپ تۇراتتى. «تارىخ ئۆزگىرىۋېتىپتۇ»دېگەن بىر پىكىر كاللامدىن يالت قىلىپ ئۆتتى.

مەن ئۇمىد قىلىمەن، ھەممە ئىشلەپچىقارغۇچىلارنىڭ ئۆز مەھسۇلاتلىرىغا ئېنىق، جايىدا، مۇۋاپىق باھا قويالىشىنى ئۇمىد قىلىمەن. ھېلىقى جاۋاب بەرگۈچىنىڭ ئېلىپ ساتقۇچى دەللال ئەمەس، ھەقىقىي ئىشلەپچىقارغۇچى بولۇشنى ئۇمىد قىلىمەن.

2006ـيىل 3ـنويابىر، شەھرى خوتەن

«دانىشمەنلەر نامرات بولىدۇ»توغرىسىدا

تونۇشلۇرۇمدىن بىرىنىڭ سۆزلەپ بېرىشچە، ئۇ ئۇرۇمچىدە ياش مۇتەپەككۇر ئابدۇقادىر جالالىددىن بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ ۋە سۆھبەتتە بوپتۇ. ياش مۇتەپەككۇر دوستلار ۋە تونۇشلارنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرگەن چېغى ، تونۇشۇم نام ـ شەرىپى تىلغا ئېلىنغان دوستلارنىڭ بېيىپ ـ تىقلىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئاردا نېمىشقىدۇر، ئۇنچۇالا بولمىسىمۇ، ئۆزىنىڭ نامراتلىقىدىن ۋايسىپمۇ قويۇپتۇ. ياش مۇتەپەككۇر بۇنىڭغا ئىشىنىپ، ئۇنىڭغا تەسەللى ئېيتىپتۇ. تەسەللى ئېيتىش كېرەكتە، نامراتلارغا ھېچ بولمىغاندىمۇ تەسەللى ئېيتىش بىرخىل گۈزەل ئەخلاق. ئۇ: «سۆھبىتىمىزدىن قارىغاندا، سىز ئىدىئولوگىيە، مەنىۋىيەت مەسىلىلىرىگە بەكرەك كۆڭۈل بۆلىدىكەنسىز. ئىدىئولوگىيە، مەنىۋىيەت مەسىلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار ـ يەنى دانىشمەنلەر ئومۇمەن نامرات بولىدۇ» دەپتۇ.

ئاشۇ تەسەللى ئۈچۈن ئېيتىلغان سۆز مېنى خېلى كۈنلەرگىچە ئويلاندۇرۇپ قويدى. نامرات ـ ئەڭ تۆۋەن مادداي ئېھتىياجى قانمىغان ئادەم، باي ـ ئەڭ يۇقىرى مادداي ئېھتىياجى قانائەتلەنگەن ئادەم، دانىشمەن ـ ئىدراكتا كامالەتكە يەتكەن ئادەم ... دېگەندەك بىر تالاي ئېنىقلىما مېڭىمدە پىرقىرايتتى. ئېسىمگە يەنە تونۇلغان مۇقامچى ئابدۇللا مەجنۇننىڭ: « باي ـ مال ـ دۇنيادىن باشقا ھېچنېمىسى يوق نامراتتۇر» دېگەن مەشھۇر سۆزى كەلدى. پىكىرلىرىم گادىرماچلىشىپ، قالايمىقانلىشىپ كەتكەن گىلەم ئۆرۈشلىرىدەك چۈۋۈلدى. تۇغقانچىلىرىنى يېشىپ، ئۆرۈشلەرنى رەتلىگەندىن كېيىن مەلۇم بولدىكى، ھازىرغىچە مادداىيەتنى ئىگىلىيەلىگەنلەر باي، ئىگىلىيەلمىگەنلەر نامرات، دەپ قارىلىپ كەپتۇ. ئىدىئولوگىيە، روھىيەت، مەنىۋىيەت ۋە دۇنيانى تونۇش جەھەتتە چۈشەنچە ئىگىلىيەلىگەنلەر دانىشمەن، ئىگىلىيەلمىگەنلەر نادان، دەپ قارىلىپ كەپتۇ. ياش مۇتەپەككۇرنىڭ «دانىشمەنلەر نامرات بولىدۇ» دېگەن يەكۈننى چىقىرىشى، ئۇلارنىڭ ماددىيەتنى ئىگىلىيەلمىگەنلىكىگە قارىتىلغانىكەن. مۇقامچى ئابدۇللا مەجنۇننىڭ سۆزى بولسا، بايلارنىڭ ئىدىئولوگىيە مەسىلىلىرىنى ئىگىلىيەلمىگەنلىكىگە قارىتىلغانىكەن. ۋەھالەنكى ئۇ، ئۇنداقلارنى «نادان»دەپ بىۋاستە ئاتىماي، ماددىيەتنى ئىگىلىيەلمىگەنلەرگە قارىتىلغان «نامرات» ئاتالغۇسىنى ئىشلىتىپ، ئازراق يۇز ـ خاتىرە قىلىپ قويغانىكەن. ئەمەلىيەتتە بۇنىڭ نېمە پەرقى بولسۇن؟ ئوخشۇچى ئوخشىتىلغۇچىغا، ئوخشىتىلغۇچى ئوخشۇچىغا تەڭ بولمسا، بۇنداق ئوخشىتىش قۇرۇلماي قالىدۇ ئەمەسمۇ. نامۇۋاپىق ئوخشتىشقا كىم ئىشەنسۇن؟

ئەمەلىيەتتە باي ـ زەردارلىق بىلەن دانىشمەنلىك ئارىسىدىكى چەك ـ چېگرا بەكلا روشەن بولماسلىقى مۇمكىن. ئاردا توك قويۇۋېتىلگەن سىم توساق بارلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلماق تەس. ئەمما باي بىلەن دانىشمەن ئارىسىدا راستىنلا كۆرۈنۈش جەھەتتە پەرق بولىدۇ. قەدىمدىن ھازىرغىچە باي ـ زەردارلاردىن كەم دانىشمەن چىققانلىقى، دانىشمەنلەرنىڭ ماددىي ئېھتىياجى تولۇق قانائەت تاپقۇدەك بېيىپالمىغانلىقى ـ بۇ سۆزنىمىزگە دەلىل. ۋەھالەنكى، بۇ، بايلارنىڭ مەنىۋىيەتكە، دانىشمەنلەرنىڭ ماددىيەتكە كۆڭۈل بۆلمىگەنلىكىنىڭ نەتىجىسىمۇ؟ ئۇنداق بولۇشىمۇ ناتايىن. ھەر ئىككىلا تەبىقىدە ئۆزىدىكى كەم نەرسىگە كۆڭۈل بۆلۈش ـ ئۇرۇنۇشلار بولغاندۇ. «تازىنىڭ كۆزى چاچتا» دەيدۇ ئەمەسمۇ كونىلار. ئەمما، ئاشۇ كۆڭۈل بۆلۈش ـ ئۇرۇنۇشلارنىڭ نەتىجىسى تازا كۆڭۈلدىكىدەك بولمىغان بولسا كېرەك. بايلىقتا ۋە دانىشمەنلىكتە ئوخشاشلا نەتىجە قازانغانلارنىڭ تولىمۇ ئاز بولغانلىقى بۇنىڭغا دەلىل. بۇنى بىز ياراتقۇچى رىسقى ـ نېسىۋە تەقسىمىدىكى ئادالەت دەپ چۈشىنىمىز. ھەممىنىڭ بىرىدەك دۆۋىلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن شۇنداق تەقسىمات بولمىسا، ئىجتىمائىي تەرەققىيات توختاپ قالىدۇ. ئۇنداقلا بولمىسۇن، بۇ ئاغدۇرۇۋەتكىلى بولمايدىغان پاكىت.

قەدىر ـ قىممەت نۇقتىسىدىن ئالغاندا ، باي بولۇپ دانىشمەن بولالماسلىق، ياكى دانىشمەن بولۇپ زەردار بولالماسلىق ئانچە نومۇسلۇق ھالەتمۇ ئەمەس. ئىنسان ئاجىز يارىتىلغان بولغاچقا، ئۇنىڭغا ھەممە ساھەدە تەڭلا مۇۋاپىقىيەت قازىنىش تەلىپىنى قويغىلى بولمايدۇ. بىر ساھەدىلا مۇۋاپىقىيەت قازىنالىسا ، ئۇ شان ـ شەرەپ تۇيغۇسى ۋە ئىشەنچكە ئېرىشەلەيدۇ. ئەڭ مۇھىمى ماناشۇ. بىز بۇيەردە باي ـ زەردارلىق ۋە دانىشمەنلىكنىڭ ئەكسى تەرەپلىرىگىمۇ قاراپ ئۆتەيلى. باي ـ زەردارلىقنىڭ ئەكسى تەرىپى بولغان نامراتلىقنى نومۇسلۇق ھالەت دەپ ئېيتقىلى بولمىغاندەك، ئۇ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 20ـ ، 30ـيىللىرىدىكى روسىيەدىكىدەك ياكى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 50ـ ، 60ـيىللىرىدىكى رايونىمىزدىكىدەك شەرەپلىك ئىش بولۇشىمۇ ناتايىن. جامائەت نامراتنى نومۇس قىل، دەپ ئەيىبلىمىگەن بىلەن، نامراتلىق نامراتنىڭ ئۆزىگە مەڭگۈ نومۇس تۇيغۇسى بېرىدۇ ۋە ئۇنىڭ ھايات ئىشەنچىسىنى يوق قىلىدۇ، ئۇمىدسىزلەندۈرىدۇ ۋە خورلۇققا قالدۇرىدۇ. نامراتلىقنىڭ يامان يېرى مانا شۇ. دانىشمەنلىكنىڭ ئەكسى تەرىپى ـ نادانلىق ھەققىدە ئارتۇق توختىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. چۈنكى ئۇ مەڭگۈ نومۇسلۇق ھالەت. قەدىمدىن ھازىرغىچە شۇنداق بوپكەلدى. چوقۇمكى، كەلگۈسىدىمۇ شۇنداق بولىدۇ. نادانلىق مەڭگۈ شەرەپلىك ھالەت بولالمايدۇ. نادانىنى جامائەت تۆگۈل ياراتقۇچمۇ كەچۈرمەيدۇ.

باي - زەردارلىق بىلەن دانىشمەنلىكنىڭ تارىختىكى ئورنىغا قارايدىغان بولساق، بىزگە گويا يېزىق ۋە تارىخي خاتىرىلەرگە يېقىن تۇرغانلىقى سەۋەبلىك ۋەياكى يېزىق ۋە تارىخي خاتىرىلەرنىڭ ئىگىسى بولغانلىقى سەۋەبلىك كېينكىسىنىڭ ئورنى ئالدىنقىسىدىن يۇقىرىراق بولغاندەك تەسىرات بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ، باي - زەردارلارنىڭ مال- دۇنيالىرىنىڭ تىزىملىكى ۋە نام-شۆھرىتى زامانىسىدىن بېرىگە، يىراق كېينكى زامانلارغا كەمرەك مەلۇم بولدى. ئەكسىچە، دانىشمەنلەرنىڭ نام-شۆھرىتى زامان-زامانلاردىن ئۆتۈپ، دەۋران توساقلىرىدىن ھالقىپ بىزلەرگىچە يېتىپ كەلدى. باي- زەردارلارنىڭ مال-دۇنيالىرى، ئايرىم ئاسارئەتىقىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، زادىلا زامان ھالقىيالمىدى. ئەكسىچە، دانىشمەنلەرنىڭ ئىدىئولوگىيە، روھىيەت، مەنىۋىيەت ۋە دۇنيانى تونۇش ھەققىدىكى بىلىملىرى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد جۇغلىنىپ كەلدى. ئەمما بۇلار دانىشمەنلىكنىڭ باي-زەردارلىقتىن قىممەت ياكى تۇھپە جەھەتتە يۇقىرى تۇرىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ. چۈنكى، ماتېرىيالىستىك پەلسەپە ماددىنى بىرلەمچى، ئاڭنى ئىككىلەمچى دەپ قارايدۇ ئەمەسمۇ؟ ئىدىيالىستىك پەلسەپە بولسا، ئاڭنى بىرلەمچى، ماددىنى ئىككىلەمچى دەپ قارايدۇ. ھەقىقەت نەدە؟ ھەقىقەت دىئالېكتىكىدا. «دۇنيادىكى بارلىق شەيئىلەرنىڭ بىر-بىرىگە مۇناسىۋەتلىك ۋە باغلىنىشلىق» ئىكەنلىكىدە. جەمئىيەت تەرەققىياتى نۇقتىسىدىن ئالغاندا، بىرى-بىرىگە شارائىت ھازىرلايدۇ، بىرى-بىرىنى شەرت قىلىدۇ. باي-زەردارلىق بىلەن دانىشمەنلىك ئوت بىلەن سۇدەك كەسكىن زىددىيەتلىك ھالەتتە ئەمەس. بىرى- بىرىگە دۇشمەنمۇ ئەمەس. كۆپىنچە ھالدا بىر-بىرىنى قوللاش ھالىتىدە بولىدۇ. قوللاش قانچە ياخشى بولسا، ھەر ئىككىلا تەرەپنىڭ تەرەققىياتى ياخشى بولىدۇ. قوللاش ئاجىز بولسا، ھەر ئىككىلا تەرەپنىڭ كاماللىتكە ئىنتىلىش سۈرئىتى ئاستىلايدۇ. ئىش شۇنداقكەن، تارىختىكى ئورنى نېمىشقا يۇقىرىقىدەك ھالەتنى شەكىللەندۈردى؟ بۇيەردىكى ئامىل ئاشۇ باي-زەردارلىق ۋە دانىشمەنلىكنىڭ ئەسلي ماھىيىتىدە. چۈنكى، باي - زەردارلىقنى شەكىللەندۈرىدىغان مال- دۇنيا ئىشلەتكەنسىرى خوراش ماھىيىتىگە، دانىشمەنلىكنى شەكىللەندۈرىدىغان بىلىم بولسا، ئىشلەتكەنسىرى كۆپىيىش ماھىيىتىگە ئىگە. كىشىلەر ئارىسىدا ئېقىپ يۈرگەن «پۇل پۇلنى تاپىدۇ»، «پۇل دوملىغانسىرى قارىپومزىكىدەك چوڭىيىپ كۆپىيىدۇ» دېگەنلەر سودا سەرمايىسى ئۇستىدىكى گەپلەر بولۇپ، ئىستېمالغا دۇچ كەلگەن مال -دۇنيا توغرىسىدا ئەمەس. بىزنىڭ تارىختىكى ئۆتكەن باي- زەردارلارنى مال-دۇنياسىنى زادىلا ئىشلەتمىگەن دېيىشكە ئاساسىمىز يوق. ئۇلار ئىشلەتكەن بولۇشى مۇمكىن. كەيپ-ساپاغا، بالا- چاقىلىرىنى بېقىشقا، قېينىچىلىقتا قالغانلارغا ياردەم بېرىشكە ۋە باشقا خەيرسىز-خەيرلىك ئىشلارغا ئىشلەتكەن بولۇشى مۇمكىن. مال- دۇنياسىنى ئىشلەتمىگەن باي، باي ئەمەس بىر پىخسىق ياكى ئاچ كۆز خەسىس. كىمكى مال-دۇنياسىنى ئىشلىتىدىكەن، ئۇنىڭ مال- دۇنياسى ئۆز ماھىيىتىگە ئاساسەن تەدرىجي خوراپ بارىدۇ ۋە ئاخىرىدا تۈگەيدۇ.

دانىشمەنلەرمۇ ئۆز دانىشمەنلىكىنى يەنى بىلىمنى ئىشلەتكەن بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر ئۇ بىلىمنى ئىشلەتمىگەن بولسا، ئۇ دانىشمەن ئەمەس بەلكى كىتاب يۈكلەنگەن بىر ئېشەك ياكى ئۆزىنى دانىشمەن چاغلاپ قالغان بىر ناداندۇر. ھەقىقي دانىشمەن بىلىمنى ئىشلىتىدۇ. كىشىلەرگە مەنپەئەت يېتىدۇ. ئۇلارنى توغرا- دۇرۇس يوللارغا باشلايدۇ. ئۇلارغا ئالەمنى تونۇتىدۇ. تۇرمۇشنى ئاسانلاشتۇرۇش - قولايلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ. ۋەھالەنكى، ئۇ بىلىمنى ئىشلەتكەنسىرى ئۇنىڭ بىلىمى ئۆز ماھىيىتى بويىچە ئۆزلۈكسىز كۆپىيىپ بارىدۇ. بىز باي- زەردارلىقنى دانىشمەنلىكنى شەكىللەندۈرگۈچى تۈپكى ئامىللاردىكى ئاشۇ ماھىيەت، ئۇلارنىڭ تارىختىكى ئورنىدا ئاشۇنداق پەرقلەرنىڭ ھاسىل بولۇشىغا سەۋەب بولغان دەپ خۇلاسە قىلىمىز.

باي - زەردارلار مال-دۇنياسىنى ئىستېمال ياكى سودا ئۈچۈنلا ئىشلەتمەي، ئۆزىنى تەربىيىلەشكىمۇ ئىشلەتسە، ئۇ دانىشمەنگە ئايلىنىشى مۇمكىن. ئوخشاشلا دانىشمەنمۇ ئۆز بىلىمنى دۇرۇس ئىشلىتىپ ماددي يارىتىش جەريانىغا قاتناشتۇرسا، ئۇ باي-زەردارغا ئايلىنىشى مۇمكىن.باي-زەردارلىق بىلەن دانىشمەنلىك ئارىسىدا ئۆتكىلى بولمايدىغان ئوت دېڭىزى يوق. قانداقلا بولمىسۇن، باي- زەردارلىق بىلەن دانىشمەنلىكنىڭ ھەر ئىككىلسىلا نۇسرەتلىك ھالەت بولۇپ، ئۇلارغا ئېرىشكۈچىلەر مۇۋەپپەقىيەت قازانغۇچىلاردۇر. ئۇلار ئوخشاشلا ھۆرمەتىمىزگە ئېرىشىشى كېرەك.

ياش مۇتەپەككۇرنىڭ تونۇشۇمغا تەسەللى ئۈچۈن ئېيتقان «دانىشمەنلەر نامرات بولىدۇ» دېگەن ھېلىقى سۆزى پەلەك چەرخى تەتۈر چۆرگىلەۋاتقان چاغلاردىكى قىسمەن ھالەتلەرگە تەنە قىلىپ ئېيتىلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. بۇنداق ھالەتنى ھېس قىلماسلىق مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ تەتۈرلىكى بىلەن دائىم ئۆزىنى ھېس قىلدۇرىدۇ ۋە دەرد-ئەلەم پەيدا قىلىدۇ. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، ئۇ تولىراق« ئەتىكى قۇيرۇقتىن بۇگۈنكى ئۆپكىنىڭ ئەلا» لىقىدىن بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى ھەرقانداق ئادەم ھاۋايى ھۇئەللەقتە ئەمەس، رېئال تۇرمۇشتا ياشايدۇ. ئۇ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئالدى بىلەن يېيىشى، ئىچىشى، كىيىشى كېرەك. ئەقەللىي ئېھتىياجى قانائەت تاپمىسا، ئاشۇنداق تەنگە مەيدان ھازىرلىنىدۇ.

ياش مۇتەپەككۇرنىڭ سۆزى تەسەللى ئۈچۈن ئېيتىلغان، بۇ ماقالىمۇ تەسەللى ئۈچۈن يېزىلدى. ھەرقانداق ئادەم ئۆز ھالىتىدىن ئاغرىنىۋەرمەي بەلكى زۆرۈر دەپ قارىسا، ئالدى بىلەن ئۆز ھالىتىنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشىشى كېرەك. ۋەھالەنكى، دانىشمەن ئۈچۈن دانىشمەنلىك يولىدىن ۋاز كېچىپ پۇل-بايلىقنىڭ ئارقىسىدىن چېپىش- ھەرقانچە چاپان ياپقان ھالەتتىمۇ ئالىيجانابلىق ئەمەس بەلكى چاكىنلىق. بىز ئۆز ھالىتىنى ئۆزگەرتىش دېگەندە ھەرگىزمۇ بۇنى تەشەببۇس قىلمايمىز. بىزنىڭ بورىچىلىقىنى تاشلاپ ھالۋىچىلىققا ئۆتكەن بۇرادىرىمىزنىڭ كۆزلىرىدە چاپاق كۆرگىمىز يوق.

2006-يىل 10-دېكابىر، شەھرى خوتەن

ئادالەت ۋە ئادالەتسىزلىك

كۆچلۈكلەر تەبىقىسىنىڭ ئانچە ئېتىبارىغا ئېرىشمەيدىغان ئادالەت ۋە ئادالەتسىزلىك مەسىلىسى، ئەكسى ھالدا، ئاجىزلار تەبىقىسى ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىدۇر. ساماۋى كىتابلاردا ئادىللىق ساۋاب، ئادالەتسىزلىك گۇناھ دەپ كۆرسىتىلگىنى ئۈچۈنمۇ ياكى كۆچلۈك بولۇش بىلەن ئاجىز بولۇش نۆۋىتى كەلگەندە ئۆزئارا ئورۇن ئالماشتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغانلىقتىنمۇ، تارىختا ئادالەتنى مەدھىيىلەپ، ئادالەتسىزلىكنى سۆكمەيدىغان كىشىمۇ، پارتىيە - تەشكىلاتمۇ، مىللەت-قوۋممۇ، ئېتىقاد-مەسلەكمۇ بولغان ئەمەس.

ھەتتا كۆچلۈكلەرمۇ ئۆزىنىڭ داۋاملىق كۆچلۈك بولۇشىغا ئىشەنچ قىلالمىغاندا، ئادالەت توغرىسىدا ۋارقىراپ قويىدۇ. ئاجىزلار بولسا ، ئۇنى ئەلمساقتىن بېرى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي كەلدى. كۆچلۈكلەر تەبىقىسى بىلەن ئاجىزلار تەبىقىسى ئېنىق ئايرىلمۇاتقان بۇگۈنكى كۈندە، بۇ مەسىلە مۇقەررەر ھالدا ھەممە كىشىنىڭ دىققەت مەركىزىدە تۇرماقتا. شۇڭا بۇ ھەقتە ھەركىشىنىڭ ئۆزىگە يارىشا مۇلاھىزىلەرنى قىلىشى ھەرگىز ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس.

ئەقىللىق ئوقۇرمەنگە مەلۇم بولغانىدەك، كىشىلىك مۇناسىۋەتلەردىكى تەك ـ باراۋەرلىكنىڭ ئىپادىسى ئادالەت، تەڭسىزلىك ـ باراۋەرسىزلىكنىڭ ئىپادىسى ئادالەتسىزلىك دەپ قارىلىدۇ. تەڭلىك ـ باراۋەرلىكنى تەشەببۇس قىلغۇچى ئادىل، تەڭسىزلىك ـ باراۋەرسىزلىكنى پەيدا قىلغۇچى ئادالەتسىز دېيىلىدۇ. ئادالەت ۋە ئادالەتسىزلىك كۆپ ھالدا تەقسىماتتا، مۇئاملىدە يۈز بېرىدۇ. ھوقۇق ـ ئىمتىياز تەقسىماتى، شان ـ شەرەپ تەقسىماتى، ئورۇن ـ مەرتىۋە تەقسىماتى، دۇنيا ـ بايلىق تەقسىماتى، مېھىر ـ مۇھەببەت تەقسىماتى، ئىززەت ـ ھۆرمەت تەقسىماتى، ۋەزىپە ـ مەجبۇرىيەت تەقسىماتى ئۆز نۆۋىتىدە ئادالەتنى گەۋدىلەندۈرۈشىمۇ، ئادالەتسىزلىكنى پەيدا قىلىشىمۇ مۇمكىن. ھەتتا ئوخشاش بولمىغان گەپ ـ سۆز، سالام ـ سەھەت، ئالدى ـ بەردى، كەلدى ـ كەتتىدىكى يا ئىللىق، يا سوغۇق مۇئاملىمۇ ئادالەت ياكى ئادالەتسىزلىكنى ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ. ئادالەتنىڭ جارى بولۇشى قىينىراق، ئادالەتسىزلىكنىڭ پەيدا بولۇشى ئوڭايراق بولىدۇ. ئادالەتمۇ نىسپىي، ئادالەتسىزلىكمۇ نىسپىي بولىدۇ. ھەر ئىككىلىسى مۇتلەقلىققە يات. ئادالەتتىن مەمنۇن بولۇش كۈلكىسى ئۇنسىز، ئادالەتسىزلىكتىن كېلىپ چىققان داد ـ پەرياد جاراڭلىق بولغانلىقتىن ئالدىنقىسىدىن كېيىنكىسى كۆپ يۈز بېرىۋاتقاندەك، ئالدىنقىسىنىڭ لەززىتى كېيىنكىسىنىڭ ئازابىغا تەڭ كېلەلمەيدىغاندەك تەسىرات قالىدۇ.

تەڭلىك ۋە تەڭسىزلىككە ماس ھالدا ئادالەت ۋە ئادالەتسىزلىكنى پەيدا قىلىدىغان مۇھىت بەك كەڭ. ئادالەت ۋە ئادالەتسىزلىك مەسىلىسى يەككە ئادەم ئۈچۈن مەۋجۇد ئەمەس. يەككە ئادەم ئۈچۈن تەقسىمات تەڭلىكى ۋە باراۋەرسىزلىكى قورۇلمايدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ ئىپادىسى ئەلۋەتتە ئەكس ئەتمەيدۇ. ئادالەت ۋە ئادالەتسىزلىك مەسىلىسى پەيدا بولۇش ئۈچۈن ئەڭ ئاز بولغاندا ئىككى ئادەم ياكى كوللېكتىپ مەۋجۇد بولۇشى كېرەك. ئۇ پەيدا بولىدىغان ئەڭ كىچىك سوروڭ ئائىلە. كۆپ خوتۇنلۇق ياكى كۆپ پەرزەنتلىك ئائىلىلەردە مۇھەببەت تەقسىماتى، مېھىر تەقسىماتى، مال ـ مۈلۈك تەقسىماتى(يەنى ئاش ـ ئوزۇق، كىيىم ـ كېچەك، كۇندىلىك لازىمەتلىكلەر تەقسىماتى) ئۇنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ۋەزىپە ـ مەجبۇرىيەت تەقسىماتىمۇ ئۇنى پەيدا قىلىدۇ. ئاشۇ تەقسىماتلاردا تەڭ ـ باراۋەرلىك ئىشقا ئاشسا ، ئائىلىدە ئادالەت ھۆكۈم سۈرىدۇ. ئائىلە ئىناق، بەختىيار بولىدۇ. ئائىلە ئىگىلىكى تەرەققىي قىلىدۇ. نۆۋىتىدە تەقسىم قىلىنغان ئوبيېكت يەنىمۇ كۆچىيىدۇ. ئائىلىۋى تەقسىماتتا تەڭ ـ باراۋەرلىك ئىشقا ئاشمىسا، تەڭسىزلىك ـ باراۋەرسىزلىك كۆرۈلسە، ئادالەتسىزلىك كېلىپ چىقىدۇ. ئائىلە پارچىلىنىشقا يۈزلىنىدۇ. بەرىكەت قاچىدۇ. ئائىلە ئىگىلىكى خارابلىشىشقا يۈزلىنىدۇ. تەقسىملىنىدىغان نېمەت ئازىيىدۇ. بۇنىڭغا مسالار بەك كۆپ. ساماۋى كىتابلاردا كەلتۈرۈلىشىچە، دۇنيادىكى تۇنجى ئائىلىدە خوتۇن تەقسىماتى زىددىيەت پەيدا قىلىپ، تۇنجى قېتىم قاتىللىق ۋەقەسى سادىر بولغان. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلىسىدە مۇھەببەت تەقسىماتى باراۋەر بولمىغانلىقتىن ھاجەر بىلەن ئىسمائىلنى چۆل ـ جەزىرە (ھازىرقى مەككە مۇكەررەم)گە تاشلىۋېتىش ۋەقەسى كېلىپ چىققان. يەنىمۇ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلىسىدە مېھىر تەقسىماتى باراۋەر بولمىغانلىقتىن ، چوڭ ئوغۇللاردا ھەسەت پەيدا بولۇپ، يۈسۈفنى 18 يارماقتا سېتىۋېتىش ۋەقەسى يۈز بەرگەن... ھازىرقى زامان ياكى يىراق زاماندىكى ئادەتتىكى ئائىلىلەردىن بۇنداق تەقسىماتتىكى باراۋەرسىزلىك كەلتۈرۈپ چىقارغان پاجىئە مىساللىرىنى تالايلاپ كەلتۈرۈشىمىز مۇمكىن. خېلى يىللار بۇرۇن χχ ناھىيىسىنىڭ χχ يېزىسىدا تولىمۇ ئېچىنىشلىق بىر ۋاقە يۈزبەرگەن. مەلۇم بىر ئائىلىدىكى چوڭ ئوغۇل دىنىي ئىلىم بويىچە ئوقۇپتىكەن. بەكلا ياخشى ئوقۇغانمۇ، ئائىلە باشلىقلىرى ئائىلىدىكى ئېسىل ئىمتىيازلارنى، ئەڭ ئىللىق مېھرىنى، ماختاش ۋە شان ـ شەرەپلەرنى ئۇنىڭغا تولۇق بەخشەندە قېتىۋ. ئىككىنچى ئوغۇل ئائىلىدە ، ئېتىبارسىز، ھاشاردا ئىشلەيدىكەن (ۋەزىپە ـ مەجبۇرىيەت تەقسىماتى ئوخشاش ئەمەسكەن)، بار جاپانى تارتىدىكەن. لېكىن ئۇنىڭغا تەقسىملەنگەن ئىمتىياز ئاكسىنىڭكىگە يەتمەيدىكەن. مېھىر، ماختاش، شان ـ شەرەپ، ئىززەت ـ ھۆرمەتلەردىن بولسا نېسىۋىسىز ئىكەن. تېخى دوق ـ دەشنام، ھاقارەت، كەمسىتىش خورلاپ تۇرىدىكەن. ئىككىنچى ئوغۇل ئائىلىۋى تەقسىماتتىكى باراۋەرسىزلىك ۋە ئادالەتسىزلىكنى ھېس قىلغان بولسا كېرەك. لېكىن يەنىلا چىداپ كەپتۇ. ئاكام ئۈچۈن جاپا تارتسام ئەرزىيدۇ، دەپ ئويلاپتۇ. ئەمما ئۇنىڭ سەۋر قاچسىنى تولدۇرىدىغان ئىش يەنىلا يۈز بېرىپتۇ. بىر كۈنى ئۇ ئائىلىدە ئوتۇن يېرىۋاتقاندا، ئاتىسى ئۇنى «ئىبىشنى تېز قىلمىدىڭ» دەپ ئەيبلەپتۇ. دۆت ـ كالۋا دېگەندەك ئاق ـ قارا مۇشۇكلەرمۇ ئاغزىدىن چىقىپتۇ. ئەمدى ئادالەتسىزلىككە زادىلا چىداپ تۇرالمىغان قارابىس، تەلۈە بالا غالجىرلىشىپ ئاتىسىنى پالتا بىلەن چېپىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. پاجىئەنى كۆرۈپ، ئاللا ـ تووا قىچقىرىپ يۈگۈرۈپ چىققان ئۆگەي ئانىسى ۋە ھاممىسىنمۇ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. كېيىن ئەمچەكتىكى كىچىك ئۇكىسىنمۇ ئۆلتۈرۈپتۇ...

بۇنداق تاش يۈرەك قاتىلى پەدەر ئەلۋەتتە قاتتىق جازالىنىشى كېرەك. ئەمما ئائىلىۋى تەقسىماتتا باراۋەرسىزلىكنى يولغا قويۇپ ئادالەتسىزلىك پەيدا قىلغان ئاتا ـ ئانىنى نېمە دېيىش كېرەك؟ بۇ ئەلۋەتتە خېلى ئەستايىدىل ئويلىنىپ كۆرۈشكە ئەرزىيدىغان مەسىلە.

يۇقىرىقى مسالاردىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ئائىلە ئادىللىقى ياكى ئائىلە ئادالەتسىزلىكىنىڭ مەنبەسى ـ ئائىلىدىكى تەقسىماتتا. ئۇنى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى ئائىلە باشلىقى ياكى ئائىلىدە ھوقۇق ئىگىلىگۈچىدۇر. ئادىللىق ياكى ئادالەتسىزلىككە ئۈچرىغۇچى بولسا ئائىلە ئەزالىرىدۇر. بىر ئائىلىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا قان ـ قېرىنداشلىق تۈيغۇسى ۋە تۇغقاندارچىلىق مېھرى چەكلەپ تۇرىدىغان بولغاچقا ، كۆپ ھالدا ئائىلىدە نىسپىي ئادالەت ھۆكۈم سۈرىدۇ. ئائىلىدىكى تەقسىمات باراۋەرسىزلىكى كەمدىن ـ كەم كۆرۈلىدۇ. شۇڭا ئائىلە ئادالەتسىزلىكى بەكلا روشەن ئىپادىلەنمەيدۇ. كۆپ كۆرۈلمەيدۇ، پاجىئەلەرمۇ جىق يۈز بەرمەيدۇ. كۆپ ۋاقىتتا «قول سۇنسا يەك ئىچىدە» بولۇپ ئۆتۈپ كېتىدۇ. ۋەھالەنكى، بىز ئائىلىدىن ئىبارەت ئەڭ كىچىك، ئەڭ ئاساسىي ئىجتىمائىي بىرلىكتىن ھالقىپ، رەسمىي

تەشكىلي ئىجتىمائي بىرلىكلەرگە - مەھەللە جامائىتىدىن دۆلەت جامائىتىگىچە نەزەر ئاغدۇرىدىغان بولساق، ئۇيدرلەردە ئادالەتتىن كۆرە ئادالەتسىزلىكنى سۆ، ھاۋا ۋە تۇپراق بىلەن تەمىنلەيدىغان مۇھىتنىڭ تېخىمۇ كەڭ ئىكەنلىكىنى بايقايمىز. ئاشۇ چوڭ ئىجتىمائي بىرلىكلەرنىڭ شەكىللىنىشىگە تۈرتكە بولغان مەھەللە - يۇرتداشلىق، مىللەت - قوۋمداشلىق، دىن - ئېتىقادداشلىق، ۋەتەنداشلىق، سىياسىي كۆزقاراش بىرلىكى، ئىدىئولوگىيە بىرلىكىدىكى يولداشلىق قاتارلىق ئاممىلارنىڭ يېپىشتۇرۇش - ئۆيۈشتۇرۇش كۈچى قان - قېرىنداشلىق ۋە تۇغقاندارچىلىق تۇيغۇسىغا قارىغاندا كۆپ ئاجىز بولغانلىقتىن، جامائە ئىچىدىكى تەقسىماتلاردا، ھوقۇق ئىگىلىگۈچى، قازان بېشىدا تۇرغۇچى تەرەپنىڭ قان - قېرىنداشلىق، ئېتىقادداشلىق، يولداشلىق كۆمىچىگە چوغ تارتىشى خېلىلا كۆپ ۋە روشەن كۆرۈلىدۇ. ئۇنىڭ نەتىجىسى باراۋەرسىزلىكنى پەيدا قىلىپ، ئادالەتسىزلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئائىلىدىكىگە ئوخشاشلا ، چوڭ ئىجتىمائي بىرلىكلەردىمۇ ئادالەت ياكى ئادالەتسىزلىكلەرنىڭ پەيدا بولۇشىنى كونترول قىلىپ تۇرغۇچى شۇ بىرلىكتىكى ھوقۇق ئىگىلىگۈچىدۇر. تەڭسىزلىك - باراۋەرسىزلىككە ئۇچراپ، ئادالەت ياكى ئادالەتسىزلىك ھېس قىلغۇچى بولسا، شۇ ئىجتىمائي بىرلىكتىكى ئەزالار، يەنى پۇقرالاردۇر. ئەگەر ئاشۇ ئىجتىمائي جامائە ئىچىدىكى ھوقۇق ئىگىلىگۈچى ھەرخىل تۈزۈم، تەرتىپ، قانۇنلارنى تۇرغۇزۇپ ۋە ئۇنى ئېغىشماي ئىجرا قىلىپ، ئۆزقۇل ئاستىدىكى ئەزالار (ھەرقايسى تەبىقە، قوۋملار) ئارا تەقسىماتتىكى تەڭ - باراۋەرلىكنى نىسپىي ئىشقا ئاشۇرالسا، بۇنداق ئىجتىمائي جامائەدە نىسپىي ئادىللىق ھۆكۈم سۈرگەن بولىدۇ. جامائە ئەزالىرى ئىناق - ئىتتىپاق بولىدۇ. جامائە گۈللىنىشكە، كۈچىيىشكە يۈزلىنىدۇ. ئەگەر نىسپىي تەڭ - باراۋەرلىك ئىشقا ئاشمىسا بۇ يەردە ئادالەتسىزلىك پەيدا بولۇپ، جامائە ئەمىن، پۇقرا خاتىرجەم بولالمايدۇ. نىزا - زىددىيەت ھۆكۈم سۈرۈدۇ. جامائە پارچىلىنىدۇ. جامائە ئەمگىكى چېكىنىشكە، خارابلىشىشقا يۈزلىنىدۇ. ئاشۇ چوڭ ئىجتىمائي بىرلىكلەرنىڭ ئەڭ چوڭى بولغان دۆلەت ھاكىمىيىتى ئۆچۈنمۇ يۇقىرىقى ئەھۋاللار ئوخشاش قۇرۇلۇپبىرىدۇ. ھاكىمىيەت ئىجتىمائي تەقسىماتتىكى تەڭ - باراۋەرلىكنى نىسپىي بولسىمۇ ئىشقا ئاشۇرۇپ، ئادالەتنى جارى قىلدۇرالسا، پۇقرالىرىنى ئادالەت ھېس قىلدۇرالسا، بۇنداق دۆلەت گۈللەپ - ياشناپ، قۇدرەت تېپىشقا يۈزلىنىدۇ. ئەكسىچە بولسا، ھاكىمىيەت زاۋالغا يۈزلىنىپ، دۆلەت خارابلىشىدۇ. بىز ھەرقانداق دۆلەتنىڭ تارىخىنى ۋاراقلايدىغان بولساق، تارىخ بەتلىرىگە پۈتۈلگەن بارلىق جېدەل - ماجرا، ئۇرۇش - توپىلاڭلارنى ئاشۇ ئىجتىمائي تەقسىماتتىكى باراۋەرسىزلىك كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىنى كۆرىمىز. ۋەھالەنكى، ھەرقانداق دۆلەت ھاكىمىيىتى تەڭ - باراۋەرلىكنى تەشەببۇس قىلىپ، تەقسىماتتىكى باراۋەرسىزلىكنى چەكلەيدىغانلىقىنى جاكار قىلىپ تۇرىدىغان، شۇنداقلا بەزى مۇناسىپ تەدبىرلەرنى يولغا قويىدىغان بولغاچقا، ئادالەتسىزلىكنىڭ گەۋدىلىنىشى ئائىلە جامائەسىگە ئوخشاشلا بەك ئوچۇق ۋە روشەن بولمايدۇ. تارىخىي ساۋاقلاردىن قارىغاندا، ئىجتىمائي ئادىللىق ھەققىي جارى قىلدۇرۇلمىغان، تەشۋىقات ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئۆزىگە مەدھىيە ئوقۇتۇپ تۇرىدىغان ھاكىمىيەتلەر دەۋرىدە بولسا، كۆپلىگەن كىشى ئادالەتسىزلىكنى ئانچە ئوڭاي ھېس قىلالمايدۇ. ھېس قىلالايدىغان، بىلىپ يېتەلەيدىغانلار ئازسانلىق بولىدۇ. تارىختىن ۋە بۈگۈنكى دۇنيا ۋەزىيىتىدىن كۆرۈپ تۇرماقتىمىزكى، قاچانكى مەلۇم ساندىكى كۆپچىلىك ئادالەتسىزلىكنى ھېس قىلىدىكەن، ئۇنداق يەردە نارازىلىق، غوت - غوت، جېدەل - غەۋغا، ئۇرۇش - ماجرا ئۆكسىمەيدۇ. ھەتتا ھاكىمىيەت ئالمىشىقىچە بېرىپ يېتىدۇ. يېڭى تىكلىنىگەن ھاكىمىيەتتە ھېلىقى جەريان يەنە داۋاملىق تەكرارلىنىدۇ. ئادالەتسىزلىك قانچە ئاز بولسا ۋە ئاشكارىلىنىشى قانچە كېچىكسە، ھاكىمىيەتنىڭ ئۆمرى شۇنچە ئۇزىرايدۇ. ئەمما چوغنى پاختىغا ئوراپ ساقلىغىلى بولمىغاندەك، يۇز بېرىۋاتقان تەقسىمات تەڭسىزلىكى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى بولغان ئادالەتسىزلىكنىمۇ مەڭگۈ يوشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. ھەرقايسى دۆلەتلەر تارىخىدا ، مەيلى توپىلاڭ - قوزغىلاڭلار ئارقىلىق ، مەيلى سايلام - تىنچ يول ئارقىلىق يۈز بېرىپ تۇرغان ھاكىمىيەت ئالمىشىلار ئەنە شۇ مۇقەررەرلىكنىڭ نەتىجىسىدۇر.

ئەمدى بۇيەردە، تەقسىماتتىكى باراۋەرسىزلىك ۋە ئادالەتسىزلىكنىڭ تۈپ كېلىپ چىقىشى، پەيدا بولۇش سەۋەبى توغرىسىدا توختىلىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ سەۋەبنى تېپىپ چىقىش ئۆچۈن ئىنسانىنىڭ ئەسلي ماھىيىتىگە ، جامائەلەرنىڭ ئەسلي ماھىيىتىگە نەزەر ئاغدۇرۇش كېرەك. بىر - بىرىدىن ئۈستۈن ئورۇندا تۇرۇشقا ئىنتىلىش ۋە پۇل - مالغا، ئورۇن - مەرتىۋىگە، شان - شەرەپكە، مېھىر - مۇھەببەتكە، ئىززەت - ھۆرمەتكە تويماسلىق ئىنسانىنىڭ ئەسلي ماھىيەتلىرىدىن بولغاچقا، شۇنداقلا ئۇ «ئاز شۇكۇر قىلمىدىغان» قىلىپ يارىتىلغاچقا، ئۇنىڭدا شەخسىيەتچىلىك ئۈستۈن ئورۇندا تۇرىدۇ. كۆپ ھالدا نەپسى ئەقلى ئۈستىدىن غالىب ھالەتتە بولىدۇ. مانا شۇ ماھىيەت ئۇنىڭ ئىقتىدارى يەتكەن ھامان كۆپ ئىگىلۈپلىشنى ۋە بار ئامالارنى ئىشقا سېلىپ، ئۆزىنىڭ قان - قېرىنداشلىق، قوۋمداشلىق، دىن - ئېتىقادداشلىق، ۋەتەنداشلىق، يولداشلىق كۆمىچىگە چوغ تارتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بىر قىسىملارنىڭ كۆپ ئىگىلۈپلىشى پەيدا بولغانىكەن، ئەلۋەتتە باراۋەرسىزلىك يۈز بېرىدۇ. ئۇنىڭ نەتىجىسى بولسا، ئادالەتسىزلىك بولۇپ ھېس قىلىنىدۇ. ھەرقانداق ھاكىمىيەتمۇ ئاشۇ كىشىلىك شەخسىيەتچىلىكىنىڭ توپ ياكى جامائە شەخسىيەتچىلىكىگە تەرەققىي قىلىشىدىن پەيدا بولىدىغان بولغاچقا، شۇنداقلا ئۇ توپ شەخسىيەتچىلىكىنىڭ قوغدىنىش كۈنلۈكى بولغاچقا ، مۇقەررەر ھالدا، ئۇنىڭ ئىشلىرى تەقسىماتتىكى باراۋەرسىزلىكتىن خالي بولالىشى تەس. يەنە بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا، جامائە شەخسىيەتچىلىكى ئىجتىمائي تەقسىماتتىكى باراۋەرسىزلىك ۋە ئادالەتسىزلىكنىڭ مەنبەئى ھەم ھېسابلىنىدۇ.

يۇقىرىقى مۇلاھىزىلىرىمىز ئۇچۇر راۋانلاشمىغان دەۋرلەر ۋە قانۇن - تۈزۈم مۇكەممەللەشمىگەن دۆلەتلەر ئەھۋالىغا بەكرەك ماس كېلىدۇ. قانۇن - تۈزۈم مۇكەممەللەشكەن ئەھۋالدا ، ئىجتىمائي تەقسىماتتىكى باراۋەرلىك قانۇن ئارقىلىق قوغدىلىدىغان بولغاچقا، ئېغىر ئىجتىمائي تەقسىمات باراۋەرسىزلىكى كۆپ كۆرۈلمەيدۇ ۋە بەكلا روشەن بوپكەتمەيدۇ. ئەگەر كۆرۈلىدىكەن ، راۋانلاشقان ئۇچۇر - ئالاقە ۋە دېموكراتىيىلەشكەن جامائەت پىكرى قورالىرى بۇنى دەرھال ئېچىپ تاشلايدۇ ۋە تۈزىتىشكە مەجبۇر قىلىدۇ. ئېلىمىزمۇ دېموكراتىيىلىشىش يولىنى بويلاپ كېتىۋاتقان دۆلەت بولغاچقا، يېقىنقى يىللاردىن بېرى مەتبۇئاتلاردا ، تۈرلۈك قۇرۇلتاي - يىغىنلاردا ئىجتىمائي تەقسىمات باراۋەرلىكى مەسىلىسىگە كۆڭۈل بۆلۈش ۋە تەكلىپلەرنى بېرىش خېلى زور دەرىجىدە ئومۇملاشتى. ھۆكۈمەتمۇ بۇ مەسىلىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلمەكتە. نۆۋەتتە

تەشەببۇس قىلىنۇاتقان «ئىناق جەمئىيەت («ماس جەمئىيەت »دەپ تەرجىمە قىلىنسا تېخىمۇ توغرا بولاتتى) بەرپا قىلىش» شۇئارى شۇ تەرىشچانلىقلار جۈملىسىدىن. جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلمىسىدىكى ھەرقايسى ساھەلەر (يېزا ئىگىلىكى، سانائەت، 3 - كەسىپ، ھەربىي ئىشلار، مائارىپ، پەن - تېخنىكا ۋە باشقىلار) ئارا بىر - بىرىگە ماسلىشالايدىغان ھالەتنى ئىشقا ئاشۇرۇشلا ئەمەس، بەلكى كۈچلۈكلەر تەبىقىسى بىلەن ئاجىزلار تەبىقىسى، يۇقىرى كىرىملىكلەر (بۇلار كۈچلۈكلەر تەبىقىسىنىڭ 2 - رەتتىكى ئەزاسى) بىلەن تۆۋەن كىرىملىكلەر، شەھەرلىكلەر بىلەن يېزىلىقلار، ئاق ياقىلىقلار بىلەن قارا ئىش قىلغۇچىلار ... ئارىسىدىكى ئىجتىمائىي تەقسىمات تەڭپۇڭسىزلىقنى ئىمكانقەدەر ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈرۈشمۇ «ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىش»تىكى مۇھىم ۋەزىپە. بۇيەردە پەرق بەك چوڭىيىپ كەتسە، باراۋەرسىزلىك دەرھال روشەنلىشىدۇ - دە، جەمئىيەت ئەزالىرىدا ئادالەتسىزلىك تۇيغۇسى كۈچىيىپ قالىدۇ. جەمئىيەت ئامانلىقىغا، مۇقىملىقىغا پايدىسىز ئەھۋاللار يۈز بېرىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمىدە قويۇلىدىغان، دۇنيادا بىر تۇتاش ئېتىراپ قىلىنىدىغان ئىجتىمائىي مۇقىملىق قانۇنىيىتىدە: بىر جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ 20پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغان يۇقىرى كىرىملىكلەرنىڭ كىرىمى، شۇ جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ 20پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغان تۆۋەن كىرىملىكلەر كىرىمىنىڭ ئون ھەسسىدىن ئېشىپ كەتسە، بۇنداق جەمئىيەت مۇقىمسىزلىق دەۋرىگە قەدەم قويىدۇ، دەپ كۆرسىتىدۇ. روشەنكى، بۇيەردە دېيىلگەن مۇقىمسىزلىق تەقسىمات باراۋەرسىزلىكى ۋە ئادالەتسىزلىكىگە بولغان نارازىلىقنىڭ ئاشكارىلىنىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. شۇڭا، بۇگۈنكى دۇنيادا تەقسىمات باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا تىرىشىش شۇئارلىرى ئادالەت ۋە مۇقىم جەمئىيەت بەرپا قىلىشنىڭ تەدبىرى سۈپىتىدە توۋلانماقتا. ۋەھالەنكى، بىرەر ياخشى نىيەتنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا تىرىشىش بىلەن ئۇنى ئىشقا ئاشۇرۇش بۆلەك - بۆلەك ئىش بولغاندەك، باراۋەرلىك ۋە ئادالەتنىڭ ئىشقا ئېشىشىمۇ پەقەت نىسپىيلا بولىدۇ. دېمەك، دۇنيادا ھەرقانداق شەيئى مۇتلەق ئەمەس نىسپىي بولغىنىدەك، جەمئىيەت تەرەققىياتى تارىخىنىڭ قانۇنىيىتىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. شۇڭا دەۋر تەقەززاسىغا مۇناسىپ نىسبەتەن باراۋەرەك، ئادىلراق جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا بولىدۇكى، مۇتلەق باراۋەر ۋە ئادىل جەمئىيەت بەرپا قىلىش يۇقىرىدا دەپ ئۆتۈلگەن قانۇنىيەتكىمۇ ئۇيغۇن ئەمەستۇر. شۇڭا جەمئىيەت ئەزالىرى سەۋرچان، تىرىشچان بولۇشى كېرەككى، مۇتلەق باراۋەرلىك، ئادالەت ئىشقا ئاشىدۇ، دەپ جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن بولمىغان بىرتەرەپلىمە ئارزۇ - ئۇمىدتە بولماسلىقى لازىم.

خەلقئارا جەمئىيەت دەپ ئاتىلىۋاتقان ب د ت، دۇنيا سودا تەشكىلاتى، خەلقئارا ئاتوم ئېنېرگىيە ئورگىنى، خەلقئارا كىشىلىك ھوقۇق تەشكىلاتى قاتارلىقلاردىمۇ بۇ خىل ئەھۋال كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. خەلقئارا جەمئىيەتلەرنىڭ ئەزالىرى مۇستەقىل، ئېگىلىك ھوقۇقلۇق دۆلەتلەر بولغانلىقتىن، بەزىدە ئۇ مەجبۇرلاش كۈچى ئاجىز بىر تالاش - تارتىش مۇنبىرى بوپقالىدۇ. ئۇيەردە باراۋەرلىك ۋە ئادالەت شوئارى شۇنچە كۆپ توۋلانسىمۇ، ئىشلارنىڭ نەتىجىسى بەزىدە دۇنيا جامائەتچىلىكى ۋە مۇناسىۋەتلىك تەرەپلەر كۈتكەندەك چىقماي يەنىلا باراۋەرسىزلىك ۋە ئادالەتسىزلىك بولۇپ نەتىجىلىنىپمۇ قالىدۇ. قوش تەرەپلىك ۋە كۆپ تەرەپلىك شەرتنامىلەر ئارقىلىق ئادالەت ئورنىتىش ئۇرۇنۇشلىرى كۆرۈلۈپ تۇرسىمۇ، ئۇنىڭ چەكلەش كۈچى پەقەت ئەخلاقىي جەھەتتىلا بولىدۇ. شەرتنامە تۈزۈملىرىنى مەجبۇرلاش يولى ئارقىلىق ئەمەلىيلەشتۈرۈش مۇمكىن بولمايدۇ. خەلقئارا جەمئىيەتلەردىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر ئۆز دۆلەتلىرىنىڭ مەنپەئىتىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدىغان ۋە ئۇنى بارلىق ۋاستىلەرنى ئىشقا سېلىپ قوغدايدىغان بولغاچقا، تارىختا شەكىللىنىپ قالغان كۈچ - قۇدرەت جەھەتتىكى باراۋەرسىزلىك ئۇڭايلا ئادالەتسىزلىكنى پەيدا قىلىدۇ. كۆچلۈكلەر ئاجىزلارنى بوزەك قىلىدۇ. ئاجىزلار ئامالسىز قالىدۇ. ئۆز دۆلەت مەنپەئىتىگە پايدىسى بولمىسا، ھەققانىيەتنى قايرىپ قويغان بىر دۆلەت يەنە بىر دۆلەتكە ياردەم بەرمەيدۇ. دۆلەتلەرنىڭ خەلقئارادىكى ھەرىكىتى ئۆز دۆلەتلىرىنىڭ مەنپەئەتلىرىنى چىقىش قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۆز دۆلىتىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن خېلى - خېلى ھەققانىي ئىشلارنىمۇ سېتىۋېتىدۇ. بۇنىڭغىمۇ مىساللار سامانداك. ئەلۋەتتە بۇنداق قىلمىشلار ئەڭ مەخپىي كېلىشىملەر ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ. يۇقىرىقى مۇلاھىزىلىرىمىز ئاساسەن بۈگۈنكى دۇنيانىڭ خوجىسى بىز دەپ ئويلاۋاتقان غەربتىكى كۈچلۈك دۆلەتلەرگە ماس كېلىدۇ. خۇلاسە شۇكى، كۈچلۈكلەر چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالغان خەلقئارا جەمئىيەتلەرنىڭ ئادالىتىدىن ئۈمىد كۈتۈش، خام - خىياللاردا بولۇش ئاجىزلار ئۈچۈن كۆپ ھالدا بىھۇدىلىك بوپقالىدۇ.

ھېچقانداق بىر ساماۋى كىتابتا ۋەياكى پىشقان مۇتەپەككۇرلارنىڭ ئەسەرلىرىدە بۇدۇنيادا زۇلۇمنىڭ تۈگەيدىغانلىقى تىلغا ئېلىنمىغىنىدەك، باراۋەرلىك، ئادالەت دېگەنلەرنىڭ مۇتلەق تەكلىنىدىغانلىقىمۇ تىلغا ئېلىنمىغان. بۇ بىزنىڭ بۇگۈنكى دۇنيا ۋەقەلىرىنى چۈشىنىشىمىزگە ياردەم بېرىدۇ، ئەلۋەتتە.

ھاسىل كالام: «ھەددىس شەرىف»تە ئېيتىلغانىدەك «ياراتقۇچىغا ئىشەن، ئەمما تۆگەڭنى مەھكەم باغلا.» (مەسئۇل مۇھەررىردىن تولۇقلىما)

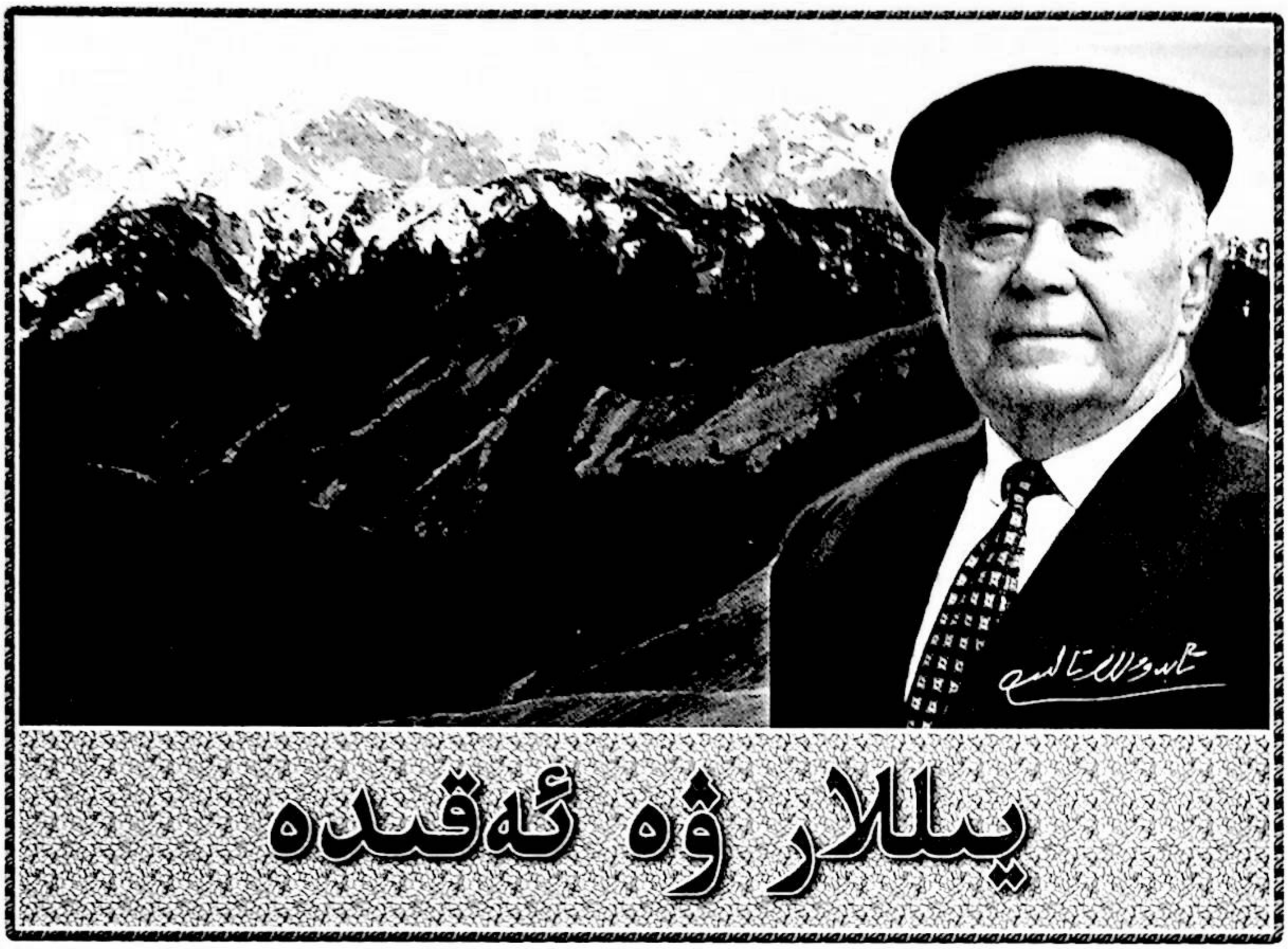
---

*باش ماۋزۇ مەسئۇل مۇھەررىر تەرىپىدىن قويۇلدى.

ئاپتور: خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىنىڭ پېنسىيونېرى(M1)

تالانتلىق يازغۇچى، ژۇرنالىمىزنىڭ تۆھپىكار ئاپتورى نۇرمۇھەممەت تۇختى ئەپەندىنىڭ 60 ياشقا تولغانلىقىنى مۇبارەكلەيمىز.

— «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىرلىرى

پىلار ۋە ئەقىدە

ــ ئۇستاز ئەدىب، ئۇيغۇر مائارىپ تارىخى تەتقىقاتچىسى ئابدۇللا تالىپ ئەپەندىنى ئەسلەيمەن

يالقۇن روزى

تەبىئەت ھۆكمىدە ھامان ئۆلۈم بار،
ئۆلگۈم يوق تۇشكەتە، كاكىدا، دالدىدا.
خالايىمەن شەرەپلىك ئۆلۈمنى ھامان،
بور تۇتۇپ سىنىپتا ـ دوسكا ئالدىدا.

ئابدۇللا تالىپ ئەپەندى 20 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى ئۇستاز ئەدىبلەرنىڭ بىرى، ئۇيغۇر مائارىپ تارىخى تەتقىقاتچىسى. ئۇ، بىر ئۆمۈر ئۆزى تاللىغان ھەقىقەتكە ئىخلاس قىلىپ ياشىدى. ئۆزى ئۆزىگە بېكىتكەن مەجبۇرىيەتتىن ئېغىرلىق ھېس قىلىپ ۋايسىمىدى. بىز ئابدۇللا تالىپ ئەپەندىنى بۇ بىر كۆپلەت شېئىرىدا ئىپادىلەنگەن پىكىر ۋە ھېسسىياتنى ئۆمۈرلۈك ئەقىدە قىلىپ ياشىدى، دېيىشكە ھەقلىقمىز.

مەن ئابدۇللا تالىپ ئەپەندىنىڭ نامى بىلەن ئۇنىڭ 1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدا نەشر قىلىنغان «قاينام ئۆركىشى» ناملىق تارىخىي رومانىنى ئوقۇغان چېغىمدىلا تونۇشقان. ئۇ رومان ئەينى يىللاردا 70 مىڭ تىراژدا نەشر قىلىنىپ، 1960 ـ ۋە 1970 ـ يىللاردىكى مەدەنىيەت قەھەتچىلىكىدە روھىيتى چاڭقاپ كەتكەن ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىغا ئالاھىدە مەزمۇن قوشقانىدى. جۇملىدىن، مېنىڭمۇ شەكىللىنىۋاتقان دۇنيا قارىشىمغا تۇرتكە بولغان. مەن ئابدۇللا تالىپ ئاكىنىڭ ئۆزى بىلەن 1991 ـ يىلى 1 ـ يانۋاردا شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىدىن «شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» گە مۇھەررىرلىككە يۆتكىلىپ كەلگەندىن كېيىن تونۇشقان. 2002 ـ يىلى بىر بىنادا قوشنا بولۇپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، بىزنىڭ سىردىشىش ۋە چۈشىنىش پۈرسىتىمىز تېخىمۇ كۆپ بولدى. ئابدۇللا تالىپ ئاكا ئادەتتە خەلقئارا خەۋەرلەرنى بىلىپ تۇرۇشقا ۋە تەھلىل قىلىشقا ئادەتلەنگەن بولغاچقا، بىزنىڭ دائىملىق سۆھبىتىمىز خەلقئارا مەسىلىلەردىن باشلىناتتى. بىزنىڭ خەلقئارا مەسىلىلەرگە بولغان مەيدانىمىز كۆپ ھالدا بىر يەردىن چىقاتتى. بەزىدە بىزنۇقتىلار يېڭى رومانى ھەققىدە، بەزىدە كۈندىلىك خاتىرىسىدىكى مەلۇم بىر ئىجتىمائىي مەسىلە ھەققىدە سۆزلىشەتتۇق.

ئابدۇللا تالىپ ئاكا مۇستەقىل قاراشقا ئىگە، ئىزدىنىش روھى كۈچلۈك، ئۆگىنىشكە ھېرىسمەن، پىكىر قىلىشقا ئامراق كىشى بولغاچقا سۆھبەت جەريانىدا كىشىگە ئىلھام بولىدىغان ۋە يېڭى تۇيۇلىدىغان پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويىاتتى. ئۇ، 1987 ـ يىللا پېنسىيىگە چىقىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ چۈشەنچىسىدە «پېنسىيىگە چىقىش ـ كاردىن چىقىش»، «پېنسىيىگە چىقىش ـ كۈن ئۆتكۈزۈش» دەيدىغان يارىماس قاراشتىن ئەسەر بولمىغاچقا، كۈنلىرى ئۆگىنىش ۋە ئىجاد قىلىش بىلەن ئۆتەتتى. ئۇنىڭ روھىي دۇنياسى ئەھمىيەتسىز خىيال، بىچارىلىك ۋە ئۆز ـ ئۆزىدىن قانائەت تېپىپ بىخۇد ياشاشتەك تۇيغۇلاردىن خالىي ئىدى. بىر قىسىم

ئەدىبلەر شەجەرىسى

كىشىلەرگە ئوخشاش كۈنبويى ئايالىنىڭ قاش ـ قاپىقىغا قاراپ كۈن ئۆتكۈزۈش، نەۋرىسىنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ گول بولۇشتەك ئاددىي تۇرمۇشتىن مۇستەسنا ئىدى. كۆڭۈل بۆلىدىغىنى، مىللەتنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئىستىقبالىغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلار ئىدى. ئىزدىنىدىغىنى، ئۆتمۈش تارىخىمىزدىكى شانلىق سەھىپىلەر ئىدى. قاقشايدىغىنى، ئىجتىمائىي ئىللەتلىرىمىز ئىدى. ئۇنىڭدا ئۆز كۆز قارىشىدا چىڭ تۇرىدىغان جاھىل مىجەز، باشقىلار بىلەن ئاسان مۇرەسسەلەشمەيدىغان قەيسەر خاراكتېر بار ئىدى. مەن ئابدۇللا تالىپ ئەپەندىنىڭ ۋاپاتىغا ئىككى يىل تولغان كۈنلەردە ئۇنىڭ ھايات يولىنى بىرەر قۇر ئەسلەپ ئۆتۈشنى ۋىجدانىي بۇرچۇم ھېسابلىدىم.

ئابدۇللا تالىپ ئەپەندى 1924 ـ يىلى كەلپىن ناھىيىسىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. بالىلىق چاغلىرىدا مۇددەررىس بوۋىسى ئاچقان «ئۇسۇلىي قەدىم» دېگەن مەكتەپتە ئوقۇغان. بوۋىسى بۇ زېرەك، سۆزمەن نەۋرىسىگە ئامراق بولۇپ، دائىم ئۇنىڭغا نەۋائىي شېئىرلىرىنى يادقا ئالغۇزاتتى. چۈشىنەلمىگەن سۆز ـ ئىبارىلەرنىڭ مەنىسىنى بىر ـ بىرلەپ ېيىپ بېرەتتى. بۇ شېئىرلار گۈدەك ئابدۇللانىڭ يۈمران قەلبىدە ئەدەبىيات ئىشقىنى ئۇچقۇنلاتقان. ئابدۇللا تالىپ توقۇز ياشقا كىرگەندە كەلپىندە «ئۇسۇلىي جەدىت» دەپ ئاتىلىدىغان يېڭىچە مەكتەپ ئېچىلغان. كۈنلەرنىڭ بىرىدە جۇۋازخانىغا ياغ ئالغىلى بارغان گۈدەك ئابدۇللا قاپقارا ئىغۇ ئۆيدە كۆزى تېڭىلىپ جۇۋازچىنىڭ تايىقى ئاستىدا بىر يۆنىلىش بويىچە ئايلىنىۋاتقان كالىنى كۆرۈپ، قايتىپ كېلىپ بوۋىسىدىن مۇنداق سورىغان:

ـ بوۋا، جۇۋازخانىنىڭ ئىچى نېمە ئۈچۈن قارا ئىكەن؟ كالىنىڭ كۆزىنى نېمە ئۈچۈن تېڭىپ قويىدۇ؟

ـ تېپىپ سورىدىڭ، بالام. كالىنىڭ كۆزىنى تېڭىپ قويمىسا جۇۋازچىغا ھەرگىز بويسۇنمايدۇ. يېڭىچە مەكتەپكە كىرىش ئالدىدا تۇرىسەن، ئوقۇمىغان ئادەمنى بەئەينى جۇۋازخانىدىكى كالا دېسەك بولىدۇ. ياخشى ئوقۇ، ھەرگىز كۆزى تېڭىلغان كالا بوپقالما، ـ دېگەن. بوۋىسىنىڭ بۇ سۆزلىرى ئۆسمۈر ئابدۇللانىڭ قەلبىگە مۆھۈر باسقاندەك ئورناپ كەتكەن.

يېڭىچە مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگەن ئابدۇللا تالىپ ناھايىتى تىرىشىپ ئوقۇغان. ئۇ، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى يىللىقىنى تۈگەتكەندە، يەنى 1939 ـ يىلى كەلپىن ناھىيە مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قارىمىقىدا قىزلار مەكتىپى قۇرۇلغان. ئەينى چاغدا قىزلار بىلەن ئوغۇللار ئايرىپ ئوقۇتۇلىدىغان بولغاچقا ھەمدە ئايال ئوقۇتقۇچى بولمىغانلىقتىن مەسئۇل تارماقلار قايتا ـ قايتا ئويلىنىش ئارقىلىق باشلانغۇچ مەكتەپنى ئەمدىلا تاماملىغان، يېشى كىچىك، زېھنى ئۆتكۈر بالىلاردىن ئابدۇللا تالىپ، ئابدۇرەھمان ئامان قاتارلىقلارنى قىزلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقىغا تاللىغان. ئەمدىلا 15 ياشقا كىرگەن ئابدۇللا تالىپ قىزلار مەكتىپىدە «كورمۇس ئەپەندى» (چېچەن ئۆسمۇر، بالا مۇئەللىم) دېگەن نام بىلەن ئوقۇتقۇچىلىق ھاياتىنى باشلىغان. 1943 ـ يىلىغىچە بولغان تۆت يىل جەريانىدا قىزلار مەكتىپىگە ئىككى يىل ئوقۇتقۇچى، ئىككى يىل مەكتەپ مۇدىرى بولغان. ئۇ، كۈندۈزى مۇنتىزم سىنىپتا ئوقۇۋاتقان قىز ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇتسا، ئاخشىمى چوڭلارنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىش كۇرسى ئېچىپ، مىڭلىغان كىشىنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىپ، كەلپىن ناھىيىسىدىكى ساۋاتسىزلىقنى يۇيۇش ھەرىكىتىگە دەسلەپكى قەدەمدە ئاساس سالغان. بۇ جەريانىدا دوسكىنا قولى يەتمەسلىك، يىقىلىپ چۈشۈشتەك كۈلكىلىك ئىشلار سادىر بولۇپ تۇرسىمۇ ئۇ قىلچە بوشىشىپ قالمىغان. ئابدۇللا تالىپ ئەپەندى 1013 ـ يىلى يازدا ئاتاقلىق مائارىپچى، دراماتورگ، ئىنقىلابىي قۇربان ئابدۇللا روزى بىلەن تونۇشۇپ قالغان. ئۇ، ئابدۇللا روزىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن ئۇ يىلى سېنتەبىردە ئاقسۇ داربلمۇئەللىمىنگە قوبۇل قىلىنىپ، ئوقۇشقا كىرگەن. شۇنىڭدىن تارتىپ نەمىشېھىت ئەرمىيا ئەلى داموللا سايرامىي، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، بىلال ئەزىزىي، ئابدۇللا روزى قاتارلىق ئىلغار پىكىرلىك ئەدىبلەر بىلەن قويۇق مۇناسىۋەت ئورناتقان ھەمدە ئۇلارنىڭ تەسىرىدە ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىشكەن. ئۇنىڭ «شامالغا خىتاب»، «مەرىپەت ئانا»، «ئوق ئاتار يۈردۇم»، «ئىشقىدا»، «ياشا، ئادالەت!»، «ئانا يۇرت سۆيگۈسى» قاتارلىق سىياسىي لىرىكىلىرى «ئاقسۇ گېزىتى» نىڭ «جەنۇب شامىلى» بېتىدە ئېلان قىلىنىپ، ئۇمىدلىك ياش شائىر سۈپىتىدە جەمئىيەتكە تونۇلغان. ئەينى يىللاردا «ئاقسۇ گېزىتى» دە لۇتپۇللا مۇتەللىپ تەرىپىدىن «جەنۇب شامىلى» ناملىق ئەدەبىيات بېتى تەسىس قىلىنغان. بۇ سەھىپىگە بېسىلغان سىياسىي لىرىكىلار ئابدۇللا تالىپنىڭ نەزەر دائىرىسىنى پەيدىنپەي كېڭەيتكەن. ئۇ، لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىقتىدارىغا، تالانتىغا ئېچ ـ ئىچىدىن قايىل بولاتتى. بىر كۈنى ئابدۇللا تالىپ ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە دارىلمۇئەللىمىنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنى ئورىۋېلىشقان. ئۇنىڭ بىر ساۋاقدىشى شائىرغا: «لۇتپۇللا ئاكا، سىز قانداق قىلىپ شۇنچە كۆپ ئىقتىدارلىق بولغان، سۆزلەپ بەرسىڭىز» دەپ سورىغان. بۇنى ئاڭلىغان شائىر قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتكەن، يانچۇقىدىن قەغەز، قېرىنداش چىقىرىپ، ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە بىر پارچە رەسىم سىزىپ چىققان. رەسىمدە بىر قىز قولى بىلەن مېۋىلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان ئالما دەرىخىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. شائىر ھاياجانلانغان ھالدا ئوقۇغۇچىلارغا مۇنداق دېگەن: «ساۋاقداشلار، قارىڭلار، بۇ، ئىجادىيەت پەرىشتىسى مۇسسىنىڭ رەسمى. ئۇ شۇ تاپتا ئىجتىھات قىلساڭ مېۋىسىنى كۆرىسەن، دەۋاتىدۇ. دېمەك، ئىقتىدار مەرىپەت ۋە ئىجتىھاتتىن كېلىدۇ...»

ئەقلى توشۇپ، بەدىئىي دىتى كۈنسېرى يېتىلۋاتقان ئابدۇللا تالىپ شائىر ل. مۇتەللىپنىڭ بۇ سۆزلىرىنىڭ ۋەزنىنى روشەن ھېس قىلغان. ئالتۇندىن قىممەتلىك بۇ جۈملىلەر ئۇنىڭ ياش قەلبىگە چوڭقۇر ئورناپ كەتكەن. ئۇنىڭ ئالدىدا گويا يېڭى بىر يول ئېچىلغاندەك، غايە، ئەقىدە قۇياشى پارلىغاندەك بولغان. ياش ئابدۇللا تالىپ مەرىپەت يولىدا تەر ئاققۇزۇشقا، ئىجادىيەت سېپىدە پىداكارلىق كۆرسىتىشكە بەل باغلىغان. ئۇ 1943 ـ يىلى «ئاقسۇ گېزىتى» نىڭ «جەنۇب شامىلى» سەھىپىسىگە بېسىلغان «مەرىپەت ئانا» ناملىق تۇنجى شېئىرى بىلەن ئەدەبىيات سېپىگە كىرىپ كەلگەن. «پەزىلەت جەھاد» (پەزىلەت ئۆچۈن كۈرەشكۈچى) تەخەللۇسىدا كۆپلىگەن شېئىرىنى ئېلان قىلغان. ئارقا ـ ئارقىدىن «سەددىچىن» ناملىق تارىخىي داستانىنى، «توققۇز بۇلاققا سايا ھەت» قاتارلىق ئوچېركلارنىمۇ يازغان. 1946 ـ يىلى سېنتەبىردە ئاقسۇ داربلمۇئەللىمىنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتكۈزۈپ، مەكتەپنىڭ ئۆزىدە ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولغان. ئابدۇللا تالىپنىڭ 1947 ـ ، 1948 ـ يىللىرى يېزىپ سەھنىلەشتۈرگەن «ئەركىن ـ جانان» ناملىق ئوپېراسى بىلەن «سۆيگىنىم ئەلا» ناملىق دراممىسى

جامائەتچىلىك ئىچىدە زور تەسىر قوزغىغان. بۇ دراملارنىڭ ئوينىلىشى گومىنداڭچىلار تەرىپىدىن ۋەھشىيلەرچە قەتىل قىلىنغان ئىنقىلابىي قۇربان لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ئابدۇللا روزى قاتارلىق شائىر ۋە دراماتورگلارنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمىدىن كېيىن پەسكويغا چۈشۈپ قالغان ئاقسۇ سەھنىلىرىگە يېڭى ھاياتىي كۈچ بېغىشلىغان.

ئابدۇللا تالىپ ئەپەندى 1946 ـ يىلىدىن 1953 ـ يىلىغىچە ئاقسۇ داۋىلمۇئەللىمنده ئوقۇتقۇچى ۋە مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن. 1955 ـ ، 1956 ـ يىللىرى بېيجىڭ مەركىزىي مائارىپ ئىنستىتۇتىدا بىلىم ئاشۇرغان. 1956 ـ يىلى سېنتەبىردە يېگىدىن تەسىس قىلىنغان شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىگە مەسئۇل بولۇپ، شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە ئوقۇلىدىغان ئىلىپبە، گراماماتىكا، ئەدەبىيات، جۇغراپىيە، تارىخ قاتارلىق كىتابلارنىڭ تەرجىمە ۋە تەھرىرلىكىنى ئىشلىگەن. كېيىن، سولچىل سىياسەتنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ ئۆز خىزمىتىدىن چەتلەشتۈرۈلگەن. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن مائارىپ ساھەسىگە ئالمىشىپ ئىشلەشنى كۈچلۈك تەلەپ قىلىپ، يېڭىدىن تەسىس قىلىنغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مائارىپ ئىلمىي تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى بولغان. بۇ جەريانداا ئۇ مائارىپ تارىخى، چەت ئەللەر مائارىپ تارىخى، سېلىشتۇرما مائارىپشۇناسلىق، جۇملىدىن ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىغا مۇناسىۋەتلىك مەنبەلەرنى ئۆگىنىشكە زور كۈچ سەرپ قىلىپ، «سېلىشتۇرما مائارىپشۇناسلىق توغرىسىدا» ، «داۋىلمۇئەللىمىن مائارىپىنىڭ ھازىرقى زامان مائارىپىدىكى رولى» ، «ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ 100 يىللىق تارىخى» ، «ئۇيغۇر مائارىپى تارىخىغا مۇقەددىمە» قاتارلىق ئىلىم تەتقىقاتى ماقالىلىرىنى يېزىپ ئېلان قىلغان. ئۇنىڭ «ئۇيغۇر مائارىپى تارىخى توغرىسىدا مۇھاكىمە» ناملىق ئىلىم تەتقىقاتى ماقالىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى پەلسەپە ـ ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسى تەرىپىدىن تۇنجى قېتىم ئورۇنلاشتۇرۇلغان مۇنەۋۋەر ئىلىم تەتقىقاتى نەتىجىلىرىنى باھالاپ مۇكاپاتلاش پائالىيىتىدە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ئابدۇللا تالىپ تەتقىقات ساھەيىمزدىكى بوشلۇق ـ مائارىپ تارىخىمىز ھەققىدە بىرەرمۇ مۇكەممەل ئەسەر يوق بولۇشتەك ئەھۋالدا «ئۇيغۇر مائارىپ تارىخىدىن ئوچېركلار» ناملىق ئىلىم تەتقىقاتى كىتابىنى يېزىپ نەشر قىلدۇرغان.

ئابدۇللا تالىپ ئەپەندى 1987 ـ يىلى دەم ئېلىشقا چىققاندىن كېيىنمۇ مائارىپقا بولغان ئەقىدىسىنى بوشاشتۇرماي، «مەرىپەت توغرىسىدا رۇبائىيلار»نى تەييارلىغان ھەمدە «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ مەرىپەت ئىدىيىسى» ، «مەنىۋى مەدەنىيەت ھەققىدە مۇلاھىزىلەر» ، «مىللىي مىراس ۋە ئەسەر ھوقۇقى» ، «خەير ـ خوش، 20 ـ ئەسىر» قاتارلىق نۇرغۇن ئىجتىمائىي ئىلىم تەتقىقاتى ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ، مىللەتنىڭ ئىستىقبالى مائارىپقا باغلىق ئىكەنلىكىنى، مەرىپەت شامىنى كۆتۈرگەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مەڭگۈلۈك شان ـ شەرەپ ئىگىسى ئىكەنلىكىنى شەرھلىگەن.

ئۇستاز يازغۇچى، ئىجتىھاتلىق مائارىپ تەتقىقاتچىسى ئابدۇللا تالىپ ئەپەندى 60 نەچچە يىللىق ئىجادىيەت مۇساپىسىدە كەڭ ئوقۇرمەنلەرگە «قاينام ئۆركىشى» ، «چالا تەككەن ئوق» ، «لالە ـ قۇربان» ، «ئىگەرلىك ئات» قاتارلىق رومانلىرىنى، «جۇپ ھەيكەل» ، «مەرىپەت ئانا» ، «يىللار ۋە ئەقىدە» ، «ئاچچىق تەربىيە، تاتلىق تەۋسىيە» قاتارلىق شېئىرلار توپلاملىرىنى، «ئەركىن ـ جانان» ئوپېراسىنى، «سۆيگىنىم ئدلا» دراممىسىنى، «سەددىچىن» ، «يايلاقتىكى ئىشلار» ، «ئۇنتۇلماس خاتىرە» داستانلىرىنى تەقدىم قىلدى. ئىلىم تەتقىقاتى ئەسەرلىرىدىن «ئۇيغۇر ئانتولوگىيىسىگە قوشۇلغان پارلاق نەمۇنە» ، «مائارىپ پسىخولوگىيىسىنىڭ تەرەققىيات تارىخى ھەققىدە» ، «ئاقسۇ مائارىپىنىڭ ئالتۇن بۆشۈكى» ، «ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە مەرىپەتپەرۋەرلىك» ، «مەنىۋى مەدەنىيەت ھەققىدە مۇلاھىزىلەر» ، «مائارىپ تارىخىدىكى ئۇلۇغ مۆجىزە ـ ئانا دەرسلىك» شەجەرىسى» ، «داۋىلمۇئەللىمىن مائارىپىنىڭ ھازىرقى زامان مائارىپىدىكى رولى» ، «يېزىق تارىخىدىكى ئۇلۇغ مۆجىزە» قاتارلىق مىراسلارنى قالدۇردى. بۇ ھارماس قەلەمكەش ئەۋلادلارغا يەنە ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى بىلەن ئىلىم ـ پەن، مائارىپ ئارقىلىق قۇدرەت تاپقۇزۇش ئاساسىي تېما قىلىنغان. باللىق دەۋرىدە ئۇنىڭ قەلبىدە يېلىنجىغان مەرىپەت مەشئىلى ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك ئەقىدە مەشئىلى بولدى.

ئۇستاز ئەدەب، ئىجتىھاتلىق مائارىپ تەتقىقاتچىسى، كىچىك پېئىل، مۇڭداشقاق، خۇش چاقچاق، خەلقپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر بۇ قەلەم ساھىبى 2005 ـ يىل 28 ـ مايدا ئۆرۈمچىدە 81 يېشىدا بىمەز بىلەن ۋىدالاشتى. مەرھۇمنىڭ مۇسىبەت خەۋىرى ئانا يۇرتى كەلپىن دىيارىغا يېتىپ بارغاندا، ئۇنىڭ يۇرتداشلىرى بۇ پەخرلىك ئوغلانىنىڭ ۋاپاتىغا چوڭقۇر قايغۇردى. كەلپىننىڭ ياش شائىرى ئەخمەت كەلپىن ئىنسانىي ئۆز مەرسىيىسىدە مۇنداق مىسرالارنى تۇزدى:

چالا قالغان ئىشىڭنى ئويلاپ،
ئۆركەشلىدى قاينامالار ئەنە.
سەندىن سۆيگۈ ئالغان ئانا يۇرت،
مۇسىبەتتىن كۈچ تاپار يەنە.

مەن ئابدۇللا تالىپ ئاكا بىلەن قوشنا بولۇپ ئولتۇرۇش جەريانىدا ئۇنىڭ ئەمەلىيەتچىل پوزىتسىيىسىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان، ئاددىي ـ سادda تۇرمۇش ئادەتلىرىنى كۆپ كۆرگەن، ھەر خىل مەسىلىلەر ھەققىدە ھاياجان بىلەن سۆزلىگەن چاغدىكى ئاۋازىنى كۆپ ئاڭلىغان. بىز ھازىر ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالغان بولساقمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئۆمۈر مۇساپىسىدە ئەقىدە مەشئىلىنى ياندۇرۇپ ئىجاد قىلغان ئىلمىي ئەمگەك مېۋىلىرىدىن ئايرىلىپ قالغىنىمىز يوق. بىز بۇ ئەمگەك مېۋىلىرىدىن بەھرىمەن بولغان ۋاقتىمىزدا بۇ مويسىپىت يازغۇچىنى ھۆرمەت بىلەن ياد ئېتىمىز.

2007ـ يىل 16 ـ فېۋرال

ئاپتور: تونۇلغان ئەدەبىيات ئوبزورچىسى، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتىنىڭ مۇھەررىرى(M2)

ئانىنىڭ مۇھەممەتسىيىت

«كۆڭلى بۇزۇق ھەممىنى باشقىلاردىن ئەيىب ئىزدەر.»

— ئۇيغۇر خەلق ماقالى(مەسئۇل مۇھەررىردىن قىستۇرما)

ئەسسالامۇئەلەيكۇم غايىۋانە پىكىرداش ئىسىم ئابدۇرەھمان ئەزىز ئوغلى.

مەن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ ئىخلاسمەن ئوقۇرمەنى بولۇش سۈپىتىم بىلەن بۇ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلىرىڭىزنى ياقتۇرۇپ ئوقۇغان، ئىچىمدە كۆپتىن كۆپ ئاپىرىن ئېيتقانىدىم. گەرچە بۇرۇنلا سىزنىڭ چىن، چوچۇمەل چۇقانلىرىڭىزغا قارىتا تەشەككۈرۈمنى بىلدۈرۈش نىيىتىم بولسىمۇ، قەلىمىمنىڭ ئاجىزلىقى مېنى توختىتىپ قويغانىدى. بۇ قېتىم «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2006 ـ يىل 6 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان «ئىگىسىنى تاپالمىغان بەتنام» ناملىق بەدئىي مۇلاھىزىڭىزنى ئوقۇغاندىن كېيىن رەھمىتىم ۋە ئويلىغانلىرىمنى سىز بىلەن شۇنداقلا كەڭ ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئورتاقلاشقۇم كەلدى. ئەسىرىڭىزنىڭ بەدئىيلىك جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقى ئۈستىدە توختالمايمەن. بۇ ھەقتە باشتا دېگىنىمدەك قەلەمدە ناقسىمەن. ئەمما ئەسىرىڭىزدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان تېما ۋە مەزمۇن ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزدىكى بەزىبىر بىنورمال ھادىسىلەرنى ئېچىپ بەردى. مېنىڭ شۇ ھەقتە گەپ قىلغۇم بار. مەندىن قەلەمكەشلەرچە پاساھەتلىك، مەزمۇنى تېرەن پىكىرلەر چىقمىسمۇ، ئاددىي ئەمما چىن گەپلەر چىقار دەيمەن.

ھەقىقەتەنمۇ، تولىمۇ يېقىمسىز، سەت بۇ «ئاتالما» بەزى ھاللاردا بارلىق ئايال زاتىغا ــ ئۇ مەيلى سەبىي قىز ياكى مومايلار بولسۇن، پەزىلەتلىك ئايال ياكى بۇزۇق ئايال بولسۇن قارىتىلىپ ئېيتىلمۇپرىدۇ. تەبىئىيكى «جالاپ» دېگەن بۇ سۆزگە چوڭقۇر ھالدا ئاياللىق جىنس تامغىسى بېسىلغان. ئەگەردە شۇ قەبىھ سۆز چىقىپ قالسا، شۇبھىسىزكى، ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ كۆز ئالدىغا ئايال كىشى كېلىدۇكى، ھەرگىز ئەر كىشى كەلمەيدۇ. بۇنى تىلدىكى جىنس

خانىم ـ قىزلارنىڭ نېمە دەيدۇ

تۈسى دەمدۇق؟

مەيلى نېمە بولسۇن، بۇ يەردە شۇنداق بىر ھەقىقەت بارکى، ھەر قانچە يولدىن چىققان بۇزۇق خوتۇنمۇ ھامان ئەر كىشى بىلەن بۇزۇقچىلىق قىلىدۇكى، ئايال كىشى بىلەن بۇزۇقچىلىق قىلمايدۇ. ئەر كىشى بولمسا قايسى ئايال كىشى كىم بىلەن بۇزۇقچىلىق قىلىدىكەن؟ كىشىنىڭ تېخىمۇ غەزىپىنى قوزغايدىغىنى، ئايالارنى ئەڭ ھاقارەتلىك سۆز ـ ئاتالما بىلەن تىللاپ سېستىدىغان، كۆزگە ئىلمايدىغان، دەپسەندە قىلىدىغان كىشىلەر دەل پەزىلەت جەھەتتىن تېخىمۇ ناچار، بۇزۇق ـ رەزگى كىشىلەر ـ ئادەمىي ھايۋانلاردۇر. ھەممىمىز كۆرۈپ، بىلىپ تۇرۇۋاتىمىزكى، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، باغرى ھەقىقىي ئىنسانىي خىسلەت بىلەن سۇغۇرۇلغان بىر ئەر ھەرگىزمۇ ئاياللارنى يوقىلاڭ ئىشلار تۈپەيلىدىن تىللىمايدۇ، ئۇرمايدۇ، پەس كۆرمەيدۇ، بەلكى ئىززىتىنى قىلىدۇ، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئانىسى، دەپ ھۆرمەتلەيدۇ. ھەتتاكى بىر شەرمەندە ئايالنى كۆرسىمۇ چىرايلىق نەسىھەت قىلىدۇ، ئېچىنىدۇ، ھەرگىز مەسخىرە قىلىپ سەت تىللىمايدۇ. ئاقىللار يامانلىقنى يامانلىق بىلەن ئەمەس چىرايلىق گەپ، توغرا يول بىلەنلا تۈزەتكىلى بولىدىغانلىقىنى يەكۈنلەپ چىققان.

سىز ئەسىرىكىزدە بايان قىلغانىدەك بەزىدە بىر پەزىلەتلىك ئايالنىڭ ئىززىتى ـ ھۆرمىتى ئىككى كويلۇق شاپاق ـ شۆپۈكتىنمۇ پەس ھالدا خارلىققا قالىدۇ. بىر پاكىز قىزنىڭ ئۆز ھاياسى ئۈچۈن ئۆزىنى دالدىغا ئېلىشى ئۈنىڭغا ئاھانەتلىك بەتنامىلارنى سۆرەپ ئەكېلىدۇ. ئەمما بۇ ئاشۇ ئايالار پەزىلىتىنىڭ «گۈناھى»مۇ؟...

ياق! پەزىلەت پەزىلەتلىك ئادەملەرگە موھتاج. ئەرزىمەس ئاچچىق، تۇتۇرۇقسىز غەزەپ تۈپەيلى ئۆزىنىڭ پۈشتىپاناھ ئانىسىدەك، ئاچا ـ سىڭىللىرىدەك قىز ـ ئايالارنى ئەڭ پەس ۋە ھاقارەتلىك تىلدا تىللاش ھەقىقەتەنمۇ كىشىلەردىكى ۋىجدانسىزلىققا ئىشارە. بىر ئىنسانىنى ئۈنىڭدا يوق ئەيىب ـ نۇقسانلار بىلەن ھاقارەتلىگەن كىشىگە شۇ خىل ئىللەت، بالا قوش كەلگەي.

ھەقىقەتەنمۇ ئارىمىزدا ئاشۇ نومۇسلۇق ئاتالمىغا چۈشىدىغان ئاتالمىش قىز ـ ئاياللىرىمىزمۇ يوق ئەمەس. بىز شۇنداق تاپتىن چىققان سەسكىنىشلىك پاسكىلارنىڭ يىرگىنىشلىك ھېكايىلىرىنى تولا ئاڭلايدىغان بوپقالدۇق. ئەمما بىر ئايالنىڭ شۇ خىل چۈشكۈن، بۇزۇق يولنى تاللاپ قېلىشىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلسەك يەنىلا شۇ ئەرلەرگە بېرىپ تاقىلىدۇ. يەنە كېلىپ ئايالارنى جالاپتىن ـ جالاپقا، بۇزۇقتىن ـ بۇزۇققا سېلىپ، نومۇس قىلماي ئاپئاشكارا تىللايدىغان نۇرغۇن ئەر كىشى ئەمەلىيەتتە بۇزۇقچىلىققا ھەممىدىن بەكرەك دۈم چۈشكەنلەردۇر. نۇرغۇن پەرىشتە سۈپەت پاك، ھەسۇم قىزنىڭ، ئارزۇ ـ ئارمىنى ئۇرغۇپ تۇرغان خان ـ خېنىملارنىڭ يولدىن چىقىپ كېتىشىنى ۋاستىلىك ياكى بىۋاستە ھالدا ئەرلەردىكى بۇزۇقچىلىق، شەھۋانىيەتچىلىك، نەپسى بالا زىنا ئاچ كۆزلۈكى كەلتۈرۈپ چىقارغان. ئەگەر دادىلار، ئاكىلار، ئەرلەر ئۆزلىرىنىڭ قىزلىرىغا، سىڭىللىرىغا، خوتۇنلىرىغا جايىدا ئىگە بولسا ۋە يەنە باشقىلارنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرىغا ھارام نىيەتتە بولمىسا ئۇلار بۇزۇلغايمۇ؟ ھامىي بولۇپ ئىگىدارچىلىقىدا چىڭ تۇتۇپ ئولتۇرسا ئۇلار نەلەردە يۈرۈپ بۇزۇلۇر؟ ھەقىقەتەنمۇ ئەرلەرنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكى، يەنى ئەڭ ئالدى بىلەن ئۆزىگە، ئاندىن خوتۇنى، ئائىلىسى، پەرزەنتلىرىگە بولغان كەسكىن مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنىڭ خىرەلىشىشى تەبئىي ھالدىلا تالاي نامى سېسىقنى مەيدانغا كەلتۈرمەكتە. ۋەھالەنكى، زالالەتنى يامان تىل بىلەنلا يوقاتقىلى بولماس. كۆڭلىگە ياقمىغان ھەرقانداق بىر قىز ـ ئايالنى ياكى ئۇلارنىڭ ئىش ـ قىلىقىنى تۆتۈۋېلىپلا ئۇلارنى ئەڭ سېسىق ـ قەبىھ تىللار بىلەن ھاقارەتلەش ۋە يوقتىن ـ يوق بەتنامىلار بىلەن قارىلاش بىلەن ھېچقانداق ئاچچىق چىقمايدۇ. بىر ئايالنى ھاقارەتلەش نوچىلىقمۇ ئەمەس. قۇرۇق ئاچچىق، مەنىسىز سېسىق غەزەپ، يالتىراق مەمەدانلىقنىڭ قولىدىن نېمە كەلسۇن؟

تىل ـ دىلنىڭ كارنىيى. دىلىمىز، قەلبىمىز، پەزىلىتىمىزدە نېمە بولسا زۇۋانىمىزدىن شۇ چىقىدۇ، ھەرىكىتىمىزدە شۇ ئىپادىلىنىدۇ. بىراۋنى «رەسۋا» دەپ تىللىساق، ئېنىقكى، ئۆزىمىزنىڭ رەسۋالىقى چىقىدۇ.

ھۆرمەتلىك ئىنسم ئابدۇرەھمان، سىز، «بۇزۇق دېگەننىڭ ئۆزى بۇزۇق» دەپسىز. ئەگەردە ئەسىرىكىزدە ئىپادىلىگەن ئادەم كۆپ يېزا بازىرىدا تېڭىلچاق كۆتۈرۈپ، چىرايلىق قىزنى يېتىلەپ كېتىۋاتقان بىر ساددا ئاننى ئىككى كويلۇق تاۋۇزى چۈشۈپ كەتكەنلىكى تۈپەيلى ھاقارەتلىگەن بۇرۇتلۇق قوپاللىق بىلەن تىل سېلىپ تىللىغچە، سىيلىق ھالدا: «جان ئاچا، كۆزۈڭگە قاراپ ماڭسىڭچۇ» دېگەن بولسىمۇ، ئاشۇ ناتىۋان ئايال يۈرىكى ئېزىلگەن، خىجىل بولغان، خۇش ئىتائەتچان ھالدا قايتا ـ قايتا كەچۈرۈم سوراپ ئۆزىرە ئېيتماسمىدى؟ شىرەك ھۆركىرەپ قوپالايدىغان قوپال ئەرنىڭ كۆڭلىمۇ، نازۇك ئايالنىڭ كۆڭلىمۇ ئازادىلىك، پاكىز ھۆرمەت ئىچىدە بىر ـ بىرىگە مېھرىلىك يول بەرمەسمىدى؟...

ھەقىقەتەنمۇ روھى بۇزۇلغان كىشىنىڭ تىلى بۇزۇلىدۇ؛ ھەرىكىتى قوپال، ھاياسىز، ۋەھشىي، يىرگىنىشلىك كېلىدۇ... ئەتراپىمىزغا قاراپ باقايلىچۇ؟ بىر ـ بىرىگە مېھىر ـ ئەدەب بىلەن يول، قول بېرىدىغان ئادەم قانچىلىك؟ سىز ئەسىرىكىزنىڭ ئاخىرىدا تىلغا ئالغان پەزىلەتلىك ئەردىن قانچىلىك چىقار؟... سىز ۋە شۇ سان ژۇرنالدا ئەرلەر ھەققىدە كۆيۈنۈپ، خانىم ـ قىزلىرىمىزغا بولغان يۈكسەك بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن «دۇنيا ئەردەپ يىغلايدۇ»(شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى«مەدەنىيەت بوستانى» پروگراممىسى مۇشۇ مەزمۇن بىلەن «ئەرنىڭ غېمى ـ ئەلنىڭ غېمى» دېگەن تېمىدا مەخسۇس سۆھبەت ئۇيۇشتۇرۇپ، بۇ يىل 8 ـ مارتتا ـ «خەلقئارا ئەمگەكچى ئاياللار بايرىمى» نىڭ 97 ـ يىللىقىغا نىشانلاپ كەڭ تاماشىبىنلار بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. ـ مەسئۇل مۇھەررىدىن) دەپ قەلەم تەۋرەتكەن نۇرمۇھەممەت ئۆمەر ئۇچقۇن، «ئەرلەرگە خىتاب»دەپ قەلەم تەۋرەتكەن ئابلىز ئىبراھىم دولان قاتارلىق غايىۋى پىكىرداش ئىنىلىرىم ـ نەزەرىمىدىكى ھۆرمەت ساھىبلىرى تىلغا ئالغاندەك، ئەرلەر ئايالارنىڭ قانداق بولۇشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ. ئەرلەرنىڭ ئايالارغا تۇتقان ھەر بىر مۇئامىلىسى تەبىئىي ھالدا ئايالارنى مەلۇم يۆنىلىشكە يېتەكلەيدۇ. بىر ئايالغا ھومىيىپ ھۆركىرەپ، تىللاپ بېقىڭ. ئۇ ھەر قانچە ياۋاش ئايال بولسىمۇ ھامان ئىچىدە غۇم ساقلايدۇ ۋە ھەتتا سىزگە قارشى تىل سالىدۇ، سىزنى كۆزگىمۇ ئىلمايدۇ. يەنە، بىر ئايالغا ئەدەب بىلەن سالام قىلىپ بېقىڭ. ئۇ مۇز چىراي، توڭ قاپاق بولسىمۇ سىزگە خۇش تەبەسسۇم قايتۇرىدۇ. بىر پەزىلەتلىك ئايالغا ئەڭ ئالدى بىلەن توقى ـ بەتنام چاپلاپ، ئۇنىڭ گۇلدىنمۇ نازۇك دىلىغا ئازار بەرسىڭىز، تەقدىرى ئەزەل سىزنىڭ كۆزىڭىزدىنمۇ ھامان بىر كۈنى

ياش چىقىرىدۇ. قىز ـ ئاياللارغا زەھەرلىك تىل، ئېلاس قول سېلىش ماھىيەتتە ئۆز جېنىغا تىغ ئۇرۇش بىلەن باراۋەردۇر. چۈنكى سىز تىل سېلىپ تىللاۋاتقىنىڭىز، توقى ـ بەتنام ئارتىۋاتقىنىڭىز، ياكى بولمىسا خۇمسلارچە يامان يولغا باشلاۋاتقىنىڭىز، ۋە ياكى كۆڭۈل ئاچىدىغان ئويۇنچۇققا، قونچاققا مۇئامىلە قىلغانىدەك بەتبەختىلەرچە شۆلگەي ئېقىتىۋاتقىنىڭىز تۈپ نېگىزىدىن ئالغاندا سىزنىڭ قېرىنداشلىرىڭىزدۇر، سىڭلىڭىزدۇر، ۋە بەلكىم كەلگۈسىدىكى پەرزەنتىڭىزنىڭ ئانىسىدۇر. بىر ئاجىزە ياش تۆكسە، بىر ئانا ياش تۆككەن بولىدۇ. بىر ئانىنىڭ يېشى زېمىننى يېغلىتىدۇ. بىر شائىر شۇنداق دەپ يازغان:

يىگىت بول، تۆكمىگىن مەزلۇم كۆز يېشى،
ھەر يائىنىڭ تامچىسى ــ قىسىنىڭ تېشى .
شۇ تاش زەرەردىن ساقلانغان كىم بار،
ئازەلدىن نى سۇلتان ئوتكەن يۇرت بېشى.

قىزلارغا، ئاياللارغا يېپىلغان بەتنام تونى ئەڭ ئالدى بىلەن شۇ قىزلار ـ ئاياللارنىڭ ھامىلىرى بولمىش ئەرلەرگە مەنسۇپتۇر. ئەي ئەرلەر، ئۆزۈڭلەرچە قىز ـ ئاياللارغا قالايمىقان تون پېچىپ، ھاقارەت تاجىنى كىيدۈرمەڭلار. تىلمىزدىن نەپرەت ئەمەس، مېھىر ـ مۇھەببەتلىك سۆزلەر ياغسۇن؛ دىلىمىز شەپقەت بىلەن ئەمەس، رەھمەت بىلەن تولسۇن؛ بىر ـ بىرىمىزگە ھەرپ بىلەن ئەمەس، ئەدەب بىلەن قارىيالساق، بېشىمىزدا ئەگىپ يۈرگەن ھاقارەتلىك توقى ـ بەتناملار ئىگىسىنى، بارار جايى بولمىش ھالاكەت ئۆڭكۈرىنى تاپىدۇ، يوقىلىدۇ.

مەقسىتىم، ئەرلەر، ئەركەكلەر ھەققىدە كۆيۈنۈپ سۆزلىگەن سىز، نۇرمۇھەممەت ئۆمەر ئۇچقۇن، ئابلىز ئىبراھىم دولان ۋەيەنە قەلىمىدىن دۇردانىلەر تۆكۈۋاتقان لەۋزى ھالال، ئىمان ـ ئېتىقادى ساپ بارلىق قەلەم ساھىبىغا تەشەككۈر ئېيتىش بولسىمۇ گەپلىرىم ئىزتىراپ ۋە ھاياجاندىن تاقىۋ ـ تۇققۇ ھالدا شاخلاپ كەتتى، كەچۈرەرسىلەر.

2007 ـ يىل 20 ـ يانۋار، شەھرى قەشقەر

ئاپتور: قەشقەر ئېلېكتر شىركىتى كانسۇ ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئىشچىسى. بۇ يازما ئاپتورنىڭ تۇنجى ئەسىرى (M3)

تەھرىراتىمىزنىڭ ئالاھىدە ئۇقتۇرۇشى

ئاپتورلار تەھرىراتىمىزغا ئەسەر ئەۋەتكەندە تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشى كېرەك:

1. ئاپتورلار كونۇكۇرتقا ۋە ئەسەرگە ئىسىم ـ فامىلىسى، كەسپى، ئادرېسىنى ئۇيغۇر، خەنزۇ يېزىقلىرىدا ئېنىق ۋە تەپسىلىي يېزىشى، ئالاقىلىشىشقا قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن تېلېفون ۋە يانفونى بارلار ئەسكەرتىپ قويۇشى كېرەك.

2. ئەسەرلەر ئۇزۇنچەملىك ماقالە ياكى ئىش قەغىزىگە قولىيازمىلىق كەلگەن، ئىملا قائىدىسىگە ئۇيغۇن يېزىلىشى كېرەك، بەتنەك ئاستى ـ ئۈستىدىن مۇۋاپىق ئاق تاشلانمىغان، ئالدى ـ ئارقىسىغا يېزىلغان، ئىملاسى سەت، قولىيازمىلىق زىچ، سۆز ـ جۈملىلەر گرامماتىكا قائىدىسىگە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ ياكى ئىشلىتىلمەيدۇ، كومپيۇتېردا باستۇرۇپ ئەۋەتىش شەرت ئەمەس.

3. ئەسەرلەردە ئېلىنغان ستاتىلارنىڭ ئاپتورلىرى، بېسىلغان كىتاب، گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭ نەشر قىلىنغان ۋاقتى، نەشر قىلغان نەشرىياتلار ئېنىق، تولۇق، ئەينەن ئەسكەرتىلىشى كېرەك، مەزكۇر تەلەپكە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ ياكى ئىشلىتىلمەيدۇ.

4. تەرجىمە قىلىنغان ياكى نەشرگە تەييارلانغان ئەسەرلەرنى ئەۋەتكەندە مەزكۇر ئەسەرلەرنىڭ ئەسلىي نۇسخىسى ياكى كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى ئەۋەتىش بىلەن بىرگە، نەشر قىلغان گېزىت ـ ژۇرنال، نەشرىياتلارنىڭ نەشر قىلغان ۋاقتى، نەشر خاتىرىسىنى قوشۇپ قويۇشى كېرەك، بۇ تەلەپكە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ ياكى ئىشلىتىلمەيدۇ.

5. يېزا ـ قىشلاقلاردىكى ئاپتورلار، بولۇپمۇ دېھقان ئاپتورلار ئۆز ئادرېسلىرىنى يازغاندا، ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق كەنتلەرنى ئانچىنچى كەنت، مۇنچىنچى كەنت دەپ سان ـ رەقەم بىلەن ئالماي، شۇيەرلىك ھۆكۈمەت ئورناتقان يەر ـ جاي ناملىرى تاختىسىدا يېزىلغىنى بويىچە ئەسلي ئاتىلىشى بىلەن ئۆز ئەسەرلىرىگە توغرا يېزىشى كېرەك.

6. ئاپتورلار ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ ژۇرنالغا بېرىلگەن ياكى بېرىلمىگەنلىكىنى ژۇرنالدىن كۈرۈۋالسا بولىدۇ، تېلېفون بېرىپ سۈرۈشتۈرۈش ھاجەت ئەمەس، زۇرۇر تاپسا تەھرىراتىمىز ئاپتورلار بىلەن ئۆزى ئالاقىلىشىدۇ.

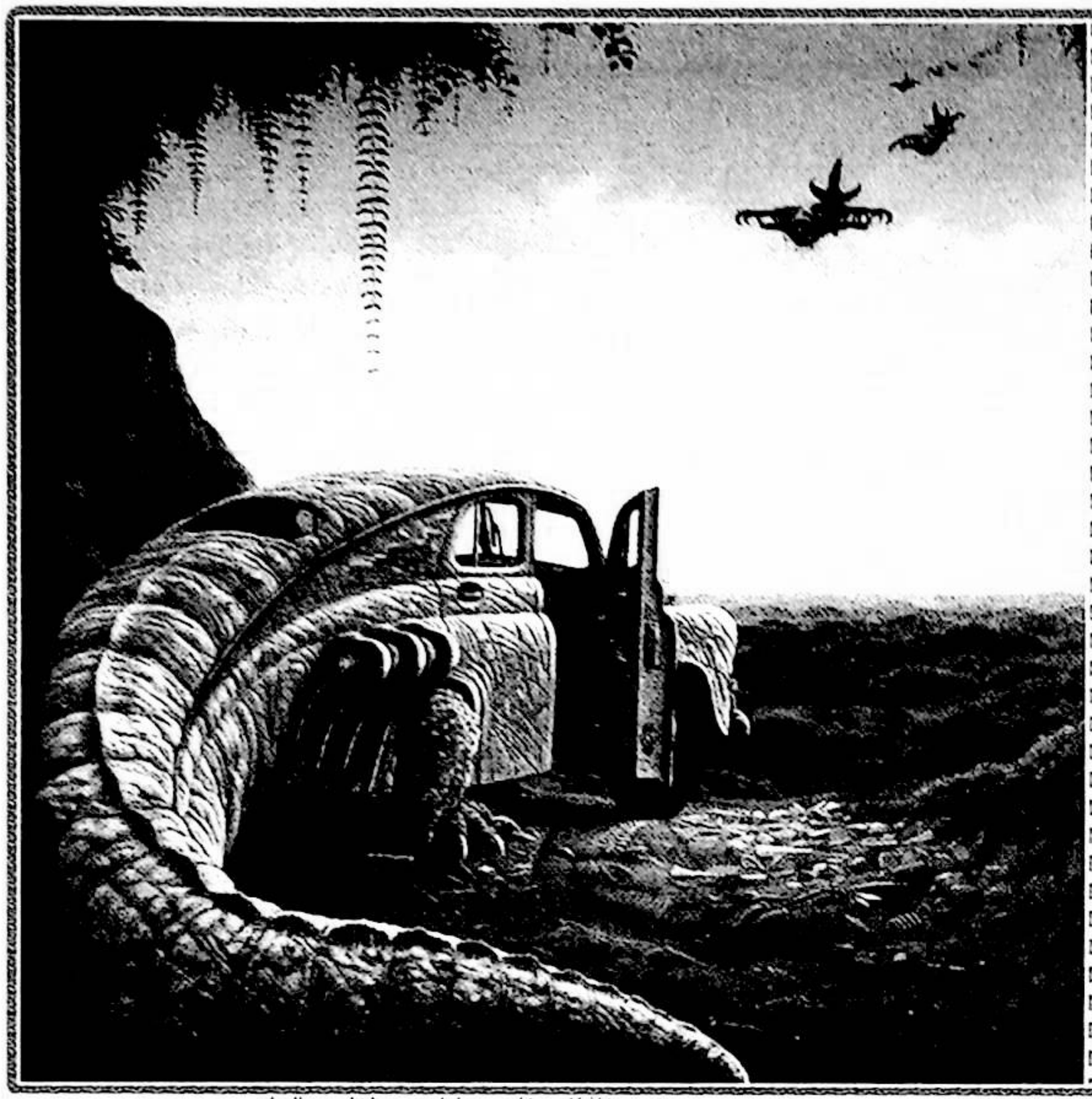
7. ژۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ نەشر ھوقۇقى ژۇرنىلىمىزغىلا تەۋە، رۇخسەتسىز تورغا چىقىرىشقا، توپلام تۈزۈشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ، خلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ قانۇن بويىچە جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ، ھەردەرىجىلىك رادىئو ئىستانسىلىرى ژۇرنىلىمىزدىكى ئەسەرلەرنى ئالاقاندا ژۇرنىلىمىزدىن ئېلىنغانلىقىنى ئەسكەرتىشى كېرەك.

8. ژۇرنىلىمىزغا ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردىن ئۆزگەرتىش ۋە تولۇقلاشقا تېگىشلىك دەپ قارالغانلىرىدىن باشقىلىرى بىردەك قايتۇرۇلمايدۇ. شۇڭا ئاپتورلار ئەسەر ئەۋەتكەندە ئۆزىدە بىر نۇسخا ساقلاپ قېلىشى كېرەك.

9. پوچتىدىن قەلەم ھەققى سېلىشتا قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن ئاپتورلار تەھرىراتىمىزغا ئەسەر ئەۋەتكەندە كىملىكىنى كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى ئۆز يازمىسىغا چاپلاپ ئەۋەتىشى كېرەك.

ــ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

ئاچچىق كۈلكىلەر

ھايات

تۇنجى كۈنى تەكرى سېغىن كالىنى يارىتىپتۇ. تەكرى كالىغا:

ــ سەن ھەر كۈنى ئېتىزلىقتا ئىشلەيسەن. ئاندىن يەنە سۇتۇكدە موزايلىرىڭ بىلەن خوجايىنىڭنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنى باقسەن. ساڭا 60 يىل ئۆمۈر بەردىم، ــ دەپتۇ.

ــ بۇ دوزاختەك كۈنلەردە 60 يىل ئىشلەپ نېمە قىلىمەن! ــ دەپتۇ كالا دەرغەزەپ بىلەن، ــ ماڭا 20 يىل يېتەرلىك، 40 يىلنى ئۆزىڭىز ئېيىقىلىڭ.

تەكرى كالىنىڭ تەلىپىگە قوشۇلۇپتۇ.

ئەتىسى تەكرى ئىتنى يارىتىپتۇ. تەكرى ئىتقا:

ــ سەن ھەر كۈنى كىشىلەرنىڭ ئىشكى ئالدىدا تۇرۇپ، بېرەرسى كەلسە ۋاڭشپ قاۋايسەن، ساڭا 20 يىل ئۆمۈر بەردىم، ــ دەپتۇ.

ــ 20 يىل ۋاڭشپ قاۋىسام، بۇ ۋاقىت بەك ئۇزۇنكەن، ــ دەپتۇ ئىت ئۆمىدسىزلەنگەن ھالدا، ــ ماڭا ئون يىل يېتەرلىك. قالغان ئون يىلنى قايتۇرۇۋېلىڭ.

تەكرى ئىتنىڭ تەلىپىگمۇ قوشۇلۇپتۇ.

ئۆگۈنى تەكرى ئادەمزاتنى يارىتىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

ــ سېنىڭ ھەر كۈنى قىلدىغان ئىشىڭ تاماق يېيىش، ئۇخلاش، ئويۇن ـ تاماشا قىلىش، تۇرمۇشتىن لەززەتلىنىش. ساڭا 20 يىل ئۆمۈر بەردىم، ــ دەپتۇ.

قىرتاق پاراڭلار

بۇنى ئاڭلاپ ئادەم نارازى بولغان ھالدا:

ــ نېمە دېدىڭىز؟ ماڭا ئاران 20 يىل ئۆمۈر بېرەمسىز، تەكرىم؟ مەن ئۆزۈمنىڭ 20 يىلنى، كالىنىڭ سىزگە قايتۇرۇۋەتكەن 40 يىلنى، يەنە ئىت يارانمىغان ئون يىلنى ئالاي. 70 يىل خېلى بولىدۇ. سىزنىڭچە قانداق؟

ــ بوپتۇ، دېگىنىڭدەك بولسۇن، ــ دەپتۇ تەكرى خۇرسىنىپ.

نەتىجىدە، ئالدىنقى 20 يىلدا بىز تاماق يەپ، ئۇخلاپ، لەززەتلىنىمىز، كېيىنكى 40 يىلدا ئۆيدىكىلەرنى بېقىش ئۈچۈن (كالىدەك) جان تىكىپ جاپالىق ئىشلەيمىز، ئەڭ ئاخىرقى ئون يىلدا ھەر كۈنى ئىشىك تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر بىلەن سالام ـ سەھەت قىلىشىمىز.

«ياشلار كۆرگەزمىسى» ژۇرنىلىنىڭ 2006 ـ يىل 12 ـ سانىدىن **ئەسقەر ئەھمەدى** تەرجىمىسى. تەرجىمان: قەشقەر شەھىرى مائارىپ ئىدارىسىنىڭ خادىمى

كەينىدىكى غەيۋەتلەر

ھۆججەت سومكىسىنى قولتۇقۇمغا قىستۇرۇپ «benz»دىن چۈشتىم: چوقۇم پاراخور ئەمەلدار.

سوت فورمىسىنى كىيىۋالغان ۋە دەۋاگەرنى شىلۋالغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ.

كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ سۆكۈلۈم بىلەن كاتتا پىكاپتا «تاللا بازار»لارنى ئايلانسام: بۇ ئۇنىڭ نەچچىنچى ئاشنىسى ئىكەنلىكىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ.

قاپقارا كۆزەينەك تاقاپ ئاكا ـ ئۇكا بۇرادەرلەر بىلەن مەيخانىدا تۇغۇلغان كۈنۈمنى تەبرىكلىسەم: قارا كۆزەينەك تاقىۋالغىنى چوقۇم

قارا جەمئىيەتنىڭ كاتتۇبشى.

قىڭغاقتىن بىرنى سېتۇبلىپ، تاماق ئېتىپ مېھمان كۈتكىلى پالاقلاپ ئۆيگە چاپسام: قاتىل! دەرھال 110غا تېلېفون قىلايلى.

قاراتەرگە چۆمۈلۈپ ئۇچ چاقلىق رىكشا ھەيدىسەم: بۇقىدەك قاۋۇل تۇرۇپ كۆپرەك پۇل تاپالمغىنىنى، ھۇ، يارىماس!

بۇزۇڭخەي قەلىمىدىكى بۇ قىسقا فېلىيەتون «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2004 ـ يىل 12 ـ ئاي(ئالدىنقى يېرىم ئاي)لىق سانىغا بېسىلغان. يۈسۈپجان مۇھەممەت تۇغيان تەرجىمىسى. تەرجىمان: ج ك پ ئاۋات ناھىيىلىك كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ خادىمى

ئىككى مەسىل

تەجرىبىلىك قۇرت

ياش قۇرتلار كىتابلارنىڭ مۇقاۋىسىنى پېيىشلىككەن، دەپ ئاڭلاپ، قېرى قۇرتنىن باشلاپ يەپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ.

ـ ھەرگىز بولمايدۇ، ـ دەپتۇ قېرى قۇرت، ـ كىشىلەر يۈزەكى زىيانلارغا بەكراق سەزگۈر كېلىدۇ، شۇڭا بىز كىتابلارنىڭ ئىچىنى يەپ قۇرۇقداپ قويساقمۇ، ئۇلار ئاسانلىقچە بىلەلمەيدۇ.

بۇ مەسەل«فېلىيەتونلاردىن تاللانما»ژۇرنىلىنىڭ 2006 ـ يىل 11 ـ ئاي(كېيىنكى يېرىم ئاي)لىق سانىغا بېسىلغان.

توشقانىڭ بېتەكچى ئوقۇتقۇچىسى

توشقان ئۆڭكۈرنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ كومپيۇتېردا خەت بېسىۋاتسا، تۈلكە ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بوپتۇ ـ ده، توشقانغا: ـ سېنى يەيمەن! ـ دەپتۇ.

ـ ئالدىرىما، مەن باكالاۋرلىق ئىلمىي ماقالەمنى پۈتتۈرۈۋالاي، ـ دەپتۇ توشقان جاۋابەن.

ـ قانداق باكالاۋرلىق ئىلمىي ماقالىسى ئۇ؟ ـ دەپ سورايتۇ تۈلكە ئەجەبلىنىپ.

ـ ماقالەمنىڭ تېمىسى«توشقان نېمە ئۈچۈن تۈلكىدىن كۆچلۈك؟»دەپ جاۋاب بېرىپتۇ توشقان سىپايە قىياپەتتە.

تۈلكە قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ: ـ بەك كۈلكىلىك گەپكەن بۇ، سەن قانداقسىگە مەندىن كۈچلۈك بولسەن؟!

توشقان ئاۋۋالقىدەكلا تەمكىن قىياپەتتە: ـ ئىشەنمىسەڭ ئارقامدىن ماڭ، سائا بۇنى ئىسپاتلاپ بېرىمەن، ـ دەپتۇ ـ ده، تۈلكىنى ئۆڭكۈرگە باشلاپ كىرىپتۇ، تۈلكە ئۆڭكۈردىن قايتىپ چىقماپتۇ.

توشقان يەنە ئۆڭكۈر ئالدىدا خەت بېسىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا بۆرە توشقاننىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ، ئوخشاشلا توشقانغا:

ـ سېنى يەيمەن! ـ دەپتۇ.

ـ ئالدىرىما، مەن باكالاۋرلىق ئىلمىي ماقالەمنى پۈتتۈرۈۋالاي، ماقالەمنىڭ تېمىسى «توشقان نېمە ئۈچۈن بۆرىدىن كۆچلۈك؟»دەپتۇ توشقان سىپايە قىياپەتتە.

بۆرە قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ: ـ سەن قانداقسىگە ئۆزۈڭنى مەندىن كۆچلۈك دېيىشكە پېتىنىدىڭ؟!

ـ بۇ راست، سائا ئىسپاتلاپ بېرەلەيمەن.

توشقان شۇنداق دەپ بۆرىنىمۇ ئۆڭكۈرگە باشلاپ ئەكىرىپتۇ، بۆرە ئۆڭكۈردىن قايتىپ چىقماپتۇ.

توشقان ئۆڭكۈر ئالدىدا ماقالىسىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئۆڭكۈرگە كىرىپ، ماقالىسىنى سىستىق كېكىرىپ ياتقان بۆرىنى تاپشۇرۇپتۇ.

(بۇيەردە)ئىلمىي ماقالىنىڭ تېمىسى ھېچقانچە مۇھىم ئەمەس، مەزمۇنىمۇ مۇھىم ئەمەس، مۇھىمى، ئىلمىي ماقالىنىڭ يېتەكچى ئوقۇتقۇچىسىنىڭ كىم ئىكەنلىكىدە.

بۇ مەسەل«ئالاھىدە تەرىلەر» ژۇرنىلىنىڭ 2006 ـ يىل ئالدىنقى يېرىم يىللىق توپلىمىغا بېسىلغان. مەسىلەرنىڭ تەرجىمانى: ئابلىز ساقى پەزىلەتشاھ. تەرجىمان: ج ك پ قاراقاش ناھىيە ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خادىمى

بارغانسېرى ئوخشاپ قېلىش

بۇ يىللاردا بەزى پروفېسسورلار مەددالىق قىلىپ تەرەپ ـ تەرەپتىن پۇل تېپىپ، بارغانسېرى سودىگەرگە ئوخشاپ قېلىۋاتىدۇ؛ بەزى سودىگەرلەر ئۆزىنى مۇنبەرگە بېغىشلاپ، ئەسەر يېزىپ نەشر قىلدۇرۇپ، بارغانسېرى پروفېسسورغا ئوخشاپ قېلىۋاتىدۇ.

بەزى دوختۇرلار ئۆلۈۋاتقانلارنى كۆرۈپ تۇرۇپ قۇتقۇزماي، جان بىلەن ئوينىشىپ بارغانسېرى قاتىلغا ئوخشاپ قېلىۋاتىدۇ؛ بەزى قاتىللار چاقىرانلىق بىلەن قول سېلىپ كېيىنكى ئاپەت(يامان ئاقىۋەت)نى قالدۇرماي، بارغانسېرى دوختۇرغا ئوخشاپ قېلىۋاتىدۇ.

بەزى ساقچىلار زورلۇق ـ زومبۇلۇق(ئۆكتەملىك)قىلىپ، بۇزۇكنى بوزەك ئېتىپ ياكى ياماندىن قورقۇپ، بارغانسېرى لۇكچەككە ئوخشاپ قېلىۋاتىدۇ؛ بەزى لۇكچەكلەر ھەممىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىپ، جۇرئەتلىك بولۇپ، بارغانسېرى ساقچىلارغا ئوخشاپ قېلىۋاتىدۇ.

ۋاڭ جىڭ قەلىمىدىكى بۇ فېلىيەتون«پارتىيە قۇرۇلۇشى تەرىلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 2006 ـ يىل 8 ـ سانىغا بېسىلغان. ئابلىز ساقى سەردارى تەرجىمىسى. تەرجىمان: ئونۇ ناھىيە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

... نىڭ باھاسى

چولپانىنىڭ باھاسى ـ ئېلانغا چىققاندا بىلىنەر.

ساھىبجامالنىڭ باھاسى ـ بايۇەچچىگە تەگكەندە بىلىنەر.

بايۇەچچىنىڭ باھاسى ـ تۇتقۇن قىلىنغاندا ئاشكارىلىنار.

ئەر ـ خوتۇننىڭ باھاسى ـ قايسىبىرى ئاجرىشىش تەلىپى قويغاندا بىلىنەر.

خىيانەتچى ئەمەلدارنىڭ باھاسى ـ تۇرمىگە تاشلىنار چاغدا ئاشكارىلىنار.

قەلەندەرنىڭ باھاسى ـ قەلەندەر دېگەن نېمىگە ئەرزىسۇن!

يەن خېچىڭ قەلىمىدىكى بۇ قىسقا فېلىيەتون «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2007 ـ يىل 2 ـ سانى (ئالدىنقى يېرىم ئايلىق) غا بېسىلغان. ئەزىز تۇردى ئاقھون تەرجىمىسى. تەرجىمان: خوتەن ۋىلايەت ماتارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ خەنزۇ تىلى ئوقۇتقۇچىسى

ئادەمىي سالام ـ سەھىت ئىلىك ئېلىشقا ، خالىسانە يارەم بارىكاللا ـ رەھىمتكە تەشنا بولىاقتا

بۇ ، ۋەتەندىن ئايرىلغىنىغا توپتوغرا 20 يىل بولغان بىر جۈتگولۈقنىڭ ئېلىمىزگە كەلگەندىن كېيىنكى تۇنجى ئىنكاسى.

بۇنىڭدىن 20 يىل بۇرۇن كانادىغا چىقىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان ما لىلى خانىمنىڭ ۋەتەنگە كەلگەندىن كېيىنكى تەسىراتلىرى ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا سالمايدۇ.

ـ ۋەتەنگە كېلىپ، ھەممە نەرسىنىڭ ئاسمان ـ زېمىن ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيرانمۇ ـ ھەس قالدىم، ـ دەيدۇ ما لىلى خانىم، ـ دۇرۇس، ئېلىمىزدىكى ئالەمشۇمۇل تەرەققىيات ۋە خەلق تۇرمۇشىدىكى بايىاشاتلىقنى كۆرۈپ بېشىم كۆككە يەتتىيۇ، لېكىنزە بەزىبىر يېڭىچە ئىللەتلەر مېنى بەكمۇ ئەپسۇسلاندۇردى. بولۇپمۇ بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئەخلاقىي ۋە مەدەنىيەت ساپاسى نۆۋەتتىكى ماددىي تەرەققىياتنىڭ ئارقىسىدا قاپتۇ؛ كىشىلەر بىر ـ بىرىدىن ياتسىرايدىغان، قاچىدىغان ھەتتا زىيادە ئېھتىيات قىلىدىغان بوپكېتىپتۇ.

«ئادەمىي سالىمىگىنىغا لايىق ئىللىق چىرايلار قالىماپتۇ»

ما لىلى خانىم 1986 ـ يىلى كانادىغا ئوقۇشقا چىقىپ، ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن، شۇ يەردە يەرلىشىپ قالغانىكەن. ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى 20 يىلدىن بۇيان بۇرنىدا يەر تىرەپ ئىشلەپ يۈرۈپ، ئاخىرى ئۆزلىرىنىڭ شىركىتىنى قۇرۇپ چىقىپتۇ. 2006 ـ يىلى سېنتەبىردە ئۇلار تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن جۇڭگوغا كەلگەنىكەن.

ـ بۇ ئەزىزانە تۇپراققا قەدەم قويۇپلا ئىلگىرىكى «تاماق يېدىڭىزمۇ؟» دېگەن سالام ـ سەھەتنىڭ «ياخشىمۇسىز» غا ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىنى بايقىدىم، ـ دەيدۇ ما لىلى خانىم بۇرۇنقى چاغلارنى قىزىقچىلىق بىلەن ئەسلەپ، ـ ئۇ زامانلاردا يېقىن ـ يورۇقلار ئۈچراشقاندا مەيلى ئەتىگەندە بولسۇن، چۈشتە بولسۇن، ياكى يولدا كېتىۋاتقاندا بولسۇن، ھەتتاكى ھاجەتخانىدا بولسۇن « تاماق يېدىڭىزمۇ؟» دەپ سالاملىشاتتى. مانا، ئارىدىن 20 يىل ئۆتۈپتۇ؛ شۇ چاغلاردىكى ئادەت بويىچە « تاماق يېدىڭىزمۇ؟» دەپسالغىنىمغا كۆلۈپ كېتىۋاتسىلەر ... ھەي ي ... !

شۇنداق. بىزنىڭ سالام ـ سەھەتلىرىمىزمۇ مودىلىشىپ كەتتى. لېكىن سالام ـ سەھەتتىكى بىپەرۋا ـ توغىلىقىمىز ما لىلى خانىمدەك كىشىلەرنى ھەيرەتتە قالدۇرماقتا. ما لىلى خانىم چەت ئەلدە ئۇزۇن مۇددەت تۇرغاچقا باشقىلار بىلەن قىزغىن سالاملىشىشقا ئادەتلەنگەنىكەندۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەتەندىن ئايرىلىپ كەتكىنىگە ئۇزۇن بولغان ما لىلى خانىم جۇڭگوغا قەدەم بېسىشى بىلەن ئۆزىگە ئوخشاش قارا چاچلىقلارنى كۆرۈپ بەكمۇ ھاياجانلىنىپتۇ. شۇنىڭا ئۇ ئايروپىلاندىن چۈشۈپلا ئۈچرىغانلارغا قىزغىن سالام قىپتۇ. لېكىن ئۇنىڭ قىزغىن سالىمىنى ئىلىك ئالىدىغان ئادەم چىقماپتۇ، ھەتتا ئەتراپتىكىلەرنىڭ سوغۇق تەلەتى ئۇنى بەكمۇ ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويۇپتۇ.

ما لىلى خانىم ئاتا ـ ئانىسى تۇرىدىغان مەھەللىگە كىرىشىگە، ئۇنىڭغا 50 ـ 60 ياشلاردىكى بىر بوۋاي ئۇچراپتۇ. ما لىلى خانىم بوۋايغا قىزغىن سالام قىپتۇ:

ـ سالامەت تۇرىدىلىمۇ؟

لېكىن ھېلىقى بوۋاي ئۇنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئېلىش ئۈچۈن ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا قاپىقىنىمۇ ئاچماپتۇ. بۇ سوغۇق مۇئامىلىنى كۆرگەن ما لىلى خانىم: «بۇ بوۋاي ئېھتىمال سالىمىنى ئالغىلىماي قالغان بولسا كېرەك» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بېرىپتۇ. ما لىلى خانىم لېفتىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلسە ئۇ يەردە ئوتتۇرا ياشلاردىكى ئىككى ئايال تۇرغىدەك. ئۇ، بۇ ئىككىسىگىمۇ قىزغىن سالام قىپتۇ. لېكىن ھېلىقى ئىككى ئايال پەرۋا قىلماي بۇتتەك قاراپلا تۇرۇپتۇ. بۇنىڭغا ئىچى ئاچچىق بولغان ما لىلى خانىم: «سالام ـ سەھەت دېگەن ئاغزىنىڭ يېلىغۇ، بۇ خەق نېمانچىلا توڭدۇ؟» دەپتۇ ئۆز ـ ئۆزىگە غۇدۇراپ.

ئۇ ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن بۇ ئىشلارنى ئانىسىغا دەپ بەرگەنىكەن، ئانىسى كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـ سىز بۇ يەردىن كېتىپ قالغىلى 20 نەچچە يىل بولغان تۇرسا، قولۇم ـ قوشنىلار سىزنى تونۇمايدۇ ـ دە! خەق ناتونۇش ئادەمنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالاتتىمۇ؟

«سالام ـ سەھەت دېگەن ئادەملەردىكى ئەڭ ئەقەللىي ئەدەب ـ يوسۇنغۇ؟ ناتونۇشلار بىر ـ بىرىگە سالام قىلسا بولمامدىكەن؟ كانادادا مەيلى مەھەللىلەردە بولسۇن، مەيلى ئاممىۋى سورۇنلاردا بولسۇن، ئۇچراشقانلار تونۇسۇن ـ تونۇمسۇن بىر ـ بىرىگە سالام قىلىدۇغۇ؟» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن ما لىلى خانىم بەكمۇ مەيۇسلىنىپتۇ.

«باشقىلارغا يارەم قىلغان ئادەم ئۇۋالچىلىققا قالمىكەن»

ما لىلى خانىمنىڭ كانادادىكى ئۇيى تورونتونىڭ شەھەر ئەتراپىدىكى چەتەرەك بىر بازاردا بولغاچقا، كوچا ئاپتوبۇسى ياكى تاكسى دېگەنلەر بەكمۇ ئاز قاتنايدىكەن. شۇڭا، بولۇپمۇ كۆز باغلانغاندىن كېيىن كوچا ئاپتوبۇسىغا ئۆلگۈرەلمىگەن ياكى تاكسى تاپالمىغانلار ھەمىشە كىشىلەرنىڭ ماشىنىلىرىنى توسۇپ شۇنىڭغا چىقۋالىدىكەن. لېكىن ماشنا ئىگىلىرى ئۇنداقلاردىن ھەق ئالمايدىكەن. ئۇنداق كىشىلەر شەخسىلەرنىڭ ماشىنىلىرىغا «خەيرلىك كەچ، سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم» دەپ قويۇپلا چىقىدىكەن. مەنزىلگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن «خوش ئەمسە، رەھمەت سىزگە» دەپ قويۇپ چۈشۈپ كېتىۋېرىدىكەن. ما لىلى خانىممۇ تالاي قېتىم باشقىلارنىڭ ماشىنىلىرىغا چىقۋالغان، ھەم تالاي قېتىم يولدا قالغانلارنى ماشىنىسىغا سېلىۋالغانىكەن.

دۆلەت بايرىمى مەزگىلىدە ما لىلى خانىمنىڭ سىڭلىسى ۋە دوستلىرى ئۇنى دېڭىز ساھىلىغا سەيلىگە ئاچىقىپتۇ. ئۇلار كەچلىك غىزاسىنى يەپ شەھەرگە قاراپ ماڭقىچە سائەت ئوندىن ئېشىپ كېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ ماشىنىسى دېڭىز بويىدىكى يولنىڭ ئادەم شالاڭ بىر دوقمۇشىغا كەلگەندە، قورسىقىنى چىڭ تۇتقىنىچە تۆگۈلۈپ ئولتۇرغان بىر يىگىتنى ئۇچرىتىپ قاپتۇ، ئۇنى يۆلەۋالغان قىز ما لىلى خانىمنىڭ ماشىنىسىنى توسۇپتۇ.

ـ توختىڭا، ـ دەپتۇ ما لىلى خانىم ماشنا ھەيدەپ كېتىۋاتقان دوستىغا، ـ بۇ يىگىتنى دوختۇرخانىغا ئالغاچ كېتەيلى.

لېكىن ئۇنىڭ گېپى تۈگەر ـ تۈگىمەيلا ماشىنىدىكىلەر تەرەپ ـ

تەرەپتىن ئۇنى جىملەپ كېتىپتۇ:

ــ ۋىيەي، نېمىدېگىنىڭىز ئۇ؟

ــ ئەگەر ئۇ يامان غەزەرلىك ئادەم بوپقالسىچۇ؟

ــ ...

ــ بىچارە يىگىت قورسىقى ئاغرىپ بولالمايۋېتىپتۇ، ــ دەپتۇ ما لىك خانىم، ــ كۆرۈپ تۇرۇپمۇ نېمانداق ئىشەنمەيسىلەر؟

ئۇ، ماشىنا ھەيدەپ كېتىۋاتقان ھېلىقى دوستىغا «ماشىننى توختىتىك» دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ.

لېكىن ماشىنىدىكىلەر ئۇنىڭغا ئۆزلىرىچە نەسىھەت قىلغىلى تۇرۇپتۇ:

ــ ھازىر دېگەن يامان ئادەملەرنىڭ ھېلىسى تولا!

ــ ناۋادا ئۇ يالغاندىن ئاغرىق قىياپىتىگە كىرىۋالغان بولسىچۇ؟

ــ «ئۆزۈڭنى بل، ئۆزگىنى قوي؛ كۆتۈڭنى قىس، يولۇڭغا ماڭ» دەپتىكەن ...

... ...

ما لىكمۇ ئۇلارغا يالۋۇرۇپ بېقىپتۇ:

ــ ئۇ يىگىتنىڭ راستىنلا جىددىي كېسىلى تۇتۇپ قالغان بولسىچۇ؟ كۆرۈپ تۇرۇپمۇ كۆرمەسكە سېلىپ ئۆتۈپ كەتسەك، ۋىجدانىمىزغا قانداقمۇ يۈز كېلەلەيمىز؟

ئۇ يەنمۇ تالاشماقچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇشىغا دوستلىرىدىن بىرى ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپتۇ:

ــ بولدى قىلىڭ، ئۆزىمىزگە ئىش تاپماي قۇلاق تىنچ كېتىۋالايلى.

«ئادەملەر بىر ـ بىرىدىن مۇشۇنداق گۇمانلانغىلى تۇرسا، جەمئىيەت نېمە بوپكېتىدۇ؟» دېگەنلەرنى ئويلىغان ما لىك خانىم كۆڭۈل غەشلىكىدىن خۇددى چۈشەن يەۋالغاندەكلا بوپقاپتۇ. لېكىن ئىككى كۈندىن كېيىن بولغان مۇنداق بىر ئىش ئۇنىڭ يۈرىكىنى تېخمۇ ئېچىشتۇرۇپتۇ:

بىر كۈنى كەچقۇرۇنلۇقى ما لىك خانىم ئېرى بىلەن مەھەللىنىڭ يېنىدىكى يولدا ۋېلىسىپىتلىك چېنىقىۋېتىپ، موتسىكلىتلىك بىرەيلەننىڭ بىر بوۋاينى سوقۇۋېتىپ قېچىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ما لىك خانىم بىلەن ئېرى دەرھال يۈگۈرۈپ بېرىپ ھېلىقى بوۋاينى يۆلەپ تۇرغۇزۇپتۇ ۋە بوۋاينىڭ ئۆيىدىكىلىرىگە تېلېفون قىلىپ خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇپتۇ. لېكىن «ۋاپاغا جاپا» دېگەندەك، ما لىك خانىم ئەر ـ خوتۇن قاپقارا تۆھمەتكە قاپتۇ: بوۋاينىڭ ئۆيىدىكىلەر كېلىپلا ما لىك خانىم بىلەن ئېرىدىن «مۇشۇ ئىككىسى سوقۇۋەتكەن» دەپ گۇمان قىلىپ، «بوۋاينى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتۈپ بېرىسىلەر» دەپ ئېسىلۋاپتۇ، ھەتتا ئۇئىككىسىنى «ئىشنىڭ ئاق ـ قارىسىنى ئايرىيمىز» دەپ ساقچىخانىغا سۆرەپ ئاپىرىپتۇ. ما لىك خانىم بىلەن ئېرى بوۋاي ئىككى ئېغىز لىلا گەپ قىلسا ئىش ئايدىڭلىشار، دەپ ئويلىغانىكەن. لېكىن ھېلىقى بوۋاينىڭ كۆزىنى يۇمۇپلا «كىمنىڭ سوقۇۋەتكەنلىكىنى مەن نەدىن بىلەي!» دەپ تۇرۇۋېلىشى، ما لىك خانىم بىلەن ئېرىنى بەكمۇ ئازابلاپتۇ.

ئۇۋالچىلىقتىن قورسىقى بەكمۇ كۆپكەن ما لىك خانىم كانادىغا ھېڭىشتىن بىر كۈن بۇرۇن مۇخبىرغا تېلېفون قىلىپ مۇنداق دېگەن:

ــ بېشىمغا كۈن چۈشكەن ئادەمگە ياخشى نىيەتتە ياردەم قىلسام، ئۇنىڭ ئۆيىدىكىلىرى كېلىپ ماڭا تەشەككۈر ئېيتماقتا يوق، ئەكسىچە، «ئىشنى سەن تېرىمغان بولساڭ، بىزگە تېلېفون بېرىپ خەۋەر قىلامتىڭ؟» دېگەن گۇمان بىلەن ئېسىلۋالدى. شۇنىڭغا ھەيران نېمىشقا كىشىلەر ئارا ئىشەنچ ۋە مېھىر ـ مۇھەببەت كۆتۈرۈلۈپ، گۇمان ۋە ئۆچ ـ ئاداۋەت كۆچىيىپ كېتىدۇ؟

ھەيھات! ئادەمىي سالام ـ سەھەتنى ئىلىڭ ئالىدىغان ئادەم چىقمىسا، باشقىلارغا خالىسانە ياردەم قىلغان ئادەم تەشەككۈرغا ئېرىشىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە، گۇمان بىلەن يالا ـ تۆھمەتكە قالسا، بۇ جاھانغا زادى نېمە دېگۈلۈك؟ كىشىلەر بىر ـ بىرىدىن شۇنچىۋالا ياتلىشىپ كەتتىمۇ؟

شۇ خۇاۋېن قەلەمدىكى بۇ مۇلاھىزە «شېنجېن ئالاھىدە رايون گېزىتى»نىڭ 2006 ـ يىل 2 ـ نويابىر سانىدىن «جۇڭگو قىيما گېزىتى»نىڭ 2006 ـ يىل 1 ـ دېكابىر سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان. **سېيىت تىلۋالدى** تەرجىمىسى. تەرجىمان: جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى شۆبىسىنىڭ خادىمى

ئوغلۇمنىڭ ھەيرەتلىرى

پولاتجان ۋېلاخۇن ئېلى

ــ دادا، ئاۋۇ قۇشقا قارىڭ، ئۇنىڭ تۇكلىرى قېنى؟!

ــ تۇك ئەمەس، پەي، ئوغلۇم. ئۇنى ئادەملەر يۇلۇۋاپتۇ.

ــ يۇلۇۋاپتۇ دەمسىز، نېمىشقا؟

ــ چۈنكى ئۇ پەيلەر بەك چىرايلىق ئەمەسمۇ...

* * *

ــ دادا، سىز بېلىق دېگەن بەك چاققان، ئۇنى ھەرگىز تۇتالمايسەن، دېگەنىدىڭىز، مەن مۇنۇ بېلىقنى ئاۋۇ ئۆستەڭدىن ئوڭايلا تۇتۇۋالدىمغۇ؟

ــ بەلكىم ھاراق ئىچىپ مەست بوپقالغاندا ساڭا تۇتۇلۇپ قالغان گەپ.

ــ ئۇلارمۇ ھاراق ئىچەمدۇ؟

ــ ھازىر ھاراقلا ئەمەس، ھەممە نەرسىنى ئىچىۋاتىدۇ، ئوغلۇم...

* * *

ــ دادا، قىزىقتە سىز!

ــ نېمە دېگىنىڭ بۇ؟

ــ ئاپام ئاچچىقى كېلىپ سىزنى تىللىسا، كۇلۇپلا تۇرۇۋالسىز...

ــ شۇڭا مەن ئۆينىڭ خوجايىنى ـ دە، ئوغلۇم.

ئاپتور: چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيە قوغۇنچى يېزا يالغۇز ياغاچ كەنتىدە، دېھقان

بۇرۇنقىغا يۇز كېلىدىغان بەزى «تەرەققىيات»لار ھەققىدە

(قېلىپتون)

مەمتىمىن ئابلىز

بۇرۇن ھېيت - ئايدەم بولسا، ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ روھىغا يېغ پۈرتىپ، يۈرت - مەھەللىگە نەزىر بېرەتتۇق. ھازىر بۇ ئادەتسىمز «تەرەققي» قىلىپ، ھېيت - ئايدەمدە ھاراق پۈرتىپ، چۆپقەتلەرگە زىياپەت بېرىدىغان بولدۇق.

بۇرۇن شېئىرنى شائىر يېزىپ، ئاھاڭنى كومپوزىتور ئىشلەپ، ناخشىچى ئورۇندىتاپ، ئۇچ تۈرلۈكنىڭ تەبىئىي بىرىكىشى بىلەن لىرىك مۇڭۇپپەقىيەت چوققىسىنى يارىتاتتى. ھازىر بۇ ئادەتسىمز «تەرەققي» قىلىپ، ھېيت - ئايدەمدە ھاراق پۈرتىپ، چۆپقەتلەرگە زىياپەت بېرىدىغان بولدۇق.

بۇرۇن شېئىرنى شائىر يېزىپ، ئاھاڭنى كومپوزىتور ئىشلەپ، ناخشىچى ئورۇندىتاپ، ئۇچ تۈرلۈكنىڭ تەبىئىي بىرىكىشى بىلەن لىرىك مۇڭۇپپەقىيەت چوققىسىنى يارىتاتتى. ھازىر

تۇزۇلمە بارلىققا كەلدى. ئەمما چىرىكلەشكەن بەزى ئورۇن ۋە ساھەلەردىكى «تەرەققىيات»تا ئوقۇغۇچىلار ئىمتىھاندىن ئەلا نۆتسمۇ، ئاتا ـ ئانىلار ئىقتىساد ۋە مۇناسىۋەتنىڭ ئىمتىھاندىن نۆتەلمىسە بىكار بوپقالغىلى تۇردى.

بۇرۇن ئاددىي مۇنچىغا كىرىپ ئىككى موچەنلىك ئىلمان سۇدا يۇيۇنساق، پاك ـ پاكىز بولۇپ روھلۇق چىقاتتۇق. ئەمما ھازىر ئالىي دەرىجىلىك سوپۇندا، ھەشەمەتلىك بېزەلگەن قىممەت باھالىق ھور مۇنچىدا تۇتاملاپ پۇل خەجلەپ يۇيۇنغان بەزىلەرنىڭ پاك ـ پاكىز بولۇپ چىقىشى ناتايىن. ئەكسىچە، ئاتالمىش مۇلازىمەتچى خانىملار بىلەن يەتكىچە بۇزۇقچىلىق قىلىپ، ئۆزىدە يوق مەينەتچىلىك ـ كېسەللىكلەرنى يۇقتۇرۇپ، يانچۇقىنى قۇرۇقداپ ھارغىن چىقىدۇ. خانىملار زىناخورلارنىڭ يانچۇقىنى قۇرۇقدىيالمغىنىدىن خۇش بولسا، زىناخورلار ئۆزىنى يوشۇرالمغىنىدىن خۇش.

بۇرۇن نامراتلارنىڭ قەرزى كۆپ بولۇپ، قەرزدارلار نامرات ھېسابلىناتتى. ھازىرقى بايلارنىڭ قەرزى كۆپ بولۇپ، قەرزدارلارنى نامرات دېگىلى بولمايدۇ. بۇرۇن ئاجىزلار كۆچلۈكلەرگە قەرزدار ئىدى. ھازىر بەزى كۆچلۈكلەر ئاجىزلارغا قەرزدار بولۇپ، ھۆددىگەرلەرنىڭ ئىشلەمچىلەردىن قەرزى ئۇزۇلمەي كېتىۋاتىدۇ. بۇرۇن قەرز ئېلىش موھتاجلىقتىن بولۇپ، قەرزدارلار قەرز ئىگىلىرىگە يېلىنىپ ئېگىلىپ قەرزى تۈگمىگىچە بېشىنى رۇسلىيالمايتتى. ھازىر قەرز ئېلىش چېچەنلىك، قەرز بېرىش ئەخمەقلىق بولۇپ، قەرز ئىگىلىرى قەرزدارلارنىڭ كەينىدە تىلەمچىدەك يېلىنىپ، يالۋۇرۇپ يۈردىغان بولدى. بۇنداق قەرزدارلار ۋىجدان بىلەن پەزىلەتنى مەنپەئەتكە تېگىشىدىغان مەلئۇنلاردۇر. شۇنداق بىرسى كىشىلەرنىڭ نۇرغۇن پۇلنى يۇتۇۋېلىپ، ئاخىرەتكە ئاران تۆت تال ئالتۇن چىشنى ئېلىپ كېتىپتىكەن، نامەلۇم بىرسى گۆرىدىن كاللىسىنى كېسىپ، چىشنى سۇغۇرۇۋاپتۇ.

بىز مۇشۇنداق «تەرەققىياتتىكى ھارام تۇغۇندىلار»نى سۆرەپ سەمرىتىپ ھېكىپ، ھەقىقىي تەرەققىياتقا قانداق يۈز كېلەلەرمىز!

ئاپتور: يېكىشەھەر ناھىيە خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ئىجرا خادىمى

ئاۋۇتكامنىڭ ئىلتىجاسى

(فېلىيەتون)

ئابدۇرەھمان ئەزىز ئوغلى

مەھەللىمىزدە يېشى 80 گە ئۇلاشقان، ياش ۋاقتىدىن تارتىپلا ئالدى ـ ئارقىسىغا ھېكىشقا ئادەتلىنىپ قالغان ئاۋۇت ئەمەت دەيدىغان بىر كىشى بار بولۇپ، قايسىدۇر بىر ئورۇندىن پېنسىيىگە چىققان بوۋاي زىيالىي ئىدى. ئۆيىمىز يېقىن بولۇپ، سالام ـ سەھەتىمىز قويۇق ئىدى. ئادەمنىڭ خىيالىغا كەلمىگەن گەپلەرنى قىلىدىغان قىزىق ئادەم ئىدى.

بىر كۈنى ئۆيۈمنىڭ ئالدىدا ئەجەق سوپەككە قىغ ئۇسۇۋاتاتتىم. ئاۋۇتكام كومۇنا زامانىدىن قالغان كونا ـ ئەجەق ۋېلىسىپىتىنى تاراقشتقىنچە مىنىپ ئۆيۈم تەرەپكە يېتىپ كەلدى. ئادەتتە، كونىلىقتا جېننىس رېكورتىنى يارىتقىدەك بۇ ۋېلىسىپىتنىڭ ئاۋازى ھەممىمىزگە تونۇش بولغاچقا ئۆيىمىزدە ئولتۇرۇپلا: «ئاۋۇتكام بازارغا مېڭىپتۇ»، «ئاۋۇتكام بازاردىن يېنىپتۇ»دەپ بىلەتتۇق. ھازىرمۇ ئارقامغا ئۆرۈلمەيلا «ئاۋۇتكام بىزنىڭكى ئىكەن»دەپ كېلىۋاتىدۇ»دەپ بىلىپ بولدۇم.

دېگەندەك ئاۋۇتكام ئۇدۇلۇمغا كەلگەندە ۋېلىسىپىتتىن چۈشۈپ:

ـ ھە بالا، نە قىلىياتسىڭ؟[1] ـ دېدى بۇزۇلغان تەلەپپۇزدا.

سالام ـ سەھەتتىن كېيىن ئاۋۇتكام قولۇمدىكى كەتمەننى ئاستىغا قويۇپ ئولتۇرغىنىچە ۋەزمن سۆز باشلىدى:

ـ ئەمدى بالا، كوممۇنىدىن ھازىرغىچە جىق ئىش كۆرەپتىمەن، جىق نەرسىنى ئاڭلاپتىمەن. قايلىسام، بىر ئىشتا مەن پاتىنت ھوقۇقى ئېلىشقا تېگىشلىك شەخس ئىكەنمەن جۇما. بىراق بۇنى بىلمەي يۇرۇۋېرىپتىمەن. شۇڭا ئاق ـ قارىنى بىلسەن، دەپ كېگەش ئاڭلىغىلى كەلدىم. قېنى سەن دەپباقە.

ئاۋۇتكام سۆزلەۋاتقاندەك، مەن ئالتە ـ يەتتە ياشلاردىكى ۋاقتىمدا، يەنى 1980 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا يېزىمىزغا ئانچە ـ مۇنچە كىنو كېپقالسا خۇش بوپكېتەتتۇق. كىنونى قەشقەردە قويسا بىزنىڭ مەھەللىدىكى ئەينەك ساندۇقتىن كۆرگىلى بولىدىغان يېڭىلىقلارنى دەسلەپ ئەھلىمەھەللىگە ئاڭلاتقانمۇ مۇشۇ ئاۋۇت ئەمەت ئىدى. كۆپ ئۆتمەي بۇ يېڭىلىق مەھەللىمىزدە زاھىر بولدى. بۇ يېڭىلىقنى ئەكەلگۈچمۇ دەل مۇشۇ ئاۋۇت ئەمەت ئىدى.

ئاۋۇتكام پېنسىيىگە چىققان جايىدىن بىر كېچەك رەڭسىز تېلېۋىزور، ھەربىيلەر ئىشلىتىدىغان تۆت پۇتلۇق، منىپ ئولتۇرۇپ ئايلاندۇرۇدىغان قول گېنېراتورى ئېپكەپتۇ. ئاۋۇتكامنىڭ ھويلىسى كەڭرى بولۇپ، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئامۇت دەرىخىنىڭ ئاستىدا ژۇرنالنىڭ يۇزىچىلىك كېلىدىغان تېلېۋىزور جاراڭلاپ تۇراتتى. كەچلىرى بىكار بولغان دېھقانلار ئاۋۇتكامنىڭ ھويلىسىغا ئولىشىپ، قول گېنېراتورىنى نۆۋەت بىلەن ئايلاندۇرۇپ تېلېۋىزور كۆرەتتۇق. مەھەللە بويىچە 50 ~ 60 چە ئادەم تىقىلىشىپ ـ قىستىلىشىپ ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆرگەچ قوناق سويىاتتۇق. سويۇلغان قوناقلارنى ئۇۋۇلاپ مەدىكىدىن دانىنى ئاجرىتاتتۇق. كۆزىمىز كۆرۈۋېرەتتى، قولىمىز ئىشلەۋېرەتتى.

كېيىن نېمە بولدىكىن، قوناق سويۇش تۇگىگەندە ئاۋۇتكام بىزنى ئاستا ـ ئاستا قارشى ئالماس بوپقالدى. كېيىنچە ئىشەك ـ دەرۋازىنى تاقاپ، بىردەم «شارىك ئۇپراپ قاپتىكەن، گېنېراتور بۇزۇق»دېسە، بىردەم «شارىكنىڭ سىلىقلاش مېيى تۇگەپتۇ»دەپ كىرگۈزمەس بولدى.

قايسى شەيتاننىڭ تاپقان ئەقلىكىن، بىرسى ئاۋۇتكامغا: «پۇل بېرەيلى، تېلېۋىزور كۆرۈۋالايلى، بەك زېرىكىپ كەتتۇق»، دەپ ئاۋۇتكامنىڭ پېشىن بىلەن چىك تاقلىپ بولىدىغان دەرۋازىسىنى يەنە ئاچقۇزدى. ئىچى پۇشۇپ، يېگى نەرسىگە قىزىقىپ تۇرغان خەقلەر

---

[1] قىرغىز تىلى. «نېمىش قىلىۋاتسەن؟» دېمەكچى.

ماقۇل بولۇشتى. دەسلەپ كىنوخانىغا كۈشتىپ كىشىك تۈۋىدە پۈل يىغۇۋىدى، بەكمۇ ئەپسىز بوپقالدى. ھەتتا بەزى شەيتان، كەپسىز ياشلار كالتە تامدىن ئارتىلىپلا ئامۇت دەرىخى ئاستىغا پەيدا بولاتتى— دە، ھىجىيىشىپ ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆرۈۋېرەتتى. بىز كىچىك بالىلارمۇ بوش تۇرمايتتۇق. باغنىڭ سۈڭگىچىدىن ئۆملەپ، ئىشتانلىرىمىزنىڭ يىرتىلىپ، ئېغى ئېچىلىپ قالغىنىغا پەرۋا قىلماي كىرىۋېرەتتۇق. ئىشقىلىپ مەھەللىدىكىلەر ئاۋۇتكامغا نەپ بەرمىدى.

بىر كۈنى، تېخى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنمىغان «خۇيۇەنجيا»دىگەن فىلىم كۆرسىتىلىۋاتاتتى. تازا بېرىلىپ كۆرۈۋاتساق ئاۋۇتكام قول گېنېراتورىغا مىنىپ ئولتۇرۇپ غۇيۇلدىتىپ گېنېراتور چۆرۈۋاتقان خەلىل دېگەن بالىغا قاراپ تۇيۇقسىز:

— ھەي خەللەك، توختا! - دەپ بۇيرۇق قىلدى. كۇندە بالدۇر كىرىپ گېنېراتورغا مىنىۋالمىغان ھېرىسمەن «خەلىل دىيەنپىڭ»[1] توختاپ قېلىۋېدى، تېلېۋىزور كاڑ قىلىپ ئۆچتى. ھەممەيلەن ئۈرە-تۆپە بولۇشتى.

— چۆرى خەللەك!

— تازا يامان يەگە كەگەندە...

— چۇشەۋاي بوممسا مايا‌قا!

ئارىغا ئاۋۇتكام چۈشتى:

— ئىش بوممدى ياش باللا. گېنېراتورنىڭ سىلىقلاش مېيى تۈگەپتۇ.

خەقلەر ئەمدى چۈشەنگەندى. ھەركىم ھەرنېمە دېيىشىپ، كوتۇلدىشىپ-غۇتۇلدىشىپ، كۈلۈشىپ، ھومىيىشىپ يانچۇقلىرىنى كولاشتى. شاپاق دوپپىسىنى ئېچىپ ئالدىغا كەلگەن «تۇردى بوك-بوك»نىڭ دوپپىسىغا موچەن-كويچەنلىرىنى تاشلىغىنىچە چۈۋۈرلاشتى:

— بولە خەللەك، چۆرىيە، ھېلى قىزىق يېرى ئۆتەپ كېتىدا.

شۇ كۈندىن باشلاپ ئاۋۇتكام يېڭى بىر ھۈنەرنى ئۆگىنىۋالغاندى. ھەر كۈنى كىنونىڭ قىزىق يېرىگە كەلگەندە بىرلا يۆتىلەتتى-دە، «خەلىل دىيەنفىڭ»تەم توختايتتى. «تۇردى بوك-بوك» شاپاق دوپپىسىنى ئاچقانچە خەقلەرنى ئالا قالدۇرماي ئارىلايتتى. خەقلەر ئامالسىز ئاۋۇتكامنى ئەسكەرتكىلى سالمايلا پۈل بېرەتتى. تېز بېرەتتى. ھېچكىمۇ بەرمەي قۇتۇلالمايتتى.

— شۇنداق قىلىپ، — دېدى ئاۋۇتكام ئەپسۇسلانغىنچە سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، — يىگىرمە نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا مەن ئىجاد قىلغان ئەقىلدىن ھازىرقىلار پايدا ئېلىۋېتىپتۇ. تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرى كىنو قىزىق جايىغا كەلگەندە يىرتىق ئىشتاندىن بىر نېمە چىققاندەك ئېلانلارنى قىستۇرۇشلىرى، يەنە دېگەننى يەنە دېيىشلىرى مېنىڭ تاپقان ئەقلىمدىن ئىلھام ئاغىنى بوممـاي نېمە؟! شۇنداق ئەمەسما؟ شۇڭا بۇلار ماڭا پاتېنت ھوقۇقى بېرىشى كېرەك! مەن بۇنى قايسى ئورگانغا بېرىپ ئىلتىماس قىلمەن؟ مەسلىھەت بېرە، بالا.

ئويلىنىپ قالدىم. بۇنى زادى قايسى ئورگانغا بېرىپ دېسە بولار بولغىيتتى؟...

تازا بېشىم قاتتىغۇ؟!...

2006-يىل 31-دېكابىر، سەھرايى ئەرمۇدۇن

ئاپتور: قىرغىز، يىگىشەھەر ناھىيە ئەرمۇدۇن يېزا قىرغىز مەھەللىسىدە دېھقان، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى

دادامنىڭ سارائكلىقى

(فېلىيەتون)

روزىمۇھەممەت مۇتەللىپ

نەچچە يىل ئىلگىرى، يەنى، ئەمدى قولۇم ئىشقا تەگكەن يىللاردا ئۆيىمىزنىڭ ئىشىك بېشىغا رادىئو كارنىسى ئېسىپ قويۇلاتتى. ئىشتىن ھېرىپ-ئېچىپ كەلگىنىمىزدە ئۆزىمىزنى يەلپۈگەچ ئولتۇرۇپ كارنايدىن ئاڭلىنىۋاتقان يېڭى-يېڭى خەۋەرلەرگە، ئارامبەخش ناخشىلارغا قۇلاق سالاتتۇق. رادىئونى يېنىدا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ ئاڭلاش بولسا ناھايىتى ئاز ساندىكى ئادەملەرگىلا نېسىپ بولىدىغان ئامەت ئىدى. شۇڭا ھەممىمىز رادىئوغا ئىنتىلەتتۇق. يازنىڭ ئايدىڭ ئاخشاملىرى رادىئو كارنىسى توختىغاندىن كېيىن ، قولۇم-قوشنىلار چوڭ يوللارنىڭ بويلىرىدا يۇمۇلاق دائىرە بولۇپ ئولتۇرۇپ بىراۋنىڭ رادىئوسىنى ئوتتۇرىغا قويۇۋېلىپ، ئۇنىڭدا بېرىلىۋاتقان رادىئو دراممسى، رومان ئاڭلىتىش ۋە ناخشا-كۈيلەرگە جىمجىتقىنە قۇلاق سالاتتۇق. مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ خەۋەرلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلايتتۇق. يېڭى سىياسەت، پەرمانلاردىن ۋاقتىدا خەۋەردار بولۇپ تۇراتتۇق. كېيىنچە خەلقنىڭ تۇرمۇشىمۇ بۇرۇنقىدىن خېلىلا هاللاندى. رادىئولارمۇ ئەرزانلاشتى. ئۇزۇنغا قالماي تېلېۋىزورمۇ پەيدا بولۇشقا باشلىدى. شۇنداق قىلىپ بىزنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىمىزغا يېڭىچە مەزمۇنلار قوشۇلۇپ باردى ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ چىرايلىرىنى سۈرەتلىرىدىن ئەمەس، ئېكرانىدىن كۆرىدىغان، سۆزىنى رادىئو كارنىيىدىن ئەمەس، ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلايدىغان بولدۇق. ئەلۋەتتە بۇ خەلقنىڭ سىياسەتكە بولغان تونۇشىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، پارتىيە - ھۆكۈمەتكە بولغان مۇھەببىتىنى تېخىمۇ كۈچەيتمەكتە ئىدى. بۇ بولۇپمۇ بىزگە ئوخشاش يېراق - چەت يېزا- قىشلاقلاردىكى دېھقانلار ئۈچۈن بەك چوڭ ئامەت ئىدى. بىراق، يېقىندىن بېرى بىزنىڭ ئائىلە بۇ خىل ئامەتتىن مەھرۇم بولدۇق.

بىر كۈنى دادام تېلېۋىزورنى ئېچىپ ئېلان بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئېتىپ قويۇپتۇ. سەل ئۆتكەندىن كېيىن ئاچسا يەنە ئېلان بېرىۋاتقانكەن، يەنە ئېتىپ قويۇپتۇ. بۇنداق ئېتىپ - ئېچىش ناھايىتى كۆپ تەكرارلىنىپتۇ. ھەرقېتىم ئېچىلغاندا ئېلانلا

---

① دىيەنپىڭ - ئاككومولياتور.

بېرىلىۋاتقانىكەن. پەقەت بىر قېتىم ئاچقىنىدا بىر پروگراممىنىڭ تۈگىگەن ۋاقتىدىكى خەتلىرى چىقىپتۇ. شۇنداق، دادام يەنە ئېتىپتۇ، يەنە ئېچىپتۇ ۋە يەنە ئېتىپتۇ. بىر چاغدا يەنە ئېچىپتۇ. نېمە چىقىپتۇ دەڭ، ئېرى قايسىدۇر بىر دوختۇرنىڭ ئېچىپ كېسەكنى قاتتىق رازى بولغانلىقى، نەچچە يۈەنلىك دورىنىڭ ئىچىدە كېسەك ئالتۇن بارلىقى، قايسىدۇر دورىنىڭ شىنجاڭلىقلارنىڭ ياخشى دورىسى ئىكەنلىكى، قايسىدۇر دورىنىڭ بىرىنىڭ ئونغا تەڭلىكى، قايسىدۇر هاراقنى ئىچىش تۈرمۇشنىڭ راهىتى ئىكەنلىكى، قايسىدۇر دورىنىڭ ئەمچەكنى كۆتۈرۈپ، ساغرىنى پوسكايتىدىغانلىقى...

دادام بۇ ئېلانلارغا جىمجىت قاراپ خېلى ئۇزاق كۆرۈپتۇ. كېيىن ئالدىرىمايغىنە تېلېۋىزورنىڭ سىملىرىنى پاراسلىتىپ تارتىپ ئۈزۈپ، ئۇنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ئۆيىمىزنىڭ ئالدىدىكى سېمتاناپ تۇۋرىكىگە زەرپ بىلەن ئۇرۇپتۇ...

كەچقۇرۇن ئېتىزلىقتىن يېنىپ ئۆيگە كىرسەم، هەممە يېقى جىمجىت، تېلېۋىزورنىڭ ئورنى ئازادىلىشىپ قاپتۇ. سوربسام، ئىنىم بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى. بۇنى ئاڭلاپ دادامنىڭ رادىئوسىنى يوقاتقان ۋاقتى ئېسىمدىن كەچتى:

دادامنىڭ ئەزەلدىن قېنى قىزىق. تەرسا ـ كاج، تولىمۇ ئۆز سۆزلۈك ئادەم. نارازىلىقىنى غەزەپ بىلەن ئىپادىلەپ كۆنگەن. مۇشۇ خاراكتېرى ئۈچۈن ئۇ تالاي كۈلپەتكە ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ئەزەلدىن قىلغان ئىشقا پۇشايمان قىلىپ باققان ئەمەس، شۇنداقلا شۇ چاغدا چىقارغان قارارلىرىنىمۇ ېينىپ باقمىغان. يەنە دادامنىڭ يۈمۇرلۇق خاراكتېرىمۇ ئىنتايىن كۈچلۈك. بەزىدە ئۆزىنىڭ غەزىپىنى كۈلكىسى بىلەن چىقىرىۋالىدۇ.

شۇنداق ئىشلاردىن بىرى ئۆيىمىزدىكى نەچچە يىللىق تارىخقا ئىگە رادىئونىڭ يوقىتىلغانلىقىدۇر. شۇ كۈنى دادام رادىئونى ئاچسا ھەرقېتىمقىدەك «قىزىق لىنىيىلىك سۆھبەت»دىكەن چىرايلىق ئاتاق ئاستىدىكى ئۈياتسىز پاراڭلارغا داخىل بوپتۇ، يەنە ئاچسا يەنە شۇمش. شۇنىڭ بىلەن دادام رادىئونىڭ ئاۋازىنى بولۇشقا ئېچىپ، يايلاقتا باقىدىغان بىر ئۇركىگەك كالىمىزنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويۇپ بېرىپ، باشقا كىشىلەرنىڭ قاتاردا كالىنىڭ چاپچىشلىرىدىن، ئالدىغا ئۆچرىغانىنى سۈر ـ توقاي قىلىپ ئېگىز ـ پەس سەكرەشلىرىدىن ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈپ كەتكەنىكەن. بۇ ۋەقە يېزىغا پۇر كېتىپ، مۇھىم پاراڭ تېمىلىرىدىن بىرى بوپقالغانىدى. مانا ئەمدى تېلېۋىزورنى ئۆيىمىزدىكى رادىئو ـ تېلېۋىزورنىڭ چىقىپ تاشلانغىنىغا بىر يىل بولاي دەپقالدى. بىراق دادام «بۇ ئۆيگە ئۇ نەرسىلەرنى قەتئىي ئېلىپ كىرىشكە بولمايدۇ»دېگەن گېپىدىن يېنىش ئۈگۈل، ئىنازراق يۈمشاپ باققىنىمۇ يوق. ئەنە شۇنداق قىلىپ بىزنىڭ ئائىلە پارتىيە ـ ھۆكۈمەتنىڭ ئاۋازىنى رادىئو ـ تېلېۋىزور ئارقىلىق ئاڭلاشتىن مەھرۇم بولدۇق. گەرچە ھەر خىل كەنت يىغىنلىرىدا ئاڭلاپ قالساقمۇ، ئەمما يۈرتىمىزدىكى بەزىبىر چالا ساۋات مەھەللە ـ كەنت باشلىقلىرىنىڭ ئاغزىدىن سىياسەتنىڭ ئەينەن ـ توغرا يەتكۈزۈلمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتۇق. بۇ ھەقتە دادامغا خېلى نەسىھەت قىلغۇچىلارمۇ بولدى. ئەمما، دادامنىڭ ئېيتىشىچە، تېلېۋىزوردىكى ئېلانلار بەكمۇ لاۋزا بولغاندىن سىرت، ئۆزۈك خالىغان بىر پروگراممىا ياكى خەۋەرلەرنى كۆرۈش ئۈچۈن يەنە شۇنىڭ باراۋىرىدە ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئېلان كۆرۈشۈك كېرەكمىش، يېزىلاردىكى دېھقانلار دائىم سائەتكە قاراپ بولالماسمىش. يەنە بىر تەرەپتىن ئېلانلارنىڭ سەكسەن پىرسەنتى يېزىلارغا ماس كەلمەسمىش؛ ئەمدىلا بىر پروگراممىنى كۆرەي دەپ ئولتۇرساڭ، تەكرار ئېلانلار سەۋەبىدىن ئۆتۈك يېرىلغۇدەك بولارمىش؛ ئەدەب ـ ئەخلاققا ماس كەلمەيدىغان ئېلانلارنىڭ سەۋەبىدىن ئاتا ـ بالا بىرگە ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆرۈش بىئەپمىش. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېكران يۈزىدە ئېلانلار بېرىلمۇاتقاندا ھېلىقى پروگراممىا ئېكرانىنىڭ كەينىدە ماڭغاج تۇرارمىش...

نېمىلا بولمىسۇن، بۇ كاج دادامنىڭ باھانە ـ سەۋەبلىرى كۆپ ئىدى. ئۇ: «مېنىڭ باشقىسىغا كۈچۈم يەتمەيدۇ، ئەممىا رادىئو ـ تېلېۋىزورنى ئۆزۈمنىڭ پۇلىغا ئالغان، كالىنىڭ بوينىغا ئاسامدىم، سېمتاناپ تۇۋرۈكىگە ئاتامدىم، ئۆزۈمنىڭ ئىختىيارى»دەپ بۇ ئىشنى پىسەنتىگە ئالماي يۈرۈيدۇ. شۇنداق قىلىپ بىز بىر ئائىلە كىشىلىرى بىرىلدىن بېرى دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ پائالىيەتلىرىدىن، پارتىيە ـ ھۆكۈمەتنىڭ يېڭى سىياسەت، ئەمر ـ پەرمانلىرىدىن، رايونىمىزنىڭ يېڭى ئۆزگىرىش ـ يۈزلىنىشلىرىدىن رادىئو ـ تېلېۋىزور ئارقىلىق تولۇق خەۋەر تاپالماي، ھېلىقى بەزىبىر چالاساۋات مەھەللە ـ كەنت باشلىقلىرىنىڭ دېگىنىگە تولۇق ئىشەنمىسەكمۇ، شۇ بويىچە ئاڭلاپ كېلىۋاتىمىز.

دادامنىڭ بۇ تەتۈرلۈك ـ سارائىلىقى قاچانمۇ ئوڭشىلار؟

ئاپتور: «تەكلىماكان»ژۇرنىلىنىڭ تەكلىپلىك خادىمى(M1) چىقىپ تاشلاپتۇ.

بۇ سانىنىڭ مەسئۇل كوررېكتورى: قۇربان مامۇت؛ كومپيۇتېر مەشغۇلاتىدا (ماشىنىست ۋە بەتچى): رىسالەت مۇھەممەت.

ژۇرنىلىمىز «ئۇيغۇر سوفت» كومپيۇتېر شىركىتىنىڭ ئىختىراسى «ئەلكاتىب ـ 5.0» سىستېمىسىدا تىزىپ، بەت ياسالدى.

چۈش ۋە ئامانەت

ئاينۇر دولقۇن

توۋا، مۇشۇ كۈنلەردە تولىمۇ غەلىتە چۈش كۆرىدىغان بوپقالدىم. گاھى چاغدىكى ئوي-خىياللىرىم، چۈشلىرىمنى ئويلىسام ئۆزۈمنى مەمتىمىن ھوشۇر ھېكايىلىرىدىكى پېرسوناژلارغا ئوخشاپ قالغانىدەك ھېس قىلىمەن. ھەر كۈنى ئۇخلاشتىن ئاۋۋال كىتاب ئوقۇيدىغان ئادىتىم بولغاچقىمكىن، ئوقۇغانلىرىمنى چۈشۈمدە كۆرۈپمۇ قالاتتىم. ئاخشام خوشۇت بازىرىدىكى 18ياشلىق دېھقان ئىشلەمچى يىگىت روزىجان ئابلىز ئىللىقنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلى 2006-يىل 6-سانىغا بېسىلغان «ھايۋاناتلارنىڭ خەلقئارا قىزىق نۇقتىسى»ناملىق تۈنجى ئەسىرىنى ئوقۇپ ئۇخلاپ قاپتىمەن. كۆرگەن چۈشۈمنى ئويلىغانسېرى بۇنىڭ چۈش ئىكەنلىكىگە شەكلىنىمۇ قالدىم.

چۈشۈمدە گاز شارىغا ئولتۇرۇپ «دۆڭكۆۋرۈك» ئۈستىدە تاماشا قىلىۋاتقىدەكمەن.بىر چاغدا يېنىمدا ئاق قۇغا ئوخشاپ كېتىدىغان قاپقارا بىر قۇش بىر تال كونۇبۇرتنى چىشلەپ تۇرغىدەك. «بۇ قانداق قۇشتۇ؟!»دەيتتىم ئىچىمدە. ئۇ، كۆڭلۈمدىكىنى بىلىۋالغاندەك زۇۋانغا كېلىپ سۆزلىدى:

— نېمە قارايسەن؟ مېنى كۆرۈپ باقمىغانمۇ؟ مەن دېگەن ئاق قۇ.

— ھە! جاھاندا قاپقارا ئاق قۇ بارمۇ؟

— قاپقارا بوپكېتىپتىمەنمۇ؟ شەھەرلەردە يۈرگەن، ھەتتا ئاسمىنىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ قويغان قۇشلاردىن ئەسلىي رەڭدىكسىنى تاپقىلى بولامدۇ؟ بولۇپمۇ مۇشۇ ئۇرۇمچى ئاسمىنىدىن.

— ھەي، ئاق قۇ، ئەسلىي خەت توشۇيدىغان قۇش كەپتەر ئىدى، ئەجەب سەن خەت توشۇپ قاپسەنغۇ؟

— ۋاي، ئاۋۋال خېتىڭنى تاپشۇرۇۋال، بۇ خەت سېنىڭ. كەپتەرگە: «خەت توشۇش سېنىڭ ئىشىڭ، سەن بار» دېسەك، ئۇ: «ئىنسانلار ئاتا-ئانامنى، قېرىنداشلىرىمنى، ھەتتا باچكىلىرىمنىمۇ ئۇششاق دېمەستىن ‹قۇۋۇەت بولىدۇ›دەپ ئۆلتۈرۈپ يەپكەتتى. مەن ئۇلارغا ئۆچ، كۆرەرگە كۆزۈم يوق» دەپ ئۇنمىدى. شۇڭا ئاچچىقىمدا «ماڭە لەقۇا، ئۆزۈم باراي» دەپلا كېلىشىم. قارا بوپكەتكەن بولسام، بوغدا كۆلگە بېرىپ چۆمۈلىۋالسامىلا بولىدۇ.

— بۇ نېمە خەت؟

ھېكايە تېخى ئاخىرلاشمىدى

ـ ئوقۇساڭ بىلسەن.

ئۇ «ئاپىلا»دىكىنىچە قانىتى بىلەن پىشانىسىگە بىرنى ئۇردى:

ـ بوغدا كۆلىنىمۇ ساياھەتچىلەر قاپلاپ كەتتى. ئىنسانلار نېمانداق ئەدەبسىز، مەينەت دەيمەن. شۇنداق گۈزەل، پاكىز جايلارغا «ساياھەت قىلىمىز»دەپ بېرىپ، يىگەن نەرسىلىرىنىڭ ئەخلىتىنى ، ئىچكەن ئىچىملىكلىرىنىڭ بوتۇلكىلىرىنى تاشلاپ، مۇھىتنى بۇلغايدۇ. ھەيدەپ چىققان ماشىنىلىرىدىن چىقىۋاتقان ئىسلارنىمۇ شەھەرلەرگە ئاز كەلگەندەك، ئۇيەرلەرگىچە ئېلىپ چىقىدۇ، تازىمۇ بىر...

ئۇ شۇنداق دەپلا ئۆچۈپ كەتتى. كونۇبۇرتنى ئېچىپ خەتنى ئوقۇدۇم. خەتتە مۇنۇلار يېزىلغانىدى:

«بۇ يىللىق قۇربان ھېيىت مۇناسىۋىتى بىلەن قۇياش سىستېمىسىدىكى توققۇز چوڭ پلانېتا يەرشارىنىڭ تەكلىپى بىلەن ھېيت پەتىسىگە كەلدۇق. يەنە بەزى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن قەشقەر «يامبۇ» سودا سارىيىنىڭ ئەڭ ئۈستۈنكى قەۋىتىدە يىغىن ئاچماقچى. بۇ خەتنى تاپشۇرۇۋالغۇچى تەلەيلىك مېھمان سۈپىتىدە سىزمۇ قاتناشقايسىز».

تۇيۇقسىز ئۇچۇپ كەلگەن بۇ ئامەتتىن تولىمۇ خۇشھاللىنىپ يەرگە چۈشىمەي، ھېيتگاھ مەيدانىدا تۇرغۇدەكمەن. راست، بۇنداق ئامەت ھەرقانداق ئادەمگە نىسىپ بولىۋەرمەيدۇ ـ دە.

مەن خەتتە يېزىلغان ئورۇنغا يېتىپ باردىم. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىسىم كارتۇشكىلىرىنى چوڭايتىپ، ئوڭ كۆكسىگە قادىۋالغانىكەن. بۇ چوڭ زالغا يا گىلەم سېلىنمىغان، يا ئورۇندۇق ـ ئۈستەللەر قويۇلمىغان بولۇپ، يىغىن ئاچىدىغان ئورۇنغا ئوخشىمايتتى. ئىشىكتىن كىرىشىم بىلەنلا جىمجىتلىق بۇزۇلدى.

ـ ھە، كۆپچىلىك، يىغىنغا مەن رىياسەتچىلىك قىلىمەن. ياق، بۇنى يىغىن دېسەك قاملاشماس، قېرىنداشلار ئۈچرىشىشى دەيلى. چۈنكى بىز توققۇز چوڭ پلانېتا ـ توققۇز چوڭ قېرىنداش بۇگۈن يىغىلماقچى. يەر شارى بىزنى چاقىرىپ قويۇپ، ئۆزى كۆرۈنمەيدىغۇ. بولدى، مەن ساھىبخانلىق قىلىۋېرەي، ـ دېدى مارس.

ـ ماڭا قارامىلار، ئەتراپىمغا تىزىلىڭلار، ـ دېدى قۇياش.

ئىچىمدە: «ئەجەپ ئىش. كائىناتتىكى پلانېتالارمۇ ھېيتمىزنى بىلىدىكىنا!؟»دەپ ئويلايتتىم. پلانېتالارنىڭ ئارىسىدا نېپتون، پلۇتون، ساتورن ۋە يۇپىتېرلار كۆرۈنمەيتتى. ئۇلار تەرتىپ بويىچە تىزىلدى. دەل شۇ چاغدا ئۇراننىڭ يانفونى سايراپ، ئۇنىڭدىن چىقىۋاتقان «قەشقەر سەنمى»نىڭ كۈيى زالنى بىر ئالدى.

ـ ۋەي، كىم؟ ھە، سالامەتمۇ سەن پلوتۇن ئاكا.ئېنىق گەپ قىلە. يانفونۇمنىڭ سىگنالى ياخشى تارتمايۋاتىدۇ. ھە، ... نېمە؟ كەلمەمسەن. بۇ... بولىدۇ، يەتكۈزۈپ قويايي، خوش.

ـ پلۇتونغا بىرەر ئىش بوپتىمۇ؟ ـ سوردى قۇياش.

ـ ئۇ، ئۇلۇشكۇن «بىلىم ـ كۈچ» ژۇرنىلىنىڭ 2006 ـ يىل 12 ـ سانىغا «2006 ـ يىل 24 ـ ئاۋغۇست ئېچىلغان ‹ئاستىرونومىيە بويىچە خەلقئارا 26 ـ قېتىملىق يىغىنى›دا پلۇتون قۇياش سىستېمىسىدىكى توققۇز چوڭ پلانېتا سېپىدىن قالدۇرۇلدى. ئۇ پەتەك پلانېتالارنىڭ ۋەكىلى بوپقالدى» دەپ يېزىپتۇ. يەرشاردا ياشىغان ئىنسانلارنىڭ بۇنداق بۆلگۈنچىلىكىدىن رەنجىگەن بولساممۇ، ئارىلىقنى يىراق كۆرمەي، بىرىپ سىلەر بىلەن دىدارلىشاي دېگەنىدىم، ئالەم ئەخلەتلىرى يولۇمنى توسۇۋالدى. ماشىنام مېڭىشقا ئامالسىز قالدى، كەچۈرۈڭلار. يەنە تېخى، يەرشارىغا نۇيۇك يوللىرىنى پاكىز تازىلاپ تۇرسۇن، ئۇشۇك چېغىدا يانقان يېرىنى قۇيرۇقىدا شىپالىتىپ تازىلايدۇ، دەپ قايناپ كېتىۋاتىدۇ، ـ دېدى ئۇران.

ئۇلار گويا تۇيۇقسىز بىر قېرىنداشىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ بىئارام بولدىمۇ، سۈكۈتكە چۆمدى. بۇ چاغدا ئىشىك چېكىلىپ يۇپىتېر ۋە ساتورن كىرىپ كەلدى. يۇپىتېر قولىدا بىر پارچە خەت كۆتۈرۈۋالغان بولۇپ، تولىمۇ غەمكىن قىياپەتتە:

ـ نېپتون ئاكام خەت يېزىپتۇ، ئۇ كېلەلمەيدىكەن، ـ دېدى.

ـ نېمە دەيدىغاندۇ، كەيپىياتىمنى بۇزۇپ. ئوقۇغىنا، ئۇ نېمە دەيدۇ ئەمدى، ـ دېدى قۇياش سەل تېرىككەن ھالدا.

«ئەسسالام قېرىنداشلىرىم، ياخشى تۇرۇۋاتامسىلەر. ئاۋۇال سىلەردىن كەچۈرۈم سورايمەن. مەن بارالمايدىغان بولدۇم. يېقىندىن بېرى خەۋەرلەردە دېيىلىشىچە، يەرشاردا ئۇرۇش كۆپ بولارمىش. تاسادىپىي بىرەر ـ يېرىم تال پۇچۇق بومبا تېگىپ كېتىپ بىرەر ئىش بوپقالسا، ھېيت ئوينىغانغا تويمەن بىكار. ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇرلۇك كېسەللىكمۇ كۆپ ئىكەن. يۇقۇپ قالسا قانداق قىلىمەن.خەير، ھەممىڭلارنىڭ ساق ـ سالامەت، خۇشھال ـ خۇرام ھېيت ئوينىشىڭلارغا تىلەكداشمەن. سىلەرگە ھېيتلىق سوۋغا سۈپىتىدە ‹ئارمان› شىركىتىگە تېلېفون قىلىپ، 200 يەشىك‹ئارمان› قۇۋۋەت تالقىنى زاكاس قىلىپ قويدۇم. يېشىل يېمەكلىك، قوبۇل قىلىڭلار».

ئۇلار يەنە سۆكۈتكە چۆمدى. ئىشىك تۈۋىدە ھاڭۇېقىپ قاراپ تۇرغان مەندەك بىر ئادەمنىڭ بارلىقىغىمۇ دىققەت قىلمىدى. مەنمۇ نېمە دېيىشنى بىلەلمىدىم. بىراق«ئارمان» شىركىتىنىڭ كائىناتقا يۇرۇش قىلغىنىدىن تولىمۇ خۇشھاللىنىپ، ئاغزىم يۇمۇلماي قالدى. يەرشارى قاتتىق يۇتەلگىنىچە كىرىپ كەلگەندە، خۇددى ھاكقا سۇ قۇيسا قايناپ كەتكەندەكلا، جىمجىتلىق بۇزۇلۇپ كەتتى.

ـ شۇنچە يىراقتىن بىز كېلىپ بولدۇق، نېمانداق ئۆزۈڭ كېچىكىپ قالسەن. ۋاقىت ئېنىڭ بۇنداق تۆۋەن بولسا، كائىناتتا بىر كىشىلىك ئورنۇڭنى تاپالمايسەن، يەرشاربجان، ـ دېدى ساتورن، يۇپىتېرلار.

ـ ھەي، سىلەر تېخى ئاڭلىمىغان ئوخشايسىلەر. بىز كەلگەن بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ۋاقىت ئېنىقى بەك تۆۋەنمىش. مەرىكىلەرگە سائەت تۆتتە كېلىڭ، دېسە سەككىزدە كېلىدىكەن. كونىلارنىڭ: «سۇنۇقتىن باشقىسى يۇقىدۇ»دېگىنىدەك، ۋاقىت ئېنىقى تۆۋەن بولۇش كېسىلى بۇيەردىكى ئادەملەرگە يۇقۇپ قالغان ئوخشايدۇ. قەتئىي تۇزەتسۇن، تۇزەتسىلا ياخشى ، ـ دېدى قۇياش. يەرشارى خىجىللىقتا يۆتىلىپ قىزىرىپ كەتتى.

ـ ئۆھۇ، ئۆھۇ... كەچۈرۈڭلار. تازا قاملاشمىغان ئىش بولدى. سىلەرنى ساقلىتىپ قويدۇم. بۇگۈن سىلەرنى چاقىرىشىمدىكى مەقسەت، ـ ئۇ ھاسراپ، ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ سۆزلەيتتى، ـ بىز قۇياش بوۋىمىزنى ئايلىنىپ، بىر ـ بىرىمىزگە رىشتىمىزنى چىڭ باغلاپ تۇرغان بولساقمۇ، لېكىن دىدارلاشمىغىلى ئۇزاق بوپتۇ. بىرىنچىدىن،

جەم بولايلى، دەپ ئويلىدىم. ئىككىنچىدىن، دەردلىرىمنى تۆكەي، دېدىم. يېقىندىن بېرى ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشى يۈكسەك تەرەققىياتقا ئېرىشكەچكە تۇرلۇك تاماكا ياسالدى. ھېنىمۇ قۇرۇق قالمىسۇن دېگەندەك كۈتكۈرت IV ئوكسىدى(SO_2)، كاربون IV ئوكسىدى (CO_2) مارکىلىق خىلىمۇ خىل «تاماكا»نى چەكتۈرۈۋەرگەچكە، كانايىغا بوپقاپتىمەن. ئاسما ئاستۇرۇۋاتقاندىم، چۈشۈپ بولالماي كېچىكىپ قالدىم.

ــ بولدى قىلغىنا، «ئوسۇرغاققا ئارپا نېنى باھانە»دېگەندەك، ئەجەب جىق گەپ قىلىپ كەتتىڭغۇ، بىرنىمىمۇ چۈشەنمىدىممەن، ــ دېدى كۆكسىگە ھېركورى دېگەن خەت چاپلىۋالغان بىرى.

ــ كېلىدىغانلار كېلىپ بولدۇق. سالام ـ سەھەت قىلىشىپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېيىشمەمدۇق. يەرشارى ئاكامۇ مەقسىتىنى ئېيتتى، مانا جەم بولدۇق، ئەمدى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلايلى، ــ دېدى ۋېنېرا.

ــ تۇغرا دەيسەن. مەن ماۋۇ ئۇران ئاكامنى تازا تونۇمايدىكەنمەن، بىر سالاملىشۋالايلى، ــ دېدى ھېركۈرى.

ئۇلار شۇنداق دوستانە ـ قىزغىن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. بارغانسېرى ھەيرانلىقىم ئېشىپ، گاڭگىراپ ئاغزىم ئېچىلىپ قاپتۇ. «تېزدىن ئاغزىمنى يۇمۇۋالاي، بايا يەرشارى ئېيتقانىدەك مۇھىت بۇلغىنىشى ئېغىر، ھاۋا بەك بۇلغىنىپ كەتتى. ئاغزىمدىن بۇلغانغان ھاۋا كۆپرەك كىرىپ كەتمىسۇن»دەپ ئويلاپ ئاغزىمنى يۇمۇۋالدىم. ئۇلار تۇيۇقسىز غەلىتە بىر تىلدا سۆزلىشىۋاتاتتى. بەلكىم ھايۋانلارنىڭ ھايۋانلارغا خاس، ئۆچار ـ قاناتلارنىڭ قۇشلارغا خاس، ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس تىلى بولغانىدەك پلانېتالارنىڭمۇ ئۆزىگە خاس تىلى بار ئوخشايدۇ، دەپ ئويلايتتىم.

ئۇلار يەنە ماڭا ئوخشاش ئۇيغۇر تىلدا سۆزلىشىشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ شۇ قەدەر قىزغىن كۆرۈشكىنىدىن تولىمۇ ئىللىقلىق ھېس قىلدىم.

ــ يۇپىتېركا، سەن نېمانداق چوڭ، ۋاجرادەكلا كۆرۈنىدىكەنسەن (يۇپىتېر قۇياش سىستېمىسىدىكى پلانېتالار ئىچىدە ئەڭ چوڭى بولۇپ، دىئامېتىرى 142مىڭ 800كىلومېتىر، ھەجمى يەر شارى ھەجمىنىڭ 1316ھەسسىسىگە تەڭ). قۇربان ھېيتلىق داستىخانىدىكى نېمەتلەر سەندىن ئاشمايدىغان ئوخشايدۇ. نەچچە تەخسە توخۇ قورۇمسى يېسەڭ تويىسەن؟ ــ دېدى ۋېنېرا.

ــ خاتىرجەم بول، يەرشاردا يەيدىغان نەرسە كۆپ. لېكىن توخۇ قورۇمسى يېمەيمەن. قۇش زۇكمىسى يۇقۇپ قېلىشتىن قورقىمەن، ــ دېدى يۇپىتېر.

ــ يەرشارنىڭ شۇنداق ھەۋىسىم كېلىدۇ، ئۇنىڭدا سۈيۇق ھالەتتىكى سۇ بار. بۇگۈن مەن تىنچ ئوكيانغا بېرىپ سۇ ئۆزۈپ كېلەيمكىن. مەندە كرىستال ھالەتتىكى سۇلار بار. چۈنكى قۇياش بىلەن بولغان ئارىلىقىم...

ــ ھەي، مارس، مەندىن ئاغرىنىۋاتامسىز. ھېلىمۇ نۇرىمنى سەككىز مىنۇتتىلا يەتكۈزۈپ بېرىمەن. سىز تۇغۇلغان 4 مىليارد 60مىليون يىلدىن بۇيان ئۆن ـ تىنىسىز، سېخىيلىق بىلەن بېرىۋاتسەن. سىزدىن ھەق تەلەپ قىلدىممۇ؟ ــ دېدى قۇياش، ــ يىراق يەرگە سۇ ئۆزىمدەن دەپ كەتمەي، يېقىن ئەتراپتىكى تۇمان دەرياسىغا چۆمۈلۈپ تۇرۇڭ.

ــ ۋاي، قۇياش بوۋا، نېمە دەيدىغانلا. تۇمان دەرياسىغمۇ؟! ئۇنىڭغا چۆمۈلۈش تۇگۈل قارىغىسىمۇ كەلمەيدۇ كىشىنىڭ.

تۇيۇقسىز شۇلارنى ئويلىدىم:

راست، سېيىت نوچى نانلىرىنى چىلاپ يېگەن، بۇ قىرىدىن ئۇ قىرىغا ئات بىلەنمۇ ئۆتكىلى بولمايدىغان دولقۇنلۇق ئانا دەريا ــ بۇرۇنقى تۇمان دەرياسى ھازىر يوق ئىدى. ئىلگىرى ئاجايىپ دولقۇنلۇق كۆينى ياڭرىتىپ، شاۋقۇنلۇق سادالىرى بىلەن ئاۋامنى گۇزەل ئىقبالغا چاقىرىدىغان تۇمان دەرياسى ھازىر ئۇن ـ تىنسىز، دولقۇنسىز، تولىمۇ سۇس ئاقاتتى. ئۇنىڭ بويلىرىدىكى قويۇق ئورمانلىق، دەل ـ دەرەخلەرنىڭ ئورنىغا سېلىنغان بىنالار، ياسالغان يوللار ئۇنى ئەركىلىتىپ، ئويناقلىتىپ قويمايتتى، ئۇنىڭ يۈزىنى مېھرى بىلەن سۆيۈپ، شۇرلاپ پاراڭلاشمايتتى. چۈنكى ئۇلار قاراپلا تۇرىدۇ. دەرھەقىقەت، تۇمان دەرياسى ھەددى ـ ھېسابسىز بۇلغانما ـ چىقىرىندىدىن دەردىنى ئېچىگە يۇتۇپ، ئۇن ـ تىنسىز ئاقماقتا. ئۇنىڭ تومۇرىغا قۇيۇلۇاتقان بۇلغانمىلار ئۇنى ھالسىرىتىپ ھالىنى قويمىدى. دەريادىكى سېسىق سۇلارغا قاراپ بۇرۇنىنى تۇتۇۋالغان ئىنسانلارغا «ئىزا تارتساڭلارچۇ»دېگۈسى كېلىدۇ كىشىنىڭ. بۇلغانغان بۇنداق«تۇمان»لەر بىزدە ئازمۇ ھازىر؟! ئۇنىڭغا ھەر قېتىم قارىغىنىمدا ئىچ ـ ئىچىمدىن 'ئۆرلەۋاتقان يىغنى تولىمۇ تەستە باساتتىم. ھازىرمۇ كۆزلىرىمگە لىققىدە ياش كەلدى. بۇ چاغدا يەرشارى بەك قاتتىق يۆتىلىپ كەتتى. ھەممەيلەن ئۇنىڭ دۇمبىسىگە يېنىك مۇشتلاپ قويدى. بىر چاغدا يۆتەلدىن توختىغان يەرشارى غىڭشىپ ناخشا ئېيتتى. ئۇنىڭ ئاۋازى تولىمۇ مۇڭلۇق، زەئىپ چىقاتتى.

ــ چىدىمايمەن... چىدىمايمەن...

ــ ۋاي نېمگە چىدىمايسىز، گاچچىدە دەڭا! پوسكاللىسىنى دەك گەپنىڭ، ــ دېدى قۇياش.

ــ نېمىسىنى دەي قېرىنداشلار، ھېرىپ كەتتىم، ئولتۇرۇۋېلىپ سۆزلەي.

ــ بولمايدۇ، نەدە بىزدە ئۇنداق ئولتۇرۇۋالىدىغان قائىدە بار، ــ دېدى ئۇران.

ــ لېكىن، مەندە ياشايدىغان ئىنسانلار يىغىن ئاچسا، مەرىكە ئۆتكۈزسە ئولتۇرىدۇ... بوپتۇ، ئولتۇرمىسام ئولتۇرماي.

ــ نېمە؟ ئىنسانلار قانداق نەرسە؟ ــ دېدى ساتورن.

تۇيۇقسىز قورقۇپ يۇرىكىم دۇپۇلدەپ كەتتى. چۈنكى بۇ چاغدا يەرشارى قولى بىلەن مېنى ئىشارە قىلىشقىلا ھەممىسى ماڭا تىكىلىپ قاراشقانىدى. دەل مۇشۇ چاغدىلا ئۇلار مەندەك بىر شەيئىنىڭ شۇ سورۇندا مەۋجۇدلۇقىنى ھېس قىلغان بولسا كېرەك، ھەيران قالغاندەك تۇراتتى.

ــ ھە، بىلدۇق. گېپىڭنى داۋاملاشتۇر، ــ دېدى مارس.

يەرشارى گېپىنى قىرىپ رەسمىي سۆزىنى باشلىدى:

ــ راست، سىلەر ئېيتقاندەك مەندە سۇ، ئورمان، تۇرلۇك ھايۋانات، ئۆچار قۇشلار، ئىنسانلار بار، ھەقىقەتەن گۈزەل ئىدىم.

بىراق يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئىنسانلار ئۆپكەم بولغان ئورمانلارنى خالىغانچە كېسىپ، ئۆپكەمنى ئۆتمىتۈشۈك قىلمۇەتتى. نېفىت، كۆمۈر، تۆمۈر قازىمەن دەپ ئىچ ـ قارنىمنى قوچۇۋەتتى. كۆل ـ دەريالىرىمىزدىكى خىلمۇ خىل بېلىقلىرىمىزنىمۇ ئويلىماستىن سۇلارنى بۇلغىۋەتتى. ئېقىن سۇلىرىم يۇرىكىمىزدىكى زەردابىتەك ... بەھىساب ماشىنىدىن چىققان گازدا تىنالماي قالدىم. ئۇلار تەبىئەتنى بويسۇندۇرىمىز دەپ ئۆزىنىڭ ئائىلىسىنى، زېمىنىنى ۋەيران قىلىۋاتقىنىنى ھېس قىلالمايۋاتامدىغاندۇ؟! قېزىلما بايلىقلارنى خالىغانچە قازىدۇ. سانائەت ۋە كۈندىلىك تۇرمۇشتا ھەرخىل نەرسىنى قالايمىقان ئىشلىتىپ، ئۇنىڭدىن پەيدا بولغان كېرەكسىز ماددىلارنى بىر تەرەپ قىلىشنى ياخشى ئىشلىمەيۋاتىدۇ. سىلەر بىلىسىلەر، كاربون IV ئوكسىدى(SO_2) ئىسقىلىق ساقلىغۇچى گاز. بۇ گاز كۆپەيگەنسېرى قىزىتمام ئۆرلەپ، يىلىغا 0.6^0C ~ 0.9^0C قىچە ئېشىپ بېرىۋاتىدۇ. بۇنداق بولۇۋەرسە يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر ئۇسۇزلۇقتا ئۆلىدۇ، زېمىن قۇرغاقلىشىپ سۇ مەنبەسى خەۋپكە دۇچ كېلىدۇ. قۇملىشىش، چۆللىشىش كۆلىمى كېڭىيىدۇ. بۇنى ئۇلار بىلىپ تۇرۇپ نېمانداق قىلىدىغاندۇ؟

ــ يەرشارىنىڭ دېگىنى راستمۇ؟ ــ دېيىشتى ئۇلار ماڭا قاراپ.

ــ مەن... ئىنسانلار ھەر يىلى مۇھىت ئاسراش ئۇچۇن نۇرغۇن خىزمەت ئىشلەيمىزغۇ. 12 ـ مارت«كۆچەت تىكىش بايرىمى»قىلىپ بېكىتىلىپ نۇرغۇن ئىھاتە ئورمان ئەھيا قىلىنىدىغۇ، ــ دېدىمەمەن ھولۇقۇپ. بىراق كۆز ئالدىمغا كۆكتات يۇيغىچە ئېقىتىپ ئىسراپ قىلىۋەتكەن سۇلار؛ ئۇۋۇلىرىنى، ئۇۋۇلىرى جايلاشقان دەرەخلەرنى تاپالمايۋاتقان قۇشلار؛ تاك سەھەردە ئاسمانغا قارىسام ساناقسىز تۇرخۇندىن يالماۋۇزدەك ھەيۋە بىلەن چىقىپ، بىغۇبار ئاسمانىنىڭ باغرىغا رەزىل قولىنى سۇنۇۋاتقان قاپقارا ئىسلار؛ سۇلاردا، بۇلغانغان سۇلاردا جان تالىشىۋاتقان بېلىقلار؛ چۆللەردە بارغانسېرى يېگانە قېلىپ سرلىق كۆينى مۇڭ بىلەن تۆكۈۋاتقان توغراقلار، جىگدىلەر؛ دوقمۇش ـ دوقمۇشتىكى ئەخلەت ساندۇقلىرىدىكى سۇلياۋ ــ چىرىندىلار، ئەۋرەز يولى بۇزۇلغانلىقتىن كوچىلارغا يامرىغان نىجاسەت ـ يۇندىلار، نەسلى قۇرۇپ كېتىۋاتقان ئەتىۋارلىق جاندارلار، ئىلگىرىكىدەك نۇرلۇق پارلىمايدىغان قۇياش... نۇرغۇن نەرسە كۆز ئالدىمغا كەلدى. ئويلىغانسېرى تىترەيتتىم.

ــ بۇ قىزنىڭ دېگىنى راستمۇ؟ ــ سوردى ئۇلار.

ــ بۇ قىزنىڭ دېگىنىمۇ راست. بىراق ئادەملەرنىڭ تۇزۇشىدىن بۇزۇشى كۆپ. مەن ئىنسانلارغا بىر مۇراجىئەتنامە يازدىم. بۇنى ئۇلارغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن بۇ تەلەيلىك مېھمانىنى چاقىرغان. بۇ مۇراجىئەتنامىنى ئۇنىڭغا بېرىپ قويايلى، ئۇ ئىنسانلارغا يەتكۈزسۇن، ــ دېدى يەرشارى.

ــ قېنى، ئوقۇپ باققىن، ــ دېيىشتى ئۇلار ماڭا قاراپ.

«تەلەيلىك مېھمان»بوپقالغىنىمدىن باشتا خۇشھال بولغان بولسام، ئەمدىلىكتە پۇشايمان قىلىشقا باشلىدىم. «ئەگەر بۇ مۇراجىئەتنامىدە بىز ئىنسانلارنىڭ قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىنىڭ ھەممىسى يېزىلغان بولسا، بۇ پلانېتالار تۈيۈقسىزلا ‹ئۇرتوقماق›قا ئۆزگىرىپ مېنى دۇمبالاپ، جازالاپ كېتەرمۇ؟!»دەپ قورقۇپ، تىترەپ تۇرۇپ ئوقۇشقا باشلىدىم:

مۇراجىئەتنامە

قەدىرلىك ئىنسانلار! مەن سىلەرنىڭ ھاياتىڭلارداكلا مۇھىم دوستۇڭلار يەرشارى. ھەسرەت، ئازاب، ئېچىنىش، ئۇمىد ئىچىدە بۇ نامىنى يازدىم. سىلەر ماددىي مەنىشەت پاراغىتىدە تولىمۇ بىخۇدلىشىپ كېتىۋاتسىلەر. ئۆزۈڭلارغا قانچىلىك يوشۇرۇن ـ ئاشكارا خەۋپنىڭ يېقىنلاۋاتقانلىقىنى ، يېقىنلاپ بولغىنىنى بىلەلمەيۋاتسىلەر. شۇڭا ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈنمۇ بۇ نامىنى يازدىم. سىلەر ھاياتىڭلارنى سۆيۈسىلەر، سالامەتلىكىڭلارغا ئاجايىپ كۆڭۈل بۆلىسىلەر. بىراق سىلەر ياشاۋاتقان، ھاياتىڭلار نەپەس ئېلىۋاتقان مۇھىتنى ئاسرىمايۋاتسىلەر. شۇڭا سىلەرگە تۆۋەندىكىلەرنى مۇراجىئەت قىلدىم:

1. بۇلغانغان سۇلارنى قالايمقان قۇيۇپ بېرىش ۋە بۇنى مەركەزلەشتۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش خىزمىتىنىڭ ياخشى ئىشلەنمەسلىكى سۇنىڭ ئېغىر دەرىجىدە بۇلغىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. كېرەكسىز سۇلار شەھەرلەردىكى ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرگە بېسىۋاتقان قۇيۇپ بېرىلىپ، 90% ئېرىق ـ ئۆستەڭ سۈيى ئېغىر دەرىجىدە بۇلغاندى. مۇشۇلارنى بىلىپ تۇرۇپمۇ سۇنى تېجەپ ئىشلەتمەيۋاتسىلەر، يەر ئاستى سۇيۇمنى زىيادە كۆپ ئىشلىتىۋاتسىلەر. «بىر تامچە سۇنىمۇ تېجەپ ئىشلىتىش»دېگەننى ھەممىڭلار ئېگىز پلاكاتلارغا يېزىپ قويغىنىڭلار بىلەن ، ئەمەلدە كۆرسىتەلمەيۋاتسىلەر. شۇڭا سۇ بۇلغىنىشىنى ئازايتىپ، سۇنى تېجەپ ئىشلەتسەڭلار. شوخ، سەبىي بالىلار ئىلگىرى سۇلارغا چۆمۈلۈپ، چېچىشىپ شۇنداق خۇشھال ـ خۇرام ئويناياتتى. ھازىر بولسا بالىلارغا چۆمۈلگىدەك دەريا ـ ئېقىنلارمۇ يوق بولۇۋاتىدۇ. ئۇلار مۇنچىلارنى بىلىدۇ. ھېس قىلمىدىڭلارمۇ، مۇشۇنداق كېتىۋەرسە بۇگۈن چۆمۈلگىلى سۇ قالمىغان بولسا، ئەتە ئېچىدىغانغا سۇ قالارمۇ؟ كېيىنكىلەرنى ئويلاڭلار!

2. مېنىڭ سۆمبۈل چاچلىرىم بولغان دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلارنى يۇلۇپ، مېنى بارغانسېرى تاقىرباش قىلىۋەتتىڭلار. ئۇلار يالغۇز مېنىڭلا ئەمەس، سىلەرنىڭمۇ زىننىتىڭلار، جېنىڭلار ئىدى. شەھەرلەرنى گۈزەللەشتۈرىمىز ،كۆكەرتىمىز ،دەپ مەزمۇت دەرەخلەرنى كېسىپ، پۈتلاشتى، زامانغا لايىقلاشمىدى دېدىڭلار. سۈنئىي دەرەخ، مەنزىرە گۈللەرنى تىزدىڭلار. ئۇنى ـ بۇنى ياسايمىز دەپ ئورمانلارنى خالىغانچە كېسىۋەردىڭلار. ماشىنا ـ تۇرخۇنلاردىن چىقىۋاتقان گاز سىلەرنىڭ جان تومۇرىڭلار ـ نەپەس ئالىدىغان ھاۋايىڭلارنى بۇلغايدۇ. دەل ـ دەرەخلەردە نېمە گۇناھ؟ ئۇلار ئاشۇ ئىسلارنى سۈمۈرۈۋېلىپ، ھاۋانى ساپلاشتۇراتتى، ئۇ تەبىئىي «ھاۋا تەڭشىگۈچ»ئىدىغۇ؟! ئۇ يەنە تېخى سىلەرگە يېڭى، ساپ ھاۋا ئىشلەپچىقىرىپ بېرەتتى. ئىلگىرى دەرەخ ئاستىدا سايىداپ، سالقىنلايتتىڭلار، ھازىر شامالدۇرغۇچ ئالدىدا سالقىنلاۋاتسىلەر. كېيىنچۇ؟! ئىلگىرى بالىلار دەل ـ دەرەخلەرگە يامىشىپ ئويناياتتى، بۇگۈن ئۇلار ئېگىز بىنالارنىڭ پەلەمپېيىگە يامىشىۋاتىدۇ. ئىللىق شامالدا شۇرلايدىغان يوپۇرماقلارنىڭ ئورنىنى تەرىنى سۇغۇق

تۈرۈپ قاراپ تۇرغان ستولبىلار ئالدى. قۇشلار ئۇۋا تىزىدىغان دەرەخ بولمىغاچقا سەرسان بولدى، بەزىلىرى قەپەسلىرىگىلاردىن، تاماق ئۈستىلىگىلاردىن ئورۇن ئالدى. بالىلار قۇشلار بىلەن سىرداشماقتا. كېينىكىلەرنى، بىغۇبار بالىلارنى ئويلاپ بولسىمۇ كۆپرەك كۆچەت تىكىپ ئورمان ئەھيا قىلىپ، دەل-دەرەخلەرنى قالايمىقان كەسمەسلىكى.

3. قېرىلمىغا بايىلىقلارنى تولىمۇ ئاچ كۆزلۈك بىلەن قېرىۋاتقىنىگلارنى ھېس قىلمايۋاتامسىلەر!؟ ئەلۋەتتە، ھەددىدىن ھەئىشەتلەر سىلەرنىڭ پايدىلىنىشىغلار ئۈچۈندۇر. بىراق بۇزماسلىقىغلار، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىكىگلار كېرەك ئىدى. سىلەرگە تەۋرىنىپ بېشارەت بەرسەمۇ بىلمەيدىغلارغۇ؟! بۇ، «ھاي! بۇيەردە كېينىكىلەرنىڭمۇ ھەققى بار»دەپ خىتاب قىلغىنىم ئىدى.

4. شەھەرلەرنىڭ سانائەتتىن بۇلغىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن شەھەر سانائىتىنى تەرتىپكە سېلىپ، كارخانىلارنى شەھەر سىرتىغا كۆچۈرىدۇغلار. شۇنىڭ بىلەن بىرگە باقمىچىلىق ۋە تېرىقچىلىق قاتارلىق زامانىۋى يېزا ئىگىلىكىنىڭ كۆپىنچىسى شەھەر ئەتراپىدىكى رايونلارغا مەركەزلەشتى. بۇنىڭ بىلەن گەندە، خىمىيۋى ئوغۇت ۋە دېھقانچىلىق دورىلىرى قاتارلىقلار شەھەر ئەتراپىدىكى رايونلارنىڭمۇ تۇپراق، سۇ مەنبەلىرىنى بۇلغىدى. ئىنسانلار تولىمۇ ئەقىللىقسىلەر.غايەت زور تۆھمۇرنى ھاۋادا پەرۋاز قىلدۇرۇپ، سۇلاردا ئۈزدۈرەلىگەنىكەنسىلەر، مۇھىت قۇرۇلۇشىغلار ئۈچۈنمۇ ياخشى چارىلەرنى تاپالايسىلەر. شەھەرلەرنىڭلا ئەمەس، يېزىلارنىڭمۇ مۇھىت خىزمىتىنى چىڭ تۇتىسىغلار.

5. ئويلاپ بېقىڭلار، ساپ ھاۋادىن نەپەسلەنمىگىلى قانچىلىك بولدى؟ ھاۋا بۇلغىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتقان ئاساسىي ئامىل ئاپتوموبىل - ماشىنىلار، تۇرخۇنلاردىن چىقىۋاتقان ئىسلار. ئىنسانلار ھەددىدىن زىيادە پاراغەتكە بېرىلىۋاتامسىلەر يەكى مودا قوغلىشىۋاتامسىلەر بىلمەيدىم، ئادەم بېشىغا بىردىن ماشىنا بولۇش ئۈچۈن يۈرۈش قىلىۋاتىسىلەر. شەھەرلەردىكى قىستاڭچىلىق، بۇنچە كۆپ ــ ھەددى-ھېسابسىز ماشىنىغا كېتىدىغان يېقىلغۇ گاز، بېنزىن قېزىلما بايلىقلارغا ئېغىر بېسىم ئېلىپ كېلىپلا قالماي، چەققان كېرەكسىز گازلار ھاۋانى بۇلغاۋاتىدۇ. ئاممىۋى ئاپتوبۇسلارنى، تراللىبۇسلارنى قۇلايلىقلاشتۇرۇپ، شەخسىي ماشىنىلارنىڭ ئىشلىتىلىشىنى ئىلاج قىلىپ ئازايتىسىغلار بولماسمۇ؟! سانائەت ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى «ئۈچ كېرەكسىز»نىڭ مىقدارىنى ئازايتىپ، بىرتەرەپ قىلىشنى ياخشى ئىشلەپ، ئوزۇن قاتلىمى ۋە ھاۋانى قوغداپ قالسىغلار.

6. سىلەر تولا ئۇرۇش قىلىپ، زەھەرلىك خىمىيىۋى قوراللارنى ئىشلىتىپ، ئۆزۈڭلارنىڭ جېنىغا زامىن بولغانىنىڭ ئۈستىگە، مېنىمۇ بەك ئېغىر زەخمىلەندۇرۇۋاتىسىلەر. ئۇرۇشتىن نېمە پايدا كۆردۈڭلار. بىرەر قېينىچىلىققا ئۇچرىساڭلار«ئۆلۈپ كېتىدىغان جانغا قېينىلىپ نېمە قىلىمەن»دەپ بەل قويۇۋېتىشكە رازى سىلەر. ئەجەبا، «ئۆلۈپ كېتىدىغان جانغا ئۇرۇشۇپ نېمە قىلىمەن»دەپ ئويلىمامسىلەر. ئۆزىنىڭ ھەققانىي ھوقۇقىنى قوغداش ئۈچۈن زوراۋانلىققا قارشى تۇرۇش كېرەك. بىراق، ئورۇنسىز ئۇرۇشنىڭ زىيىنىنى ئاز تارتتىڭلارمۇ؟! بولدى، ئەمدى ئىناق ئۆتسەڭلار.

7. ھايۋانات، ئۆچار-قاناتلار سىلەرنىڭ ئەڭ يېقىن دوستۇڭلار. بىراق ئۇلارنى ھالاكەت گىردابىغا ئىتتىرىپ قويۇۋاتقىنىڭلارنى سەزمەيۋاتامسىلەر. ھازىر دۇنيادا جانلىقلار تۇرىنىڭ يوقىلىش سۈرئىتى تېزلەشمەكتە. ئالىملار ھەر ئۈچ يىلدا ئىككى قۇش تۈرى يوقىلىدىكەن، دەپ مۆلچەرلىدى. ئەمەلىيەتتە بولسا ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ تۇر سىلەرنىڭ دەققىتىڭلارنى تارتمىغان ھالدا يوقاپ بېرىۋاتىدۇ. ئۇلارغا رەھىمسىزلىك قىلمىڭلار. كەپتەرلەر قورقماي كېلىپ ئالقىنىڭلاردا دانلىسۇن. قوزىلار بالىلىرىڭلارغا ئەگىشىپ ئېتىز-ئېرىق بويلىرىدا ئوتلىسۇن، سىلەرنى كۆرسە ئالدىڭلارغا يۈگۈرۈپ كېلەلىسۇن؛ زەڭگەر ئاسمانىنىڭ زىننىتى قۇشلار ئەركىن پەرۋاز قىلسۇن؛ يايلاقلار يالغۇزسىراپ ياش تۆكمىسۇن. ئورمانلىقلار دوستىنى تاپسۇن. سىلەر ھارسىڭلار ھۇشقۇيتىپ بوران چىقىرىپ ئەمەس، شالقىن شاملى بىلەن سىلەرنى قارشى ئالسۇن. بىپايان تەبىئەتنىڭ بىر ئەزاسى بولۇش سۈپىتىڭلار بىلەن بىر گەۋدىگە ئايلانسىڭلار.

8. بىرى تۇزسە يەنە بىرى بۇزىدىغان ئىش بولمىسا. ھەممىڭلار ئاڭلىق ھالدا «ھەممە ئىشنى ئۆزىدىن باشلاش، ئەتراپىدىكى كىچىك ئىشلاردىن باشلاش»تەك ياخشى روھنى جارى قىلدۇرسىڭلار. ھە راست، كەلگۈسى ئەۋلادلارنىمۇ ھېنى سۆيىدىغان، مۇھىتنى ئاسرايدىغان قىلىپ تەربىيىلىسەڭلار. سىلەر، بالىلار ۋە كەلگۈسىدىكى پەرزەنتلەر چىن مېھىر-مۇھەببەتتە ياشىسىڭلار.

مۇراجىئەتنامىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئېغىر ئۇھسىندىم.

ــ توۋا، سىلەر ئىنسانلار نېمانداق... بىزمۇ سانسىز پلانېتا بىر-بىرىمىز بىلەن ئۇرۇشۇپ قالمايمىز. توقۇزىمىز قۇياشنى مەركەز قىلىپ ئايلىنىپ، قاپاق تۇرۇشۇپ قالمايمىز. ئۇلار بىزدىن ئۆگەنسە بولغىدەك، ــ دېيىشتى ئۇلار.

مەن خىجىلچىلىقتا مۇراجىئەتنامىنى تۇتقان پېتى تۇرۇپ قالدىم. قۇياش سائىتىگە قاراپلا: «كۆپچىلىك، بىز ماڭايلى، مەرىكىگە كېچىكىپ قالىمىز» دېيىشىگىلا، ھەممىسى چۆرگىلەپلا يوقىلىپ كېتىشتى. تۇيۇقسىز زال ئىشكى جالاقىدە ئېچىلغاندەك بولدى.

چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. ئەسلىي ئانام ھويلىغا چىقىش ئۈچۈن ئىشىكنى ئاچقانىكەن. قولۇمدا دېرىزىنىڭ پەردىسىنى چىڭ تۇتۇۋاپتىمەن. چۈشۈمنى ئويلاپ-ئويلاپ گاڭگىراپ قالدىم. چۈشۈممدۇ يا ئوڭۇممدۇ، دەپ ئىككىلىنىپ، ئەتراپىمغا قارىسام، ياستۇقۇم بېشىدا ئاخشام كۆرۈپ ياتقان ژۇرنال بىلەن جۇغرافىيە كىتابىم ماڭا قاراپ تۇراتتى. تۇرۇپلا ئۇلارنىڭ ئامانتىنى ــ مۇراجىئەتنامىسىنى بىز ئىنسانلارغا تاپشۇرۇش ئۈچۈن قولۇمغا قەلەم ئالدىم.

2006-يىل 10-دېكابىردا يېزىلدى، 20-دېكابىر تەھرىراتنىڭ تەلىپى بىلەن قايتا تولۇقلاپ تۈزىتىلدى؛ شەھرى قەشقەر.

ئاپتور: كونىشەھەر ناھىيە سايباغ يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمەسى(M2)

ئۇيغۇر كتاب توربىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بىزگە زۆرۈرى قەتئىي ئېنىقلىق

ـــ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىغا بېسىلغان «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى»غا دائىر ئەسەرلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن ئابلەت مۇھەممەت

«تەرەققي قىلمساق ھالاك بولمىز.»

ـــ مۇستاپا كامال (مەسئۇل مۇھەررىردىن قىستۇرما)

مەن بىر قىسىم ئىجتىھاتلىق ياش ئاپتورلارنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىغا بېسىلغان «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى»نى چۆرىدىگەن مۇھاكىمە ـ مۇلاھىزىلىرنى قىزىقىش ۋە زوقلىنىش بىلەن ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن. مىللەت ئىچىدىن مۇشۇنداق ئىزدىنىشچان، مول بىلىمگە ئىگە، شەيئىلەرگە ھەرقايسى نۇقتىدىن دادىل باھا بېرىدىغان ياشلارنىڭ پېتىشىپ چىقمىقى ئەلۋەتتە ئاسان ئەمەس. ئۇلار ھازىر ياش، روھي، ئەقلي قۇۋۋىتى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. ئۇلار مىللەتنىڭ شۇنداقلا ئۆزلىرىنىڭ ھايات مۇساپىسى جەريانىدىكى تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، داۋاملىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ باردىغانلا بولسا، قەدەممۇ ـ قەدەم يېتىلىپ، ئۆزلىرىنى بېغىشلىغان، بېرىلگەن ساھەلەردە چوقۇم مول نەتىجە قازىنالايدىغانلىقىغا ئىشەنچىمىز كامىل. ئۇيغۇرلارنىڭ نۆۋەتتىكى پەۋقۇلئاددە مۇھىتى ئىزدىنىش ۋە يارىتىشنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشنىڭ مەنبەئى. بۇ مۇھىت مىللىتىمىزدە ئۆزگىچە تەپەككۇر ۋە يەكۈن ـــ ھۆكۈملەرنى باشقىلارغا ئوخشىمىغان ھالدا ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ. شۇنداقلا ئۇنىڭ توغرىلىق، دەللىك دەرىجىسىمۇ باشقىلاردىن، ھەتتا ھەر ـ ھەر نوپۇز ئىگىلىرىدىنمۇ يۇقىرى بولىدۇ. ئىلگىرى مىللىتىمىز ئىچىدىن چىققان سىياسىي مېڭىگە ئىگە سەگەك كىشىلەر ئەينى دەۋردىكى سىياسىي زوراۋانلىق، بېسىم، بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدىمۇ ئىستىقبالى، ھاياتىنىڭ

نېمە بولۇشى بىلەن ھېسابلاشماي، چەكسىز نوپۇزغا قارشى جەڭ ئېلان قىلالىغاندى. ھازىر ئەھۋال ئۇ دەۋرلەردىكە نىسبەتەن ئومۇمەن ياخشى. «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بىر-بەستە سايراش»، «ئەدەبىنى ئازاد قىلىش»، «سىياسىي مەدەنىيلىك»، «ئىلمىي تەرەققىيات قارىشى»، «ئىناق مەدەنىيەت بەرپا قىلىش»نىڭ شاراپىتىدىن تەپەككۇر ۋە پىكىر ئەركىنلىكىگە ئۇبدانلا ئىمكانىيەت تۇغۇلدى. مەن جۇرئەتلىك، تىرىشچان ئاشۇ ياشلارنىڭ بارغانسېرى پىشىپ، مۇكەممەللىشىپ بېرىشىغا تىلەكداشمەن.

ئەلۋەتتە، مەن ئاساسەن ئۆتكەن دەۋرگە مەنسۇپ، پېشى ئاتمىشتىن ئاشقان، ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردە كۆرگەن - بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن كەچۈرمىشلىرىم كۆپ بولسىمۇ ئەمما زامان تەلىپىگە نىسبەتەن يەنىلا چالا ساۋات ئادەم، ئادەتتىكى بىر شەھەر پۇقراسىمەن. شۇنۇپەيلىمۇ، ھازىرقى خەلقئارا مەسىلىلەر ۋە ئۆز مەسىلىلىرىمىزگە نىسبەتەن باشقىلار، جۈملىدىن شۇ بىر قىسىم ياشلىرىمىز بىلەن سېلىشتۇرغاندا بەزى مەسىلىلەردە ئوخشىمىغان قاراشتىمەن. «سودىگەرنىڭ يولى بىر، رىسقى باشقا»دېگەندەك، بىر شەيئى ئۈستىدە ھەركىمنىڭ ھەر تۈرلۈك نۇقتىدىن كۆزىتىشى، مۇھاكىمە قىلىپ يەكۈن چىقىرىشى نورمال ئەھۋال. «بىر تەرەپتىن ئاڭلىساڭ ئەھۋال تۈتۈق بولىدۇ، ھەرتەرەپتىن ئاڭلىساڭ ئەھۋال ئوچۇق بولىدۇ.» ئوخشاشمىغان پىكىرلەر ئىلمىي مۇنازىرە روھىنى كۆچەيتىدۇ، تەپەككۇرنى يۈكسەلدۈرىدۇ، تونۇشنى ئايدىڭلاشتۇرىدۇ ۋە ئاخىرقى ھېسابتا ئوغرا يەكۈنگە ئېلىپ كېلىدۇ، دېگەن قاراشتىمەن. شۇ ئوي بىلەن ھېنىكىمۇ ئۆز قاراشلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويغۇم كەلدى.

مەدەنىيەتلەر مۇناسىۋىتىدىكى يېڭى چوڭ «سەكرەش» — «مەدەنىيەت جاھانگىرلىكى»

بىز ئىلگىرى ئىمپېرىيە، مۇستەملىكە، جاھانگىرلىك دېگەن ئاتالغۇلارنى تارىختىكى، بولۇپمۇ كېپىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەر ۋە 1-، 2-دۇنيا ئۇرۇشلىرىدىكى ئەنگلىيە، چارروسىيە، فرانسىيە، ياپونىيە، تۈركىيە، ھوللاندىيە، گېرمانىيە، ياپونىيە، ئىتالىيە... قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ زېمىن كېڭەيمىچىلىكى، قۇدرەت تاپقان دۆلەت ياكى مىللەتلەرنىڭ ھەربىي كۈچ ياكى سىياسىي ۋاستىلەرنى قوللىنىپ باشقا زېمىن، مىللەتلەرگە ئېلىپ بارغان مۇداخىلە — تاجاۋۇزچىلىقى، دەپ چۈشىنىپ كەلگەنىدۇق. تارىختىن بۇيان ئىنسانلار (مىللەتلەر، ئىرقلار) مەيلى ئۇ كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولسۇن يۇقىرىقى ئاتالغۇ ئىپادىلىگەن خاراكتېرنىڭ ئەكسىچە مەدەنىيەتتىكى كېڭىيىشنى سىياسىي، ھەربىي چەكلىمىلەردىن، جۇغراپىيىلىك رايونلار تېررىتورىيىسىدىن ھالقىغان تەبىئىي، قانۇنىيەتلىك يۈزلىنىش، دۇنيا ئەزەلدىن مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۆزئارا تەسىرلىشىشى، سىڭىشىشى ۋە قوبۇل قىلىشى ئارقىلىق قىياپىتىنى يېڭىلاپ كەلگەن، شۇڭا مەدەنىيەت ھادىسىلىرى ۋە ئاممىلىرى ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق بايلىقى، دەپ قاراپ كەلگەنىدۇق. ھەرقايسى خەلقلەرنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتى ۋە تەسىرى جەريانىدا ئوبيېكتىپ مىللەت ئەھۋالى، شۇنداقلا ئوبيېكتىپ ۋە سۇبيېكتىپ شارائىت ئاممىلىرى بەلگۈلىگەن خاسلىق ئىچىدە مۇناسىپ تاللاش، قوبۇل قىلىش ۋە راۋاجلاندۇرۇش جەريانلىرى ھازىرقى دۇنيا ئەللىرىنىڭ ، ھەتتا ھەرقايسى ئەللەر ئىچىدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭمۇ شۇنىڭغا بىنائەن بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكلىرىنى شەكىللەندۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ تۇرغانىدۇق. بۇنداق ئۆزگىچە پەرقلەر مەيلى تەرەققىي قىلغان ئەللەر ۋە مىللەتلەردە بولسۇن يېكى ئۆزۈن يىل مۇستەملىكە ، يېرىم مۇستەملىكە بويۇنتۇرۇقىدا ياشاپ كەلگەن ئەللەر ۋە مىللەتلەردە بولسۇن ۋەيېكى فېئودالىزم، كاپىتالىزم ۋە سوتسىيالىزم جەمئىيەتلىرىنىڭ تۈزۈملىرى شارائىتلىرىدا ياشىغان مىللەتلەردە بولسۇن، بۇگۈنكى غايەت زور تەھدىت كۈچىگە ئۈچۈر-ئېلىكترون دەۋرىدىمۇ يەنىلا ئوخشاشلا ئاشۇ مىللىي پەرقلەرنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى كۆرۈپ كەلمەكتە ئىدۇق. مەدەنىيەتلەردىكى ئۆزئارا تەسىرلىشىش قانداقتۇر ھەدىسىلا زوراۋانلىق، تاجاۋۇزچىلىق، مۇستەملىكە تۈسىگە كىرمەستىن بەلكى تەبىئىي تەسىرلىشىش ۋاستىسى بىلەن بويكەلگەنىدى. چۈنكى مەدەنىيەتنى قورال، ھەربىي ۋاستە بىلەن تېڭىش، زورلاپ قوبۇل قىلدۇرۇش تولىمۇ تەس ۋە ھەتتا مۇمكىن بولمايدىغان جەريان ئىدى. ئىدىيىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتمەسە كىم كىمنىڭ مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلسۇن؟

ئەمما مەدەنىيەت تەرەققىي قىلىپ، يېڭى ئېرانىڭ 21-ئەسىرىگە كەلگەندە مەدەنىيەت ئۇقۇمىدا يېڭى بىر «سەكرەش» — «مەدەنىيەت جاھانگىرلىكى» مەيدانغا چىقتى. (مەدەنىيەت بىلەن باغلانغان مۇشۇنىڭغا ئوخشاپراق كېتىدىغان ئۆتكۈنچى ئىبارىلەرنى ئىلگىرى ئۆچراتمىغان دېيەلمەيمىز، ئەلۋەتتە.)

ھازىر مەدەنىيەت ئۇقۇمى ئىپادىلىگەن مەنا ھەقىقەتەنمۇ كەڭ، تولۇق بىرلىككە كەلگەن ئېنىق قاراش يوق. ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ ھەربىر قەدەم - باسقۇچى مەدەنىيەت بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما كىشىلەر مەدەنىيەت ئۇقۇمىنى سىياسىيغا كىرىشتۇرۇپ قوللىنىشتىن كۆرە (بۇنداق قوللىنىش ئىلگىرى بەزى يۇقىرى نوپۇزلۇق سىياسىيونلارنىڭ مەلۇم مەقسەتتىكى سىياسى«ئويۇن»لىرى ئۈچۈن دەستەك بولغان)، ئادەتتىكى سىياسىي ۋە زور خەلقئارا مەسىلىلەردىن پەرقلەندۇرگەن ئاساستا ئۇنى دۆلەتلەر ۋە مىللەتلەرنىڭ خاس ئالاھىدىلىكلىرى، مەدەنىيەت، تارىخ، تۇرمۇش، ئادەت ئۆزگىچىلىكلىرى، ئىلىم-پەن، سەنئەت ساھەلىرى دېگەندەك (مەلۇم بىرسىنىڭ قورالى دېيىلگەن تەقدىردىمۇ) تەشۋىش، ۋەھىمىدىن خالىي تېمىلاردا قوللىنىلىپ، ئىزچىل ۋە مۇقىم بولغان مەدەنىيەت تەرەققىياتى خاس دۇنياسىنى يارىتقانىدى. بۇنداق ئۆزگىچىلىك تەبىئىيلا مەدەنىيەتنى ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق بايلىقىغا ئايلاندۇرغانىدى.

ئەلۋەتتە، «مەدەنىيەت جاھانگىرلىكى»يېكى «مەدەنىيەت تاجاۋۇزچىلىقى» دېگەنگە ئوخشاش مەدەنىيەتكە باغلانغان تېمىلار ئوتتۇرىغا قويۇلغانكەن، بىزمۇ (بىز دېيىشمەدىكى سەۋەب پىكىرداش بۇرادەرلەر بىر قۇر مۇلاھىزە قىلىپ چىققانىدۇق) شۇ مەدەنىيەت ئىچىدىكى ئادەملەر بولغانلىقىمىز ئۈچۈن بۇ ھەقتە ئۆز مۇلاھىزە - قاراشلىرىمىزنى قويۇپ ئۆتۈشمىز زۆرۈر، ئەلۋەتتە.

ئىنسانلارنى ئايرىغان ھەل قىلغۇچ ئامىل نېمە؟

ھېنىكچە، دوست-دۇشمەننى ئايرىشتا مەدەنىيەتنى بىردىنبىر - تۈپكى ئۆلچەم قىلىۋالمىغان ھەرقانداق نەزەرىيە - ھۆكۈملەر مەيلى ئۇ كىم، قانداق نوپۇز ئىگىسى تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلۇشىدىن قەتئىينەزەر پۈت تىرەپ تۇرالمايدىغان ھۆكۈم، ئىنسانىيەت تارىخىي جەريانلىرىنىڭ تەرەققىياتىغمۇ ئۇيغۇن كەلمەيدىغان قاراشتۇر. ھازىرغىچە بولغان ئىنسانلار (مىللەتلەر، دۆلەتلەر ياكى تۈرلۈك ئىنسان بىرىكمىلىرى) نىڭ دەرىجە پەرقى،

باي ـ كەمبەغەللىكى، كۆچلۇك ـ ئاجىزلىقنىڭ گەۋدىلىنىشى مەدەنىيەت ئاممىلىرىدىن كۆرە ماددىي تەرەققىيات ئۇستىگە قۇرۇلغان بولۇپ، مەدەنىيەت ئاممىلىرى نىسپىي ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئويناغان. «ماددا ئاڭنى بەلگۈلەيدۇ»دېگەن قانۇنىيەت بويىچە قارىغاندىمۇ ماددا ـ زېمىن مەڭگۈلۈك دوست ـ دۇشمەنلىك زىددىيەتنىڭ تۈپكى ھالقىسى. مەدەنىيەت سالاھىيتى ئاشۇ كۈچ ـ قۇدرەتكە ئەگىشىپ رول كۆرسىتىدىغان ئىككىلەمچى ئاملدۇر.

بىز يەنمۇ بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا نېمىنىڭ مەڭگۈلۈك(نىسپىي)، نېمىنىڭ ئىنسانلارنى ئايرىشتىكى ھەل قىلغۇچ ئامىل بوپكەلگەنلىكىنى يەنە شۇ ئىنسانلارنىڭ تارىخى جەريانلىرىغا مۇراجىئەت قىلىش ئارقىلىق ھۆكۈم چىقرايلى.

سەيمىل خانتېكتون «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنياۋى تەرتىپنىڭ قايتا ئورنىتىلىشى»دېگەن كىتابىدا ئوتتۇرىغا قويغانىدەك ياكى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىغا بېسىلغان « مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى» غا ئائىت ماقالىلەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغىنىدەك ھازىرقى دۇنيادىكى بارلىق توقۇنۇش ، كرىزىس، ئۇرۇش، بالايىئاپەتلەرنىڭ تۈپ مەنبەسى مەدەنىيەتنى بەلگە قىلغان توقۇنۇشمۇ؟

گەپنى يېغىپ ئېيتقاندا، خەلقئارا جەمئىيەتلەردىكى توقۇنۇشلار قارىماققا مەدەنىيەتلەرنىڭ توقۇنۇشىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما تۈپ نېگىزىدىن ئالغاندا ، مەدەنىيەتنى ۋاستە قىلغان ئىقتىساد، مەنپەئەتنىڭ توقۇنۇشىدۇر. زېمىن، بايلىق، ئىقتىسادىي مەنپەئەت، كۈچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارغا زورلۇق ـ زومبۇرلۇق قىلىشى، دۆلەتلەر، مىللەتلەر ئارا ئۈستۈنلۈك تالىشىش كۈرىشى بولمىغان بولسا دۇنيادا ھېچقانداق ئۇرۇش پارتلىمىغان بولاتتى.

مىللەتلەرنى، دۆلەتلەرنى يالغۇز مەدەنىيەت جەھەتتىكى ، ئىقتىساد جەھەتتىكى ئوخشىماسلىقلارلا ئۇرۇش، توقۇنۇش كرىزىسغا سۆرەپ كىرمىدى. گەرچە نەچچە ئەسىر ئىلگىرى دىن كېڭەيتىش يولىدىكى ئۇرۇش ـ توقۇنۇشلار شۇ خىل تۈسته زاھىرلانغان بولسىمۇ، ئەمما بۈگۈنكى كۈندە بۇ نوقۇل مەدەنىيەت توقۇنۇشى تۈسىدە مەيدانغا چىقمىدى. بەلكى ئەڭ ئالدى بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈك، سىياسىي جەھەتتىكى نوپۇز تالىشىش كۈرىشىدىن باشلاندى. يەنى دۆلەتلەر، مىللەتلەر زېمىن، بايلىق، ھوقۇق، كۈچ تالىشىپ تىركىشىشكە باشلىدى. ئىقتىسادىي كۈچنى ئاشۇرۇش ئارقىلىق ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزۇش ۋە ھەممىگە ئۆزى خوجا بولۇش غەرىزى ئۇرۇش پىلتىسىگە ئارقا ـ ئارقىدىن ئوت ياقتى.

... ئېنىقكى، بۈگۈنكى ئامېرىكا، ياۋروپا، ئومۇمەن تەرەققىي تاپقان غەرب دۇنياسىنى تونۇتقان نەرسە ماددىدۇر. ئەگەر ئۇلار قۇدرەتلىك ئىقتىسادىي كۈچ، ھەربىي كۈچ، يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئارقا تىرەك قىلمىغان بولسا، تەرەققىي تاپقان ئامېرىكا ـ ياۋروپا مەدەنىيىتى «ھاكىم مەدەنىيەت» ياكى «مەدەنىيەت جاھانگىرلىكى»دېگەن «سالاھىيەت شەرپى»گە نائىل بولالمىغان بولاتتى. يەنى ئىقتىسادىي ئۈستۈنلۈك بولمىسا ئۇلارمۇ ئۆز كۆز قارىشى،ئۆز ئىدىيىسىنى ھەرگىز بازارغا سالالمايتتى. يەنە شۇ ئىقتىساد، مەنپەئەت، كۈچ، ئۈستۈنلۈك، خوجايىنلىق تالىشىش نىيىتى بولمىسا ئۇلار ھەرگىزمۇ ئۆز مەدەنىيىتىنى كۆز ـ كۆز قىلىپ يەرشارى مىقياسىدا ئومۇمىيۈزلۈك ئومۇملاشتۇرۇش غەرىزىدە بولماس ئىدى. ھەقىقەتەنمۇ، خەلقئارادىكى ھەربىر توقۇنۇش، ئۇرۇشنىڭ، مەدەنىيەت بازارلىرىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر تەگ ـ قاتلاملىرىدا پۇل ئۈچۈن، بايلىق ـ دۇنيا ئۈچۈن شارىلداپ ئېقىۋاتقان قان ـ شۆلگەيلەرنى كۆرۈپ يېتىش تەس ئەمەس. تارىخي جەريان شۇنداق بوپكەلدى ـ قەدىمكى مەدەنىيەتلەرنىڭ ھەممىسى تارىخ مۇزېيلىرىغا كىرىپ كەتتى، ئورنىغا يېڭى شەكىللەنگەن مەدەنىيەتلەر بەزمە قۇردى. ئەرەبلەرنىڭ 7 ـ ئەسىردىن تارتىپ شىمالىي ئافرىقىنى ئىگىلىشى ئەرەبلىشىش (ئەرەب ئىسلام مەدەنىيىتى)نىڭ باشلىنىشى بولغان بولسا، 17 ـ ئەسىردىن كېيىنكى شىمالىي ئامېرىكىنىڭ ياۋروپا كۆچمەنلىرىنىڭ كېيىنكى ماكانىغا ئايلىنىشى بۇ زېمىندا يېڭى غەرب مەدەنىيىتىنىڭ ئۇلىنى ھازىرلىدى. ئوخشاشلا، 15 ـ ئەسىردىكى ئوسمانلى ئىمپېرىيىسىنىڭ شەرقىي رىم (ۋىزانتىيە) ئىمپېرىيىسىنى گۈمران قىلىپ كونستانتىپۇلنى ئىشغال قىلىشى ۋە ئىستانبۇلغا ئۆزگەرتىشى ھەم فراكىيىنىڭ ئەسلى ئاھالىسىنىڭ تۈركلىشىپ كېتىشى نەتىجىسىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەسلي خرىستىئان (پراۋوسلاۋىيە) مەدەنىيىتىنى تۈرك ئىسلام مەدەنىيىتى ئىگىلىدى. مۇشۇ تارىخي بۈرۈلۈشلارنىڭ ھەممىسىدە نوقۇل مەدەنىيەت ئەمەس، ئەك مۇھىمى كۈچ ـ قۇدرەت، سىياسي، ئىقتىسادىي، ھەربىي كۈچ مۇھىم رول ئويناندى. بىز گەرچە ئاشۇ يېڭىلانغان ئاممىلارنى مەلۇم بىر خىل مەدەنىيەتنىڭ مەھسۇلى دەپ قارىساقمۇ ، بۇيەردە روشەن گەۋدىلىك رول ئويناۋاتقىنى يەنىلا نوقۇل مەدەنىيەت سالاھىيتىنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئوبيېكتىپ كۈچ ـ قۇۋۋەتنىڭ سالاھىيتىدۇر. ئەقەللىي ساۋاق شۇنداق ــ مەدەنىيەتنى، ئېتىقادنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن دۆلەتنى، مىللەتنى، زېمىننى، بايلىقنى ساقلاپ قېلىش كېرەك. زېمىن ـ بايلىق، ئىگىلىك ھوقۇقى قولدىن كەتكەن دۆلەت ۋە خەلقنىڭ ئېتىقاد، مەدەنىيىتى قانچىلىك ئېسىل، پارلاق، ئىلغار بولغان تەقدىردىمۇ مۇقەررەركى مۇنقەرز بولۇش ھالاكتىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. شۇ قەدەر پارلاق مەدەنىيەت نەمۇنىسىنى ياراتقان مايالار، ئارتېكلار، ئىندىئانلار قېنى؟

دوست ـ دۇشمەن، جاھانگىرلىك، مەدەنىيەت قاتارلىق چۈشەنچىلەرنىڭ ھەممىسلا «مەڭگۈلۈك»تىن مۇستەسنا نىسپىي چۈشەنچىلەردۇر. دەۋرلەر، دۆلەتلەر، مىللەتلەر مۇناسىۋىتى مەنپەئەتنى شەرت قىلغان ئاساستا ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. بىز ئوخشاش غايە، ئېتىقاد، مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ئىگە دۆلەتلەر، مىللەتلەرنىڭمۇ ئۈستۈنلۈك، مەنپەئەت تالىشىش يولىدا بىر ـ بىرىنىڭ ئەشەددىي دۇشمىنىگە ئايلىنىپ قالىدىغانلىقىنى كۆپ كۆرگەن.

بىز جۇڭگو بىلەن سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىغىچە بولغان جەريانىدا ئورتاق سوتسىيالىزم يولىدا بىر لاگىردىكى «يولداش»، ئورتاق كوممۇنىزم نىشانىدىكى ئېتىقادتا «قېرىنداش»، «دوست» بولغانلىقىنى بىلىمىز. ئامېرىكىنىڭ بولسا، سوتسىيالىزم لاگىرىنىڭ 1 ـ نومۇرلۇق دۇشمىنى ــ جاھانگىر دەپ جاكارلانغانلىقىنىمۇ بىلىمىز. ئەمما 1960 ـ يىللارنىڭ بېشىدىن باشلاپ جۇڭگو بىلەن سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئىدىئولوگىيە ساھەسىدىكى ئىختىلاپىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە بۇ ئىختىلاپلارنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، دەسلەپكى «يولداش»، «قېرىنداش» تىن ئۆزگىرىپ، «سوۋېت ھازىرقى زامان رېۋىزىئونىزمچىلىرى» (ماركسىزمغا تۆزىتىش كىرگۈزگۈچىلەر)، «سوتسىيال جاھانگىر»، «1 ـ نومۇرلۇق دۇشمەن»، دەپ جاكارلاندى. ئەسلىدىكى 1 ـ نومۇرلۇق دۇشمەن «ئامېرىكا جاھانگىرلىكى»بىلەن بولغان مۇناسىۋەت يۇمشاپ 1974 ـ يىلى دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورنىتىلدى. 1980 ـ يىللاردىن كېيىن جۇڭگو ـ (سابىق) سوۋېت (ھازىرقى روسىيە) مۇناسىۋىتىنىڭ تەدرىجي ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئىككى «جاھانگىر»مۇقامى سەھنىدىن چۈشۈپ كەتتى. بىز بۈگۈن روشەن كۆرۈپ تۇرماقتىمىزكى، ھازىر جۇڭگو بىلەن روسىيىنىڭ

دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنىڭ تالليغان تۈرۈملىرى (ئىجتىمائىي چوڭ مەدەنىيتى) ئوخشاشلىققا ئىگە بولمىسىمۇ، ئەمما دۆلەت ۋە مىللەت مەنپەئىتىدىكى ئىستراتېگىيىلىك ئىچكى-تاشقى نىسپىي ئورتاقلىق بۇ ئەللەرنى قايتىدىن يېقىنلاشتۇردى. ئەمدىكى زىددىيەت ئامېرىكا قاتارلىق غەربكە بولغان مۇناسىۋەتكە مەركەزلەشتى.

كىشىلەر جۈملىدىن روسىيە ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى دۆلەتلەردىن تەركىب تاپقان يەتتە دۆلەتنىڭ «شاڭخەي ھەمكارلىق تەشكىلاتى»نامىدا ئورتاق بىر رايون ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئاستىغا ئۈيۈشقانلىقىنى بىلىدۇ. دۆلەت، مىللەت، تۈرۈم ۋە ئېتىقاد ، قىممەت قاراشلىرى بىر-بىرىدىن تۇپتىن پەرقلىنىدىغان بۇنداق «سالاھىيەت»لەرمۇ ئورتاق مەنپەئەت ئالدىدا ئۇلارنىڭ بىر ئۈستەلگە كېلىپ ئولتۇرۇشىغا توسالغۇ بولالمىدى. دېمەك، نوقۇل مەدەنىيەت سالاھىيىتى ئەمەس.

بىز تەۋە دەپ قارالغان ئىسلام ئورتاق ئېتىقادى ۋە مەدەنىيەت سالاھىيىتى بويىچە ئايرىلغان مۇسۇلمان مىللەتلىرى ۋە ئەللىرىنى قانداقتۇر «ئېتىقادىي قاتلام» ئاساسىدا تۇراقلىق، دوست ئۆتۈۋاتىدۇ، دەپ ئېيتالامدۇق؟ 1980-يىللاردا سەككىز يىل داۋاملاشقان ئىراق-ئىران ئۇرۇشى بىر خىل «مەدەنىيەت قاتلىمى»غا تەۋە «قېرىنداشلار»نىڭ زېمىن - بايلىق تالىشىپ ، دەھشەتلىك ھالدا بىر-بىرىنىڭ قېنىنى تۆككەن ئۇرۇش. 1990-يىللاردا ئون يىلدىن ئارتۇق داۋاملاشقان ئافغانستاندىكى ئىچكى ئۇرۇشمۇ بىرخىل ئىسلام مەدەنىيىتىگە تەۋە « سالاھىيەت»لىكلەرنىڭ مەنپەئەت - مەزھەپ كۈرەشلىرىنىڭ نەتىجىسى. يەنە كېلىردلار ۋە باشقىلار. بۇنداق مىساللار ئىسلام ئېتىقادىدىكىلەردىلا ئەمەس، خرىستىئانلاردىمۇ شۇنداق. سابىق يۇگوسلاۋىيىدىكى بوسنىيە-ھېرىتسىگوۋىنا ۋە كۇسۇۋودىن باشقا بارلىق سابىق يۇگوسلاۋىيە ئىتتىپاقى جۇمھۇرىيەتلىرى گەرچە ھەممىسى دېگۈدەك بىر خرىستىئان دىنى پراۋوسلاۋىيە مەزھىپىگە تەۋە بولسىمۇ، پەيت شۇنداق كېلىشىدى، زېمىن ۋە مىللەت ئۇمۇمىيلىقى مەنپەئەت كۈرىشى ئالدىدا ئاشۇ ئورتاق مەدەنىيەت ۋە ئىدېئولوگىيە سالاھىيىتىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ بىر-بىرىگە شىددەتلىك ئوت ئاچتى. يەنىلا مىللەت، زېمىن ھەققىدىكى خاس چۈشەنچىلىرى غالىب كەلدى.

بىز ئادەتتە «بىر غېرىچ يەرنىمۇ دۈشمەنگە بەرمەيمىز»دېگەن گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرىمىز. ئەمما «مەدەنىيەتنى بەرمەيمىز» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ باقمىدۇق. دېمەككى مەدەنىيەتلەر ئەمەس، مەنپەئەتلەر توقۇنۇشتى. ئوخشاش بولمىغان مەدەنىيەتلەرلا ئەمەس، ئوخشاش بولغان مەدەنىيەتلەرمۇ قانلىق يوسۇندا توقۇنۇشتى. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، ئەگەردە بېھسىاب نېفت بايلىقى ئوتتۇرا شەرققە ئەمەس، غەربىي ياۋروپاغا جايلاشقان بولسىمۇ، ئوخشاش مەدەنىيەت ئارىسىدىمۇ يەنىلا سۈركىلىش، توقۇنۇش بولۇۋەرگەن بولاتتى. نېفت بايلىقىنىڭ ئوتتۇرا شەرقە جايلىشىپ قېلىشى توقۇنۇشنى مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشۇاتقاندەك تۇسكە كىرگۈزۈپ قويسىمۇ، ئەمما بۇ تۈپ نېگىزىدىن ئالغاندا مەنپەئەتلەر توقۇنۇشىدۇر. يەنە بىر مۇھىم نۇقتا شۇكى، مېدىيىلەر، ھوللىۋۇدنىڭ فىلملىرى ۋە ئاخبارات ۋاستىلىرى مەدەنىيەت جەھەتتىكى تاجاۋۇزچىلىق، سىڭدۈرمىچىلىك رولىنىلا ئۆتىمەيدۇ. بۈلار غەرب جەمئىيىتىنىڭ تۈرمۇش، قىممەت قارىشىنىڭ مەھسۇلى بولغانىكەن، شۇلارنىڭ مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكىنى چىقىش قىلىشى ئېنىق گەپ. مېدىيە ۋاستىلىرى شەرقتىن تارقىسا شەرقنىڭ، غەربتىن تارقىسا غەربنىڭ قىممەت قارىشى ئۇستىگە قۇرۇلىدۇ. بۇ مۇرەسسە تەلەپ قىلمايدىغان ئېنىق پاكىت. ئەمما بۈيەردىكى ھەممىدىن مۇھىم ۋە ئەڭ ئاخىرقى تۈپ مەقسەت كۆڭۈل ئېچىش ۋاستىلىرى ئارقىلىق ھەسسىلەپ پۇل تېپىش، ئىقتىساد جۇغلاشتۇر. دېمەككى، توقۇنۇش،جاھانگىرلىكنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەقسىتى كۆپلەپ مال-دۇنياغا ۋە مۇتلەق مونوپۇلغا ئىگە بولۇش بولۇپ، مەدەنىيەت بۇ جەھەتتە ۋاستىلىك رول ئويناىدۇ، خالاس.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىغا بېسىلغان «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى»، «مەدەنىيەت جاھانگىرلىكى»ۋە شۇنى چۆرىدىگەن ھالدا يېزىلغان ماقالىلارنىڭ قاراتمىلىقى ناھايىتى ئېنىق ھالدا مەدەنىيەتلەرنىڭ بىر-بىرى بىلەن زادى سىغىشالمايدىغانلىقى، ھەرقاچان بىر-بىرىگە تاجاۋۇز قىلىش ھالىتىدە تۇرىدىغانلىقى، تەرەققىي تاپقان غەرب مەدەنىيىتىنىڭ بارلىق ياۋۇزلۇقىنىڭ بۆشۈكى، غەرب مەدەنىيەت ۋاستىلىرىنىڭ سىڭدۈرمىچىلىكى، ھەتتا كىشىلەرنى ئالداپ، ئېڭىنى بۇرمىلايدىغانلىقى... قاتارلىقلارغا مەركەزلەشكەن بولۇپ، تەبىئىي ھالدا «ھاكىم مەدەنىيەت»، «مەھكۇم مەدەنىيەت» دېگەن ئاتالغۇ - تېرمىنلار ئوتتۇرىغا چىققان ۋە بارلىق مەدەنىيەت - ئادەتلەر بىر-بىرىگە قارىمۇ قارشى مەيدانغا ئۆتكۈزۈپ قويۇلغان. ئەمما بۇيەردە بىرتەرەپلىمە ئۆچمەنلىك قىلىش ۋە ھەتتا مەۋجۇد رېئاللىقنىمۇ تەن ئالماسلىقتەك جاھىل پىسخىكا مەۋجۇدتۇر.

ئىنسانلارنىڭ ئەمەلىيەت تەپەككۇرىنى ھەرگىز سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ

بىزدە خېلى كۆپ كىشى بۇگۈنكى دۇنيادىكى مېدىيىلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىق، ۋەيرانچىلىق رولىنى ھەددىدىن زىيادە مۇبالىغەلەشتۇردى ۋە مېدىيە ۋاستىلىرىنى غەربنىڭ ئەڭ يېڭى، ئەڭ زامانىۋى ۋە ئەڭ ئۈنۈملۈك تاجاۋۇزچىلىق، جاھانگىرلىك قورالى سۈپىتىدە چۈشەندى.

بۇگۈنكى دۇنيادىكى ئاخبارات-تەشۋىقات ۋاستىلىرى (مېدىيىلەر) شۇنچىۋالا قۇدرەتلىكمۇ ياكى كىشىلەرنىڭ ئەمەلىي تەپەككۇر ھاسلاتى ۋە خاھىشىمۇ؟

شۇنداق. ئۇچۇر، ئاخبارات - تەشۋىقات ۋاستىلىرىنىڭ بۇگۈنكى دۇنيادا ئويناۋاتقان غايەت زور مۇھىم رولىغا ھەرگىزمۇ سەل قارىغىلى بولمايدۇ. ۋەھالەنكى، ئۇ مۇئەييەن شەرت بىلەن ھەقىقىي باغلانغاندىلا ئاندىن كۆزلىگەن ئۇنۇمگە يېتەلەيدۇ. ئۇ يەنىلا ھەل قىلغۇچ ئامىل ئەمەس. ئەمەلىيەتتىن ئىبارەت بۇ تام ئالدىدا ئۇ ھامان چەكلىمىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئادەملەر كۆپىنچە ھالدا شەيئىلەرنىڭ راست-يالغان، توغرا-خاتالىقىنى ئۆزى ئېرىشىۋاتقان ئۇچۇرغا تايىنىپلا قارىغۇلارچە ئايرىمايدۇ، بەلكى ئەمەلىيەت بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئايرىيدۇ. مېدىيىلەر سۈنئىي ياساپ چىققان كۆرۈنۈش ئەمەلىيەت قىلىپ كۆرسىتىلسە ئۇ يەنىلا سۈنئىي ئۇستىدىكى كۆپۈك، خالاس. ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان ياكى مۇئەييەن چەمبىرەك دائىرىسىدە پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان مېدىيىلەر يەنىلا ئاجىز، ئىشەنچىنى تەدرىجىي يوقىتىدىغان مېدىيىلەردۇر. بىز كۈندە قەدەمدە بىر دېگۈدەك ئۇچۇر، ئاخبارات- تەشۋىقاتلارغا ئۇرۇلۇپ تۇرىمىز. ئېيتايلى، سودىگەرلەر مالليرىنى ماختاپ خېرىدار چاقىرىدۇ. دورا دۇكانلىرى ئوقۇسا ئادەمنىڭ قۇسقىسى كېلىدىغان سەت - ئەپسانە سۆزلەرنى تەشۋىقات ۋەرەقلىرىگە يېزىپ ئۆز دورىلىرىنى ماختىسا، رادىئو-تېلېۋىزىيە ئېلانلىرى ئارقىلىق ۋاستە تاللىمايلا تەشۋىق قىلىدۇ - داۋراڭ سالىدۇ. بەزى ھۆكۈمەتلەر بولسا خەلق

تۇرمۇشىنىڭ ئۆسكەنلىكى ، قانداقتۇر بىر باشلىقنىڭ «جاپادىن قورقماي، سالامەتلىكى ياخشى بولمىسىمۇ بۇنىڭ بىلەن قىلچە ھېسابلاشماي ... دېھقانلار بىلەن تەك كەتمەن چېپىپ... كاتتا يايلاق يېزىسىنىڭ جەددىي سۇ مەسلىسىنى ۋاقتىدا ھەل قىلغان»لىقىدەك «تۆھپە»لىرىنى ماختاپ (يۇسۇپجان ساۋۇت شورلۇق: «زادى كەتمەن چاپقان گۇناھمۇ؟ ــ توختى باقى ئارتىشغا خەت») مەخسۇس تېلېۋىزىيە كۆرۈنۈشى ھاسىل قىلدۇ. ھەرخىل تۈزۈلمىدىكى دۆلەتلەر ئۆز ئەۋزەللىكىنى رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ۋە ھۆكۈمەت تىلى بولغان تۇرلۇك گېزىت ـ ژۇرنال ئارقىلىق توختاۋسىز مېدىيە تەشۋىقاتى ئېلىپ بارىدۇ. مانا مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى مېدىيىلەر پائالىيىتى بولسىمۇ، يەنىلا خەلقنىڭ كۆزى كۆز، مېڭىسى مېڭە بولۇپ ئۆزئالدىغا پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىدۇ. بىر قېتىم ئىشەنگەن بولسا، كېيىنكى قېتىم شۇ يالغان كېچىككە كىرىشى ناتايىن. چۈنكى ئادەملەر تەشۋىقات بىلەن ئەھمىيىتىنى سېلىشتۇرۇپ ھۆكۈم قىلىشقا ئادەتلەنگەن. مېدىيىلەر بىلەن ئاۋام ھەرقايسىسى ئۆز ئالاھىدىلىكى بويىچە ھەرىكەت قىلىدۇ، ھۆكۈم چىقىرىدۇ. چۈنكى مېدىيىلەر رېئال ماددا ئەمەس، ئىنسان رېئال ماددا. ئەمەلىيەت ـ رېئال ھادىسىلەر كىشىلەرگە بىۋاستە كۆرۈنۈپ، سوقۇلۇپ تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەر دائىم پىكىر ۋە ھۆكۈم قىلىش ھالىتىدە تۇرىدۇ. مېدىيىلەر ئويدۇرمىنى قانچە كۆپ توۋلىغانسېرى كىشىلەر شۇنچە پىسەنت قىلمايدۇ. بۇگۈنكى دۇنيادىكى زامانىۋى ئاخبارات ۋاستىلىرى(مەلۇم مەنىدە) «ئىقتىسادنىڭ قۇلى»، سىياسىينىڭ كارنىيى بولۇپ، سەممىيەت، راستچىللىق دەرۋازىسىنى تېرەپ تۇرۇۋالغاچقا زامانىۋى مۇرەككەپلىك بىلەن تەڭ تېخنىكا مۇرەككەپلىشىپ كەتسىمۇ، تەجرىبىچىلىك ۋە شەخس ئاساسچىلىقنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋالغان بۇ دەۋر ئىنسانلىرىنى سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ. ھەق ۋە ناھەق، مۇھەببەت ۋە نەپرەتنى ئايرىش تۇيغۇسى ھەرقانداق بىر زامانىۋى مېدىيىلەر پائالىيىتىنى بېسىپ چۈشىدىغان كىشىلەر كۆڭلىدىكى ھەقىقىي سانلاردۇر.

ئەگەر سىز بىر دېھقان، رەۋەندە ياكى باققال بىلەن سودىلىشىپ 50سوم پۇل بەرسىڭىز ھەتتا ئاشۇ ئىسمىنمۇ يازالمايدىغان دېھقان ياكى رەۋەندىمۇ پۇلنى ئۇياق ـ بۇياققا ئۆرۈپ، سىنچىلاپ قاراپ ھەتتا بەزىلەرگە كۆرسىتىپ پۇلنىڭ راستلىقىغا ئىشەنچ ھاسىل قىلغاندىن كېيىن تۆش يانچۇقىغا سالىدۇ. ھەتتا يانچۇقىنى يەنە بىر قېتىم بېسىپ تۇتۇپمۇ قويىدۇ. سىز: «بۇ پۇلنى ھازىر بانكىدىن ئالچىقان، ئىشەنچلىك» دېسىڭىزمۇ، «قويسىلا! ئۇ پۇل تەكشۈرۈش ماشىنىلىرى (ئەسۋابلىرى) نىڭ ساختىلىرىمۇ چىقىپ قالامدۇ تېخى» دەيدۇ. تۇرمۇش رېئاللىقىنىڭ ماھىيەتلىك ھەقىقىتىگە تۇتۇلىدىغان مۇئامىلىدە بىر قىسىم زىيالىيلىرىمىزنىڭ ھەق ۋە ناھەقنى ئايرىش قەتئىيلىكى ئاشۇ كىشىلەرگە يەتمەيدۇ. دېمەككى، مۇتلەق كۆپ ئادەم تەشۋىقات، ئۇچۇرغىلا ئىشىنىدىغان «كىتاب خالتىلىرى» ئەمەس، بەلكى ئەمەلىيەتنى بەكرەك تۇتقا قىلىدىغانلاردۇر.

توغرا، سىياسىي ۋە جۇغراپىيىلىك چېگرا ـ توساق ئايرىپ تۇرىدىغان تاشقى مۇھىت ئۇچۇرلىرى ئۈستىدە مېدىيىلەر بەزى ئويدۇرمىلارنى توقۇپ چىقالايدۇ. لېكىن بۇ ھەرگىزمۇ پۈتكۈل مېدىيە ئۇچۇر ـ ئاخباراتلىرىنىڭ ئويدۇرما ــ يالغانلىقىنى بىلدۈرمەيدۇ ھەم بۇ خىل ئويدۇرما ئۇچۇرلارنىڭ مەلۇم بىر رايون خەلقىنىڭ تونۇش ـ بىلىشىنى مۇتلەق بۇرمىلىيالىشمۇ مۇمكىن ئەمەس. غەربنىڭ ياكى پالان ـ پۇستان بىرىيەرنىڭ مېدىيە ۋاستىلىرى ئارقىلىق تارقىغان ئۇچۇر، مەدەنىيەت ئامىللىرى يەنە بىر رايون خەلقىنىڭ مەدەنىيەت خاسلىقىنى ئۆزۈل ـ كېسىل بەربات قىلالىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر بىر مىللەت تېلېۋىزور كۆرۈپ، مېدىيە ۋاستىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپلا ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت خاسلىقىنى يوقىتىدىكەن، بۇ ئۇنداق مېدىيە ۋاستىلىرىدە ئەمەس، شۇ خەلقنىڭ مەدەنىيەت چۈشەنچىسى، ئەقىدە ـ ئېتىقاد ساپاسىدىدۇر. ئىچكى ئاجىزلىق ئەجەللىك ئاجىزلىقتۇر.

ئەگەر مېدىيىلەر ئىگىلىگەن ئۇچۇرلىرىنىڭ راستلىقىغا ئىشىنىپ، شۇ نۇقتىدىن ئاكتىپ توپقا تۇتسا ، ئاشۇ نۇقتىدىكى ئاجىزلىق ھەقىقەتەن راست بولسا، بۇ سىرتقى مېدىيىلەر ئاملىدىن كۆرە ئاشۇ نۇقتىدىكى ئىچكى جەھەتتە مەۋجۇد ئاجىزلىق بىرلەمچى ئامىل بولىدىغانلىقى، ئاقىۋەت بۇنداق ئىچكى ۋە تاشقى ئاملىنىڭ ماس كېلىشى شۇ نۇقتىنىڭ ۋەيران بولۇشىنى تېزلىتىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ۋە شەرقىي ياۋروپادىكى سوتسىيالىزمنىڭ يىمىرىلىش ھادىسىسى دەل ئاشۇ ئىچكى ئەجەللىك ئاجىزلىقنىڭ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ، مۇئەييەن ھالاكەت باسقۇچىغا يەتكەنلىكى بولۇپ، غەرب مېدىيىلىرى بۇ جەريانىنى تېزلىتىشتە بەلگىلىك رول ئويناغان، خالاس. ئۇنى يىمىرىۋەتكىنى ھەرگىزمۇ نوقۇللا مېدىيە ئەمەس. ئەگەر مېدىيىلەر ئارقىلىقلا مەلۇم بىر ھاكىمىيەت، مەدەنىيەت، تۈزۈمنى يىمىرىۋەتكىلى بولىدىغان بولسا، ھۇللىۋۇد جاھانىنىڭ خوجىسىغا ئايلىنىپ كەتمەمتى؟ يەنە بىر رايونغا ئۇرۇش، ھەربىي يۇرۇش قوزغاشنىڭ ھاجىتى قالامتى؟ تۇغرا، مېدىيىلەرنىڭ رولى ، تەسىرى بار. ئەمما ئۇ مۇتلەق ئەمەس، شۇنداقلا بىزلەر ئويلىۋالغاندەك ئۇنداق يۇقىرىمۇ ئەمەس.

سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ۋە شەرقىي ياۋروپادىكى سوتسىيالىزمنىڭ يىمىرىلىش ھادىسىسى غەرب مېدىيىلىرىنىڭ غايەت زور ئاغدۇرمىچىلىق پائالىيەتلىرىنىڭ نەتىجىسىمۇ ياكى شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇنىڭدىنمۇ مۇھىم بولغان ئىچكى سەۋەبلەرنىڭ مۇقەررەر ئاقىۋىتىمۇ؟ بىز بۇ ھەقتە بىر قىسىم خەلقئارا سىياسىي مەسىلىلەر مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ غەرب مېدىيىلىرىنىڭ قانداق رول ئويناشلىقى توغرىسىدىكى بىر قىسىم بايانلىرىدىن خەۋەردار بولساقمۇ، ئەمما يۇقىرىقى ئۆزلۈك قاراشلىرىمىزنى مەنتىقىلىق تەستىقلا ئىگە قىلىش ئۈچۈن سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقى سوتسىيالىزمنىڭ خاراكتېرى بىلەن باغلىنىشلىق بولغان مۇنداق بىرقانچە ماھىيەتلىك مۇھىم تارىخىي ھادىسىگە مۇراجىئەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

روسىيە ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسى بۇرۇنقى دۇنياۋى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ئەقىدىسىنىڭ ئەكسىچە، سوتسىيالىزمنىڭ ئاۋۋال بىر ياكى بىر قانچە دۆلەتتە غەلىبە قىلىش مۇمكىنچىلىكىنى دۇنياغا جاكارلىدى. مانا بۇ لېنىنچە ئىنقىلاب يولى ئىدى. كېيىن مۇشۇ يولنى بويلاپ بىر قاتار سوتسىيالىزم ئەللىرى دۇنياغا كەلدى. ئەينى تارىخىي شارائىتتا جاھانگىرلىك ۋە خەلقئارا كاپىتالىزم كۈچلىرىنىڭ قورشاۋى، جەددىي ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكەتلىرىنىڭ ئېغىر تەھدىتى ئاستىدا تۇرۇۋاتقان روسىيە بۇرژۇئازىيە خاھىشلىرىنى داۋاملىق باستۇرۇپ تۇرۇش ئۈچۈن پرولېتارىيات دىكتاتورىسىنى قەتئىي كۈچەيتىش زۆرۈر، دەپ قارىغانىدى. سوتسىيالىزمدىن كوممۇنىزمغا ئۆتۈش تۇرلۇك يول بىلەن بولىدىغان بولسىمۇ ئۇنىڭ ماھىيىتى پەقەت بىرلا ــ «پرولېتارىيات دىكتاتورىسىلا بولىدۇ» غانلىقى لېنىنىنىڭ «دۆلەت ۋە ئىنقىلاب» دېگەن مەشھۇر ئەسىرىنىڭ يادروسى ئىدى. سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا پۈتكۈل ھوقۇقنىڭ پرولېتارىيات سىنىپىغا، ئۇنىڭ ئاۋانگارتى كوممۇنىستلار قولىغا مەركەزلىشىپ ، كەڭ بىرلىكسەپ قۇرۇشقا سەل

قارالغانلىقى، هوقۇقسىزلۇق شەخسلەر قولىغا يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلىشىشى كېيىن بىخ سۈرۈپ ئەجدادلىك ئاجىزلىقتا ئايلىنىدىغان ئەشەددىي هوقۇقچىلىق ئامىلىنى ئىچىگە يوشۇرغانىدى. بۇ ئاجىزلىق ئەينى قىزغىن ئىنقىلاب دەۋرىدە ۋە كېيىنكى خېلى بىر مەزگىللىك تىنچ قۇرۇلۇش دەۋرىدە بەكلا ئاشكارىلىنىپ چىقمىغان، پەقەت ۋە پەقەتلا شۇنداق بولۇشى سوتسىيالىزمنىڭ مۇقەررەر قانۇنىيىتى، دەپ قارالغانىدى. شۇڭا ئەينى تارىخىي دەۋردىكى كۆچلۈك سوتسىيالىزم دۇنياۋى دولقۇنى ئالدىدا ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ قالغان كاپىتالىزم دۇنياسى خەلقئارالىق بىرلەشكەن قارشى لاگىر تەشكىللەش ئارقىلىق بۇ يېڭى شەيئى سوتسىيالىزمنى بارلىق ۋاستىلەرنى قوللىنىپ يىمىرىۋېتىش ئىرادىسىگە كەلگەنىدى. بىز سوتسىيالىزمنىڭ هازىرغىچە بولغان پۈتكۈل تارىخىي جەريانىدىن كاپىتالىزمنىڭ ئۆزئالدىغا قويغان بۇ «ۋەزىپە»سىدىن قىلچە تەۋرەنمىگەنلىكىنى كۆرىمىز. ئەمما ئەينى تارىخىي شارائىتتىكى ئىككى لاگىرنىڭ ئىدىيە ـ ئاڭ ساھەسىدىكى هايات ـ ماماتلىق ئېلىشىشىدا سوتسىيالىزم خېلى هىم دۈملەنگەن قازان بولۇپ، غەرب دۇنياسى بۇ قازاندىن بىلىنەر ـ بىلىنمەس چىقۇاتقان هورنى كۆرەلمىگەچكە ئاساسلىق ئۇمىدىنى هەربىي ئارىلىشىشقا باغلىغانىدى. روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ هارپىسىدىن تاكى 1920 ـ يىللارغىچە داۋاملاشقان غەرب كاپىتال كۆچلىرىنىڭ قوراللىق مۇداخىلىسى، تىرىلىش ئۇرۇنۇشلىرى، 1950 ـ يىلىدىكى چاۋشيەن ئۇرۇشى قاتارلىقلار هېدىيىنىڭ رولىدىن كۆرە هەربىي كۈچ ۋاستىسىنىڭ رولىغا كۆپرەك ئەهمىيەت بەرگەنلىكىنىڭ نامايانىدىسى ئىدى. شەيئىلەرنىڭ ئىچكى تەرەققىيات قانۇنىيىتى كىشىلەرنىڭ سۈبيېكتىپ ئىرادىسىگە بېقىنمايدۇ. ئەجەللىك بىخلارنىڭ كۆكلەپ ئاينىشىغا ئەگىشىپ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى سوتسىيالىزمىدىن ئىبارەت بۇ قازاندىكى تۇۋاقمۇ ئاخىرى ئېچىلىپ كەتتى ۋە بەلگىلىك دەرىجىگە كەلگەندە بۇ تۇزۇم سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ۋە شەرقىي ياۋروپادىكى ئىچكى ـ تاشقى ئامىللار بىرىكمىسىدە يىمىرىلىشكە يۈزلەندى.

مەسئۇل مۇهەررىردىن تولۇقلىما: بىز بۇيەردە سوۋېتلەر ئىتتىپاقى سوتسىيالىزمى ۋە شەرقىي ياۋروپا سوتسىيالىزمنىڭ پاجىئەلىك ئاقىۋىتى هەققىدە خۇاڭ رىنۇبې ئەپەندى يازغان «چوڭ دۆلەتلەرنىڭ گۈللىنىشىدىكى تارىخىي سىلىشتۇرما» (قارالڭ: «شىنجاڭ گېزىتى»(ئۇيغۇرچە) 2005 ـ يىل 25 ـ يانۋار سانى) دېگەن چوڭ هەجملىك نوپۇزلۇق تەتقىقات ماقالىسىدىكى مۇنۇ بايانلار بىلەن كۆپايىلىنىمىز: «سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ سىياسىي تۈزۈلمىسى ئۇنىڭ قەد كۆتۈرۈشىگە نىسبەتەن ئىچكى بويۇنتۇرۇق بولۇپ، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى خەلقىنىڭ ئۈيۇشۇش كۈچى، ئىجادىي كۈچى ۋە ئىقتىسادىي هاياتىي كۈچىنى بوغۇپ، ئۇنىڭ قەد كۆتۈرۈش جەريانىدىكى بارغانسېرى ئۇزاققا سوزۇلغان ئىچكى سەۋەبكە ئايلاندى. ستالىنغا خۇراپىيلارچە چوقۇنۇش ۋە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى يوقىتىش هەرىكىتىنىڭ كېڭىيىشىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك كۆلەڭگىسى ئاستىدا، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى مۇستەبىت هاكىممۇتلەق تۈزۈمنى ئۇزاققىچە يولغا قويۇپ، پارتىيە ئىچىدە توختىماي تازىلاش ئېلىپ بېرىپ، زور بىر تۈركۈم ئىختىساسلىق خادىمنى ۋەهشىيلەرچە باستۇردى. دېموكراتىك ۋە ئىلمىي تەدبىر بەلگىلەشنىڭ كەمچىل بولۇشى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا بىر قاتار ئىستراتېگىيىلىك خاتالىقلارنى پەيدا قىلدى. پارتىيىنىڭ ئىمتىيازلىق هوقۇق قاتلىمىدىكىلەر ئۇزاق مۇددەت خەلقتىن ئايرىلىپ قالدى. ئۇلار بىر ـ بىرىنى قانات ئاستىغا ئېلىپ، بىر ـ بىرىدىن پايدىلىنىپ، پارتىيە ئىچىدە مەنپەئەت گۇرۇهىنى شەكىللەندۈرۈپ، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى پارتىيىسى ۋە دۆلىتىنىڭ ئىجتىمائىي ئاساسىنىڭ تۈپ جەهەتتىن پارچىلىنىشىغا سەۋەب بولدى. بۇ مەنپەئەت گۇرۇهلىرى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشىغا تۈرتكە بولغۇچىلار ۋە دۆلەت ئىگىلىكىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالغان سىياسىي كۈچىلەردۇر. رۇس مىللەتچىلىكىنى ئاساس قىلغان بۇيۇك دۆلەت شوۋېنىزمى ئىچكى جەهەتتە (سوتسىيالىزم لاگىرىغا تەۋە) هەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ رايى قايتىش خاهىشىنى، تاشقى جەهەتتىن سوتسىيالىزم لاگىرىنىڭ پارچىلىنىشىنى، «سەييارە دۆلەتلەر»نىڭ يۇز ئۆرۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى ئىتتىپاقداش جۇمهۇرىيەتلەرنىڭ ئىتتىپاقتىن ئايرىلىشىدىن باشلاندى. بۇنىڭدىن، ئۇزاق مۇددەت قاتمال هالەتتە تۇرغان، خەلقتىن ئايرىلغان سىياسىي تۈزۈلمە ئاستىدىكى چوڭ دۆلەتنىڭ ئۆرۈشتىن ئىبارەت سىرتىنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىمىغان تەقدىردىمۇ، تىنچ يول بىلەن قەد كۆتۈرۈشنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

1991 ـ يىلى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ قەد كۆتۈرۈشىنىڭ توختىغانلىقى ۋە مەغلۇب بولغانلىقىدىن دېرەك بەردى. بۇ، خەلقئارا سوتسىيالىزم هەرىكىتىنىڭ تراگېدىيىسى، شۇنداقلا روسىيە تارىخىنىڭ تراگېدىيىسى.»

سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ۋە شەرقىي ياۋروپادا سوتسىيالىزمنىڭ مەغلۇبىيىتى ماهىيەتتە تۈزۈمدىكى ئاجىزلىق، ئىچكى زەئىپلىكنىڭ، كىشىلەر رايىنىڭ قايتقانلىقىنىڭ نەتىجىسى. دېمەك، مېدىيىلەرنىڭ رولى يەنىلا ئەمەلىيەتنىڭ بېرىدىغان تەسىرىدىن چوڭ ئەمەس. ئەگەر هەممىلا ئىش مېدىيىلەرنىڭ تەشۋىقاتى بويىچىلا يۈرگۈزۈلىدىغان بولسا، دۇنيادىكى نەچچە مىليارد خەلق ئاڭقاۋ، گاس ـ گاچا بوپقالمامدۇ؟

دېمەككى، مېدىيىلەرنىڭ رولىنى هەددىدىن زىيادە مۇبالىغىلەشتۇرۇپ سەلبىي قىلىپ كۆرسىتىش ئاقىلانىلىك ئەمەستۇر. گەرچە مېدىيە ۋاستىلىرى ئارقىلىق بىزگە تەرەققىي تاپقان غەربنىڭ ئەخلاق، قىممەت قاراش جەهەتتە بولمىغۇر بەزىبىر ئادەتلىرى كىرىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن تاللاش، شاللاش، نېمىنى قىلىش، نېمىنى قىلماسلىق يەنىلا چوڭ نىسبەتتە بىزنىڭ قولىمىزدا، بىزنىڭ دىلىمىزدا. كىنو ـ تېلېۋىزور كۆرۈش تۈپەيلىلا بىر ياش تاپتىن چىقىپ كېتىشى مۇمكىنمۇ؟ ئەخلاقسىزلىقنىڭ تۈپ مەنبەسىنى يالغۇز مېدىيىلەردىن كۆرۈش كېرەكمۇ؟ توغرا، مېدىيىلەرنىڭ تەرغىب قىلىۋاتقانلىرىنىڭ بەزىلىرى بىزگە پايدىسىز ـ چاكىنا نەرسىلەر. لېكىن بىزنىڭ قولىمىزدىن تۇكۇرۇپ تاشلاش ـ رەت قىلىش كېرەككۇ! بىزدە بۇنداق جۇرئەت كەم بولغانىكەن، ئەڭ ئالدى بىلەن ئاجىزلىق مەسىلىسىنى ئۆزىمىزدىن ئىزدەيلى. قېنى كىم مېدىيە ۋاستىلىرىنىڭ بىزلەرگە، دۇنياغا ئېلىپ كەلگەن غايەت زور ئىجابىي رولىنى ئىنكار قىلالايدۇ... هەدىسىلا ۋاستىلىك نەرسىلەرنى يامان قىلىپ كۆرسىتىۋەرمەيلى، بەلكى ئاساسلىق سەۋەپ ـ ئامىلنى ئۆزىمىزدىكى مەنىۋى ئاجىزلىق ـ ئىللەتلەردىن كۆرەيلى.

مەدەنىيەتلەر تارىخىدىكى بىر غەلىتە «مەنتىقە»

بىز مۇشۇنداق ئۆچمەنلىك نەزەرىمىز بىلەن قانداقتۇر«هاكىم مەدەنىيەت دۆلەتلىرى»، «مەهكۇم مەدەنىيەت خەلقلىرى» دېگەندەك ئايرىمىلارنى هاسىل قىلىپ، تەرەققىي تاپقان غەرب مەدەنىيىتىنى ئىجتىمائىي ئاڭ تاجاۋۇزچىلىقىنىڭ قورالى دەپ ئەيىبلىگەن ۋاقتىمىزدا يەنە نېمىشقا غەرب دۇنياسىدا بارلىققا كەلگەن يېڭى زامانىۋى

مەدەنىيەت، ئىلىم ـ پەن، مائارىپ ۋە پەن ـ تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە بولغان قايىللىقىمىزنى، ھەتتا ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش ۋاستىلىرىدىن تارتىپ يېزىلىۋاتقان ئەسەرلەرگىچە غەرب مەنبەلىرىنى ئاساس قىلىپ پىكىر يۈرگۈزگەنلىكىمىزنى نېمىشقا ئېسىمىزدىن چىقىرىپ قويىمىز!؟

ئەسلىدە بىز شەرقلىقلەر راست گەپنى قىلساق، مۇشۇ بىرنەچچە ئەسىر مابەينىدە ئىختىراچى خەلقلەر ئەمەس، قوبۇل قىلغۇچى، پايدىلانغۇچى خەلقلەر بوپكەلدۇق. ئەنگلىيلىك ۋات پارماشىنىسىنى كەشپ قىلىش بىلەن غەربتە باشلانغان سانائەت ئىنقىلابىنىڭ ئىزچىل چوڭقۇرلىشىپ بېرىشى بىلەن باغلىق بولغان ئىلىم ـ پەن، تېخنىكىنىڭ يېڭىدىن ـ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئاخىرى ئىنسانلارنى ئالەم بوشلۇقىغا ئېلىپ كىردى. كىشىلەرنىڭ ماددىي ھايات شارائىتلىرىدىكى ئۆزگىرىشلەر ئۇلارنىڭ جەمئىيەت ۋە قىممەت قارىشىغىمۇ ئىنقىلاب خاراكتېرلىك جىددىي ئۆزگىرىشلەرنى ئەكەلدى. دېموكراتىيە ۋە كىشىلىك ھوقۇق ئىدىيىلىرى، خىيالىي سوتسىيالىزم ۋە ئىلمىي سوتسىيالىزم تەلىماتلىرى بارلىققا كەلدى. بىز ئېتىراپ قىلماسلىقىمىز مۇمكىن ئەمەسكى، كۆپلىگەن مۇتەپەككۇر ــ ئالىمنىڭ جاپالىق ئۆزىنى بېغىشلاش روھى ئارقىلىق يارىتىلىپ، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىدىكى ئەڭ زور تۆھپە سۈپىتىدە دۇنياغا تەقدىم قىلىنغان بۇ مەدەنىيەتلەرده غەرب دۇنياسى پاراۋۇز بوپكەلدى. مەلۇمكى، دۇنيا مەدەنىيەتلەر ئۆزئارا تەسىرلىشىپ ئىلگىرىلىگەن دۇنيا. مەدەنىيەتمۇ باشقىلارنىڭ زۆرۈرەن ئىزدىنىش، قوبۇل قىلىشى ئارقىلىق كېڭەيگەن. ئەگەر مۇشۇنداق بىر قانۇنىيەتلىك يۈزلىنىشنى قاراپ تۇرۇپلا «مەدەنىيەت تاجاۋۇزچىلىقى»، «مەدەنىيەت ئېكسپورتى ئارقىلىق باشقىلارنىڭ رايىنى ئۆزىگە تارتقانلىق» ۋەھاكازا دەيدىغان بولساق، بۇ، سۇنى ئىچىپ بولۇپ ئۈسۈزلۇقى قانغاندىن كېيىن بۇ سۇ مەينەت قۇدۇقتىن چىقىپتۇ، دەپ قازغۇچنى ئەيىبلىگەندەك بىمەنە ئىش بولمامدۇ؟

خوش، ئۇنداق بولسا، باشقىلارنىڭ مەدەنىيىتىنى نېمە ئۈچۈن قوبۇل قىلىمىز؟ ئۆزىمىزده مەدەنىيەت يوقمۇ؟ باشقا ئەل ـ خەلقنىڭ مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىشنى خالىغانكەنسەن، دېمەك شۇ خەلقنىڭ مەدەنىيىتىده چوقۇم دەۋر تەلىپىگە ماسلىشالماسلىق، تەلەپ بىلەن ئېھتىياج ئوتتۇرىسىدا ماس كەلمەسلىك، يېڭىلاشقا موھتاجلىق مەۋجۇد بولغان بولىدۇ؛ شۇ خەلقنىڭ مەدەنىيىتىده ئۇلارنىڭ تەرەققىيات قەدىمىنى چەكلەپ تۇرىدىغان ئىجتىمائىي مەنبەلەر بولغان بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرى ئۆچرىشىۋاتقان مەدەنىيەتلەر ئىچىدىن ئاكتىپ ئامىللارنى قوبۇل قىلىشقا چۇشىدۇ. سېلىشتۇرۇش، تاللاش ئىنسانىنىڭ ھېچنېمىگە بېقىنمايدىغان ئۆزلۈك ھوقۇقى، شۇنداقلا ئەڭ تۇغرا ئۇسۇلىدۇر. نىسبەتەن ياخشىسىنى تاللاش ئەڭ ئەقەللىي تۇغرا تاللاشتۇر. ئىنسانىيەت ھامان مەدەنىيەت جەھەتتە تاكامۇللۇق قوغلاشقانكەن، مەيلى ئۇ غەربنىڭ بولسۇن ۋەياكى شەرقنىڭ بولسۇن، ئىلغار تېپلار بولسلا قوبۇل قىلىۋېرىدۇ، ئىلغار بولمىسا قوبۇل قىلمايدۇ.ئۆزىدە بولسا ھەم باشقىغا يېلىنمايدۇ. دېمەككى، مەدەنىيەتلەر ھامان بىر ـ بىرىنى تولۇقلايدۇ، بىر ـ بىرىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. يەنە بىر مەدەنىيەتتە سېنى قايىل قىلالىغۇدەك ئېسىل ئامىللار بولمىسا ئۇنى بىراۋ سائىتا تاڭسىمۇ قوبۇل قىلمايسەن. دېمەككى، بۇ يەردىكى قوبۇل قىلىش كۆپىنچە سېنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئاچلىقىڭ، ئاجىزلىقىڭ تۆپەيلى بولىدۇ، ئىختىيارىي بولىدۇ.

يەنە بىر جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، «ھاكىم مەدەنىيەت»، «مەھكۇم مەدەنىيەت»دىكەن سۆزنىڭ زامانىمىزدا مەدەنىيەت ساھەسىده قوللىنىلىشىنى ئورۇنلۇق دېگىلى بولماس، گەرچە غەرب مەدەنىيىتى تەرەققىياتتا ئىلگىرى كەتكەنلىك تۈپەيلى دۇنياغا زور تەسىر كۆرسىتىپ كەلگەن ۋە كۆرسىتىدىغان بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا غەرب دۇنياسىغا تەۋە مەدەنىيەت. يەنىلا غەربنىڭ ئۆزىدىلا ھاكىم مەدەنىيەت. ئەگەر سىز ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوقلا ئۆزىگىزنى «مەھكۇم مەدەنىيەت خەلقى»دەپ ئېتىراپ قىلسىگىز، شۇنداقلا ئاشۇ غەربكە تەۋە مەدەنىيەتنى«ھاكىم مەدەنىيەت» دەپ ئېتىراپ قىلمۇالسىگىز ،ئۇ چاغدا ئۆزىگىزنى، ئۆزىگىز تەۋە بولغان ۋە ھازىرغىچە يەنىلا مىللىي ھاياتىگىزدا ئاساسىي ئورۇن تۇتۇپ كېلىۋاتقان خاس مەدەنىيەتنى، ئۇنىڭ تەقدىرىنى ئوڭايلا ئۆزلىكىگىزدىن باشقىلارغا بېرىۋەتكەن، ئۇنى ئۆز رازىلىقىگىز بىلەن پەسلەشتۇرگەن بوپقالمامسىز؟ سىزنىڭ چەكلەش، تاللاش، قوغداش، تەرەققي قىلدۇرۇش ھوقۇقىگىز ۋە بۇرچىگىز نەگە كەتتى؟ مېنىڭچە، بۇيەردە «ھاكىم مەدەنىيەت»، «مەھكۇم مەدەنىيەت خەلقى»دېگەن ئىبارىلەر ئۆزىگە ئىشەنمەسلىك، ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىنىڭ ھاياتي كۈچىگە ئىشەنمەسلىك، ئۈمىدسىزلىك، زامانىمىزدا ئۆزىنى باشقىلاردىن تولىمۇ تۆۋەن چاغلاشتىن ئىبارەت روھىي پەسكەشتىن كەلگەن. ئەگەر بىزنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىمىزدا تەرەققىي تاپقان غەرب مەدەنىيىتى«تەھدىت»پەيدا قىلمۇاتىدۇ دەپ قارالسىمۇ، ئۇ يەنىلا تەھدىت، دېمەككى، تېخى «ھاكىم»ئەمەس. ھەرقانداق تاشقى «كۈچلۈك»مەدەنىيەتنىڭ يەنە بىر يەرلىك مەدەنىيەتنى ئۆزۈل ـ كېسىل يوق قىلىپ تاشلىيالىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇ، شەكلەن، ھادىسە خاراكتېرلىك نەرسىلەرگە تەھدىت ۋە ئۆزگىرىش پەيدا قىلالايدۇ، ئەمما مىللەتنى، ئۇنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى تۈپتىن يوق قىلمۇالمايدۇ. بۇ ھەم يەنە شۇ خەلقنىڭ ئۆز مەدەنىيىتىگە ۋە ئۇنى تاكامۇللاشتۇرۇش ، يۈكسەلدۇرۇش ئىرادىسىگە باغلىق ئىش. ئەگەردە سەن ئۆزۈڭدىكى بارى ـ يوقنىڭ ھەممىسىنى تاشلاپ، باشقىلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناشقىمۇ دەيلى. ئەمما ئۇ ئاشۇ مەدەنىيەتنىڭ كۈچلۈك بوپقالغانلىقىنىڭ گۇناھىمۇ؟ ياكى سېنىڭ ئاجىزلىقىڭ، قوبۇل قىلىشتا تۇغرا مەيدانىدا تۇرالمىغانلىقىڭنىڭ گۇناھىمۇ؟ ھەرقانداق مىللەت باشقىلاردىن مەلۇم مەدەنىيەت تەركىبلىرىنى قوبۇل قىلسىمۇ، لېكىن يەنىلا ئۆزىنىڭ تۈپكى خاسلىقى بىلەن باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرۇۋېرىدۇ. بىز ئەنگلىيىنىڭ 17 ـ ئەسىردىن تاكى 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە دۇنيادا 1 ـ نومۇرلۇق چوڭ سانائەت دۆلىتى، غەرب مەدەنىيىتىنىڭ تارىلىش مەنبەئى بولغانلىقىنى بىلىمىز. «قېرى جاھانگىر»دېگەن سۆزنى بىلىمىز. ۋەھالەنكى، كېيىن ئەنگلىيىدىن ئۆتۈپ كەتكەن گېرمانىيە، ياپونىيىلەر، فرانسىيىنى ئۆزئىچىگە ئالغان غەربىي ياۋروپا ۋە روسىيىنى ئۆزئىچىگە ئالغان شەرقىي ياۋروپانىڭ ھەممىسىلا (ھەتتا جۇڭگونى ئۆز ئىچىگە ئالغان 3 ـ دۇنيا ئەللىرىنىڭ دۆلەت دەرۋازىلىرىنى سرتقا ئېچىۋېتىشىمۇ شۇغۇ)ئاشۇ «كۈچلۈك»تىن قورقماي، تەسىرلىشىشنى ــ مەدەنىيەت جەھەتتە قوبۇل قىلىشنى دادىل قارشى ئېلىپ،ئۆزىنى ھەر تەرەپلىمە كۈچەيتىپ، كۈچلۈك «قېرى جاھانگىر»دىن ئۆتۈپ كەتمەكتە. ئۇلار ــ گېرمانلار يەنىلا گېرمانلار، ياپونلار يەنىلا ياپونلار، ھىندىستانلىقلار يەنىلا ھىندىستانلىقلار... باشقىلار يەنىلا باشقىلار بولۇپ قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋەردى. يوقاتقىنى پەقەتلا گەجگىسىدىن بېسىپ، ھالسىرىتىپ

كېلىۋاتقان ئېغىر يۈكلەر، مەنىۋى بوپا ـ ئاجىزلىقلار ، ئېرىشكىنى ئۆزلىرىنى كۈچەيتىۋەتكەن ئەڭ زۆرۈر قىممەتلىك نەرسىلەر بولدى.

ئەگەر مەدەنىيەتكە سىياسىي تۈس بېرىپ مۇھاكىمە قىلىنغاندا، مەسىلىنى مۇنداق تەرزدە ئوتتۇرىغا قويىمىز: «ھاكىم مەدەنىيەت» ۋە «مەھكۇم مەدەنىيەت خەلقى» بولۇش ئۈچۈن ھۆكۈمران مىللەت ۋە ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى خەلقتىن ئىبارەت شەرت بولۇشى، سىياسىي بېسىم، مەدەنىيەت مۇنقەرزلىكى ۋە شۇ خەلقنى چەكلەپ تۇرىدىغان ھاكىمىيەت ئىرادىسى بولۇشى كېرەك. ۋەھالدنكى، بىز«ھاكىم مەدەنىيەت»دەپ تەكچىگە چىقىرىۋالغان نەرسە ئىممەلىيەتتە قىتئە ـ ئوكيان ئاتلاپ كېلىۋاتقان مەدەنىيەتقۇ. بىز نېمىشقا تەھدىت ـ ۋەھىمىنى ئۆزىمىزدىن تولىمۇ يىراق نامەلۇم بوشلۇقلاردىن ئىزدەپ يۈرىمىز؟...

بىز مۇستەملىكىچىلىك دۇنياسى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئەركىنلىكنى قولغا ئالغان ئاسىيا ۋە ئافرىقىدىكى خەلقلەرنىڭ ئۆزلىرى تاللىغان يول بىلەن مېڭىۋاتقانلىقىنى بىلمەيز. ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان 3ـدۇنيا ئەللىرىنىڭ كۆپ قىسمى ئەنە شۇلاردۇر. قانداق ۋە قايسى مەدەنىيەتنى قوبۇل قىلىش ئەركىنلىكى ۋە ھوقۇقى ئۆزلىرىنىڭ قولىدا. تەرەققىي قىلغان مىللەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دۇنيادىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ تەسىرلىشىشى ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشى نورمالنىي شۇنداقلا ئۆزئارا پايدىلىق ئىش. كىشىلەر ھامان بۇنىڭ ئىچىدىن ئۆزلىرىگە زۆرۈرەن پايدىلىق تەركىبلەرنى تاللاپ ئالالايدۇ. قانداقتۇر تەرەققىي تاپقان ئەل ـ مىللەتلەر مەدەنىيەتلىرىنىڭ زور دەرىجىدىكى جەلپ قىلىش كۈچى بىلەن تەرەققىي قىلىۋاتقان مىللەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنىيەتلىرىنىڭ يوق بوپكېتىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ پەقەت مەدەنىيەتتىكى زامانغا ماس يېڭىلىنىش، ئورۇن ئالماشتۇرۇش، ئالغا قاراپ تەرەققىي قىلىش، ئىلگىرىلەش ھادىسىسى، خالاس. شۇڭا قانداقتۇر «مەدەنىيەت تاجاۋۇزچىلىقى»، «ھاكىم مەدەنىيەت»دېگەنلەرنى زىيادە سەلبىيلەشتۇرۇپ بەكمۇ ئاسمانغا چىقىرىۋەتمەسلىك كېرەك. بىر خەلقنىڭ مەدەنىيىتىگە مەۋجۇدىيىتىگە كېلىدىغان ئەڭ زور خەۋپ قانداقتۇر يىراقلاردىن شامال ئۇچۇرۇپ كېلىدىغان ۋە كىشىلەر خالاپ قوبۇل قىلىدىغان مەدەنىيەتتىن كەلمەيدۇ، بەلكى ئەڭ مۇھىمى شۇ مەدەنىيەتنىڭ ئىچكى ئاجىزلىقى ۋە پەۋقۇلئاددە ئالاھىدە سەۋەبلەر ــ مەجبۇرىي ئىرق، مەدەنىيەت ئاسسىمىلياتسىيە سىياستى، جۇغراپىيىلىك مۇھىت، نامۇۋاپىق ـ ئەكسىيەتچى سىياسىي تۈزۈلمە قاتارلىقلاردىن كېلىدۇ. ئەمما بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيىتىگە يۈرگۈزۈلگەن مۇنداق قەبىھلەرچە زوراۋانلىق شۇ خەلقتە ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز غەزەپ، قارشىلىق پەيدا قىلىدۇ ـ دە، ئۆزلىرىگە تاجاۋۇزچىلىق، تېررورلۇق سىياسىتى يۈرگۈزۈۋاتقان ئاتالمىش ھاكىم مەدەنىيەتنى ئاڭلىق ياكى ئۆزلىرى خالاپ قوبۇل قىلمايدۇ. بىز سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقى دەۋرىدە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۆزبېك، قازاق، قىرغىز، تۈركمەن، تاجىك، ئەزەربەيجان، ئۇيغۇر... قاتارلىق مىللەتلەرگە يۈرگۈزۈلگەن ئەشەددىي رۇس مىللەتچىلىكى ۋە رۇس مەدەنىيەتچىلىكىنى ئاساس قىلغان مەدەنىيەتتىكى زوراۋانلىق، ئېتىقاد، تىل، ئۆرپ ـ ئادەتلەرگە قارىتا ئېلىپ بېرىلغان چېكىدىن ئاشقان كەمسىتىش، چەكلەش، يوقىتىشلارنى ئوبدان بىلىمىز. مانا بۇ مەدەنىيەت جاھانگىرلىكى، مەدەنىيەت ئىستېلاسى. بۇ خىل مەدەنىيەت باسمىچىلىقىنىڭ نەتىجىسىدە كۆرىنگەن زىيالىي شەپقەتسىزلەرچە ئۆلتۈرۈلدى، ئۆز مەدەنىيىتى، ئېتىقادىدا چىڭ تۇرغانلىقى ئۈچۈنلا ھەرىدە كەمستىشكە، چەتكە قېقىشقا، جازاغا ئۇچرىدى. تۈرمىلەرگە سولاندى. شۇ مىللەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيىتى، ئېتىقادى، تۈرمۇش ئادەتلىرى چەكلەندى. ھەتتا بالىسىنىڭ خەتنە تويىنى قىلغانلار،ئاتا ـ ئانىسىنىڭ جىنازا نامىزىنى چۈشۈرگەنلەرمۇ پارتىيىدىن قوغلاپ چىقىرىلدى، خىزمەتتىن ھەيدەلدى. دېمەككى، ئەشەددىي رۇس مىللەتچىلىكىنى ئاساس قىلغان بۇيۇك دۆلەت شوۋېنىزمى يادرو قىلىنغان مەدەنىيەت سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقى دەۋرىدىكى ھاكىم مەدەنىيەت سانالدى، ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغۇچى باشقا مىللەتلەر مەھكۇم خەلق، مەھكۇم مەدەنىيەت خەلقىگە ئايلاندى. ئەمما ئۇنتۇماسلىق كېرەككى، مەدەنىيەتتىكى بۇ خىل رەھىمسىز زوراۋانلىق ئەزەلدىن پايدا ئېلىپ كەلگەن ئەمەس. مەدەنىيەت زوراۋانلىقى ئاجىز مىللەتلەردە بېسىپ بولغۇسىز غەزەپ، نارازىلىق ھەمدە ئۆز مەدەنىيىتىگە تېخىمۇ ئوتلۇق مۇھەببەتنى كۈچەيتىدۇ، پەيدا قىلىپ قويىدۇ. زوراۋانلىق يۈرگۈزۈچى تەرەپنىڭ سىياسىتىدىكى ئادالەتسىزلىك، چىرىكلىشىش، رەھىمسىزلىكنى ئاشكارىلاپ قويىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ زورلۇق بىلەن تاڭغان نەرسە چوقۇمكى ئەقىلدىن، ئىدىيىدىن ئۆتمەيدىغان ناباب نەرسىدۇر. ناباب بولمىسا نېمىشقا مەجبۇرىي تاڭىدۇ؟ ئىلغار بولسا تاڭمىسىمۇ ئۆگىنىدىغان، خالاپ قوبۇل قىلىدىغان ئىشقۇ. دېگەندەكلا، مەدەنىيەت جەھەتتە ئىنسان قېلىپىدىن چىققان شەپقەتسىز تېررورلۇق يۈرگۈزگەن سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ رۇس شوۋېنىزمى ئاساسىدىكى مەدەنىيەت مەركەزچىلىكى ئۆزۈن ئۆتمەيلا كۆمپەيكۇم بوپكەتتى. زوراۋانلىق تۈزۈمىدىكى ئاجىزلىق، كەمچىلىكنى يېپىپ قالالمىدى. ھەم شۇنداقلا مۇشۇنداق ئېغىر، شەپقەتسىز مەدەنىيەت زوراۋانلىقىمۇ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مىللەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنى تۇپتىن يوق قىلۋېتەلمىدى. ئۇلار ئۆز ئېتىقادى، مەدەنىيىتىگە بولغان سەمىمىي ئىخلاسىنى يۈرىكىنىڭ، مىللىي غۇرۇرىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قېتىدا سۆيۈپ ساقلاپ كەلدى. رۇس شوۋېنىزمى ئاساسىدىكى مەدەنىيەت زومىگەرلىكى ئاخىرى ۋەيرانچىلىق بىلەن ئاخىرلاشتى. ئاشۇ مىللەتلەر يەنە قايتىدىن ئۆز مەۋجۇدلۇقىنى مەنىگە ئىگە قىلغۇچى مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە قايتىپ كەلدى...

يېقىنقى خۇلاسىلىغاندا، مەدەنىيەتتىكى تەھدىت، تاجاۋۇز، زوراۋانلىق، زومىگەرلىك ھامان تاشقى ئامىل. ئەگەردە بىر مىللەت ئۆز مەدەنىيىتىگە بولغان ئىخلاس ـ ساداقىتىنى، غۇرۇرىنى يوقىتىپ قويمىسىلا ھەمدە ئۆز مەدەنىيىتىنىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇش، مۇكەممەللەشتۇرۇش، تاكامۇللاشتۇرۇش قەدىمىنى توختىتىپلا قويمىسا سىرتقى تەسىرلەرنىڭ زەرەتلىشىدىن ئامان قالالايدۇ، ئۆز مىللىي مەۋجۇدلۇقىنى يوقاتمايدۇ ۋە ھەتتا سىرتتىن كېلىۋاتقان مەدەنىيەت تەسىرىدىن تېخىمۇ كۈچلىنەلەيدۇ. ئەمما ئىچكى كۈچى ئاجىز مىللەتلەر پەۋقۇلئاددە ئالاھىدە مۇھىتنىڭ تەسىرىدە مەدەنىيەت جەھەتتە ئۆزگىرىپ كەتمەيمۇ قالمايدۇ. كىشىلەر تارىختىن بۇلغارلارنىڭ ئەسلىدە تۈركىي خەلقلەردىن ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. بىراق بۇ بۇلغارلار ئەمدى تۈركىي خەلقلەرگە مەنسۇپ ئەمەس. چۈنكى بۇنىڭدىن مىڭ نەچچە يۈز يىللار ئىلگىرى ئۇلار كۆچۈپ بارغان جەنۇبىي ياۋروپا ئاھالىسىنىڭ سان نىسبىتىدە مۇتلەق ئۈستۈنلۈك بىلەن سلاۋيانلار بولۇشى ئۇلارنى تىل جەھەتتىن ئاستا ـ ئاستا تەدرىجىي ھالدا سلاۋيانلارغا ئۆزگەرتىۋەتتى. مەدەنىيىتىمۇ سلاۋيان ـ ياۋروپا مەدەنىيىتىگە قوشۇلۇپ كەتتى. شىمالىي ئافرىقىنىڭ ئەرەب ـ ئىسلاملىشىشى، ۋىزانتىيىنىڭ تۈركلىشىشى قاتارلىق ئەھۋاللارنىڭمۇ

مۇرەككەپ ئالاھىدە پەۋقۇلئادده مۇھىت ئىچىدە بولغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا يېقىنقى، ھازىرقى زامان تارىخىدىن زوراۋان ئىمپېرىيە، ھاكىمىيەت ھۆكۈمرانلىقى سەۋەبىدىنلا مىللەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنىيەتلىرىنىڭ تۈپ يىلتىزىدىن يوقىلىپ كەتكەنلىكىدەك ئەھۋالنى تارىختىن ئانچە كۆپ ئۇچرىتالمايمىز. تارىختىكى زوراۋانلىق، مۇستەملىكچىلىك، مەدەنىيەت باسمىچىلىقىمۇ ئوخشايلىقچە يوق قىلىۋېتەلمىگەن. دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەل - مىللەتلەر مەدەنىيەتلىرىنى بۈگۈنكى ئۆزئارا تەسىرلىشىش، ئالماشتۇرۇش، ئىختىيارىيلىق مۇقەررەر يۈزلىنىش بولۇۋاتقان دۇنيا ئۇنچۇالا ئوخشاي يەكتەمەيدۇ، بەلكى مەدەنىيەتلەر مۇشۇنداق ئىختىيارىي ئۇچرىشىش ئاساسىدا تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، راۋاجلىنىپ بارىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ بىز «ھاكىم مەدەنىيەت»، «مەھكۇم مەدەنىيەت» دەپ چۆچۈش ياكى ئۆزىمىزنى چەتكە ئېلىشقا ئۇرۇنۇش بىلەن بۇ مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۆزئارا تەسىرلىششىنى توسۇپ قالالمايمىز. دۇنياۋى يۈزلىنىشنىڭ چوڭ دولقۇنىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا ئۇرۇنۇش ئەمەلىيەتتە ئۆزىنى ئۆزى ھالاكەتكە مەھكۇم قىلىشتۇر. ھازىرقى دۇنيادا ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمىزكى، تەرەققىي تاپقان ئاشۇ مەدەنىيەتكە مۇراجىئەت قىلمىغان بىرمۇ ئەلنى ئۇچرىتالمايمىز. تۈيۇقسىزلا توك توختاپ قېلىپ قاراڭغۇ (زۇلمەتتە) قالغان چېغىمىزدا يەنە تۈيۇقسىزلا توك پاللىدە يورۇسا ئىدىسوندىن غايىبانە سۆيۈنمەيدىغان كىم بار؟ شۇنچىۋالا ئەل ۋە مىللەت ھەتتا دۇنيادىكى نوپۇسى ئەڭ زور، ئەڭ قەدىمىي مىللەتلەرنىڭ بىرى ھېسابلانغان خەنزۇلارمۇ ئاشۇ مەدەنىيەتلەرگە دۆلەت دەرۋازىلىرىنى كەڭ ئېچىۋەتكەن يەردە سىزمۇ، بىزمۇ يەنە نېمىدىن ئەنسىرەيدىكەنمىز!؟ قاچانغىچە يەنە ئارىسالدى بولۇپ، ۋاقتىمىزنى ئۆتكۈزۈۋېتىش كېرەككەن!؟

«شەنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىكى «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى»غا ئائىت ماقالىنىڭ بىرىدە «بۈگۈن بىز دۇنيانى جاھانگىرلار بەرگەن كۆزەينەكتە، ئۇلارنىڭ مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ نەزەريىۋى پېتەكچىلىكىدە كۆزىتىۋاتىمىز» دەيدۇ.

مېنىڭچە، مەدەنىيىتىمىز ۋە مەدەنىيەت يۈزلىنىشىمىزدىكى بۇ خىل ئارىسالدى كەيپىياتنىڭ شەكىللىنىشىدە بىزنىڭ بىر قىسىم زىيالىيلىرىمىزنىڭ رولىنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. «جاھانگىرلار» بەرگەن كۆزەينەكنى ھەقىقەتەنمۇ ئەتىۋارلاپ قوبۇل قىلىپ ئىشلەتكۈچىلەر، دۇنيانى كۆزىتىۋاتقانلار ئارىمىزدا خېلى بار. گەرچە بىر قىسىم كىشىلەر ۋە زىيالىيلار تەرەققىي تاپقان غەرب مەدەنىيىتىنى «جاھانگىر»، «تاجاۋۇزچى تەبىئەتلىك» دەپ ئومۇمەن يامانغا چىقىرىۋەتكىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە، «يامانلىق ئوتى يامان» دەپ بۇ «يامان»دىن ئايرىلىپ ياشىيالمايۋاتىدۇ. بۇ«يامان» نىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ مەنىۋى كۈچىنى ھامان تۆۋەن سانايدۇ. ئۇلارنىڭ «كەشپىياتى»سىز ئۆزلىرىنىڭ بىر ئىجادىي يېڭىلىق يارىتىش يوشۇرۇن ئىقتىدارىنىڭ بارلىقىغا ئىشەنچ قىلالمايدۇ. تەرەققىي تاپقان غەرب مەدەنىيىتىنىڭ بەزى تەرەپلىرىنى ئەڭ يامان سۈپەت بىلەن تەسۋىرلىسىمۇ، ئەمما شۇ تەرەپتىن كەلگەن قاراش- نەزەريە، مەپكۇرىلەرنى شۇبھىلىنىشكە بولمايدىغان قانۇن سۈپىتىدە قوبۇل قىلىدۇ. بىز سىياسىيغا، ئىجتىمائىيەتكە ئائىت بىر قىسىم ئەسەرلەردىن كۆرۈپ تۇرماقتىمىزكى، ئاشۇ ئەسەرلەردە ئېلىنغان ئاساسلىق ستاتا، كۆزقاراشلار ۋە شۇنىڭغا ئاساسلىنىپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكىرلەر، شەرھلەر ئاشۇ غەرب مۇتەپەككۇر - ئالىملىرىنىڭ پىكرىگە ئاساسەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان، بۇنىڭدىن، ئەيىبلىنىش نۇقتىسىدا تۇرۇۋاتقان غەرب دۇنياسىدىن پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە بولغان تەركىبلەرنى قوبۇل قىلىشتەك مايىللىق چىقىپ تۇرىدۇ. ئەمما مۇشۇ مۇرەككەپ دۇنيادا مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ تەپەككۇر خەرىتىسىنى ئاۋۋال ئۆزلىرى سىزىپ چىقمىقى زۆرۈر. ئەجەبا، مۇستەقىل تەپەككۇردىن يىراقلىشىش، ئىجادىي قاراش كەمچىل بولۇش، ئۆزىگە ئىشەنچ قىلالمايغا غەربلىك ئەقىلدارلار (ئۇلارنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا«سەر خىل مېڭە»لەر) سىزىپ بەرگەن تەپەككۇر خەرىتىسى بويىچە مېڭىش ئۇلار ئۈچۈن ئېيتقاندا ئۆز-ئۆزىنى ھاڭغا ئىتتىرگەنلىك بىلەن ئوخشاش ئەمەسمۇ؟

ئۇلارچە، ئىدىيە - قاراش، مەدەنىيەتلەر زادىلا سىغىشالمايدىغان تۈرۈقلۇق يەنە نېمىشقا ئاشۇ نەزەريە، قاراش، مەپكۇرىلەر ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىگە شۇنچە كۆپ سىڭىپ كېتىدۇ؟ توغرا، ئۇلار غەربنىڭ تەبىئىتىدىن ھەزەر ئەيلەيدۇ، (ئۇۋاللىقا ئۇچراۋاتقان) شەرق ئۈچۈن، مىللەت ئۈچۈن بىجانىدىللىق بىلەن خىزمەت قىلماقنى ئويلايدۇ. ئەمما تەرەققىي تاپقان غەربنىڭ كۈچى ئۇلارنىڭ ئىرادىسىگە باقمىغان ھالدا ئۆز مۇۋاپىقىيىتىگە بويسۇندۇرۇپ، ئۆز قاينىمىغا تارتىپ تۇرىدۇ؟ ئۇلار شەرققە مۇھەببەت باغلىغان ۋە ھەتتا غەرب مەدەنىيىتىنى دۇشمەنگە چىقىرىۋەتكەنمىكەن، قەتئىي ئىرادىگە كېلىپ غەربنىڭ «ئەخلەت»لىرىنى مۇرەسسەسىز رەت قىلىشى ۋە غەربكە تۇپتىن قارىمۇ-قارشى بولغان تېخىمۇ ئىلغار يولدا ئەڭ پارلاق نەتىجىلىرى بىلەن ماڭالىشى كېرەك ئىدىغۇ! شۇبھىسىزكى، بىز مەسىلىنى ئەڭ ئالدى بىلەن ئۆزىمىزنىڭ مەنىۋى ئاجىزلىقىدىن ئىزدىشىمىز ۋە ئۆز مىللىي مەدەنىيەت ئەنئەنىمىزگە سادىق بولغان ئاساستا، بارلىق ئاكتىپ ئامىللارنى قوبۇل قىلىپ تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز كېرەك. مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشىدۇ، دەپ ۋەھىمە ھېس قىلىپ قانچىكى ئارىسالدى بولساق ۋە ئۆزىمىزنىڭ ئاجىز- زەئىپ ھالىمىزنى باشقىلارنىڭ ئىلغار تەرىكىبلىرى بىلەن كۈچلەندۈرمەسەك شۇنچە تېز بەربات بوپكېتىمىز. ئەگەردە بىر مىللەتتە ئېگىلمەس - پۈكۈلمەس ئەقىدە - ئېتىقادلا بولىدىكەن ئۇ سىرتقى مەدەنىيەتلەر بىلەن ئۇچراشقانلىقى تۈپەيلىلا باشقىلارغا يەم بوپكەتمەيدۇ. ئەگەردە يەم بوپكەتسە، بۇ ئەڭ ئالدى بىلەن تاشقى مەدەنىيەتنىڭ ئەمەس، دەل شۇ خەلقنىڭ ئەقىدە ــ ئېتىقادى، مەدەنىيىتىنىڭ ئىچكى كۈچىنىڭ زەئىپلىكىنىڭ دەلىلىدۇر. ئۆز - ئۆزىنى زامانغا، دەۋرنىڭ تەرەققىياتىغا ماس ھالدا كۈچلەندۈرۈپ تۇرالمىغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتىدۇر. جاز مۇزىكىسى پەيدا بولغانلىقى ئۈچۈنلا خەلق ناخشىلىرىنىڭ بازىرى ئۆلسە بۇنى جاز مۇزىكىسىدىن ۋە ئۇنى ئىستېمال قىلغۇچى مىللەتلەردىن كۆرۈشمىز كېرەكمۇ ياكى خەلق ناخشىلىرى بىلەن كىشىلىرىمىز ئارىسىدىكى ۋارىسلىق قىلىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئاسراش، قوغداش، باشقىلارغا تونۇتۇش جەھەتتىكى مۇناسىۋەت دېئالوگىنىڭ ئاجىزلىقىدىن كۆرۈشمىز كېرەكمۇ؟ بىر تەقۋادار ئايال پادىچىلار ئىشتىنىنى كۆرۈپلا ئۆزىنىڭ ياغلىق - پەرەنجىسىنى تاشلىسا، بۇ پادىچىلار ئىشتىنىنىڭ گۈناھىمۇ ياكى ياغلىق - پەرەنجىنىڭمۇ؟ ۋەياكى شۇ ئايالنىڭ تەقۋالىق دەرىجىسىدىكى مەسىلىمۇ؟ ئەمەلىيەتتە، ئىچكى - مەنىۋى ئاجىزلىق ئەڭ چوڭ ۋەيرانچىلىقتۇر. ئۆزىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا باش قاتۇرماي ھەدىپسىلا كۈچلۈكلەرنى تىللاش، شۇلاردىن ئەيىب ئىزدەش بولسا تېخىمۇ ئېچىنىشلىق روھىي غالىبىيەتچىلىكتۇر. بىزدە « قورساق

ئاغرىقلىق بولمىسا، تاۋۇز يېيىشتىن قورقما»دەيدىغان گەپ بار. قارىغاندا، بىز ئۆزىمىزگە ، ئۆز مەدەنىيىتىمىزگە، ئۆز ئەقىدە - ئېتىقادىمىزنىڭ كۈچىگە، ئۆزىنىڭ قوغداش قۇۋۋىتىگە تازا ئىشەنمەسلىك كېرەك. بولمىسا، مەدەنىيەتلەر ئوچرىشىشىدىن شۇنچىۋالا قورقۇپ، ۋايىم يەيتتۇقمۇ؟ ...

قاراپ باقايلى، بىزدە زادى قانچىلىك سانائەت ئاساسى بار؟ تۇرمۇشىمىزدا ئىشلىتىۋاتقان ۋە بىز ھەۋەس بىلەن كۆز تىكىدىغان ئەڭ يېڭى، ئەڭ سەرخىل ئىختىرا - مۇۋەپپەقىيەتلەر نەدە بولۇۋاتىدۇ؟ «شەرق گادايلىقى» ــ شەرقنىڭ ئاجىزلىقى بىزنى كۆپ نەرسىدىن مەھرۇم قىلغۇچى«ئاپەت» ئوخشايدۇ؟ بۇ «ئاپەت»بىزنى يەنىلا بىزگە كۈشەندە بولغان تەرەپكە مۇراجىئەت قىلىشقا، ئۇلاردىكى«پايدىلىق تەركىب »لەردىن كۈچ - قۇۋۋىتىنى ئېلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. كىشىلەر «تۇزنى يەپ تۇزلۇقنى تۆكۈرۈش»نى تولىمۇ ئېغىر ئەخلاقسىزلىق دەپ قارايدۇ. دۇنيا مەدەنىيىتىگە ئالەمشۇمۇل تۆھپە كۆرسەتكەن تەرەققىياتتا، غەربتىكى نۇرغۇن مۇتەپەككۇر، سىياسىيون، ئالىم ۋە ئىختىرا - مۇۋەپپەقىيەتلەر شەرق - غەرب دېمەي ھەممىسى كىشىلەرنىڭ مەنىۋى تەشنالىقىنى ئۆز ئېھتىياجىغا يارىشا قاندۇردى، تۇرمۇشىنى مىسلىسىز دەرىجىدە قولايلىقلا، زامانىۋىلىققا، يېڭىلىققا باشلاپ كىردى. نېچشى، گونتيوگراسئان، سەيمېل خانتىكتون قاتارلىق كۆپلىگەن مۇتەپەككۇر، سىياسىيوننىڭ نۇقتىنەزەرلىرىنى ھەممىمىز ناھايىتى چوڭ بىلىپ دەستۇر سۆپتىدە كۆتۈرۈپ تۇرۇپتىمىز. ۋەھالەنكى، يەنە تىللايمىز، ئەندىشە قىلمىز. دېمەك، روشەنكى، بىزنىڭ يېتەكچى روللۇق زىيالىيلىرىمىزنىڭ روھىي دۇنياسى ئەنە شۇنداق زىددىيەتلىك. بۇنى زادى قانداق مەنتىقە دېگۈلۈك؟ توغرا، تەرەققىي تاپقان غەرب جەمئىيىتىدە ، مەدەنىيىتىدە كېسەللىك، ئىجتىمائىي قاباھەت،كرىزىس يوق ئەمەس. غەرب مەدەنىيىتىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە ئىجتىمائىيلىششى، تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئېشىشى، رەھىمسىز رىقابەت مۇھىتى بۇ جەمئىيەت مەدەنىيىتىنى تولىمۇ رەھىمسىز، سوغۇق تۇسكە كىرگۈزۈۋەتكەن. ئائىلە ، نىكاھ، ئەخلاق كرىزىسى شىددەت بىلەن كۆپەيگەن. كىشىلەرنىڭ ئارا مېھر - مۇھەببەت، بېرىش - كېلىش سۆيگۈسى، جىنسىيەت ئېچىۋېتىلگەن، ئەركىنلىك شوئارى ئاستىدا نومۇسسىزلىق ئەۋجىگە چىققان. تۇرمۇش رىتمىنىڭ تېز، يۇقىرى، رەھىمسىز بولۇشى كىشىلەرنى ئەسەبىيلىك ئارقىلىق كۆڭۈل خۇشى قىلىشقا مايىل قىلىپ قويغان. ئەمما ئۇمۇ بىر جەمئىيەت. مۇنداق ھادىسىلەر بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزدىمۇ ئۇچراپ تۇرىدۇ. مەدەنىيەتكە تەبىر بەرگەندە ، ئۇ ئاساسەن ئېيىل نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ. دېمەككى ئىلغار تەركىب ، ئېيىل ئادەت چىن مەنىسىدىن مەدەنىيەتكە ياتىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېيلىپ ئېيتقاندا يۇقىرىقىدەك رەزىل، چاكىنا ئادەت - قىلىقلار ئىلغار - ئىجابىي مەدەنىيەت جۈملىسىدىن ئەمەستۇر. بىز مەدەنىيەتلەر ئالاقىسىدە بۇ خىل ئەخلەتلەرنى ئەمەس، سەرخىل، ئېيىل، كىشىلەرنىڭ ئاڭ - ساپاسىنىڭ ئۆسۈشىگە ، مىللەتنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتى سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشگە پايدىلىق تەركىبلەرنى قوبۇل قىلمىز، ئۇنىمىز. ئەخلەت قوبۇل قىلساقمۇ، مەدەنىيەت قوبۇل قىلساقمۇ، تاللاش ئۆزىمىزدىدۇر. ئەگەردە بىز ھەربىر مەدەنىيەتنى كەڭ ئېچىلغان بىر داستىخان دېسەك، ئۇنىڭغا يۇزلىنىپ تۇرغان ھەربىر ئەل - خەلق تەبىئي ھالدا ئۇنىڭدىن خالىغىنىچە بەھرلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان بولىدۇ. ئېيىسىنىمۇ ــ ئېيمىسىنىمۇ ئىختىيار سىزدە . ھەسەل ئېيسىنىمۇ، زەھەر ئېيسىنىمۇ سىزگە باغلىق. ھەسەل يەمەي زەھەر ئېيسىنىز بۇنى داستىخاندىن، داستىخاندىكى نەمەتلەردىن كۆرۈش كېرەكمۇ؟ ۋەياكى زەھەرلىنىشتىن قورقۇپ ئاچ قورساق ئولتۇرۇش كېرەكمۇ؟ كۆرۈش تەس ئەمەسكى. تەرەققىياتتا، ئۆزىمىزنى كۈچلەندۈرۈشتە قانداق يول تۇتۇش ئۇنچىۋالا مۇرەككەپ مەسىلە ئەمەس. ئەڭ ھالقىلىق گەپ بىزنىڭ تاللاش ئىقتىدارىمىز، شاللاش سەۋىيىمىزدە ۋە بۇيولدا دادىللىق، كەسكىن تىرىشچانلىق بىلەن مېڭىش - ماڭالماسلىقىمىزدا. بىز نېمىشقا غەربتىكى تەرەققىي تاپقان ئەللەر مەدەنىيىتىنىڭ ئەقلىيلىك، مەرىپەت، تەجرىبە، بىلىم، تېخنىكا، ئىقتىساد، پاراسەت، سەمىمىيەت، ئەخلاق ئىزدەيدىغان ئەڭ ئېسىل ئادەت - تەشەببۇسلىرىنى قوبۇل قىلماي ھەدىسلا چېكىنىپ ئاشقان ئەسەبىيلىكنى، ياسىنىش، كىيىنىش، ئىچىش، چېكىش، ئەيىش - ئىشرەت، بۇزۇقچىلىق قىلىش دېگەندەك مەرەز تەرەپلىرىنىلا قوبۇل قىلىۋالىمىز؟ ھەرقانداق بىر جەمئىيەت جىنايەت ، ئەخلاقسىزلىق، رەزىللىكتىن مۇتلەق خالىي بولالمايدۇ. ئەمما قوبۇللاش ھالىتىدە تۇرغان يەنە بىر ئەل ئۇنىڭ ئېسىل تەرەپلىرىدىن، ئۆزىنى يۇكسەلدۈرىدىغان ئىلغار تەركىبلەردىن قوبۇل قىلسا بولىدىغۇ.

دىققەتكە سازاۋەر بىر مەسىلە

ھازىرغىچە غەرب «سەرخىل مېڭىلىرى»دىن كۆرە شەرق «سەرخىل مېڭىلىرى»گۇمان ۋە ئەيىبلەشتىن نېرى ئۆتەلمىدى. ھەل قىلىنمىغان بۇ مەدەنىيەت مەسىلىسىگە گۇنا ئارتىشمۇ كەتمەيدۇ، ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈشمۇ لازىم بولمايدۇ. ئەمما ئۇنىڭ جاۋابى ئابلەت ئابدۇللانىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلىنىڭ 1988 - يىل 3 - سانىدا ئېلان قىلىنغان ۋە مەزكۇر ژۇرنالنىڭ 2004 - يىل 5 - سانىدا ئاپتور سۆرىتى بىلەن بېسىلغان «چىدىساق ياشا»دېگەن ئېسىرىدا مەنتىقىلىق ھەل قىلىنغان. يەنى بۇ دۇنيا مەزكۇر ئېسىردا دېيىلگىنىدەك «بىرگە - بىر»دۇنيادۇر. مېنىڭچە، سەۋەبى مۇنداق: غەرب ھەرقانچە كۆچلۈك بولغان بىلەن شەرقسىز غەرب بولالمايدۇ. شۇڭا شەرققە مۇراجىئەت قىلىپ «تەلمۈرۈپ» تۇرماقتا. چۈنكى كۆچلۈك غەربنىڭ مەنپەئىتى «ئاجىز»شەرقسىز كاپالەتكە ئىگە بولالمايدۇ. بۇ «كۈچسىز» شەرقلىقلەر«كۈچلۈك»غەربلىكلەرنىڭ مۇشۇ پسىخىكىسىنى بىلىۋالدى ھەم بىلىپ يەتمەكتە. شۇڭا شەرقمۇ غەربتىن ئۆز مەنپەئىتى يولىدا پايدىلانماقتا ھەم پايدىلانماقچى. غەربمۇ ئۆزىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك مەنپەئىتى يولىدا شەرقنىڭمۇ مۇشۇ پسىخىكىسىدىن پايدىلىنىپ مۇددىئاسىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقتا ھەم ئاشۇرماقچى. ھەرقايسى تەرەپنىڭ كۆڭلىدە تېگىشلىك سان بار. مانا بۇ خەلقئارا مۇناسىۋەت مۇرەككەپلىكى، «كۈچلۈك»لەرنىڭ يەنىلا مەلۇم «ئەيمىنىش»تىن خالىي بولالماسلىقىنىڭ، ئالدىراپ ھەممىنى بىراقلا دوغا تىكمەسلىكىنىڭ سەۋەبى. دېمەك، كۈچسىزلەر ئەمەلىيەتتە بەكلا كۈچسىز ئەمەس. كۈچلۈكلەرمۇ ئەمەلىيەتتە بەكلا قورقۇنچلۇق ئەمەس. ئۇلار بىر - بىرىنى شەرت قىلىپ ياشىماقتا. ئۆزئارا مەنپەئەتدارلىق ئۆتۈشمىسى تەبىئىي ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن ئىنتىپاقداشلىقنى شەكىللەندۈرۈپ، ھەرقايسىنىڭ ئىرادىسىنىڭ ئەكسىچە، بىر - بىرىگە نىسپىي باراۋەر بولغان تەقەززالقىنى شەكىللەندۈرۈپ قويغان. ئەگەر، ناۋادا مۇشۇ تەرەپلەر ئىچىدىكى بىر كۈچ ئاشۇ كۈچ تەڭپۇڭلىقىدىن چەتنەپ، پايدا - زىيان مەسلىسىدە بىخەستىلىك قىلىپ يەڭگىلتەكلىك بىلەن ھۆكۈم چىقىرىپ قويىدىكەن، ھامان چوڭ زىيان تارتماي قالمايدۇ. چۈنكى بۇ

رەھىمسىز رىقابەت ئالىمى. ئەمەلىيەتتە ھېچكىمگە قەرزدار ئەمەس. ھەرقايسى تەرەپلەر بىر-بىرىنىڭ پېيىدە. شۇڭا بۇ دۇنيا «بىرگە-بىر» دۇنيادۇر. شۇڭا مەسىلىنى ئۆزئىمزدىن باشلاپ ئىزدىسەك ياخشىمۇ ياكى باشقىلاردىنمۇ، ۋەياكى بولمسا ھەرئىككىلا تەرەپنى يۇغۇرۇپ، بىر ئەتراپلىق يەكۈنگە ئېرىشسەكمۇ؟

كاپىتالىزمدىكى شەخسىيەتچىلىك ۋە سوتسىيالىزمدىكى ئومۇميلىق توغرىسىدا

بىز مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان ئومۇميلىق قارىشىنى ھەمىشە تەكىتلەيمىز. شەخسچىلىكنى بولسا ئىجابىي بولمىغان نۇقتىدىن رەت قىلىمىز. ۋەھالەنكى، ھەرقانداق بىر شەيئى قارىمۇ قارشىلىقنىڭ بىرىكىشىدىن ئىبارەت ئىچكى قانۇنىيەتتىن تەشكىل تاپىدۇ. بىز ئىجابىي ۋە سەلبىي دەپ مۇئەييەنلەشتۈرۈپ كېلىۋاتقان جەمئىيەت ھادىسىلىرىمۇ راۋاجلىنىش جەريانىدا بەزى ئۆزگىرىشلەرنى ياسايدۇ ھەمدە بىزنىڭ ئەسلىدىكى تونۇشىمىزنى يېڭىلاپ بارىدۇ.

مەلۇمكى، كاپىتالىزمنىڭ ئالاھىدىلىكى شەخسچىلىك. شەخسچىلىك ۋە شەخسىيەتچىلىكلەرنىڭ ھەممىسلا شەخسنى مەركەز قىلىدۇ. شۇڭا، بۇ جەمئىيەت شەخسىي مۇلۇكچىلىك ئىقتىسادى ئاساسىغا قۇرۇلغان. سوتسىيالىزم بولسا، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ئاساسىغا قۇرۇلغان جەمئىيەت.

بۇ ئىككى تۈپكى پەرق ئىككى جەمئىيەتنى ئەسلىدىلا ئوت بىلەن سۇدەك بىر-بىرىدىن كەسكىن ئايرىلىپ تۇرىدىغان ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلغان. بىز بۇ ئىككى چوڭ نۇقتىنى شۇنداق ئايرىغان. سوتسىيالىزمدا پۈتكۈل ئىجتىمائىي بايلىقلارنى كاپىتالىست، پومبىشچىكلارنىڭ قولىدىن ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىگە ئۆتكۈزۈشنى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى چوڭ بىر سەكرەشنى ئەمەلگە ئاشۇرغانلىق، دەپ قاراپ كەلدۇق. ۋەھالەنكى، زىددىيەتلىك تەرەپلەرنىڭ مۇئەييەن شارائىتتا بىر-بىرىگە ئۆزگىرىدىغانلىقى تارىخىي ئەمەلىيەت ئارقىلىق ئىسپاتلاندى.

قانۇنىيەت شۇنداقكى، ئىنسانلارنىڭ ئەسلىي تەبىئىتى شەخسىيەتچىلىك؛ ئىنسان ئاۋۋال ئۆزىنى مەركەز قىلىدۇ، ئاندىن باشقىلارنى. ئەزىم دەريالار تاغلاردىكى تارام-تارام سۇلاردىن ھاسىل بولۇپ، يەنە ئۆز نۆۋىتىدە دەريادا سۇ بولسا، ئېرىق-ئۆستەڭلەردىمۇ سۇ بولىدۇ (مەسئۇل مۇھەررىردىن).

ۋەھالەنكى، ھەرقايسى ھاكىمىيەت، تۈزۈم-تۈزۈلمىلەرنىڭ بۇ خىل ئىنسان تەبىئىتىگە بولغان قاراش - تونۇشى ۋە ئۇنى ھاكىمىيەت ئەندىزىسىگە تەتبىقلىشى، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشى، ئوخشاش بولمىدى. ئەنئەنىۋى سوتسىيالىزم شەخسنىڭ مەنپەئىتى ۋە ئىگىدارلىق ھوقۇقىنى ئاساس قىلغان شەخسىيەتچىلىك، خۇسۇسىي ئىگىدارلىقنى جان-جەھلى بىلەن چەتكە قاقتى. ئەمما كاپىتالىستىك غەرب ئىنسانىنىڭ بۇ خىل ئاجىز تەبىئىتىگە باشقىچە نۇقتىدىن قارىدى ۋە ئويلاپ باقمىغان ئۇنۇم - نەتىجىگە ئېرىشتى. يەنى شەخسنىڭ ھوقۇق، ئىقتىدارى، مەنپەئىتى، خۇسۇسىي ئىگىلىك غەربتە بەكرەك ئېتىبارغا ئېلىندى. بۇنىڭ بىلەن ھەرقانداق بىر ئىش، ئىگىلىك، تۈزۈم ئارقىلىق شەخس بەھرىمەن بولىدىغان مەنپەئەت، ئىمتىياز زور دەرىجىدە ئاشتى. بۇ ھال تەبىئىي ھالدا شەخسلەرنىڭ ئىجادىي، ئەقلىي ئىقتىدارىنى ۋە ئەمگەك ئاكتىپچانلىقىنى ھەسسىلەپ ئۇرغۇتتى. شەخس قانچە كۈچەپ ئىشلىسە ۋە قانچىكى ئىجتىھاتچانلىق بىلەن تىرىشچانلىق كۆرسەتسە ئۇ ئېرىشىدىغان ھەق، مەنپەئەت، بەھرىمەن بولىدىغان ھوقۇق، ئىمتىياز شۇنچە كېڭەيدى. ھۆرۈنلۇق قىلىپ بىر مىنۇت ياتسا، ئۇنىڭ بەھرلىنىدىغان نېمىتى شۇنچە ئازىيىپ ماڭىدى. شۇنىڭ بىلەن شەخسنىڭ ئىجادىي كۈچى شۇنچە زور تەرەققىي قىلىشىغا پۈرسەتكە ئېرىشتى-دە، ماس ھالدا جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي تەرەققىيات سەۋىيىسى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. ئۆزىنى خەزمەت، ئىلىم، تەرەققىيات ئۈچۈن جان دەپ ئاتايدىغان جان پىدالىق پۇتكۈل جەمئىيەتنىڭ بارلىق ھۈجەيرىلىرىنچە سىڭىپ كەتتى-دە، جەمئىيەت توسۇلغىلى، توختىتىۋالغىلى بولمايدىغان سۈرئەتتە ئىلگىرىلەش باسقۇچىغا كىردى. شەخسچىلىك ئاخىرى بېرىپ كوللېكتىپ ئومۇميلىققا ئايلاندى. شەخسچىلىك ئومۇمىيەتچىلىك ئېڭىنى يەپكەتمىدى، بەلكى تېخىمۇ مۇستەھكەم قىلىپ قۇرۇپ چىقتى. چۈنكى شەخس قانچىلىك بېيىپ كەتسۇن ياكى كاتتا ھوقۇق، ئىمتىياز، شەرەپ ئىگىسى بوپكەتسۇن، ھامان ئۆزىنى ئۇراپ تۇرغان مۇھىت، جەمئىيەتتىن ئايرىلالمايتتى. ئومۇمنى قوغدىمسا، كەلگۈسى ئاۋامنى ئويلىمسا، جەمئىيەتنىڭ ئومۇميلىقىنى ئويلىمسا ئەلۋەتتە ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئىتى، خۇسۇسىي ھوقۇق - پايدىسى زور دەرىجىدە دەخلى-تەرۇزگە، زىيانغا ئۇچرايتتى. شەخسنىڭ قۇدرەت تېپىشى ماھىيەتتە ئوخشاشلا كۆپنىمۇ ئالغا باستۇراتتى. كۆپ ئالغا باسماي تۇرۇپ شەخس تېخىمۇ قەد تىكلىيەلمەيتتى ... نەتىجىدە شەخسچىلىك - خۇسۇسىيلىقتىن ئومۇميلىق ۋە يىمىرىلمەس تەبىئىي ئاڭلىق كوللېكتىپ ئالغا شاخلاپ چىقتى. شۇنار توۋلىمىسىمۇ، بىرسى چاقىرىق قىلمىسىمۇ ئومۇمىي مۇلۇكلەرنى، ئومۇمنىڭ، شەخسنىڭ جانجان مەنپەئىتىگە بۇاستە تاقىشىدىغان تۈزۈمنىڭ، باراۋەرلىكنىڭ نوپۇزىنى قوغداش، ئىلمىگە، ئىقتىدارغا ئەڭ يۇقىرى چەكتە ھۆرمەت قىلىش، باشقىلارنىڭ ئىززىتىنى قەدىرلەش، مۇھىت، ماۋارىپ، سەھىيە، قاتناش... قاتارلىق ئەسلىھەلەرنى ئەڭ زور دەرىجىدە ئەلالاشتۇرۇش بارلىق شەخسنىڭ ئومۇمىي، ئورتاق غايىسى ۋە تىرىشچانلىقىنى رېئاللاشتۇرىدىغان نىشانغا ئايلاندى. ئاممىۋى ئىشلاردا ساختىپەزلىك، كۆزبويامچىلىق قىلىش، چىرىكلىك دېگەندەك ئىشلار ھېچكىم كەچۈرەمەيدىغان ئەڭ نومۇسلۇق ئىشلار قاتارىدا سانالدى. چۈنكى بۇ ئىشلار بۇاستە شەخسنىڭ، ھەربىر پۇقرانىڭ مەنپەئىتىگە ۋە باراۋەرلىك، مەنپەئەتلىنىش خاھىشىغا ھۇجۇم قىلىش بىلەن باراۋەر ئىدى. شەخسچىلىك ئەڭ ئاخىرىدا چېقىلغىلى بولمايدىغان ئومۇمىي ئاممىۋى كۈچ، ئەخلاق، ئاڭنى تۇرغۇزۇپ چىقتى.

نۆۋەتتە، تەرەققىي تاپقان غەربتىكى كىشىلەر ساپاسى مەدەنىيەتنىڭ تۈرلۈك ساھەلىرىدە مۇئەييەن يۇقىرى باسقۇچقا كۆتۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئەلۋەتتە مۇتلەق ساپ نەرسە بولمىغىنىدەك، يەنە بىر قىسىم ناچار مەدەنىيەت ھادىسىلىرىنمۇ، مىسالەن: ئائىلە مۇقەددەسلىكىگە سەل قاراش، جىنسىيەت ئەركىنلىكى، يالىڭاچ بەدەن دېگەندەك بىز شەرقلىقلەرنىڭ كۆزىگە سىغمايدىغان نەرسىلەرنىمۇ مەيدانغا چىقارغانلىقىنى كۆرمەي قالمايمىز، ئەلۋەتتە. لېكىن بىز ھەرقانداق بىر جەمئىيەتكە ئاساسىي نۇقتىدىن باھا بېرىمىز. ئۇچ خىل ھوقۇقنىڭ ئايرىلىشى ۋە كىشىلىك ھوقۇق ، دېموكراتىيە، ئەركىنلىك شوئارلىرىنىڭ دۆلەت تۈرمۇشىدا ئاساسىي ئورۇنغا ئۆتكەنلىكى سەۋەبلىك كىشىلەرنىڭ ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەت تۇيغۇسىنىڭمۇ جەمئىيەتكە نىسبەتەن خوجايىنلىق ۋە ئومۇمىيلىق ئاممىلىرى بىلەن زىچ بىرىكىپ يېتىلىپ بېرىۋاتقانلىقىغا دىققەت قىلماي

قالمايمىز، ئەلۋەتتە. گەرچە تەرەققىي تاپقان غەرب جەمئىيىتى ھازىر يەنىلا شەخسچىلىكنى مەنبە قىلغان جەمئىيەت بولسىمۇ، يۇقىرىقى ئامىللارغا بىنائەن جەمئىيەت ھالىتى شەخسىيەتچىلىك بىلەن شەخسچىلىك ئارىسىدا بارغانسېرى پەرقنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئومۇملۇق ئېڭى تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈپ كەلدى. ئاددىي ساۋاق شۇكى، كاپىتالىست (شەخس)نىڭ ئۆز مۇلكىگە خىيانەت قىلىشى ئەقىلغە سىغمايدىغان ئىش. كىشىلەرنىڭ جانجان مەنپەئىتى بىلەن خالىغانچە ئوينىشىدىغان رەزىللىكىلەرگە نىسبەتەن يۇقىرىقى جەمئىيەت ئالاھىدىلىكلىرى ئومۇمىيۈزلۈك چەك قويۇش ئىقتىدارىنى تامامەن نامايان قىلالايدۇ.

سوتسىيالىزم بولسا، باشتا دەپ ئۆتكەنىدەك خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى يوقىتىشنى ئاللىقاچان جاكارلىغان بولسىمۇ، ئەمما بىر جەرياندىن كېيىنكى زۆرۈرىيەت ئاخىرى بۇ جەمئىيەتنى يەنە بىر قەدەم ئارقىغا چېكىنىشكە، يەنى مەلۇم بىر شەخسچىلىك باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتۈش كېرەكلىكىگە ئېلىپ باردى. ئەمما بۇ شەخسچىلىك (شەخسلەشتۈرۈش) جەمئىيەتنىڭ تۆپكى خاراكتېر ئالاھىدىلىكى بىلەن بىرلەشكەن ھالدا، يەنى پىلانلىق ئىگىلىك ئاساسىدىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ئاساسلى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرىدىغان ئەھۋال ئاستىدا يۈرگۈزۈلگەچكە، بۇ ھال شەخسىيەتچىلىك ئامىللىرىغا زور بوشلۇق ھاسىل قىلىپ بەردى. مەركەزلەشكەن ھوقۇقچىلىق ۋە ھوقۇقنىڭ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈشى جەمئىيەتتە بىر قىسىم ئىمتىيازلىق كىشىلەر قاتلىمىنى (گەرچە پرىنسىپتا ئىنكار قىلىنسىمۇ) ئەمەلىيەتتە تەبىئىي ھالدىلا مەيدانغا چىقاردى. ئىلگىرىكىگە ئوخشىمىغان ھالدا كىشىلەردىكى ماددىي يۇقىرى-تۆۋەنلىك پەرقىنى ناھايىتى تېزلا گەۋدىلەندۈرۈۋەتتى. ماددىي كاپالەت تەقسىماتى (ئىش ھەققى قاتارلىقلار) ئادەتتىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەر قاتلىمىدىلا نوقۇل بەلگىلەنگەن چەك دائىرىسىدىن سىرت ھېچقانداق «قوشۇمچە قىممەت»بىلەن باغلانمايدىغان، ئەمما نىسپىي يۇقىرىلايدىغان دەرىجە قاتلىمى بۇ ئىزچىللىققا تەۋە بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، ئومۇمەن بۇنىڭدىن مۇستەسنادۇر. بۇ شۇنداق دېگەنلىككى، بىز بۈيەردە ئادەتتىكى كىشىلەر ئارىسىدىكى يۇقىرى-تۆۋەنلىك پەرقىنى دېمىسەكمۇ، ئەمما ھوقۇقچىلىق قاتلىمىدىكى چىرىكلەشكەن بەزى ئۇنسۇرلارنىڭ دۆلەتنىڭ ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك خاراكتېرى ۋە ھوقۇق - ئىمتىيازدىن تولىمۇ ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىپ بۇ ئاستە دۆلەت مەنپەئىتىنى ۋە كىشىلەر مەنپەئىتىنى ھازىرقى كاپىتالىزمغا قارىغاندىمۇ ئۆزى ئۈچۈن ئونۇملۇك خىزمەت قىلدۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرمەسلىكىمىز مۇمكىن ئەمەس.خىيانەتچىلىك، پارىخورلۇق، شەكىلۋازلىق، يالغانچىلىق، بۇزغۇنچىلىق قاتارلىق رەزىل ھادىسىلەر سوتسىيالىزم جەمئىيىتى ئۈچۈنلا ئەمەس، ئومۇمەن ھەممە جەمئىيەت ئۈچۈنمۇ ماخاۋ كېسىلىدۇر. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت قاتتىق چەكلەۋاتقان ، جازالاۋاتقان بولسىمۇ، ھوقۇقچىلىقتا باغلانغان چىرىكلەشكەن بىر قىسىم كونكرېت تارماق- مۇئەسسەسىلەر، مەنسەپدارلار شۇنداق سۈرلۈك ئەلپاز بىلەن مەيدانغا چىقماقتىكى، ئۇلار شەكىللەندۈرگەن بۇ «مۇستەقىل پادىشالىق»لارنىڭ «دەرۋازىسى»نى سىزدە ھەرقانچە بىلىم، ئىقتىدار بولغان بىلەنمۇ ئاچمىقىنىڭ بەسى مۇشكۈل. پەقەت بىرلا نەرسە بۇ تىلسىملىق ئىشكنى سىزگە داغدام ئېچىپ بېرەلەيدۇ. ئۇ بولسىمۇ پۇلدۇر. ئەزەلدىن سوتسىيالىزم ئومۇمىيلىقىغا ئىشىنىپ كەلگەن كىشىلەرنىڭ بۇگۈنگە كەلگەندە بۇ پاكىتنى ئېتىراپ قىلمىقى يەنىلا تەس. ئەمما ھەممىدە پۇلغا قاراش ، پۇلنى ئۆلچەم قىلىش جەمئىيەتتىكى بەزى چىرىكلەشكەن تارماق ۋە مەنسەپدارلار قاتلىمىدا ئومۇمىي رېئاللىق بويىچالغان بۇگۈنكى كۈندە سىز ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن قابىل پەرزەنتىڭىزنى بىرەر تەشكىلي ئورۇنغا «ھەققانىي سىياسەت»كە تاينىپ ئۆتكۈزەلمەي ئاۋارە. ۋەھالىنكى، نەچچە تۈمەن پۇلنى «گاچچىدا تاشلىيالىغان»لىقى بىلەن مەقسىتىگە يەتكەن كىشىلەر ، چىرىكلەشكەن ھوقۇق - ئىمتىياز ئۆزىنىڭ «ئىشىنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان»لىقى بىلەن غۇرۇرىڭىزغا ئازار بەرگەن چېغىدا ، ئاندىن بۇ ھالەتنى ئېتىراپ قىلمايلا ئامالىڭىز يوق. كىشىلەرنىڭ ئەسلىي تەبىئىتى شەخسىيەتچىلىك بولغنى ئۈچۈن ئاخىر شەخسلىشىش ئەمدى كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى مەركەز قىلىشىغا يول ئاچتى. بەلكىم بىر خىل يۈكسەك ئالىي كونترولىلۇقى پېتىلمىگەن جەمئىيەتتە كىشىلەرنىڭ ئەسلىي تەبىئىتى يەنىلا ئۆزىنى ئاساس قىلىش بولسا كېرەك. ئەگەر بىز ھازىرقى تۈزۈم - تۈزۈلمىلەر نۇقتىسىدىن سىلىشتۇرما ھالدا ھەربىر ئاددىي شەيئى - ھادىسىگىمۇ راستچىللىق بىلەن لىلا باھا بەرسەك، كۆپلىگەن شەخسچىلىك ۋە شەخسىيەتچىلىك ئامىلىنىڭ كۆكلەپ تەرەققىي قىلىشىغا قولاي پۇرسەتلەرنىڭ ھازىرلىنىپ قالغانلىقىنى ئىنكارقىلالمايمىز. گەرچە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بۈنداق يوچۇقلارنى ئېتىش، ئوچۇق-ئاشكارا بولۇش توغرىسىدا داۋاملىق تەلەپ قويۇۋاتقان، مۇھىم يولىورۇق - تەدبىرلەرنى بەلگىلىگەن بولسىمۇ، ئەمما تۈپكى چوك نۇقتا ھامان مەۋجۇد بوپكەلگەچكە، كىشىلەر يەنىلا ئۆزلىرىنىڭ جانجان مەنپەئىتىگە بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولغان ئاشۇ چاقىرىقلارغا يېتەرلىك ئاۋاز قوشۇشقا چارىسىز قېلىۋاتىدۇ.

مۇئەييەن زېمىن - مۇھىت شارائىتى يېتىلدۈرگەن مىللىي ئادەت كۆچلىرى بىلەن زىچ گىرەلەشكەن يېتەكچى قاتلام مەدەنىيەت ھالىتى كىشىلەرنىڭ يېتەكچى ئالقا ھالىتىنىمۇ بەلگىلەپ قويىدۇ. يا ئۇنى تۈيۈق يولغا قىستاپ ئەكىرىدۇ ياكى داغدام يولغا ئېلىپ چىقىدۇ. ئەگەر بىز شەخسچىلىك غەربتىكى يۇقىرى تەرەققىيات ۋە كىشىلەر ھايات شارائىتلىرىدىكى ئۆزگىرىشلەر ئاخىر كىشىلەرنىڭ ئومۇمىيلىق ئېڭىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئۆسۈپ، ئادەتكە ئايلانغان دەرىجىگە كۆتۈرىدى، بىزدىكى ئەسلىدىكى ئومۇمىيلىق بولسا يېڭى شەخسچىلىككە يۈرۈش قىلىش جەريانىدا شەخسىيەتچىلىكنىڭ داۋاملىق تەرەققىياتىغا زېمىن ھازىرلاپ بەردى، دەپ تومتاقلا (سىلىشتۇرۇپ) يەكۈن چىقارساق، بىر قىسىم كىشىلەر «بۇ قانداق بولغنى»دەپ ماقۇل كۆرمەس. ئەمما ئەقەللىي تۈرمۇش كارتىسىلىرى دەل شۇنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. ئەگەر بىز رېئاللىقنى ئېتىراپ قىلغىدەك جۈرئەتكە ئىگە بولساقلا بۇ پاكىتلارنى قوبۇل قىلالايمىز.

بىز خىزمەت، تۇرار جاي، ئالىي مەكتەپلەرگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش، دوختۇرخانا مۇلازىمىتى، ئاممىۋى تۈرمۇش كاپالىتى ۋە باشقىلاردا بىر قىسىم چىرىكلەشكەن ئورۇن ۋە مەنسەپدارلار سەۋەبلىك بارا‌ۋەرلىك، ئىقتىدار ۋە توغرىلىق ئۆلچەملىرىنىڭ تولىمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكىنى، ئومۇمىيلىق ئورنىغا رەزىل شەخسىيەتچىلىكنىڭ دەسستىلىپ، كىشىلەرنى زار قاقشىتۇاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئاڭلاپ، بېشىمىزدىن بۇاسىتە ئۆتكۈزۈپ تۇرۇۋاتىمىز. بىزدە پەقەت ئۇلگىلەر غەربنىڭ بوپقالغانلىقى ئۈچۈنلا كۆزىمىزنى يۇمۇۋېلىپ، ئۇلارنى مەۋھۇم شەكىلدە ئەيىبلەشكىلا بېرىلىمىز. بىزگە زۆرۈرى ئەيىبلەشمۇ ياكى ساۋاق ئېلىشمۇ؟! ئەيىبلەش ياكى مۇئەييەنلەشتۇرۇش ئىشىدا كونكرېت ساھەلەر بويىچە سىلىشتۇرما ئوبيېكت نەزەردە تۇتۇلىشى، كىشىلەر قوبۇل قىلالايدىغان ئاكتىپ نۇقتا ۋە رەت قىلىنىدىغان

پاسسپ نۇقتا بولۇشى كېرەك. بۇ دېگەنلىك باشقىلارنى رەت قىلىش ئۇچۇن ئاشۇ مۇئەييەن ساھەدە باشقىلارغا قارىغاندا كىشىلەر مايىللىقىنى تارتىدىغان ئەۋزەل ئۇستۇنلۇكىمىز بولۇشى كېرەك. مانا مۇشۇنداق بىر دەسمايە بولغاندىلا ئاندىن بىز تەبىئىي ھوقۇققا ـ مايىل قىلىش سالاھىيتىگە ئىگە بولغان بولىمىز، دېگەنلىكتۇر.

بىز دۆلەت، تۇزۇم، تۇزۇلمە، ئېتىقاد دېگەندەك چوڭ مەدەنىيەت ساھەلىرىنى دېمىسەكمۇ، كىشىلەر دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان ئادەتتىكى تۇرمۇش، ئەخلاق قاتارلىق مەدەنىيەتلەردىكى ئومۇميلىققا، كىشىلەر يېتىلدۇرگەن مۇھىت ئېڭىنىڭ قانداقلىقىغا قاراپ، بىر خەلقنىڭ ئومۇميلىقتىن ئىبارەت بۇ مۇھىم مەسىلىدە قانداق ئورۇندا تۇرۇۋاتقانلىقىنى، شۇنداقلا شۇ خەلقنىڭ پۇتكۇل مەدەنىيەت ساپاسىنى باھالاپ چىققىلى بولىدۇ. بىز گېزىت ـ ژۇرناللاردىن، چەت ئەللەرگە بېرىپ ـ كەلگەنلەردىن، تەرەققىي تاپقان ئاشۇئەللەردە تۇرۇۋاتقانلاردىن ئۇلارنىڭ مۇھىت ئاسراش ئېڭىنىڭ يۇقىرىلىقىنى، كېرەكسىز نەرسىلەرنى تۇرلىرى بويىچە ئايرىپ خالتىلارغا قاچىلاپ، بەلگۈلەنگەن ئەخلەت تۆكۈش ئورنىغا تاشلايدىغانلىقىنى، بۇ ھەقتىكى ھۆكۈمەت مۇلازىمەتلىرىنىڭ دائىمىي، سستېمىلىق ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇۋاتىمىز. ئۇلار «يەرشارى مۇھىتىنى ئاسراش ئەھمىيىتىتە ئۆزىمىزنى ئاسرىغانلىق» دېگەن ئاڭ بىلەن ئۇنى دائىمىي ئادەتكە ئايلاندۇرغان. بۇ ئىشلارنى باشقىلار كۆرسۇن ـ كۆرمىسۇن بۇ مىزانغا ئەمەل قىلىدىكەن. بۇ ئىشلاردا كۆزبويامچىلىق، شەكىلۋازلىققا ئورۇن يوق ئىكەن. بۇلار ئاشۇ شەخسچىلىك غەربىدە يېتىلگەن ئېسىل ئادەتلەردۇر. ئەگەر بىز پاكىتلارغا ھۆرمەت قىلىشنى مەدەنىيەت دەپ كىشىلىك ئەخلاقىنىڭ مۇھىم بەلگىسى دەپ ئېتىراپ قىلىدىغان بولساق، ئۇ چاغدا مىسال ئورنىدا ئالغان بەقەتلا بىر پاكىتنى ئۆزىمىزنىڭ كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدىغان بىر قىسىم «مەدەنىيەت» ھالىتىمىزنىڭ ئەينىكى ئورنىدا كۆرسەك ئەيىب ھېسابلانماس.

بىزدىكى ئومۇميلىق قارىشىنىڭ ئەمەلىي ھالىتى ھەقىقەتەنمۇ ئاجىز. ئالايلۇق، ھۆكۈمەتلەرنىڭ، ئاساسىي قاتلام ئورۇنلىرىنىڭ «ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى» نى قانداق ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى «تەكشۈرۈش»ى بەئەينى بىرەمدىلا يېغىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان ئۆتكۈنچى يامغۇرغا ئوخشايدۇ. دائىمىي ئادەتكە ئايلانغان ئاڭ كونتروللۇقىدىكى سستېمىلىق ھەرىكەت تەرتىپى بولمىغاچقا، تەكشۈرۈش پائالىيىتى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئىشلار يەنىلا كونىچە داۋاملىشىۋېرىدۇ. كىشىلەرمۇ بۇنىڭدىن تەبىئىي ھالدىلا ياخشى ئادەتلەرنى يېتىلدۇرۇش ئورنىغا كۆپىنچە شەكىلۋازلىق، يالغانچىلىقنى ئۆگىنىۋالىدۇ. ئومۇميلىق باشقىلارنى نەزەردە تۇتۇشتا روشەن گەۋدىلىنىدۇ.

مەنمۇ تەرەققىي تاپقان غەربنى، ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئومۇميلىق ئاڭ ھالىتىنى بىر تۇتقا قىلىپ، ئۇلاردىكى «رەزىل مەدەنىيەت»، «شەخسچىلىك» دېگەنلەرنى تازا بىر كېلىشتۇرۇپ ئەيىبلەش ئۇچۇن قەلەم تەۋرىتىپ باقماقچى بولغان بولسامۇ، ئوبيېكتىپ ئەقەللىي سېلىشتۇرما مېنى ھېچبىر كونكرېت تۇتقا بىلەن تەمىنلىمىدى. ئۆزىنى ئەمەلىيەت ئاساسى ئىچىگە قويۇپ تېگىشلىك باھاغا ئىگە قىلىشلا كىشىلەرنى بىمەنىلىكتىن ساقلىيالايدۇ. ئىشىنىمىزكى، كىشىلەر ھامان مۇشۇ ئومۇميلىقتىن ئىبارەت ئاملىنى ئىبرەتلىك ئەينەك قىلىپ، ئۆزىمىز ۋە شەرق، غەرب تەرەپلەردىن تېگىشلىك يەكۈن چىقىرالايدۇ.

بىزگە زۆرۈرى قەتئىي ئېنىقلىق

مېنىڭچە، رېئال شەيئىلەرنىڭ ئۆزى چوقۇم ئاق ياكى قارا بولىدۇ. ئېتىراپ قىلىنىشى، راست بىلەن يالغان، تۇغرا بىلەن خاتا ئاشۇنداق ھەققەت رېئاللىقى ئاساسىدىلا چوقۇم شۇنداق تونۇلۇشى زۆرۈر. بىزدە مەۋھۇم ھالدا قانداقتۇر «توغرا تونۇش» نى تەلەپ قىلىشنىڭ تارىخى خېلىلا ئۇزۇن. شۇڭا بۇنىڭدىن ھاسىلات بولۇپ تۇرىدىغان چۈشەنچە قالايمىقانچىلىقى ھەققىدە كىشىلەر خېلىلا ئاچچىق ساۋاقلارغا ئىگە.

ئېنىقكى، شەيئىلەرنى تونۇشتىن مەقسەت نېمە؟ كىشىلەر نېمىنى تونۇيدۇ؟ نېمىنى ئۆزگەرتمىدۇ؟ ئەلۋەتتە رېئاللىقتىكى زۆرۈرىيەتكە ماس كەلمىگەن شەيئىلەرنى ئۆزگەرتىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئەگەر رېئاللىقتىكى ناباب شەيئىلەر ئۇستىدە تۇغرا تونۇش بولمسا، ئۆزگەرتىش ئوبيېكتىمۇ توغرا بولمايدۇ. شۇڭا، ئۆزگەرتىشنى مەقسەت قىلغۇچىلار ئاۋۋال ئاشۇ شەيئىنىڭ خاراكتېرى، ماھىيىتىنى تونۇغۇچىلاردۇر. ھازىرغىچە ئۆتكەن پەيلاسوپلاپ، تەبىئىي پەن ئالىملىرى، ئىنقلابچىلارنىڭ ئىجتىھات ـ ئەمگەكلىرىنىڭ ھەممىسىلا تەبىئەت ۋە جەمئىيەتنى تونۇش، ئاخىرقى ھېسابتا زۆرۈرەن ئۆزگەرتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش بوپكەلدى. تونۇش بىلەن ئۆزگەرتىش بىر ـ بىرىنى تەقەززا قىلىدىغان بىر پۈتۈن گەۋدە. تونۇپلا ئۆزگەرتمىسە، تونۇشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى؟ ھەربىرىنىڭ ئۆزى ئۆزگەرتىش، ئۆزگىرىش جەريانىدۇر، مەۋجۇدىيەتنىڭ ھاياتىي كۈچى بىلەن ھالاكەتنىڭ پاسلىدۇر. شۇڭا بىز تونۇش بىلەن ھەربىرىنى بىرىكتۈرۈپ قارايمىز. پاسسىپ تونۇشنى قۇۋۋەتلىمەيمىز. ئۇيغۇرلارنى ئۆزئىچىگە ئالغان ھەممە خەلقلەرنىڭ رېئاللىقىمۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس. مەيلى ئۇ مەدەنىيەت رېئاللىقى بولسۇن ياكى ئىجتىمائىي سىياسىي رېئاللىق بولسۇن.

ئىنسانلارنىڭ شەيئىلەرنى تونۇش جەريانى، ئۆزگەرتىش پائالىيەتلىرى ۋە ئۆزگىرىش جەريانلىرىنىڭ ھەممىسىلا مۇئەييەن قانۇنىيەتكە بېقىنغان ھالدا تەرتىپلىك ئۆزگىرىش ئىچىدە راۋاجلىنىپ بارىۋېرىدۇ.

تەرەققىيات ئۇچۇن سەمىمىيەت، ئۆگىنىش زۆرۈرىيەتتۇر

خوش، ئۇنداق بولسا، مەدەنىيەتلەرنى نوقۇللا توقۇنۇشىدۇ ياكى بىر ـ بىرىگە تاجاۋۇز، زوراۋانلىق يۈرگۈزىدۇ، دەپ قارىماستىن، ئەڭ ئالدى بىلەن بىر ـ بىرىنى تولۇقلايدۇ، ئىلگىرى سۈرىدۇ، دەپ قارىغانىكەنمىز ۋە غەربتىكى تەرەققىي تاپقان ئەللەر مەدەنىيەتلىرىنىڭ ئىلغار تەرەپلىرىنىڭ ھامان ئۇستۇن تەرەپتە تۇرىدىغانلىقىنى تەن ئالغانىكەنمىز، ئۇنداقتا، بىز بۇ خىل مەدەنىيەتلەر ئالاقىسىدىن زادى نېمىلەرنى قوبۇل قىلىمىز، ئۆگىنىمىز، نېمىلەردىن قەتئىي يىراق تۇرىمىز؟

ئەلۋەتتە تەرەققىي تاپقان بىر قسىم غەرب ئەللىرىدە خېلىلا بازار تاپقان جىنسىيەت ئەركىنلىكى، يېرىم يالىڭاچ قىياپەت ياكى «ئىختىيارىي ئائىلە» نى ئۆگەنمەيمىز. مىللىي مەۋجۇدىيەت تەشۋىشى ئۇلارنىمۇ ھامان بۇ جەھەتلەردە جىددىي تۇزەشكە چاقىرىپ تۇرۇپتۇ. بۇلار بىزنىڭ مىللىي ئادەت ـ يوسۇنلىرىمىز، ئادەت كۆچلىرىمىزگىمۇ توغرا كەلمەيدۇ ھەم بىزنىڭ ئېسىل مەدەنىيەت

ئادەتلىرىمىزنى كاردىن چىقىرىدۇ. بىز ئاشۇ تەرەققىي قىلغان ئەللەر-خەلقلەر تەدرىجىي يېتىلدۈرگەن، مىللىتىمىزنىڭ ئوبيېكتىپ ئەھۋالىغا ماس كېلىدىغان ھەم ئەينەك بولىدىغان، ئۆرنەكلىك قىممەتتىكە ئىگە قىممەتلىك ئىجابىي نەرسىلەرنى، ماھىيەتلىك نەرسىلەرنى ئۆگىنىمىز.

بىز بۈيەردە ئۇلارنىڭ دۆلەت تۈزۈلمىسىدىكى «ئۈچ خىل ھوقۇقنى ئايرىۋېتىش» دەك ھاكىمىيەت مەدەنىيىتى ئالاھىدىلىكى ھەققىدە سۆزلەپ ئولتۇرمايمىز. تەرەققىي تاپقان غەربنىڭ كىشىلىك ھوقۇق، دېموكراتىيە، ئەركىنلىكتىن ئىبارەت دۆلەت تۈرمۈشىدا تەستە تىكلەنگەن، بىز دائىم ھەۋەس بىلەن تىلغا ئالىدىغان ئارزۇ تۇغرىسىدىمۇ توختالمايمىز. بىزنىڭ توختىلىدىغىنىمىز ۋە ئۆگىنىدىغىنىمىز ئۇلاردىن سەل تۆۋەن تۇرىدىغان، بىزنىڭ ھەرتەرەپلىمە يۇكسىلىشىمىزگە پايدا ئەكېلىدىغان سىياسىي - ئىجتىمائىي مەدەنىيلىككە پايدىلىق ئىجابىي تەرکىبلەردۇر

1. *زۆرۈرىيەت. تەرەققىي تاپقان ئەللەر ۋە مىللەتلەر نېمىگە تايىنىپ تەرەققىي قىلغان دېگەن سوئالنى قويغان ئاساستا شەيئىلەرگە ئەقىل يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ مۇئامىلە قىلىش، ئىنكاس قايتۇرۇشنى ئۆگىنىمىز.* قاتمالليق، كونسېرۋاتىپلىقتىن قول ئۈزۈش، دادىللىق، قورقماسلىق، تۇرگۈنلۈك، سىناپ بېقىش، تەۋەككۈل قىلىش روھىنى ئۆگىنىمىز.

2. *زۆرۈرىيەت. تەرەققىي قىلغان ئەللەر ۋە مىللەتلەردىكى قانۇن-تۈزۈم ئېڭى، باراۋەرلىك ئېڭىنى ئۆگىنىمىز.* باراۋەرسىزلىك ئىجتىمائىي تەرەققىياتقا توسقۇن بولىدىغان تۈپكى ئامىل، بارلىق تىنچسىزلىق، مۇقىمسىزلىقنىڭ مەنبەسى. قانۇننى بىلىش، باراۋەرلىكنىڭ نېمىلىكىنى بىلىش ئەڭ چوڭ مەدەنىيەتتۇر.

3. *ئۇلاردا ھازىر ئومۇملاشقان ئومۇمىيلىق قارىشىنى ئۆگىنىمىز.* ئۇلاردىكى مۇھىتنى ئاسراش، ئاممىۋى تازىلىققا دائىمەن رىئايە قىلىش، ھېچكىم كۆزەتمەسمۇ، قومانداناللىق قىلمەسمۇ ئادەتكە ئايلاندۇرغان قىممەتلىك مەدەنىيەت ئۇلگىسىدۇر. بۇ بىزدىكى ئاممىۋى تازىلىق، مۇھىت تازىلىقىغا تېگىشلىك ئەھمىيەت بەرمەيدىغان، ئۆزىنىڭ ھاجىتىدىن چىقىۋېلىشىنلا كۆزلەپ، ئومۇم بىلەن كارى بولمايدىغان ئادەتلەر بىلەن روشەن سېلىشتۇرمىدۇر.

4. *ئۇلارنىڭ ئەل ئىچىدىكى باشقىلارنى، باشقىلارنىڭ خاسلىقى، ئالاھىدىلىكىنى ھۆرمەت قىلىش، مەسىلىگە ئىنسانىي ھوقۇق نۇقتىسىدىن قاراپ، كىشىلىك قەدىر-قىممەتنى ئاساراشتەك ئالاھىدىلىكىنى ئۆگىنىمىز.* زورلۇق-زومبۇلۇق، مۇتتەھەملىك، بىشەملىك، باشقىلارنىڭ ئىززەت-نەپسى بىلەن كارى بولماسلىق، «ياماندىن قورقۇپ، ياۋاشنى بوزەك قىلىش»رەزىل قىلمىشى زامانىمىزدىكى ئەڭ چوڭ مەدەنىيەتسىزلىكتۇر.

5. *سەممىيەتنى، مەجبۇرىيەت ئېڭىنى ئۆگىنىمىز.* بۇ، نۆۋەتتە بىزدە تولىمۇ يېتەرسىز پەزىلەت. سەممىيەتسىزلىك دۇنيادا بىر خەلققە، بىر دۆلەتكە شۇنداقلا كىشىلەر ئارا بىر-بىرىگە ئەڭ چوڭ ئىشەنچسىزلىك ۋە ئىشەنمەسلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. سەممىيەتسىزلىك دۇنيادا ئابرويىڭىزنى تۆكىدىغان ئەڭ زور كۈشەندە. سەممىيەت ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇن تولىمۇ كەڭ. ئۇ، ھەرقانداق ۋاقىت، ھەرقانداق يەردە شەكىلۋازلىق - يالغانچىلىق قىلماسلىق، راستچىل بولۇش، ساختىپەزلىك- ئالدامچىلىق قىلماسلىق، پايدا-مەنپەئەت ئۈچۈن ۋاستە تاللىماي ئۆز كۆڭىچىگە چوغ تارتىشنى قەبىھلىك، ئادەمىيلىكنىڭ رەزىل دۈشمىنى دەپ بىلىش دېگەنگە ئوخشاش كونكرېت مەزمۇنلارغا ئىگە. ئەمما بۇ بىزدىكى باشقىلارغا سېلىشتۇرغاندا ئۆي چاشقىنىدەك يامراپ كېتىۋاتقان ۋە ھەممىنى ئىشەنچسىزلىك پاتقىقىغا پاتۇرۇۋاتقان قەبىھ ھادىسىدۇر، شۇنداقلا ئەڭ چوڭ مەدەنىيەتسىزلىكتۇر.

6. *كىشىلىك قەدىر- قىممەتنى- ئىنسانىي غۇرۇرنى ھەممە نەرسىنىڭ ئۈستىگە قويۇۋىتىڭ قىممەتلىك پەزىلەتنى ئۆگىنىمىز.* پارا ئېلىش، پارا بېرىش، خۇشامەتچىلىك، تەخسىكەشلىك، جاپا تارتمايلا جان بېقىشقا، كۈن ئۆتكۈزۈشكە ئۇرۇنۇشتەك يامان ئىللەتلەرنى تەرەققىي تاپقان خەلقلەر كىشىلىك ئىززەت - ھۆرمەتكە قىلىنغان ھاقارەت، دەپ قارايدىكەن. ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق. پارا بەرگۈچى پارا ئالغۇچى ئالدىدا ئۆزىنى شۇنچە بىچارە، پەس ھالدا ئىپادىلەيدۇ. پارا يېگۈچى بولسا، قولىدىكى خەلق بەرگەن ھوقۇقنى ئىمتىياز ئورنىدا كۆرۈپ، باشقىلارنىڭ قان-تەرى بەدىلىگە كەلگەن ھالال ھاسىلاتلىرىنى ئىپلاس نەپسىگە تەپ تارتماستىن يۇتىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۆزىنىڭ ۋەھشىي يىرتقۇچ ھايۋان بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرۇپ قالغان تەبىئىتىنى ناماياں قىلىدۇ ۋە ئەمەلىيەتتىكى بىر ئادەمىي ھايۋانغا ئايلىنىدۇ. ئەڭ مۇھىمى بۇيەردە ئىدىل - ئادالەت، ھەققانىيەت يوقاپ كېتىدۇ.

7. *ئەمگەكنى ھۆرمەت قىلىش، ئىسراپچىلىق قىلماسلىقتەك پەزىلەتلىك ئادىتى ئۆگىنىمىز.* تەرەققىي قىلغان ئەل-خەلقلەر گەرچە ماددىي مەدەنىيەتتە يۇقىرى باسقۇچقا يەتكەن دۇنيا بولسىمۇ، ئۇلار يەنىلا ئىقتىسادچىل تۇرمۇش ئادىتىنى يېتىلدۈرگەن. بىز ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىدىن ھەرگىزمۇ ئېھتىياجىدىن ئارتۇق چوڭ يەپ-چوڭ ئىچىش، ھەشەمەتچىلىك، بۇزۇپ-چېچىشتەك نومۇسلۇق ھالەتلەرنى كۆرمەيمىز. ئەمما بىزنىڭ ئۆزىمىز نامرات، ئەھۋالىمىز شۇنچىلىك بىچارىيۇ، بىراق ھەرقانداق بىر ئولتۇرۇشىمىز نازۇ-نېمەتلەر بىلەن تولۇپ-تاشقان شىرەلەر، ماڭىلدىتىپ يەۋاتقان تاماقلار، ئېشىپ قېلىپ تۆكۈۋاتقان يېمەكلىكلەر بىلەن لىق تولغان. قايسىبىر تەسىرات ماقالىدىن كۆرۈشۈمچە، ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان بىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىنىڭ ئېشىپ قالغان تامىقىنى ياپونىيىلىك بىر كاپىتالىستنىڭ پېگەنلىكى ھېكايە قىلىنىدۇ. ھېلىقى ئوقۇغۇچىنىڭ كېيىن تولىمۇ خىجىل بولغانلىقى بايان قىلىنىدۇ.بىز ئۇلاردىن ئىقتىسادچىللىق ئېڭىنى ئۆگىنىمىز. مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، تەرەققىي قىلغان ئەللەر ياراتقان ھېسابسىز بايلىق گەرچە شەخسكە تەۋە بايلىق بولسىمۇ، ئاخىرقى ھېسابتا يەنىلا ئومۇمىي مىللەت، دۆلەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئىسراپچىلىقنىڭ ئەمگەكنى ھۆرمەت قىلمىغانلىق ئىكەنلىكىنى بىلىشمۇ مەدەنىيەتنىڭ بەلگىسىدۇر.

8. *تەرەققىي تاپقان ئەل - خەلقلەرنىڭ ئەقىل بايلىقىنى ئېچىش، قەدىرلەش، تولۇق جارى قىلدۇرۇشتەك ئالاھىدىلىكىنى ئۆگىنىمىز.* ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇلارنىڭ مەدەنىيەتلىرىنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسى بولغان ئىلىم، پەن-تېخنىكا راۋاجىنىڭ مەنبەئى دەل ئاشۇ ئەقىلگە، ئىقتىدارغا ئەھمىيەت بېرىشتىن، يىراقنى كۆرەرلىكىدىن كەلگەن. ئەقىل-ئىقتىدار ئۇلارنى ئىجاد قىلغۇچى مىللەتلەرگە، كۆچلۈك مىللەتلەرگە، تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەر خەلقلىرىگە ئايلاندۇرغان. نۆۋەتتە، زامانىمىزدىكى ئاجىز ئەل - خەلقلەردىكى چارىسىزلىق ئەمەلىيەتتە باشقىلارنىڭ ئاشۇ ئارتۇقچىلىقلىرىغا يەنىلا كۆز يۇمۇۋېلىش، پايدىسىز مەھەللۇازلىق كونا سەنمىگە دەسسەۋېرىشنىڭ ئاقىۋىتىدۇر. ھەمدە ئەقىل - ئىقتىدارغا سەل قاراش تۇپەيلى كېلىپ چىققان ئاچچىق پاجىئەدۇر.

9. *ماكارىپ- تەربىيىدىكى كەيپىيات ئەركىنلىكى، مۇستەقىل*

تەپەككۇر ۋە باراۋەرلىك قارىشىنى ئۇستۇن تۇرۇنغا قويۇشنى ئۆگىنىمىز. بۇ بىزدە تولىمۇ كەم. مائارىپ، ئائىلە ۋە جەمئىيىتىمىزدە مۇنەپپەن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان مېخانىكىلىق تەربىيە ئۇسۇلى بىلەن ئۇلارنىڭ جانلىق تەربىيە ئۇسۇلى ھەققەتەنمۇ روشەن سېلىشتۇرما. قۇلچىلىقتىن خالىي، باراۋەرلىك روھىغا ئىگە، مۇستەقىل تەپەككۇرنى يېتىلدۈرۈش ئۇسۇلى ئۇلارنى دادىل ئىختىراچى مىللەتلەرگە ، قەتئىي ـ تۇرگۇن مىللەتلەرگە ئايلاندۇرغان. بىز دۇنيادىكى بەزى تەۋەككۇلچىلىكلەرنى كۆرۈۋاتىمىز. دەل ئاشۇ روھ ئۆزىگە، ئۆز كۈچىگە ئىشىنىشنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولۇپ، ھەقىقىي كۈچ ۋە غالىبلىقنى نامايان قىلىپ تۇرۇپتۇ. سىياسىي، ئىقتىساد، پەن ـ تېخنىكا، ھەربىي، مائارىپ، مەدەنىيەت... قاتارلىق ساھەلەردىكى مىسلىسىز زور كۈچ ۋە قۇدرەت دەل ئۇلاردىكى ئەركىن، جۇشقۇن، دادىل سىناق روھىغا ئىگە روھىي ئۇستۇنلۇكتىن كەلگەندۇر.

10. دېموكراتىك مۇنازىرە ، پىكىر، قاراش ئەركىنلىكىنى، ئۆز ـ ئۆزىگە خوجا بولۇش، پىكرىي مۇستەقىللىق خاھىشىنى، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى ئۆگىنىمىز. ھەممە باراۋەر ، تۇرلۇك نۇقتىدا ئەركىن پىكىر بايان قىلىش، قېلىپبازلىق قىلماسلىقنى ئۆگىنىمىز. ئۆزىنى دۆلەتنىڭ ھەقىقىي خوجايىنى دەپ بىلىش، دۆلەتنىڭ تەقدىرى، ئىناۋىتى بىلەن ئۆز تەقدىرى، ئىناۋىتىنى چەمبەرچاس باغلاپ مەسئۇل بولۇش ۋە مەجبۇرىيەت ئېڭى بولۇشتەك ئېسىل پەزىلەتلەرنى ئۆگىنىمىز.

11. ئۇلارنىڭ تىنىمسىز ىېڭىلىق يارىتىش، ىېڭىلاش ئارقىلىق ىېڭى ھاياتىي كۈچكە ئېرىشىش روھىنى ئۆگىنىمىز. ئۇلاردا بۇ روھ ئۇرغۇپ تۇرۇپتۇ. ئۇلارنى بۇگۈنكى گىگانت ئۇرۇنغا چىقارغىنىمۇ ئەمەلىيەتتە دەل تىنىمسىز ىېڭىلىق يارىتىش، ھالقىش روھىدۇر. ئۇلار كىيىم ـ كېچەكتىن تارتىپ يۇقىرى تېخنىكىلىق مەھسۇلاتلارغىچە تىنىمسىز لايىھىلەپ، ىېڭىلاپ، مۇكەممەللەشتۈرۈپ بارماقتا. ىېڭىلاش ئەمەلىيەتتە زۆرۈرىيەت قانۇنىيىتىگە ھۆرمەت قىلىنغان مۇقەررەرلىك بولۇپ، ئىنسان پائالىيىتىنى تېخمۇ ئاددىي، تېخمۇ ئەركىنلەشتۈرىدۇ.ىېڭىلاش يۈرۈشلەشكەن جاپالىق ئەمگەك جەريانى بولۇپ، ئىجادىيەت يولىدىكى بۇ «قانائەتسىزلىك» قاتمالليقتىن خالىي بولغان ىېڭىدىن ـ ىېڭى مەدەنىيەتلەرنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان ئەڭ ئاڭلىق مەدەنىيەت ھادىسىدۇر.

دېمەك، تەرەققىي قىلغان ئەل ــ خەلقلەردىن بىزنىڭ ئۆگىنىدىغان نەرسىلىرىمىز خېلىلا نۇرغۇن. ئېتىراپ قىلماي بولمايدۇكى، ئۇلار بىزنىڭ ئالدىمىزدا خېلى نۇرغۇن قەدەمنى بىسىپ ئۆتۈپ كەتتى. بىزنى ئۇلگە، ساۋاقلار بىلەن تەمىنلىدى ھەم بىز ئۆگىنىشكە تېگىشلىك ئىنتايىن نۇرغۇن مەدەنىيەت ئامىلى،تېخنىكا، ئەۋزەللىكنى ھازىرلاپ بەردى. بىزنىڭ بۇنىڭغىمۇ قايىل بولمايدىغان ئاساسىمىز بارمۇ؟ بىز ھەرقانداق بىر مەدەنىيەت ھادىسىگە باھا بەرگەندە شۇ مەدەنىيەتنىڭ ئاساسىي تەرىپىگە قاراپ ھۆكۈم قىلىمىز. ئەگەر ئۇنىڭدىن يەتتە ئۇلۇشى ياخشى، ئېسىل بولسا ، ئەلۋەتتە ئىجابىي باھا بېرىمىز. ھەرگىزمۇ مەلۇم جەھەتتىكى چەكلىمىلىك ياكى يېتەرسىزلىكىگە قاراپلا بىر تاياقتا ھەيدەپ ئېسىل تەركىبلىرىنىمۇ رەت قىلمۇېتەلمەيمىز. باشقىلارغا ئادىل باھا بېرىشنى بىلىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر مەدەنىيەت، بىرپەزىلەت، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ كېيىنكى قەدىمىگە مەسئۇل بولۇش، جاۋابكار بولۇش دېگەنلىكتۇر.

يۇقىرىقى تېمىغا مۇناسىۋەتلىك ئىككى قىستۇرما:

1. «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 2004 ـ يىل 11 ـ ئۆكتەبىر سانىدا ئادىل مەتنىيازنىڭ مۇھتىنى ئاسراش مەقسىدىكى بىر ماقالىسى بېسىلدى. ماقالىدا دېيىلىشىچە: ئادىل مەتنىياز بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بىللە ناھىيىنىڭ باغچىسىدا تاۋۇز يېيىشكەن ۋە شاپاقلىرىنى قالايمىقان تاشلىغان. بۇلاردىن سەل نېرىراقتا ئولتۇرۇپ تاۋۇز يېگەندىن چەت ئەللىكلەر تاۋۇزنىڭ يەپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلاردىن بىرى ئۆزلىرىنىڭ شاپاقلىرىنلا ئەمەس، يەنە ھەم بۇلارنىڭ قالايمىقان تاشلىغان شاپاقلىرىنمۇ يالتىراق قەغەز خالتىغا تېرىشكە باشلىغان. بۇنى كۆرۈپ خىجىل بولۇشقان ئادىل مەتنىيازنىڭ بۇرادەرلىرى دەرھاللا ئورنىدىن تۇرۇپ، شاپاقلارنى بىللە تەرگەن. ئۇلار بىلەن بۇ ھەقتە سۆزلەشكەندە ئاشۇ چەت ئەللىك كىشى ناھايىتى خاپا بولۇپ، «يەرشارى ئىنسانلارنىڭ ھاياتلىق ماكانى، مۇھىتقا زىيان يەتكۈزۈش ئۆزىگە زىيان يەتكۈزگەنلىك بولىدۇ» دېگەن.

2. 2004 ـ يىل ئىيۇلدا شەھەر ئەتراپى يېزىسىدىكى بېغىمىزغا قىزىمنىڭ دوستلىرى دەم ئېلىشقا چىقتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر ئامېرىكىلىق قىز بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئوقۇتقۇچىلار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كىيىنىشى ئادەتتىكىدەك ، شۇنداقلا چوڭ سۈپەت ئىدى. بولۇپمۇ بويى 1.90مېتىردىن ئاشىدىغان ئامېرىكىلىق قىزنىڭ كىيىنىشى ھەممىدىن ئۆزگىچە بولۇپ، كىيگەن ئۇزۇن يوپكىسى پۇتىنىڭ ئوشۇقىغىچە چۈشۈپ تۇراتتى. مۇئاملىدىكى ئەدەب، مۇلايىملىق ۋە ئېغىر ـ بېسىقلىق كىشىگە ھەقىقەتەنمۇ ياخشى تەسىر بەرمەي قالمايتتى. ئالدىنقى يىلى مەلۇم بىر دوختۇرخانىدىمۇ، مەھەللىمىزنىڭ كوچىسىدىمۇ ئاشۇ غەربلىكلەرنى كۆرگەنىدۇق. غەرب ئاياللىرىنىڭ كىيىنىشىنى باشقىچە تەسەۋۋۇر قىلغان كىشىلەر كېيىن «بۇ چەت ئەللىك ئاياللارنىڭ كىيىنىشى بىزنىڭكىلەر بىلەن ئوخشاش ئىكەنغۇ، ھايا ـ ئەخلاققا دېققەت قىلمىدىكەن» دېيىشكەنىدى.

دېمەك، ئۆزىنى تۇتۇش، ئۇلگە كۆرسىتىش جەھەتتە ئۇلارنىڭ بىزگە بەرگەن تەسىرىدىن قانداق يەكۈنگە كېلىمىز؟ بۇ ئەلۋەتتە شۇ دائىرىدىكى ئىجابىي تەسىرات. ياۋروپا، ئامېرىكا ئەللىرىگە، ياپونىيە قاتارلىق شەرقىي ئاسىيادىكى تەرەققىي تاپقان ئەللەرگە چىققانلار ئىچىدە ئۇيغۇرلاردىنمۇ خېلىلا بار. ئۇلارنىڭ تەسىرات ماقالىلىرىدىن بولسۇن ياكى بىز شۇلاردىن سوراپ بىلگەنلىرىمىزدىن ۋەياكى ئاڭلىغانلىرىمىزدىن بولسۇن، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ئەخلاق، كىشىلىك قەدىر ـ قىممەت، كەڭ قورساقلىق ۋەھاكازا مەنىۋى مەدەنىيەت جەھەتلىرىدە كىشىلەرنى قايىل قىلغۇدەك ئېسىل ساپا ـ سۈپەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئاڭلاۋاتىمىز، بىلىۋاتىمىز. مانا بۇ بىر ئاڭلىق، شۇنداقلا خاس ئادەتكە ئايلانغان مەدەنىيەت ھادىسىلىرى. ئەگەر مۇشۇنداق تەسىرلەرنى ئۇ پەقەتلا چەتنىڭ ــ تەرەققىي تاپقان غەربنىڭ بوپقالغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇنى «شېكەر يالتىلغان زەمبىرەك ئوقى» ئورنىدا كۆرۈپ قورقساق، ۋەھىمىگە چۈشسەك، بۇ خىل مەدەنىيەت ھادىسىلىرى بىلەن ئۇچرىشىشتىن ئۆزىمىزنى تارتساق ، ئۇ چاغدا بىزگە قايەرنىڭ قانداق شەكىلدىكى مەدەنىيىتى كېرەك؟

مەدەنىيەت ئارىسالدىلىقى

بىزدىكى راست ـ يالغىنىنى بىلگىلى بولمايدىغان ئارىسالدى نائېنىق، مەۋھۇم خاراكتېر ئىجتىمائىي ئاپەت خاراكتېرلىك بىرقىسىم ھادىسىلەرنى پەيدا قىلىپلا قالماستىن، مەدەنىيەت ساھەلىرىدىمۇ ئوخشاشلا نائېنىق، زىددىيەتچان كەيپىيات پەيدا قىلىپ تۇرۇپتۇ. بىزنىڭ تەرەققىي قىلغان غەربتىكى ئەلەرگە تۇتقان پوزىتسىيىمىز

تولىمۇ زىددىيەتلىك، مۇدىيىدن ئېنىقلىققا ئىگە ئەمەس. بەزىدە نېمىگە قارشى تۇرۇپ، نېمىنى قوغدايدىغان ئېنىق نىشان خاراكتېرلىك ئەرسىلەرمۇ يوق. پەقەتلا غەرب مەدەنىيىتىنى«تاجاۋۇزچى»، «توپان بالاسى»، «چىرىك»دېيىشتىنلا ئىبارەت. بىز ئۇلار «ياماق»بولغاندىكىن ئىشىكنى بىراقلا ئېتىۋېلىپ ئۆگەنمەيلا قويمىدۇق. دۆلەت دەرۋازىلىرى ئېچىۋېتىلىپ، تەرەققىي تاپقان غەربتىكى ئەللەردىن ئۆگىنىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلغاندىن كېيىن قەتئىي نىيەتتىكە كېلىپ مەلۇم ئېنىقلىق بويىچە ئۆگىنىشكە ئىرادە تىكلىيەلمىدۇق. ئەمەلىيەتتە سۆزىمىز بىلەن ھەرىكىتىمىز بىردەك ئەمەس. ئۇلارنى تىللاۋاتقانلارنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدىن تارتىپ، يۈرۈش-تۇرۇش ئادىتىگىچە ، ئىدىيە - قارىشىغىچە شۇلارغا بولغان قايىللىق، مايىللىق مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرىدۇ. خۇددى «ھەسىنكام ئاچچىق، ئامۇتلىرى تاتلىق»دېگەن ئۇيغۇر تەمسىلىدەك. بىز شەرقلىقلەر ئاغزىمىزدا «ياماناپ»تۇرغىنىمىز بىلەن ماھىيەتتە «ياق-ياق دەيدۇ، موك-موك يەيدۇ» دېگەندەك، تەرەققىي تاپقان ئەللەرنىڭ دۆلەت باشقۇرۇشتىكى ئىلغار تەرەپلىرى، تۇزۇلمىلىرى جەھەتتىلا ئەمەس، ئىلىم-پەن، مائارىپ جەھەتلىرىدىكى تەرەققىياتىنى تېزلىتىۋاتقان ئىجابىي ئامىللىرىنى بىلىپ، ھەۋەسلىنىپ تۇرۇۋاتىمىز. نېمە ئۈچۈن دۇنيا ئىلىم-پەن، مەدەنىيىتىگە تۆھپە قوشقان نوبېل مۇكاپاتى ھەقدارلىرى ئاساسەن شۇلاردىنلا چىقىدۇ؟ ئۇلارنىڭ مائارىپىدىكى مۇستەقىل تەپەككۇرغا ، ئەمەلىي تەجرىبىگە، دادىل تەۋەككۇلچىلىكلەرگە ئىلھام بېرىش ئۇسۇلى نېمىشقا ھەممىمىزنىڭ قايىللىقىنى قوزغايدۇ؟ ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۇرۇش، ئىختىرا قىلىش، ئەڭ يېڭى تېخنىكىلارنى بارلىققا كەلتۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە نېمىشقا ئۇلار ھەممىنىڭ ئالدىدا ماڭىدۇ. ئەجەبا، بۇ خىل مۇۋەپپەقىيەتلەر ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت مۇھىتى بىلەن قىلچە ئالاقىسىزمۇ؟ بىزدە ئۇلارنىڭ تالانت - مۇۋەپپەقىيىتىگە، پەن-تېخنىكا، سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتە بۈگۈنكى دۇنيادا تۇتقان يۇقىرى ئورنىغا قايىل بولمايدىغان كىم بار؟

مۇشۇ ھەۋەسلىنىش ــ قايىل بولۇشلارنىڭ ھەممىسى ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ كۈچلۈكلۈكىدىن ۋە ئۆزىمىزدىكى مېخانىك - ئۆلۈك، قاتمال باشقۇرۇش ئۇسۇلى، رامكىلىق تەپەككۇر، ئەقىل بايلىقىنى نابۇت قىلۋېتىدىغان نابار مۇھىتنى سېلىشتۇرۇش نەتىجىسىدە تەبىئىي شەكىللەنگەن. ئەمما بىز بۇلارنى كۆڭلىمىزدە، قىسمەن ئىپادىلىرىمىزدە مۇئەييەنلەشتۇرۇپ تۇرساقمۇ، ئەمما بىزدىكى بېكىنمە، بىرتەرەپلىمە، ھەسەتخور ئادەت كۈچى، ئىلمىي پوزىتسىيە كەمچىل بولۇش تۇپەيلى، ئۇ تەرەققىي تاپقان ئەللەرنىڭ نەرسىلىرى بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۆز ئەھۋالىمىزغا بىرلەشتۇرۇپ، قوبۇل قىلىشنى تازا خالىمايمىز. ھە دېسە ئۇلارنىڭ جەمئىيىتىنىڭ قاراڭغۇ، كېسەل تەرەپلىرىنىلا زىيادە سەلبىيلەشتۇرۇپ سەتلەشتۇرىمىز. خۇددى بىزدە مۇنداق رەزگىلىكلەر يوقتەك ۋەياكى بىزنىڭ بارلىق ئەخلاقىي، ئىجتىمائىي ۋابالىرىمىزغا شۇلارلا سەۋەب بولغاندەك! باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى ئېتىراپ قىلىدىغان جۇرئەتنىڭ كەم، ئۆزىمىزگە ئەمەلىيەتتە قىلچە پايدىسى يوق كونا تەركىبلەردىن ئادا-جۇدا بولۇشقا رايىمىزنىڭ سۇس بولۇشى بىزنى غەپلەتكە، روھىي مەھكۇملۇققا تېخىمۇ چوڭقۇر پاتۇرغان.

نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ ھەممىلا ئىشلىرىمىز ئارىسالدىلىق ئىچىدە داۋاملىشىدۇ؟ نېمىشقا مەدەنىيەت، تەرەققىيات جەھەتتە بىز كەسكىن، ئېنىق يول تۇتالمايمىز؟ پوزىتسىيىمىز نېمىشقا ھەدىسلا زىددىيەتلىك بوپقالىدۇ؟ ئېنىقكى، بۇ، بىرىنچىدىن، قاتمال ئەنئەنىۋى قاراشلارغا مايىل ئاجىز پسىخىكا بىلەن مىللىي مەدەنىيەتكە مۇئامىلە قىلىشتىكى، ئىككىنچىدىن، ئىلغار ئىدىيە ــ مەدەنىيەتلەردىن دادىل قوبۇل قىلالماسلىقتىكى قورۇمچىلىق ئىدىيىسىنىڭ مەھسۇلىدۇر.

مىسالدىن: بىز ھەممىمىزلا مىللىي مەدەنىيەت توغرىسىدا توختالغىنىمىزدا خۇددى يادلۇالغاندەك ئەنئەنىلەرنى ساقلاپ قېلىش، ئۇنى يەنىمۇ زامانغا خاس تەرەققىي قىلدۇرۇشنى تەكىتلەيمىز.ئەلۋەتتە بۇ تەشەببۇستىن «زامانىۋىلىشىش»نىڭ «غەربلىشىش»ئەمەس بەلكى ئۇزلۇكسىز بولىدىغانلىقى چىقىپ تۇرىدۇ.

مەزكۇر ژۇرنالدىكى «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى»غا ئائىت ماقالىلەرنىڭ بىرىدە: «مېنىڭچە، زامانىۋىلىشىش ئۆزىڭىزگە تېخىمۇ ئوخشاق، ئۆزىڭىزنى قېزىق، ئۆزىڭىزنى تېپىۋېلىڭ دېگەنلىك بولۇپ، ھەرگىزمۇ زامان بىلەن تەڭ قەدەمدە يۈگۈرۈپ، كۆزىڭىزگە چىرايلىقلا كۆرۈنگەن ئالۇۋۇننىڭ كەينىدىن سوكۇلداپ كېتىۋېرىڭ، پۈت-قولىڭىز ۋە ئىدىيىڭىزگە مەھكەم چىرمىشىپ، سىزگە زامانىۋى ئادەم بولۇش ئىمكانىيىتى بەرمەيۋاتقان ئەجدادىڭىزنىڭ «ئەسكى-تۇسكى» لىرىنى يىراقتا پىرقىرىتىۋېتىڭ دېگەنلىك ئەمەس» دەيدۇ. بۇ سۆز ياخشى ئېيتىلغان بىر مەۋھۇم ئۇقۇم. ئەمما بىزدەك زامانىنىڭ كەينىدە قالغان خەلقلەر ئەمدى زامان بىلەن تەڭ قەدەمدە يۈگۈرۈشكە تىرىشمىساق بولمايدۇ.

بىز تەرەققىي قىلىشىمىز، مەدەنىيىتىمىزنى يۈكسەلدۈرۈشىمىز كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن بىزمۇ تەرەققىياتقا پايدىلىق ئامىللارنى ئەدىن بولمىسۇن قوبۇل قىلماي، ئۆزىمىزدىكى تەرەققىياتقا پۈتلىكاشاق بولىدىغان، پۈت-قول ۋە ئىدىيىگە چىرماشقان توسالغۇلاردىن مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر باشقىلار قانداق ئىككىلەنمەي ۋاز كەچكەن بولسا، بىزمۇ شۇنداق قىلماقتىن ئۆزگە يولىمىز يوق. زامانغا نىسبەتەن سەلبىي ئەھمىيەتلىشىپ پۈت-قولىمىزنى چۇشۇالغان رەزگىلىكلەرنى «تاشلۇۋېتىش»تىن ۋە باشقىلاردىن ئىلغارلىرىنى قوبۇل قىلىشتىن نېمە ئۈچۈن قورقىمىز؟

مانا بۇ دەل بىزدىكى ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان نەسىلىكلەرنىڭ مەنبەسى. ئەمەلىيەتتە، ئاللىقاچان قىممىتىنى يوقتىپ زامانىۋى تەرەققىياتقا پۈتلاشقان نەرسىلەرنى بىز تاشلىمىساق زامان، دەۋر تاشلۇۋېتىدۇ. زامانىنىڭ تەرەققىيات يۈزلىنىشى ھامان سىزنى بەزى نەرسىلەردىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇر قىلىدۇ. كىشىلەر ساقلايمەن دەپمۇ ساقلاپ قالالمايدۇ، قوغداپمۇ قوغداپ بولالمايدۇ. ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەپ كېتىۋاتقان دۇنيادا شاللىنىش ھادىسىسى تەبىئىي ھادىسىدۇر. تەرەققىيات تۆپ قائىدىدۇر. شۇنداقلا تەدرىجىي ماسلىشىش ھادىسىسىدۇر. پەقەت ۋاقىت بىلەن بەسلىشىپ ئالدىغا ماڭماقتىن ئۆزگە يول يوق. پۈتقا تاش باغلاپ يۈگۈرۈپ ئۆزىنى قىيناشنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟! ۋاستىلىك نەرسىلەرنىڭ ئۆزگىرىشى مۇقەررەر ئەھۋال. ئەمما ئەنئەنىدىكى ئەڭ مۇھىم ، تۈپكى ئامىللار ــ ئەقىدە - ئېتىقاد، دۇنيا قاراش، ئەخلاقىي ئامىللارنى ساقلاپ قېلىش ۋە ئۇلارغا باش قاتۇرۇش ئەڭ زۆرۈر مەسىلىلەردۇر.يەنە كېلىپ ئەنئەنىمۇ مەڭگۈ ئۆزگەرمەس نەرسە ئەمەس.

بىز چوڭراق تېمىلارنى قويۇپ كېيىم-كېچەك مەدەنىيىتىدىن چەكمەن چاپاننى مىسال قىلايلى:

ئۇ، 1960-يىللاردىن ئىلگىرى دىيارىمىزنىڭ جەنۇبىدىلا ئەمەس، شىمالىدىمۇ كۆپىنچە ئوتتۇرا ياش ۋە ياشانغانلارنىڭ ئۆچسىدا

كۆرۈنىدىغان قىسلىق ئۇزۇن چاپان ئىدى. ئۇنى شەكىل ۋە كۆرۈنۈش جەھەتتىن ھازىرقى پەلتولارنىڭ «تۇغقىنى»دىسەكمۇ بولىدۇ. پەرقى پەقەتلا ئۇنىڭ يەرلىك پاختا ۋە يۇڭ ماتېرىياللىرىدىن توقۇلغان رەختتە تىكىلگەنلىكى ھەم قايرىما ياقىلىق بولماسلىقىدا. تەبىئىي ساپلىق ۋە سالامەتلىككە پايدىلىق تەرەپلىرىدىن ئۇنىڭ رولى ئەلۋەتتە زور ئىدى.لېكىن ھازىر دېيارىمىزدا ھەتتا ياشانغانلارنىڭ ئۇچىسىدىمۇ بۇ كىيىمنى كۆرەلمەيمىز.

بىز ئەگەر ئاشۇ «ئەسكى ـ تۇسكى»لەرنى ساقلاپ قالغۇچىلارغا مۇشۇ چاپاننى كىيىپ ئۇرۇمچى كوچىلىرى بۇياقتا تۇرسۇن ھەتتا ناھىيە كوچىلىرىنى بىر ئايلىنىپ كېلىڭ دېسەك، شۇنداق قىلىشى ناتايىن. روشەنكى، قانداقتۇر باشقا خەلقلەر ئالدىدا «خجالەتچىلىك»ھېس قىلىشى تەبىئىي. بۇ، ئۆزىڭىز سەزمەيلا ئادەتلەنگەن «زامانىۋىلىشىش» شەكىللەندۈرگەن يېڭى پىسخىكىڭىزنىڭ مەھسۇلى. مانا بۇ ئەنئەنىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە يېڭىچە مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنىڭ ئورۇن ئېلىشىدۇر. ئەمەلىيەتتە بۇنى ئۆزىڭىز ئەمەس، دەۋر مەجبۇرلىدى.

ئەنئەنىنىڭ يېڭىلىنىشى ئەمەلىيەتتە مەدەنىيەتنىڭ، دەۋرنىڭ، تەرەققىياتنىڭ ئەقەللىي تەلىپىدۇر . كىشىلەر ئىلگىرى ئىشتانباغلىق ئىشتان كىيىشەتتى.(ئەمەلىيەتتە بىز ئىشلىتىۋاتقان ئىشتان سۆزى ئۆزىمىزنىڭمۇ ياكى رۇسلارنىڭ ئاتالغۇسىمۇ؟)ئاشۇ شىملارغا ئىشلەنگەن ئىشتانباغلارغا كۆڭۈل قويۇپ رەڭگارەڭ باغ توقۇلاتتى. كىشىلەر كوچىدا ئىشتانباغلىرىنى ساڭگىلىتىپ ، ناخشىنى دۆڭ توۋلاپ، خىرامان كېتىشۇبرەتتى. ھازىر سىز ناھىيە ـ شەھەر كوچىلىرى، ھەتتا سەھرالاردىمۇ مۇشۇ ئەنئەنىنى كۆرەلەمسىز؟ ئەگەر بىز ئەرىەتكەن بىر بالىمىزغا ئاشۇ ئۇزۇن ئىشتانباغلىق ئىشتاننى كىيىپ شەھەرنى بىر ئايلىنىپ، مىللىي ئەنئەنىمىزنى بىر نامايان قىلىپ كېلە، دېسەك، ئۇ شۇنداق قىلىشقا جۈرئەت قىلالامدۇ؟

دەسلەپ بىز تاسما ئۆتكۈزۈلىدىغان ھازىرقى شىملىرىمىزنى «ئورۇسچە ئىشتان»دەپ ئاتايتۇق. ئەمدى ھازىر تەبىئىي ھالدىلا ئۇنداق دېمەيمىز. پەقەت ئىشتانلا دەيمىز. مېنىڭچە، بىزنىڭ كىيىم ـ كېچەك مەدەنىيىتىمىزنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇنى ئەڭ ياخشى ھالەتكە يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتىشىمىز كېرەك. ئەگەر بىز ئۆزىمىزگە خاس گۈزەللىك، كىيىم ـ كېچەك مەدەنىيىتى ئالاھىدىلىكىنى ئاساس، ئەڭ ئىلغار توقۇمىچىلىق تېخنىكىلىرىنى ۋاستە قىلغان ھالدا مەيدانغا چىقىرىدىغان، كىشىلەرمۇ ياقتۇرۇپ كىيىشتى، ئوبدانلا بازارمۇ تاپتى. دوپپا، شەپكە قاتارلىق باش كىيىملەرمۇ رەڭگارەڭلەشتى. ئۇيغۇر ئۆتۈكلىرى، مەسلىرى ھازىرمۇ ئوخشاشلا ئەزىزلىنىپ كىيىلمەكتە. مەلۇم مەنىدىن زامانىۋىلىشىش، مەدەنىيلىشىش، مەدەنىيەت قوبۇل قىلىش دېگەنلەر ئەنە شۇكەنغۇ؟ بۇنىڭلىق بىلەن بىز ئۇيغۇرلار يوقلىپمۇ كەتمەيمىز ، ئاسمانغا چىقىپمۇ كەتمەيمىز بەلكى مەدەنىيەتلىرى ئوچۇرۇشۇشقا تېخىمۇ دادىللىق، كۈچ بىلەن قاتنىشالايمىز، ئۆزىمىزنىمۇ تونۇتالايمىز. قانداق قىلىش يەنىلا كىشىلەرنىڭ ھوقۇقى، مەسئۇلىيىتى بۇرچى بەلگىلەيدىغان ئىشتۇر.

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 50 ـ ،60 ـ يىللىرىدىن ئىلگىرى شەھەرلەردىكى خەنزۇلارنىڭ ئوقۇمۇشلۇقلىرى ياندىن ئىزمىلىنىدىغان ئۇزۇن قارا چاپان كىيىشەتتى، ئادەتتىكى كىشىلەر بولسا ئومۇمىيۈزلۈك قارا چاپان ـ ئىشتان كىيىشەتتى. خۇرۇم ئاياغ دېگەننى ئازسانداىكى بايلار كىيىسە، ھەممىسلا لاتا خەي كىيىشەتتى.مەن 1960 ـ يىلى ئەنخۇيدىن چېگرا رايونغا يارەمگە كەلگەن خەنزۇ ياشلىرىنىڭ كىيىملىرىنى كۆرگەن. ئۇلار كىيگەن ئىشتانلار تاسما ئۆتكۈزۈلىدىغان ھازىرقى ئىشتانلار بولماستىن بەلكى قولدا ئاددىي قارا رەختتىن تىكىلگەن، لېپىزى ئۇستىدىن لاتا بىلەن باغلاپ كىيىدىغان ئىشتانلار ئىدى. مانا ئاردىدىن 40 ـ 50 يىل ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا ئاشۇ كىيىملەرنى ئەمدى ھېچ نەدە كۆرەلمەيمىز. تېخى مۇشۇ 1980 ـ يىللارنىڭ ئالدىدىلا سىز كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ كوچىغا چىقىشقا جۈرئەت قىلالمايتتىڭىز . چۈنكى بۇ نەرسىلەر شۇ يىللاردا «ئەجنەبىيلەرنىڭ نەرسىلىرى»دەپ تەنقىدلىنىپ كۆيدۈرۈلگەنىدى. 1980 ـ يىللاردىن ئىلگىرى جۇڭگودا كادىرلار بىلەن ئىشچىلارنىڭ پەرقىنى ئۇلار كىيگەن چاپانغا قاراپ ئوڭايلا ئايرىيتتى. كادىرلار ئومۇمەن دېگۈدەك تۆت يانچۇقلۇق، يانچۇقلىرى سىرتتىن تىكىلگەن قارا كۆك ياكى كۆك رەختتىن تىكىلگەن چاپان كىيىشەتتى. يۇقىرى دەرىجىلىكلەر بولسا، ئەنە شۇنداق تۆت يانچۇقلۇق «ستالىن پوسۇن» گىتىل كىيىشەتتى. مانا ھازىر ئاردىدىن 20 نەچچە يىل ئۆتكەن بۇگۈنكى كۈندە بىز ئۇنداق كىيىملەرنى كەمدىنكەم ئۇچرىتىمىز. ھازىر ناھىيە ـ يېزىلارغىچە غەربنىڭ كاستۇم ـ بۇرۇلكىلىرى ئومۇملىشىپ بولدى. دېمەككى، ئاشۇ بىر دەۋر كىيىملىرى قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە كېينىكىسىگە ئورۇن بوشىتىپ بەردى. ھېچكىممۇ بۇ نەرسىلەرنى توقۇنۇشتى دەپ چەتكە قاقمىدى، بەلكى قوبۇل قىلدى، ئۆزلەشتۈردى. ئۆزىمىزنىڭ كىيىم ـ كېچەك مەدەنىيىتىمۇ يوق بوپكەتمىدى. يېڭىلىق، ھاياتىي كۈچ دېگەن شۇدە. ئەگەر سىز ئەمدى ئاشۇ بىرچاغلاردىكى ئاللىقاچان ئىستېمالدىن قالغان كىيىملىرىڭىزنى كىيىپ كوچىغا چىقسىڭىز كىشىلەرنىڭ سىزگە بەئەينى مايمۇنغا قارىغاندەك قارىشى تەبىئىي. بۇنىڭدىن ھەتتا سىز ئۆزىڭىزمۇ خۇدۇكسىرەپ، مەن نېمىگە ئوخشاپ قالغاندىمەن، دەپقېلىشىڭىز مۇمكىن. مەدەنىيەتكە بولغان مۇناسىۋەتتە ئادەم ماھىيىتىنىڭ نېمىگە مايىللىقى كېينىكى قەدەمنى بەلگىلەپ قويىدۇ. مانا بۇ كىيىم ـ كېچەكتىكى مەدەنىيەتنىڭ، ئەنئەنىنىڭ ئۆزگىرىشى، تەرەققىي قىلىشى.

1966 ـ يىلىدىن 1976 ـ يىلىغىچە ئون يىل داۋاملاشقان بالايىئاپەتلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ دەسلىپىدىلا «لىيۇشاۋچى ـ دېڭ شياۋپىڭنى تەنقىد قىلىش» دولقۇنى ئەۋجىگە چىقتى. شۇ چاغدا مەن مۇنداق بىر تەشۋىقات ۋەرەقسىنى كۆرگەنىدىم. ئىسمىدە قېلىشچە، دېڭ شياۋپىڭغا ھۇجۇم قىلىنغان بۇ ۋەرەقىدە دېڭ شياۋپىڭ ماۋزېدۇڭغا خىزمىتىدىن دوكلات بەرمەي، «تۇل خوتۇنىڭ قايتا ئەرگە تېگىشى»دېگەن فىلىمنى كۆرسەتكەن، دېگەن مەزمۇن بايان قىلىنغانىدى.

چۈنكى ئەينى ۋاقىتتا ناخشا ـ مۇزىكىلار، خەلق ناخشىلىرىنىڭ

ھەممىسلا چىرىك، بۇزۇق، ئىنتىزامسىزلىق سۆيۈرۈپ تاشلىنىدىغان سىرىق نەرسىلەرى دېيىلسە، چەكلەنگەن. يەقەت سەككىز ئىنقىلابىي تىياتىر ــ «قىزىل چىراغ»، «شاجيابالا»، «ۋىخۇشەننى پەم بىلەن ئېلىش»... لارنىڭ ناخشىلىرى كېچە ـ كۈندۈز رادىئو كارنايلىرىدا ياڭراپ تۇراتتى. زىرىكسىگىنىمۇ مەجبۇرىي كۆرىشىگىنى، ئاڭلىشىگىنى كېرەك ئىدى. ئەلۋەتتە، دېڭ شياۋپىڭنىڭ قىلغىنى تەبىئىي ئىنسان خۇسۇسىيىتى بولۇپ، بىمەنىلىكلەرنى مەنىستەمەسلىك ئىدى.

1970 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا دېڭ شياۋپىڭ جۇڭخۇلدىكى يارەملىشىپ دۆلەتنىڭ خىزمەتلىرىگە بىرمەزگىل رىياسەتچىلىك قىلىپ، قالايمىقانچىلىقلارنى ئوڭشىغاندا يەنىلا ئۆزىنىڭ قارىشى بويىچە ئىش قىلىۋەرگەن. نەتىجىدە يەنە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تەرىپىدىن چەتكە قېقىلىپ قايتا ئۇنى تەنقىد قىلىش دولقۇنى قوزغالدى. ئەينى ۋاقىتتا تەنقىد قىلىشقا ئۇيۇشتۇرۇلغان نەرسە دېڭ شياۋپىڭنىڭ جۇڭگونى زامانىۋىلاشتۇرۇش، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش توغرىسىدىكى سۆزلىرى ئىدى. دېڭ شياۋپىڭ تەنقىد قىلىنغان بۇ كىچىك كىتابچە ئىشچىلارغا تارقىتىپ بېرىلگەندە ۋەزىيەت ئىنتايىن كەسكىن بولسىمۇ بىر قىسىم كىشىلەر كۆڭلىدىكىنى يەنىلا ئىزھار قىلالىدى. بىزنىڭ زاۋۇتتا خېلىلا كۆزگە كۆرۈنۈپ، سېخىنىڭ مۇدىرلىقىغا ئۆستۈرۈلگەن بىر قازاق ئىشچى ماڭا: «دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئېيتقانلىرى توغرا ئىكەنغۇ، نېمىسىنى تەنقىد قىلىدۇ؟» دېگەنىدى. دېمەك، ئەينى ۋاقىتتىكى دېڭ شياۋپىڭنىڭ تەشەببۇسلىرى خەلقنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان يېڭى نەرسىلەر بولغاچقا، خەلقمۇ چۈشەنگەن. ئاقىۋەت دېڭ شياۋپىڭ ئۆزى چىڭ تۇرۇپ قوغدىغان ئەقىدىسىنى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىلىپ 1978 ـ يىلىغا كەلگەندە ــ پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن قەتئىي يولغا قويىدى ـ دە، كەسكىن ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكنى سرتقا ئېچىۋېتىش، زامانىۋىلاشتۇرۇش قارىشى جۇڭگو مەدەنىيىتىدىكى ئاجىزلىقلارنى پەيدىنپەي يوقىتىپ، جۇڭگو جەمئىيىتىنى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندۇردى. تارىخ ئاخىرى مۇتەئەسسىپ كونىلىقنىڭ، جاھىل ئەنئەنە ساداقەتمەنلىكنىڭ ئەمەس، بەلكى ئاكتىپ ئىسلاھ قىلىش، زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭلا توغرىلىقىنى ئىسپاتلاپ بەردى. ئەگەر مىللىي مەدەنىيەتكە مۇئامىلە قىلىشتا بىزنىڭ پىسخىكىمىزدا يەنىلا قاتمالليق، ئارىسالدىلىق، مۇجمەللىك ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇۋېرىدىكەن، ئۇ چاغدا ھېچنېمىنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايمىز. ئەقەللىي تەرەققىي قىلىش پۈرسىتىگىمۇ ئېرىشەلمەيمىز. تارىخىي ساۋاق شۇنداقكى، يېڭىلىنىپ بارمايدىغان شەيئى يوق. پەقەت ئاكتىپ يول تۇتۇشلا ئەڭ توغرا تاللاشتۇر. بىزگىمۇ ئەمدى باشقىلارنىڭ دەققىتىنى ئۆتمۈشتىكى شانلىق تارىخلىرىمىز تارتقاندەك كۆچلۈك تارتىدىغان يېڭى، جانلىق، دەۋرگە ماس مەدەنىيەت، سالاھىيەت زۆرۈر. بۇنداق سالاھىيەت مىللىي غۇرۇر، مىللىي ئىپتىخار ۋە بىز دائىم ئەسلەيدىغان ئۆتمۈشتىكى شانلىق تارىخىي ئىزلىرىمىز، تارىخىي مىراسلىرىمىزنى نامايان قىلىپ ۋە كېيىنكىلەرگە ئۇلاشتۇرۇپ داۋاملاشتۇرۇشتا تولىمۇ مۇھىم. سالاھىيەت مەلۇم مەنىدە مەيدىگە بىمالال ئۇرۇپ مەيدانغا چىقالايدىغان خاس ھوقۇق، خاس مەدەنىيەت دېمەكتۇر. مۇشۇ ھوقۇق ۋە سالاھىيەت ھازىر بىزدە يېتەرلىك مەۋجۇدمۇ؟ ئەگەر بىر خەلق ئۆز سالاھىيىتىنى نامايان قىلىپ بېرىدىغان ۋە ئۇنى دۇنياغا تونۇتىدىغان خاس مەدەنىيەت، ھوقۇق ئاساسىنى تەييارلىيالمسا، مەدەنىيەت سالاھىيتى كرىزىسى داۋاملىشىۋېرىدۇ؛ زارلىنىش ئىچىدە كۆز ياشلىرىنى ئېقىتىدىغان تارىخنىڭ مالىيى بوپقېلىۋېرىدۇ. سالاھىيەت مەلۇم مەنىدە مەدەنىيەت كۆچىنىڭ مەركەزلىشىشى بولۇپ، مىللەت مۇشۇ كۆچ ئارقىلىق نامايان بولۇپ تۇرىدۇ. ئەگەر ھەرقانداق مىللەتتە ئۇنى مەۋجۇدلۇق مەنىسىگە ئىگە قىلىپ تۇرغۇچى بۇ كۆچ يېتەرلىك بولمسا، ئۇنىڭ سالاھىيتى ھامان ئىككىنچى بىر كۆچلۈك سالاھىيەتكە ئورۇن بوشىتىدۇ. شۇڭا بىر قىسىم خەلقلەر مەيدىسىگە مۇشتلاپ ئۆزسالاھىيتىنى كۆز ـ كۆز قىلىۋاتقان بۇ دۇنيادا تېخى (يېتەرلىك) سالاھىيەت ئاساسىنى ھازىرلىمىغان خەلقلەر ئاۋۇال سالاھىيەتكە ئېرىشىش ۋە ئۆز مەدەنىيىتىنى يۇكسەلدۈرۈش توغرىسىدا كۆپرەك توختالمىقى، ئەڭ ئاۋۇال بۇ مەسىلىنى ھەل قىلمىقى زۆرۈر. ھەرقانداق بىر مىللەت تىرىشىپ ئۆز ئاجىزلىقلىرىنى تونۇپ، كەم يەرلىرىنى تولۇقلاپ، ئىلغار ئەل ـ خەلقلەردىن ئۆگىنىش ئارقىلىقلا ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزالمىسى، مەۋجۇدلۇقىنى ھەقىقى تۇستە مەنىگە ئىگە قىلىپ چىقالمىسى مۇمكىن.

تەبىئىي يەكۈن شۇنداق: ئىنسانىيەت يارالغاندىن بۇيان يېڭى مەدەنىيەت ئېقىملىرىنى ۋە مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئۇچرىشىپ تەسىرلىشىشىنى شەخس، مىللەت تۆگۈل پۈتكۈل دۆلەت، پۈتكۈل تۇزۇملەرمۇ توسۇپ ئالالىغان ئەمەس. تەسىرلىشىش بىر خىل تەبىئىي ئۇلگىلەردىن ئۆگىنىش جەريانىدۇر. شەيئىلەر ھامان مۇئەييەن قانۇنىيەتكە بېقىنغان ھالدا ئۆزىنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسىدا تەبىئىي تاللاشقا دۇچ كېلىدۇ. بۇ خىل تاللاش پەللىگە چىققاندا ئۆزىنى ئېپقاچقان بىلەنمۇ بىكار. ئاجىز ئەللەرنىڭ مەدەنىيىتىدىكى ئاچلىق، گادايلىق تەبىئىي ھالدىلا ئۆزىدىكى ئېھتىياجنى سەرتقى مەدەنىيەتلەرنىڭ پايدىلىق ئېلېمېنت تەركىبلىرى ئارقىلىق تولۇقلايدۇ. تولۇقلىيالمسا، مۇقەررەركى تېخمۇ ئارقىدا قالىدۇ، شاللىنىدۇ، بەربات بوپكېتىدۇ.

يۇقىرىقىلارغا ئاساسەن مەدەنىيەتكە مۇئامىلە قىلىش مەسىلىسىدە شۇنداق يەكۈن چىقىرىمىز: تەرەققىي تاپقان غەرب مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت بۇ شەيئىنىڭ ۋاستىلىك تەسىرىنىڭ بىزگە نىسبەتەن ئۇنچۇالا قورقۇنچلۇق بېرى يوق. بىز ئەڭ مۇھىمى ئۆزىمىزنىڭ ئېسىل مەدەنىيىتىمىز، ئەقىدە ـ ئېتىقادىمىزغا بولغان ئىخلاسمەنلىكىمىز ئەگەر يۇقىرى دەرىجىدە چىڭىتىشىمىز ۋە پايدىسىز، تەرەققىياتقا پۇتلىكاشاڭ بولىدىغان قاراش ـ ئادەتلەردىن دادىللىق بىلەن ۋاز كېچىپ، ئىلغار ئەللەرنىڭ بىزگە پايدىلىق مەدەنىيىتىنى قورقماي، ئىككىلەنمەي قوبۇل قىلىشىمىز كېرەك.

بىز ئۇيغۇرلار ھازىر ئىزدىنىش، ئالغا ئىلگىرىلەش ئىچىدە تۇرۇۋاتقان، بۇ جەھەتتە باشقىلاردىنمۇ بەكرەك جىددىي ئىزدىنىشى كېرەك بولۇۋاتقان مىللەت. ئاكتىپ تاللاش، قوبۇل قىلىش پوزىتسىيىسى بويىچە قىلچە ئارىسالدا بولماي، باشقىلارغا ئوخشاشلا تاشقى دۇنيادىن ئۆزىمىزگە زۆرۈر بولغان نەرسىلەرنى تاللىۋېلىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ نېسىۋىلىرىمىز ئاشۇ جاڭگاللىق ئىچىدە. ئوتۇن ئالىمىز دەپ جاڭگالغا كېلىپ، يولۋاس بارمىكىن، دەپ قورقۇپ ئىچىگە كىرمىسەك قاملاشماس!

نىشان ۋە ساۋاق: تارىخنىڭ ئېكرانىغا نەزەر سالايلى

يېڭى مەدەنىيەت ۋە تەرەققىياتقا قانداق پوزىتسىيە تۇتۇش ھازىرغا قەدەر ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇدلۇق تەقدىرىگە ھالقىلىق تەسىر كۆرسىتىپ كەلدى. سانائەت ئىنقىلابىدىن بۇيانقى

دۇنيانىڭ ئۇچ يېرىم ئەسىرگە يېقىن تارىخىغا نەزەر سالساق بۇ نۇقتىنى تېخىمۇ ئېنىق ھېس قىلالايمىز. يېڭى مەدەنىيەت ۋە يېڭى ئويغىنىش ھەرىكىتىدىن قورقۇپ، ئىشكىنى ھەم ئېتىۋېلىپ، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنى قوغداش، دەپ قۇلاقنى يوپۇرۇۋېلىپ ياكى دەككە ـ دۈككە بولۇپ ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋەتكەندە ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ بېشىدا تۇرغۇنلۇق، مۇتەئەسسىپلىك ئەۋج ئېلىپ، مۇنقەرزلىك خەۋپى كۈچەيدى. مەدەنىيىتنى يېڭى ــ ساپ قان بىلەن ھاياتىي كۈچكە ئىگە قىلىپ كەلگەن ئەل ـ مىللەتلەر شۇنچە تېز قۇدرەت تاپتى. تاشقى دۇنياغا ئىشكىنى چىڭ يېپىۋالغان ھەرقانداق بىر مىللەت شۇنچە تېز ئارقىدا قالدى، خارابلاشتى

ۋاھالەنكى، ئاشۇ يېپىق خەلقلەر ئىچىدىكى بىر قىسىملىرى قايتا ـ قايتا قاتتىق زەربىلەردىن كېيىن خېلىلا سەگىدى، ئۇخلاۋاتقانلىرى سلكىنىپ ئويغاندى. بۇ ئەللەر ۋە مىللەتلەرنىڭ يۇرەكلىك، پىكىرى ئېچىلغان دانالىرى ئاشۇ ئۆزلىرىنى بوزەك قىلىۋاتقان كۈچلۈك مەدەنىيەت ئىگىلىرىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن چوقۇم شۇلاردىن ئۆگىنىپ، ئۆزلىرىنى كۈچلەندۈرمىسە، دۇنيا خەلقلىرى قاتاردا قەد كۆتۈرۈپ تۇرالمايدىغانلىقىنى چۈشەندى ۋە خەلقنى قەتئىي ھالدا ، قىلچە ئىككىلەنمەي ئۇلارنىڭ تەرەققىيات ۋە مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىشكە يېتەكلىدى.

ئەمەلىيەتتىمۇ كەمبەغەللەردە، ئاجىزلاردا يەنە يوقتىدىغان نېمە بار ئىدى؟ ئۇلارنىڭ ئاجىزلىقىنىڭ ئۆزىلا ئۇلاردىكى تەرەققىياتقا پايدىلىق ئىلغار ئامىللارنىڭ يوقلىپ كەتكەنلىكىنى دەلىللەپ بېرەتتى. ئاجىز ـ مەزلۇم مىللەتلەردە مەھرۇم بولىدىغان يەنە نېمە بار ئىدى؟ يوقتىدىغانلىرى پەقەت ۋە پەقەتلا ئەسىرلەر بويى ئىلگىرىلەش قەدىمگە توسالغۇ بوپكېلىۋاتقان روھىي كىشەنلىرى ئىدى. ئۇلار تەرەققىي قىلغان ئەللەردىن ئۆگىنىشنى، يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى مىللەت روھىنى ئۇرغىتىپ، ۋۇجۇدىنى تازىلايدىغان بىر بۇيۇك ئىنقىلاب دەپ قارىدى ۋە مەدەنىيەتتىكى بۇ خىل ئاكتىپ ئۆگىنىش ، يۇكسەلدۇرۇش پوزىتسىيىسى بارا ـ بارا ئۇلارنىڭ قەددىنى كۆتۈردى.

سۇن جۇڭشەن ئەپەندى جۇڭگونىڭ ئۇلۇغ ئىنقىلاب پېشۋاسى. ئۇ، تەرەققىي قىلىۋاتقان غەربنى كۆرگەن، غەربنىڭ تەرەققىياتىدىن ئىلھام ئېلىپ، جۇڭگونى قۇدرەت تاپقۇزۇش كېرەكلىكىنى چۈشەنگەن. قالاق ـ كونا جۇڭگونى ياۋروپا، ئامېرىكىدەك بۇرژۇئا دۆلىتى قىلىپ قۇرۇپ چىقىش زۆرۈر دەپ قارىغان. ئۇ قوزغىغان شىنخەي ئىنقىلابى دەل مەدەنىيەت جەھەتتە يېڭىلىنىش، قوبۇل قىلىش، تەرەققىي قىلىش خاھىشىنى 1911 ـ يىلى جۇڭگودا تۇنجى نامايان قىلغاندى. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن ، خەنزۇ ئەرلىرى بەش مىڭ يىل داۋامىدا شەكىللىنىپ، مىللەت يوسۇنىغا ئايلىنىپ كەتكەن ئۇزۇن چاچلىرىنى قىلچە ئىككىلەنمەي قەتئىي كېسىشنى بىر تۇرلۈك ئىنقىلاب، دەپ قارىغاندى.

كىشىلەر پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ ئۇستازى لېنىننىڭ نامى بىلەن ئاتالغان لېنىنگراد شەھرىنىڭ 1991 ـ يىلىدىن كېيىن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى ۋە روسىيىدە سوتسىيالىزمنىڭ ئاخىرلىشىشىغا ئەگىشىپ، قايتا يەنە پېتېربۇرگقا ئۆزگەرگەنلىكىنى بىلىدۇ. ئۆكتەبىر ئىنقىلابى يىللىرىدا پېتېربۇرگ لېنىن رەھبەرلىك قىلغان روسىيە ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىنىڭ بۆشۈكى ئىدى. شۇڭا لېنىن ۋاپاتىدىن كېيىن، مەزكۇر شەھەرنىڭ نامى لېنىننىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن لېنىنگرادقا ئۆزگەرتىلگەنىدى. بىر چەت ئەل مۇخبىرى ستالىندىن رۇسلارنىڭ قەدكۆتۈرۈنۈشىگە ئۆچمەس تۆھپە قوشقان ئۇلۇغ پادىشاھ پېتېر بىلەن ئۇلۇغ ئىنقىلابىي ئۇستاز لېنىننىڭ تۆھپىسىگە باھا بېرىشنى سورىغاندا ستالىن: «لېنىن گويا بىر دېڭىز، پېتېر بولسا دېڭىزنىڭ بىر تامچىسى»دەپ جاۋاب بەرگەنىدى. ئەپسۇسكى، تۇزۇمنىڭ بىر قېتىملىق ئۆزگىرىشى بىلەن ئاشۇ تامچە يەنىلا ساقلىنىپ قالدى ۋە زورىيىپ دېڭىزغا ئايلاندى. تارىخ يەنە بۇ ئىككى بۇيۇك شەخسكە مۇناسىپ باھا بەردى. نېمە ئۈچۈن پېتېر روسىيە تارىخىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ شەخس، دەپ روسىيە خەلقىنىڭ قەلبىدە ساقلىنىپ كېلىنىدۇ؟

بۇ، پېتېرنىڭ رۇسلارنى قۇدرەتلىك مىللەتكە ئايلىنىش يولىغا باشلىغان زور تارىخىي تۆھپىسىدە. ئېنىق ئېيتقاندا، پېتېرنىڭ غەربنىڭ يېڭى مەدەنىيىتىنى پراۋوسلاۋىيە دىنىنىڭ ۋە ئۇنىڭ يوسۇنلىرىنىڭ قاتتىق چىرمىشىدا تۇرۇۋاتقان فېئودال، قالاق روسىيىگە ئەينى تارىخىي دەۋردە قىلچە ئىككىلەنمەي ئېلىپ كىرگەنلىكىدە، ھەتتا قاتتىق ۋاستىلەرنى قوللىنىشتىن يانمايا، بۇ مەدەنىيەتنى تارقىتىشقا تىرىشقانلىقىدا. پېتېر 1701 ـ يىلى مەدەنىيەت جەھەتتە يېڭىلاش ئېلىپ بېرىشنىڭ رۇسلارنىڭ بىردىنبىر چىقىش يولى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ يەتتى. ئۇ ئۆزىنى نىقابلاپ ياۋروپا ئەللىرىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى. كېمىسازلىق ئۇستىخانىلىرىدا تۆمۈرچى بولۇپ ئىشلىدى. غەرب مەدەنىيىتىدىن رۇسلارغا نېمە كېرەكلىكىنى چۈشەندى. روسىيىگە قايتقاندىن كېيىن رۇسلارنى مەنۇي قىياپەت جەھەتتىن ئۆزگەرتىشتىن ئىش باشلىدى. ئۇ، مىللەتكە، ئۇنىڭ روھىيىتىگە پايدىسىز دەپ قارالغان ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتلەرنى قىلچە ئىككىلەنمەي چۆرۈپ تاشلاپ، ئاشۇ ۋەيرانچىلىق ئۇستىگە يېپىڭى قىياپەت بىلەن يېڭى مەدەنىيەت تىكلەش كېرەك، دەپ قارىدى. رۇسلار ئەينى ۋاقىتتا ئۇزۇن ساقال قويىاتتى. پېتېر بۇ ساقاللارنى ھەتتا زورلۇق ئىشلىتىپ قىسقارتقۇزدى. كېلەڭسىز تون ـ پىرىجىلەر ئورنىغا ياۋروپانىڭ شۇ دەۋردىكى يېڭى پاسون كىيىملىرىنى كىيىشنى تەشەببۇس قىلدى. ھاكىمىيەت، قۇرۇقلۇق، دېڭىز ئارمىيىسىنى تەشكىللەش، باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىگە قارىتا ئومۇمىيۈزلۈك ئىسلاھات ئېلىپ باردى.

16 ـ ئەسىردىن ئىلگىرى موسكۇا كېنەزى ئىۋان گروزنىي رۇسلارنىڭ بىرلىككە كەلگەن دەسلەپكى رۇس دۆلتىنى قۇرۇپ چىققاندا روسىيىنىڭ چېگرىسى شەرقتە تېخى ئورال، كافكاز تاغلىرىدىن نېرىغا ئۆتمىگەنىدى. پېتېرنىڭ مەدەنىيەت ئۆگىنىش، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش دولقۇنىدىن كېيىن، روسىيە قەدەممۇقەدەم قۇدرەت تاپتى.

1703 ـ يىلى پېتېر شىمالدا دېڭىزغا چىقىش ئېغىزىغا ئىگە بولۇپ، فىنلاندىيىدىن ئۇڭا دەريا ئېغىزىنى تارتىۋېلىپ، 1712 ـ يىلى بۇيەردە ھازىرقى پېتېربۇرگ شەھرىنى قۇرۇپ چىقتى. كېيىنكى روسىيە پادىشالىرى پېتېر باشلاپ بەرگەن يول بىلەن بارغانسېرى قۇدرەت تېپىشقا ئەگىشىپ، ئوسمانلى ئىمپېرىيىسىنىڭ ئىچكى دېڭىزى بولغان قارا دېڭىزنىڭ شىمالىدىكى قىرىم ـ تامانلارنى تارتىۋېلىپ، بۇ دېڭىزنى خەلقارا دېڭىزغا ئايلاندۇردى. ئورال، كافكاز تاغلىرىدىن ھالقىپ، ئەڭ ئاخىردا روسىيىنىڭ شەرقىي چېگرىسىنى بۈگۈنكى ياپون ئوخود دېڭىزغىچە بولغان دائىرىگە يەتكۈزدى. دېمەك، كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، روسىيە غەربتىن ئۆگىنىپ، ئىسلاھ ئېلىپ بېرىپ ئۆزىنى يوقتىپ قويمىدى بەلكى روسىيە بولۇپ تېخىمۇ قەد كۆتۈردى. شۇڭا پېتېرنىڭ ھازىرغىچە ئۇلۇغلىنىپ كېلىشى، ئۇنىڭ دەل تەرەققىي تاپقان غەرب مەدەنىيىتىگە تۇتقان قەتئىي ئۆگىنىش ئىرادىسى بىلەن زىچ باغلىنىشلىقتۇر.

1860 ـ يىللاردىكى «مىڭجى ئىسلاھاتى»ياپونىيە زامانىۋى تەرەققىياتىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى دەپ قارىلىدۇ. «مىڭجى ئىسلاھاتى» نىڭ يادروسى مەدەنىيەت ــ ئىدىيە جەھەتتە تەرەققىي تاپقان غەربتىن ئۆگىنىش، ياپونىيىنى قۇدرەت تاپقۇزۇش ئىدى. مانا ئاخىرى ياپونلار ئەينى ۋاقىتتا ئۆزلىرى ئۆگەنگەن ئەنگلىيىنى، كېيىن گېرمانىيىنى ئارقىغا تاشلىۋېتىپ، دۇنيادىكى 2 ـ چوڭ سانائەت دۆلىتىگە ئايلاندى. ئالدىمشۇمۇل تەرەققىياتنىڭ ئىگىسى بولۇپ، دۇنيانىڭ يەنە بىر دىققەت مەركىزىگە ئايلاندى. ياپونلار غەربتىن ئۆگىنىپ ئۆزلىرىنى يوقىتىپ قويمىدى. ئۆزلىرىنىڭ خاس مەدەنىيەتلىرىدىنمۇ ئايرىلىپ قالمىدى.

بىز تۈركىيىنىڭ دۆلەت ئاتىسى «ئاتا تۈرك غازى مۇستاپا كامال»نى بىلمەيز. كامالچە ئىنقىلاب، كامالىزم دېگەندەك خەلقئارالاشقان ئاتالغۇلارنمۇ ئاڭلىغان. نېمە ئۈچۈن مۇستاپا كامال بىر دۆلەتنىڭ ئاتىسى بولۇشتەك يۈكسەك شەرەپكە ئېرىشتى؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ يولى بىر تۈرلۈك ئىنقىلاب، ئىزم بوپقالدى؟ كامالنىڭ يولى مەيلى دۇنيادا قانداق چۈشىنىلسۇن، مۇھىمى يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودال تۈركىيەدەك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئەللەرگە بىر يېڭى ئۇلگىنى تىكلەپ بەرگەنلىكىدە. مۇستاپا كامال قىلىچە ئىككىلەنمەي غەرب مەدەنىيىتىنى تۈركىيىگە ئېلىپ كىردى. يېڭى مائارىپنى ئۆزى ئۇلگە بولۇپ، ئوقۇتقۇچى سۈپىتىدە تارقاتتى. مۇتەئەسسىپ ـ جاھىل كىشىلەرنىڭ كۆچلۈك قارشىلىقىغا پەرۋا قىلىپ قويماستىن، دادىللىق بىلەن تۈركىيە جەمئىيىتى، مەدەنىيىتىگە قارىتا كەسكىن ئىسلاھات ئېلىپ باردى. يېڭىلىقتىن، مەدەنىيەتلەر ئۈچرىشىدىن قورقمىدى، بەلكى سىرتنىڭ مەدەنىيىتىنى تۈركىيىنىڭ يۈكسىلىشى ئۈچۈن ئاساس قىلدى. مانا بۈگۈن كۆرمەكتىمىزكى، ئۇ تېز تەرەققي قىلىۋاتقان، باشقىلار ئاسانلىقچە چېقىلالمايدىغان دۆلەتكە ئايلاندى. دۆلەت ئاتىسىنىڭ شانلىق تۆھپىسىمۇ ئاشۇ دۇنياۋى يېڭىلىققا قەتئىي، دادىل، ئىجابىي پوزىتسىيە تۇتۇپ، خارابلىق ئۈستىدە يېڭى بىنا تىكلەش ئىرادىسىدىن كەلگەن ئەمەسمۇ؟ ئەمەلىيەتتە تۈركىيە يەنىلا تۈركىيە بولۇپ، قەد كۆتۈرۈپ كەلمەكتە.

مېنىڭچە، بىزنىڭ مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۈچرىشىش ، ئالاقە مەسلىسىدە خانتېكتونىنىڭ قارىشىنى قوبۇل قىلىپ، مەدەنىيەتلەرنى بىر ـ بىرى بىلەن زادى سغىشالمايدۇ، بىر ـ بىرىنى ئىستېلا قىلىدۇ، دەيدىغانغا زادى قانچىلىك لوگىكىلىق ئاساسىمز بار؟ روشەنكى، بىر چوڭ مەدەنىيەتنى قوبۇل قىلغانىدا، دەۋر تەلىپىگە ئەمدى ماس كەلمەيدىغان ئەسلىدىكى مەدەنىيەت تەبىئي ھالدىلا شاللىۋېتىلىدۇ. مىسالەن: تۈركىيىنىڭ ئەسلىدىكى ئىمپېرىيە دۆلەتچىلىكى تۈركىيىنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتىغا توسالغۇ بولاتتى. يەنە جاھىللىق بىلەن ساقلاپ قېلىشنىڭ ئورنى يوق ئىدى. شۇڭا مۇستاپا كامال ئىككىلەنمەي ئىمپېرىيىدىن ئىبارەت كونا دۆلەت ماشىنىسىنى ۋەيران قىلىپ، قەتئىي ھالدا ئۇنىڭ ئورنىغا جۇمھۇرىيەتنى دەسسىتىپ، تۈركىيىلىكلەرنىڭ خاھىشىغا ۋەكىللىك قىلدى. مانا بۇ دەۋر تەلىپىگە ماس كەلگەن ئىلغار قەدەم ئىدى.

ياپونىيىمۇ شۇنداق. ئۇمۇ پادىشاھ سىمۋول قىلىنغان ئەنگلىيە، ھوللاندىيە قاتارلىق تەرەققي قىلغان غەرب دۆلەتلىرىدەك پارلامېنتار ئاساسي قانۇنلۇق ھاكىمىيەت دۆلىتىگە ئايلاندى. ياپونىيىلىكلەر ھازىرقى زامان مەدەنىيەت ئامىللىرىنى ئەك يۇقىرى دەرىجىدە جۇغلىغان. مۇقەررەركى، زامانىۋى غەرب مەدەنىيىتى ۋە تۇرمۇش ئۇسۇللىرىنىڭ زامانىۋىلاشقان ياپونىيىلىكلەرنىڭ ئېتىقاد،يوسۇن، ئادەت كۆچلىرىگە دېگۈز دولقۇنلىرىدەك ئۇرۇلۇپ تۇرماسلىقى مۇمكىن ئەمەس. ياپونىيىلىكلەر ئەزەلدىن ئېتىقاد قىلىدىغان دىنلاردىن (مىسالدىن بۇددا دىنى)نىڭ ھازىرقى ياپونىيىلىكلەرنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىدىكى ئورنى يەنىلا شۇنداق مۇكەممەلمۇ؟ غەرب خرىستىئان دىنىي ئېتىقادىنىڭ پەقەتلا تەسىرى بولمىدىمۇ؟ ئۇلارنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچىمەك، ئولتۇرۇپ ـ قوپۇش قاتارلىق خاس مەدەنىيەت شەكىللىرىگە سىرتقى مەدەنىيەتلەرنىڭ تەسىرى قەتئىي بولمىدىمۇ؟ تەسىرنىڭ بولۇشى مۇقەررەر. ئەمما ياپونلارنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت ئەنئەنىسى ھېلىھەم شۇ قەدەر كۆچلۈك. كورئىلانلارنىڭمۇ شۇنداق. تۈركىيەمۇ، تۈركلەرمۇ مەدەنىيەت ئەنئەنىسىدىن جۇدا بوپكەتكىنى يوق. بىزمۇ تۈركي قەۋملەرمىز. مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۈچرىشىشىدىن قورقۇپ ، ئەندىشە قىلىپ ياكى باشقىلارنىڭ ئېسىل مەدەنىيىتىنى تىللاپ ئولتۇرۇشمىزنىڭ زادى نېمە ھاجىتى، نېمە ئەھمىيىتى بار؟

جۇڭگودا دېڭ شياۋپىڭنى «ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىشنىڭ باش لايىھىلىگۈچىسى» دەپ ئاتايدۇ. جۇڭگودىكى ھازىرقى ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىشنى دېڭ شياۋپىڭنىڭ نامى بىلەن چەمبەرچاس باغلايدۇ. ئىلگىرى جۇڭگو تاشقى مەدەنىيەتلەرگە نىسبەتەن ھەقىقەتەنمۇ يېپىق ئىدى. دېڭ شياۋپىڭ دۆلەتنى رونىق تاپقۇزۇش، خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ئېھتىياجىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە پايدىلىقلا بولىدىكەن، چەت ئەللەرنىڭ ئىلغار تېخنىكىلىرى، ئىلغار مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى كىرگۈزۈش، ئىلغار باشقۇرۇش ئۇسۇللىرىنى ئۆرنەك قىلىش كېرەكلىكىنى كۆرسەتكەندى. «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش»، «ئۈچكە ۋەكىللىك قىلىش»، «ئىلمىي تەرەققىيات قارىشى»، «ئىناق مەدەنىيەت»نىڭ يادرولۇق مەزمۇنىمۇ دەل «زامانىۋىلىشىش»ئارقىلىق ۋەكىللىك مەدەنىيەت سالاھىيتى ھازىرلاش ئەمەسمۇ؟

دۇنيا مەدەنىيەت تارىخىدىكى ئىلغار مەدەنىيەتلەر ۋە ئۇ ئېلىپ كېلىدىغان ھاسىلاتلارغا قانداق مۇئامىلىدە بولۇش ئەزەلدىن دۆلەتلەرنىڭ، مىللەتلەرنىڭ گۈللىنىش ياكى خارابلىشىش ۋە ياكى مۇنقەرز بولۇشتەك تەقدىر ـ ئىستقبالىغا مۇھىم تەسىر كۆرسىتىپ كەلگەن. بۇگۈنكى كۈندە بۇ پوزىتسىيىنىڭ مۇھىملىقى تېخىمۇ روشەن گەۋدىلىنىۋاتقان ۋاقىتتا، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ مۇشۇ ساۋاقلارغا ، ئوبېيېكتىپ رېئاللىققا كۆزىمىزنى يۇمۇۋالمىدىغان نېمە ئاساسىمز بار؟ تەرەققي تاپقان ئىلغار ئەل ــ مىللەتلەر مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىشتىن قورقۇشقا ۋە ھەتتا ئۇنى قورقۇنچلۇق نەرسە قىلىپ كۆرسىتىشكە زادى قانچىلىك مەنتىقىلىق ئاساسىمز بار؟ بىز مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۈچرىشىشى، مەدەنىيەتلەر ئالاقسى ئارقىلىق نېمىمزنى يوقىتىپ قويۇشتىن ئەنسىرەيمىز؟ باشقىلارنىڭ نۆۋەتتە بىزدىن ئۈستۈن بوپقېلىشى، بىزنى ئارقىسىغا تاشلاپ ئۇزاپ كېتىۋېرىشى ئۇلارنىڭ گۈناھىمۇ؟ تەرەققي قىلىش گۈناھىمۇ ياكى ئارقىدا قېلىشمۇ؟ تەرەققي قىلغانكەن ـ ئىنسان ياشايدىغان جەمئىيەت بولغانكەن مەسىلە، كرىزىسمۇ مەۋجۇد بولىدۇ. لېكىن بىز نېمىشقا ھەدىسلا باشقىلارنىڭ ناچار تەرىپىنىلا كۆرۈپ ئۇركۈپ يۇرىمىز. ئۇنى قورقۇنچلۇق نەرسىگە ئايلاندۇرۇۋالمىز؟ قاراپ باقساق ھازىر ھەتتا دۇنيا بويىچە ئەك قەدىمي مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ئىگە جۇڭگو ۋە نىسپي كېيىن قالغان ئەل ـ مىللەتلەر ئاشۇ «بالايىئاپەت مەنبەئى»گە قوغلاپ يېتىشىش، ئوزۇپ كېتىش ئۈچۈن قاتتىق تىرىشىپ، ۋاقىت بىلەن بەسلەشمەكتە. ئەلۋەتتە جۇڭگودىكى بىزدەك

ئۇزۇن، شانلىق تارىخقا ئىگە بىر خەلقنىڭ بۇ «بالا ـ قازا»دىن قورقۇپ، ئۇركۈپ ۋە ھەتتا ئۆزىمىزنىڭ بىچارىلىك قاپلاپ كەتكەن بۇلۇتىغا قاپسلىپ دۇگدىيىپ تۇرۇۋېلىشىنىڭ نېمىگە، قانچىلىك ئەھمىيىتى بولسۇن؟

بىزنىڭ چىڭ تۇرۇپ ساقلىشىمىز زۆرۈر دېگەن (ئەسلى)مەدەنىيىتىمىز زادى قايسى دەرىجىدە مەۋجۇد؟ سىرتتىن كېلىۋاتقان مەدەنىيەتلەر بىزگە ھۇجۇم قىلىۋاتامدۇ ياكى بىز خالاپ قوبۇل قىلىۋاتامدىمىز؟ ئەسلى مەدەنىيەت ئەنئەنىمىزنىڭ ئاجىزلىقىدىن، ئېتىقاد ـ ئىمانىمىزنىڭ سۇسلۇقىدىن ئاغرىنىشىمىز كېرەكمۇ ياكى باشقىلارنىڭ مەدەنىيىتىنىڭ كۈچلۈكلىكىدىنمۇ؟ ئېنىقكى، ئۇيغۇرلار باشقا كۆپ قسىم خەلقلەرگە ئوخشاشلا ئەزەلدىن ئارىلاشما مەدەنىيەتلىك مىللەت ۋە ئىزچىل مەدەنىيەت قوبۇل قىلغۇچى مىللەت بوپكەلگەن. ھېلىھەم شۇنداق. شۇڭا بىزگە نىسبەتەن مەدەنىيەت دېگەن بۇ ئۇقۇمدا زامانىمىزدىمۇ ئوخشاشلا ساقلاپ قېلىش، ۋاز كېچىش ، قوبۇل قىلىش دېگەن ئىبارىلەرنى مۇتلەق ھالدا ئىشلىتەلمەسلىك كېرەك. مەدەنىيەتلەر ئۈچرىشىشى ۋە مەدەنىيەتلەرنى قوبۇل قىلىشتا پايدىلىق تاللاش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش مەسلىسى مەۋجۇد. مەدەنىيەت تەرەققىي قىلىش جەريانىدىلا ئۆزىنىڭ بىر پۈتۈن مەۋجۇدلۇقىنى خاس ھالدا ساقلاپ قالالايدۇ. گەرچە، ھەر بىر يېڭى مەدەنىيەت ھادىسىسى كىشىلەرنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەك ، يۇسۇن ـ ئادىتى، ئالاقە قۇرۇلۇشىغىچە مۇئەييەن تەسىرلەرنى ئېلىپ كەلسىمۇ، خۇددى رۇسلار، ياپونلار، خەنزۇلار، تۈركلەر ۋە باشقىلار يەنىلا ئۆز نامى، ئۆزىگە خاس مەدەنىيىتى بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋەرگىنىدەك، بىز ئۇيغۇرلارمۇ يەنىلا مۇشۇ نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىمىزدا ئوخشاشلا ئۇيغۇر بولۇپ كېلىۋەردۇق. ھېلىھەم ئۆز ئەقىدە ـ ئېتىقادىمىز ، مەدەنىيىتىمىزگە پۇختا بولساقلا ئۇنى يەنە ئۆز خاسلىقى بويىچە داۋام قىلدۇرالايمىز. ئۆزگەرگىنى، ئۆزگىرىدىغىنى پەقەت شەكلەن ھادىسە خاراكتېرلىق نەرسىلەر بولۇپ داۋاملىشۇپرىدۇ، خالاس.

شۇنداق ئىكەن، تارىختا تالاي رەت «تەجرىبە قاچىسى»بوپكەلگەن ۋە پىشپ كەتكەن بىزدەك بۇنداق خەلقلەرنىڭ قانداقتۇر ناھايىتى يىراقتىن كېلىدىغان مەدەنىيەت خۇرۇچلىرىدىن قورقۇپ، ئۇركۈپ كېتىشى بەكلا ئارتۇقچىدۇر. تۇغرا، ئېھتىيات قىلىش كېرەك. لېكىن ئەڭ مۇھىمى ئۆزىمىزگە خاس سالاھىيەت تەركىبلىرىنى يىمىرىلمەس تۈستە تىكلەپ چىقىشىمىز ۋە ھەرقانداق مەدەنىيەت ئۈچرىشىشىغا دادىللىق بىلەن قاتنىششىمىز كېرەك.

باشقىلار چاپناپ بېرگەن نامنىڭ تەمى بولمايدۇ

دېمەك بىز مۇستەقىل قاراش ـ پىكرىي مۇستەقىللىقنى تەكتىلىگەنكەنمىز، مەسىلەرگە قانداقتۇر نوپۇز ئىگىلىرىنىڭ كۆزى بىلەن ئەمەس بەلكى خۇدا ھەممىگە ئوخشاش بەخشەندە قىلغان ئۆزىمىزنىڭ كۆزى بىلەن قارايمىز.

ئەلۋەتتە نەزەرىيىۋى ئاساسلارغا، تەپەككۇر بايلىقلىرىغا سەل قارىغىلى، ئىمكانىيەت يار بەرگەن دائىرىدە بۇ بىلىملەرنى ئىگىلەپ، قىممەتلىك ماتېرىياللار سۈپىتىدە پايدىلانماي بولمايدۇ. ئەمما باشقىلارنىڭ تەپەككۇرى يەنىلا شۇلارنىڭ تەپەككۇرى، كۆزىمۇ ئوخشاشلا شۇلارغا مەنسۇپ. ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىمىزنىڭ خاس تەپەككۇرى يەنىلا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ، بىز ئۆزىمىزمۇ شەيئىلەرنى مۇستەقىل تەپەككۇر بىلەن ھۆكۈم قىلىپ، باشقىلارنىڭكىگە سېلىشتۇرۇپ، تارىخىي جەريانلارنىڭ سىنىقىغا تۇتۇپ بېرىشىمىز كېرەك.

ئەلگە، مىللىتىگە، ئۆز مەدەنىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك ھەممە مەسىلىلەر شۇ دائىرە ئىچىدە كىشىلەرنىڭ دائىمىي نەزەر دائىرىسى ئىچىدە بولىدۇ. مۇناسىۋەتلىك خەلقئارا مەسىلىلەرمۇ ئوخشاشلا شۇ مىللەتنىڭ قىزىقىش مۇناسىۋىتى دائىرىسى ئىچىدە بولىدۇ. بۇ مەسىلىدە ئەڭ توغرا تەپەككۇر ئايرىش پەقەت ۋە پەقەتلا ئاشۇ مۇناسىۋەتلىك خەلقلەرنىڭ خاس تەپەككۇرى ئىچىدىلا بىر قەدەر توغرىلىققا، ئېنىقلىققا ئىگە بولىدۇ. گەرچە باشقىلار ئەمدى ھازىرقى ئۇچۇر دەۋرىدە ئۆيدىن چىقمايمۇ باشقىلار ھەققىدە مەلۇم پىكىر يۈرگۈزسىمۇ، بەزى نوپۇزلۇق قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويالايدىغان (ھەتتا بەزى ھۆكۈملەرنىڭ توغرىلىق دەرىجىسى شۇنداق دەل بولسىمۇ)، ئۇ يەنىلا مەزكۇر رايونغا نىسبەتەن شۇلارنىڭ ئۆزلىرىگىلا تەن بولغان تەپەككۇر ئاساسى بىلەن چىقىرىلغان يەكۈن بولىدۇ.

شۇڭا، مەيلى قانداقلىكى بولمىسۇن مۇناسىۋەتلىك باشقىلار ئۆز ئالدىغا يەنە قايتا كۆرۈپ چىقىپ، سېلىشتۇرما ئاساسىدا مۇئەييەنلەشتۈرمىكى زۆرۈر. كۆپىنچە ھالدا نوپۇز كىشىلەرنى ئازدۇرۇپ قويىدۇ، خاس تەپەككۇرنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، ھەتتا خۇراپىيلارچە چوقۇنۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇڭا كۆپىنچە ھالدا ئۆز مەسىلىلىرىگە نىسبەتەن ئۆزلىرىنىڭ تەپەككۇرى ۋە ھۆكۈمى ئەڭ ئىشەنچلىك بولىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن قارىغاندا باشقىلار چاپناپ بەرگەن نامنىڭ تەمى بولمايدۇ. ھەركىم ئۆز نېنىنى ئۆزى چاپناپ يېيىشى كېرەك.

يەكۈنگە ئاساس ـــ جەڭگىۋار پەلسەپە

بۇيەردە ھەقىقىي پەلسەپە، سىياسىي قاراشنىڭ ھاسىلاتى ئۆز پىنىمىزدا تۇرۇپتۇ. ئەمما بىز ئۇنى ئىزدەپ يىراقلارغا كېتىپتۇق. ئابلەت ئابدۇللانىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژورنىلىنىڭ 1988 ـ يىل 3 ـ سانىدا بېسىلغان «چىدىساڭ ياشا»دېگەن شېئىرىدا:

بۇ دۇنيا بىرگە ـ بىر، چىدىساڭ ياشا،
يىغلىساڭ يۇلىرىمدىن تۆزۈمگىدە گۈلىگە،
ئالتۇن بول، تۆمۈرلۈك بول، سەن تۆزۈڭ دۇنيا،
قايغۇرۇش، تۆكۈنۈش، بايىدىنلا «ئاھ ـ ۋاھ»،
بۇدۇنيا بىرگە ـ بىر چىدىساڭ ياشا.

دېگەن مىسرالار ئارقىلىق ھازىرغىچە تېخى ئۆزىمىز ۋەياكى باشقىلارنىڭ خېلى ـ خېلى ئەدەبلىرى جۈرئەتلىك ئوتتۇرىغا قويالمىغان ھاياتلىق ھادىسىلىرىنىڭ يېشىمىنى يېغىنچاقلاپ دادىل مەيدانغا ئاتتى. (ئابلەت ئابدۇللانىڭ «ئىلى دەريا سى»ژۇرنىلىنىڭ 1986 ـ يىل 4 ـ سانىدا بېسىلغان«8280 كۈن»دېگەن شېئىرىدىمۇ ئاپتورنىڭ مۇشۇنداق خاس دادىل خاراكتېرى ئوخشاشلا ئىپادىلەنگەن). بۇ تېمىنى ھازىر بىز مۇھاكىمە قىلىۋاتقان بارلىق ئىچكى ـ تاشقى ھادىسىلەرگە تاماممەن تەتبىقلىغىلى بولىدۇ.

بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئەگەر بىز ئىنچىكىلەپ دەققەت قىلساق، بىز ئۇيغۇرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان شەرق تىپىدىكىلەر ئاساسەن دېگۈدەك «خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلايلى» ، «جاۋابكار بولايلى» ، «ياشىسۇن!»دېگەندەك مەجبۇرىيەت تۇسىنى ئالمىغان،ئاڭلىق

چاقىرىق، ياخشىلىققا ئۇندەش، ئۇمىد قىلىش ئىچىدە ياشاپ كەلدۇق. قەتئىي ئەمەلىي مەجبۇرىيەت تۇسىنى ئالغان، ياۋروپادىكى مەلۇم بىر دۆلەتنىڭ بايرىقىغا يېزىلغان «بىر ئادەم ھەممە ئۈچۈن، ھەممە بىر ئادەم ئۈچۈن»دېگەن ئېنىق، كونكرېت شوئارغا بولسا تېخى يېقىن كېلەلمەيدۇق. شۇڭا بىزنىڭ سىياسەتلىرىمىز، يېزىلمىلىرىمىز، تەشەببۇس، قاراشلىرىمىز مۇئەييەن ئېنىقلىقتىن كۆرە بوشلۇق قالدۇرۇش«شەرتى»ئىچىدە داۋاملىشىپ كەلدى. شۇنىڭغا بىنائەن مەزكۇر شېئىرنىڭ تەتبىقلىنىش دائىرىسى ۋە ئۇ ئالغا سۈرگەن پىكىرلەرنىڭ ئەھمىيىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، مەزكۇر يېزىلمامغا ئاساسي خۇلاسىلىك نەقىل ئورنىدا كەلتۈرۈشنى لازىم تاپتىم. سەۋەب شۇنداق:«تۇرلۇك مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى»دېگەنگە تەتبىقلىغاندا، ئەگەر ئەينى 7 ـ ئەسىردىن باشلاپ بىر نەچچە ئەسىر داۋامدا ئىسلام ئېتىقاد ـ مەدەنىيىتى قوراللىق كۈچ ۋاستىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تۇرلۇك شەكىل بىلەن ئىسلام مەدەنىيىتىنى دۇنياغا تاراتمىغان بولسا، ئىسلام دىنى بۇگۈنكى دۇنيادىكى ئۇچ چوڭ دىنىنىڭ بىرى بولۇپ، دۇنيا سەھنىسىدە مۇھىم ئورۇن تۇتالمىغان بولاتتى.

يەنە شۇنداقلا، ئەگەر كوممۇنىستىك ئىنقىلاب كاپىتالىزم ئۈستىگە جەڭ ئېلان قىلمىغان ۋە ئەينى دەۋردە زور دۇنياۋى تەسىر قوزغىمىغان بولسا، ئۆتكەن بىر ئەسىر ئاساسەن سوتسىيالىزم غەلىبىسىنىڭ ئەسىرى بولمىغان بولاتتى.

ئوخشاشلا، ئۆز نۆۋىتىدە ئەگەر كاپىتالىزممۇ قايتا پوزىتسىيىلىرىنى تەڭشەپ، مۇستەھكەملەپ، سوتسىيالىزم بورژىنىڭ شىددەتلىك زەربىسىگە كۈچلۈك مۇداپىئە قۇرمىغان ۋە پۈرسەت پىكىرلەرنىڭ ئەھمىيىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، مەزكۇر يېزىلمامغا ئاساسي پىشىپ يېتىلگەندە قايتۇرما ھۇجۇم قوزغىمىغان بولسا، قولىدىن كەتكەن بىر قىسىم پوزىتسىيىلىرىنى قايتۇرۇۋالالمىغان ھەتتا ئۆزىنىمۇ ساقلاپ قالالمىغان بولاتتى. دېمەك، تۇرلۇك مەدەنىيەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئاشۇ جەمئىيەتلەرنىڭ ھايات ـ ماماتلىقى ئۇچۇن ئېلىپ بېرىلغان ۋە ئىنسانىيەتنىڭ بۇندىن كېيىنكى تەقدىرىگىمۇ ھەل قىلغۇچ تەسىر بېرىدىغان جەڭ ھازىرمۇ ۋە كەلگۈسىدىمۇ ئىلگىرىكىگە ئوخشاشلا داۋاملىشىدىغان «بىرگە ـ بىر»جەڭىدۇر. سەن قىلمىساڭ ئۇ چوقۇم قىلىدۇ. شۇڭا ھەر ئىككىلىسىلا ئوخشاش «تاجاۋۇزچى»، «جاھانگىر»ياكى ئەمەس. خاراكتېرى دەل شۇنداق ئوخشاش. ئەگەر بۇ جەڭدە چارىسىز قالسا، يېڭىلسە، ئۇنىڭ چوقۇم ئاشكارىلانغان ئاجىز تەرەپلىرى، ئىنسانلار مەدەنىيەت تەرەققىياتى قانۇنىيىتىگە زىت تەرەپلىرى چوقۇم بولغان بولىدۇ. بۇنىڭغا بىرىنچى نۆۋەتتە ئىگە بولغۇچى دەل ئۆزى بولىدۇ. ئەيىبنى نوقۇل باشقىلاردىنلا ئىزدەش مەنتىقىگە سغمايدىغان بىمەنىلىك بوپقالىدۇ، خالاس. شۇڭا ئورنىدىن دەس تۇرۇشمۇ ياكى پۈرسەت كۈتۈش، يېتىۋېرىشمۇ ھەركىمنىڭ ئۆزىنىڭ ئىشى.

نوقتا قايەردە؟ ئىشەكنى ئۇرۇش كېرەكمۇ، توقۇمنىمۇ؟

دېمەك، بۇ «بىرگە ـ بىر، چىدىساڭ ياشا» دەيدىغان دۇنيا ئىكەن، ئۇنداقتا بىز ــ جۇڭگودىكى ئۇيغۇرلارنىڭمۇ دۇنيادىن ئىبارەت بۇ دېڭىزنىڭ شىددەتلىك دولقۇنىنىڭ زەربىسى ئىچىدە ئۇزۇپ كېتىۋاتقان يۈزلىگەن ـ مىڭلىغان كېمىنىڭ بىرسى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن ئۆزىمىزگە كېلىۋاتقان دولقۇندىن قورقۇپ، ئەندىشە قىلىپ ئۆزىنىشانىمىزنى غۇۋالاشتۇروپ قويۇشقا ھەددىمىز يوق. بىز ئۆزىمىزگە ، ئالدى ـ ئارقا، ئەتراپىمىزدىكىلەرگە ئوبدان زەن سېلىپ قارىشىمىز زۆرۈر. ئەسلىي ماھىيەتتە ئىنسانلارنىڭ ھوقۇقى بالا ـ قازانى باشقىلار تەرەپكە ئىتتىرىۋېتىش، ئەيىبلەش ئۈستىگە ئەمەس، ئۆزىگە ئىشىنىش، ئۆزىنى مۇستەھكەملەش، ئۆز ئىشلىرىغا ئۆزى مەھكەم ئىگە بولۇش ئۈستىگە قۇرۇلغان.«ئىشەككە كۈچى يەتمەي توقۇمنى ئۇرۇش»تىن نېمە پايدا؟ بىزگە نۆۋەتتە لازىمى ۋەھىمە، زارلىنىشتەك ئاجىزلىق، بىچارىلىك ئەمەس، بەلكى بىزنى تەرەققىياتقا، يۈكسىلىشكە ئالغا يېتەكلەيدىغان كەسكىن ئېنىق يول ۋە ھەممىگە ئىشەنچ، ئۇمىد بېغىشلايدىغان مۇستەھكەم روھتۇر. ئادەملەر مۇشۇ مەنىۋى بايلىققا ھەقىقي ئىگە بولغاندىلا ھاياتتىكى ئېرىشىش، ۋاز كېچىش، قايتا يارىتىش، ئۆزگەرتىش قاتارلىق ھوقۇق، مەجبۇرىيەت دېگەندەك ھاياتلىق ۋەزىپىلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ. شۇڭا ئابلەت ئابدۇللانىڭ پىكىرلىرىنى ئوخشاشلا تەستىقلايدىغان «ھەممە ئادەم ئۆز تەقدىرىنىڭ تۆمۈرچىسى»دېگەن رۇسلاردىكى بۇ مەشھۇر ماقالىنى ئىبرەت قىلىپ، ئەستە تۇتۇش لازىم.

بۇ ھەقتە دىلئارام قۇربان ئايتۇركىنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»ژۇرنىلى 2004 ـ يىل1 ـ سانىدىكى «قەدىمكى شەھەرده ئويلىغانلىرىم» ۋە مەزكۇر ژۇرنالنىڭ 2004 ـ يىل 3 ـ سانىدىكى بۇ ماقالىگە تەسىرات سۈپىتىدە يېزىلغان م.سۆيگۈننىڭ «يىراقتىن پىلىلدىغان نۇر»، گۆھەر ھەمرانىڭ «دىلئارام قۇربانغا خەت»قاتارلىق ماقالىلاردا ئوتتۇرىغا قويۇلغان مىللىي مەدەنىيىتىمىز ھەققىدىكى ئويلىنىشلىرى دىققەتكە سازاۋەردۇر. بۇ ماقالىلەردىن مىللەت ۋە مىللىي مەدەنىيەتكە بولغان مەسئۇلىيەت، بۇرچ تۇيغۇسى گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ ماقالىلاردا بىز تەرەققىياتتىن نېمىلەرنى ئۆگىنىمىز؟ دېگەن سوئالغا ھېچقانداق سىرلىقلاشتۇرۇلماي، شۇنداقلا باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى تېگىشلىك مۇئەييەنلەشتۇرۇپ جاۋاب بېرىلگەن، زامانىۋىلىشىش بىلەن مىللىي مەدەنىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىگە مەلۇم نۇقتىلاردىن ئىجابىي كۆز قاراشلىرىنى ئىپادىلىگەن. مېنىڭچە، ھەرقانداق بىر ئىلغار مەدەنىيەت تېپى تەسىر قىلمىسا كىشىلەردە ئويغىنىش، ئويلىنىش ۋە سىلىشتۇرما بولمايدۇ. بۇنى تۇغرا نۇقتىدا تۇرۇپ چۈشىنىشىمىز ۋە بىر تەرەپ قىلىشىمىز لازىم.

دىلئارام قۇربان ئايتۇركىنىڭ «قەدىمكى شەھەرده ئويلىغانلىرىم»دېگەن ماقالىسى ۋە بۇ مۇناسىۋەت بىلەن م . سۆيگۈننىڭ «يىراقتىن پىلىلدىغان نۇر»، گۆھەر ھەمرانىڭ «دىلئارام قۇربانغا خەت»دېگەن تەسىرات ماقالىلىرىدىكى بىر قىسىم مۇناسىۋەتلىك پىكىرلەرنى يۇقىرىدىكى مۇھاكىمە ۋە پىكىرلىرىمگە ئەقەللىي يەكۈن ئورنىدا كەلتۈرۈشنى مۇۋاپىق تاپماقتىمەن. دىلئارام قىزنىڭ «دادىللىق بىلەن ئۆز ـ ئۆزىڭىزنى تونۇشتۇرىدىغان، ئاكتىپلىق بىلەن بازار ئاچىدىغان ئاجايىپ بىر دەۋر سىزگە قاراپ كېلىۋاتىدۇ. ئەگەر ئۆزىڭىزنى، مەدەنىيىتىڭىزنىڭ يوشۇرۇن ھاياتىي كۈچىنى قازمىسىڭىز باشقىلار سىزنى، شىنجاڭنى پايانسىز قۇملۇق، كەتمەن چېپىۋاتقان، ئىشەك مىنىپ كېتىۋاتقان ھالەتتە چۈشىنىپ كېتىۋېرىدۇ. مۇنداق رېئاللىق راستىنلا سىزگە قىستاپ كېلىدۇ. مەن ئويلايمەن، تەخىرسىز رېئاللىق قىستاپ كەلگىچە، سىز ئالدىدا تېزرەك ھەرىكەت قىلىڭ. كونىلارنىڭ ‹سۇ كەلگىچە توغان سال›دېگەن ھېكمەت سۆزى بار... ‹ئارمان› شىركىتىنى ۋۇجۇدقا چىقارغان نەرسە، ئۇ دەل بىزدىكى يېمەك ـ ئىچىمەك مەدەنىيىتىنىڭ زامانىۋى تۈس ئېلىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس» دېگەن يەكۈنى زامان تەلىپىگە مۇناسىپ پىكىرلەردۇر.

شۇنداق. بىز ئۇيغۇرلار تېخىچە «زامانىۋىلىشىش»تا باشقىلارنىڭ

ئىلغار مەدەنىيەتنى قوبۇل قىلامدۇق ـ يوق، قوبۇل قىلساق قانداق قوبۇل قىلىمىز؟ دېگەن مۇھاكىمە جائگاللىقى ئىچىدە تەمتىرەپ، ۋاقتىمىزنى ئىسراپ قىلىپ يۈرۈۋاتىمىز. بۇ ئەسلىدە 50يىل ھەتتا 100يىلنىڭ ئالدىدىلا ھەل بولۇشى كېرەك بولغان مەسىلىلەر ئىدى. ھەرقانداق بىر ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت زامانغا خاس يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلمىسە، زامان تەرەققىياتى بىلەن ماس ھالدا راۋاجلانمىساق، سىزنى بۇ دۇنيادا ھېچكىم كۆزگە ئىلىپمۇ قويمايدۇ. بۇ، «زامانىۋىلىك ئىچىدە زامانغا خاس بىر خىل ئىستقباللىق مەدەنىيەتنى يارىتىش دېگەن سۆز». شۇڭا بۇ سۆز تازا جايدا ئېيتىلغان. مەدەنىيەتنىڭ ئىستقبالى دەل ئاكتىپ كۆچەيتىش، يېڭىلىق يارىتىش، ئۆزئارا تەسىرلىشىشتە. نېمىشقا مىللەت ئۆز مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئەنئەنىۋى خاس مەدەنىيتىگە مۇناسىپ زامانىۋى تۈس بېرىپ راۋاجلاندۇرسا ، ئۆزىنى زامانىۋى مىللەتلەر قاتارىدا گەۋدىلەندۇرسە بولمايدىكەن؟ ئەنگلىيىدىن ئۇلگە ئالغان، بىرنەچچە ئەسىر بىقارارلىقتىن مۇستەسنا، قەدەممۇ ـ قەدەم يۈكسەك تەرەققىياتقا كۆتۈرۈلۈپ زامانىۋىلاشقان ياۋروپالىقلار ، ئامېرىكىلىقلار، ياپونىيىلىكلەر ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى بىر قىسىم ئەللەر خەلقلىرى مايمۇنغا ئوخشاپ قالغىنى يوق. يەنىلا كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتقىدەك سالاھىيەت ھازىرلىغان، تەرەققىي تاپقان ئەللەر ـ مىللەتلەر بولۇپ قالمۇەردى. شۇنداق ئىكەن، مەن ئۇيغۇرلارنىڭ زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش بىلەن مايمۇنغا ئۆزگىرىپ قالىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن. بەلكى ئۆزىگە تېخىمۇ ئوخشايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. ئۆزىدىن ئىلگىرى كەتكەنلەرنى ئۆرنەك قىلىش، ساۋاق ئېلىش، يېتىشىش نىشانى قىلىشنى قوللاش لازىم. شۇنداقلا سىزگە ھېچبولمىغاندا ئەتراپىڭىزدىكىلەرگە، ئالدى ـ كەينىڭىزدىكىلەرگە ئامال بار يېتىشۈېلىشنىڭ، بىر قەدەم بولسىمۇ ئالدىغا ئۆتۈۋېلىشنىڭ يولى ئېچىلىدۇ.

م . سۆيگۈن تەسىرات ماقالىسىدا «بىزدە بىرەمىلىك كۆڭۈل خۇشلۇقىغا ئەمەس، پۈتكۈل جەمئىيەتكە، مىللەتكە كۆڭۈل بۆلىدىغان، مىللەت ئۈچۈن غەم يەيدىغان قىزلىرىمىزمۇ بار ئىكەن. ئۇيغۇر قىزلىرىمىزدا ئۈمىد بار ئىكەن»، «مەسىلىگە يەنىلا ئۈمىدۋار، ئاكتىپ پوزىتسىيىدە قاراش كېرەك ئىكەن»دەپ پىكرىنى تېخىمۇ يۇكسەلدۇرىدۇ. مېنىڭچىمۇ شۇنداق. بىز كەلگۈسىمىزگە، ئىستقبالىمىزغا ئۈمىدسىزلىك، ۋەھىمە ئىچىدە ئەمەس بەلكى ئاكتىپ، جەڭگىۋار پوزىتسىيىدە مۇئامىلە قىلىشىمىز زۆرۈر. ئۈمىد ۋە ئىشەنچتىن ئىبارەت روھىي كۈچ مەنبەدىن ئايرىلمايلى. «ئاشۇ چەت ئەللىكلەر بىلەن ئۆزىمىز ئارىسىدا قانچىلىك بوشلۇق بارلىقىغا، قانچىلىك پەرقنىڭ ساقلانغانلىقىغا دىققەت قىلىشىمىز كېرەك». مۇشۇ مەنىدىن قارىغاندا، تەرەققىي قىلغان ئەل ـ مىللەتلەرنىڭ بىزنىڭ ئۆزىمىزنى چۈشىنىۋېلىشىمىزدا قىممەتلىك «ماتېرىيال» بولىدىغانلىقىدەك «تۆھپە» سىنى يوقىتا چىقارغىلى بولمايدۇ. يەھۇدىيلارمۇ، ياپونىيىلىكلەرمۇ تەرەققىي تاپقان غەربتىن ئۆگىنىپ، يۈكسەك مۇۋەپپەقىيەتلەر قازانغان مىللەتلەردۇر. گەرچە بىزنىڭ ئىجتىمائىي ئورۇن شارائىتىمىز، قىممەت قارىشىمىز ئۇلار بىلەن ئوخشىمىسىمۇ، ئەمما بىز يەنىلا ئۆزىمىزگە ئۇلار قىلغان ئىشنى بىز نېمە ئۈچۈن قىلالمايدىكەنمىز، دېگەن سوئالنى قويۇپ تۇرۇشىمىز زۆرۈر. گۆھەر ھەمرانىڭ «ئەجەبا، بىز شۇنداق قىلالمامدۇق؟» دېگەن سوئالى ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ كۆچلۈك ئىنتىلىشچان ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى ھەربىرىمىز دائىم ئۆرنەك قىلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ. «مېنىڭچە، بىز ئەمدى ئازـ ئازدىن بولسىمۇ ئەمەلىي، ئۈنۈملۈك ئىش قىلغىنىمىز ياخشى. مەسىلەن: مېنىڭ ئىككى قىزىم بار. مەن چوقۇم قىزلىرىمنى ياخشى تەربىيىلىشىم كېرەك. بۇ مەن قىلالايدىغان ئىش. ئۆزىمىزنىڭ ئائىلىسى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ۋە دوست ـ بۇرادەرلىرىدىن باشلاپ ساخاۋەت، پەزىلەتلەر خۇددى دېڭىز يۈزىدىكى دولقۇنلاردەك ئاستا ـ ئاستا كېڭەيسە، مىللەتنىڭ ئومۇمىي ئېڭىدا چوقۇم ئىجابىي ئۆزگىرىش بولىدۇ. بىر كېچىدىلا يەھۇدىيلارغا، ياپونلارغا يېتىشۇالغىلى بولمايدۇ. ماڭماي تۇرۇپ تۇرۇۋالسىڭ ھېچكىم سىزنى يۆلەپ ماڭمايدۇ. شۇڭا ئازـ ئازدىن بولسىمۇ چامداپ بېقىش كېرەك». ئەقىدە ـ ئېتىقاد، مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئۆزىمىزگە خاس بولغان ئىلغار تەرەپلىرىدە ئۆزىمىزگە پۇختا بولۇش،باشقا مەدەنىيەتلەرنىڭ بىزگە پايدىلىق بارلىق تەركىب ـ ئامىللىرىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق يۈكسىلىش، ئۆز خاسلىقىمىزنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرۈش مۇمكىن. ئۆزىمىزگە پۇختا بولساقلا سىرتتىن كېلىدىغان تەسىرلەردىن قورقۇپ كېتىشنىڭ ئورنى يوق.

ئاخىرىدا مەزكۇر يېزىلمىنى گۆھەر ھەمرانىڭ مۇنۇ ئاددىي، شۇنداقلا سەمىمىي ئۇمىدى بىلەن يېزىلغان سۆزلىرى بىلەن ئاياغلاشتۇرىمەن. «قىز ـ ئاياللىرىمىزنىڭ مىللەت ۋە خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتى بەك چوڭ. شاخلاپ ئاينىپ بېرىۋاتقان چاكنا ئىللەتلەرنى سۈپۈرۈپ تاشلاش بىرلا ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئىش بولمىسىمۇ، ئەمما بۇ ئىشتا ھەربىرىمىزنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتىمىز بار. يىگىتلەر يىگىتتەك ، ئائىلىنىڭ تۈۋرۈكى بولغان ئاتىلار ئاتىدەك، ئانىلارمۇ ھەقىقىي ئانىدەك بولسا، ھەربىر ئادەم ئۆزىگە، ئايالىغا، ئائىلىسىگە، كەسپىگە سادىق بولسا، مەسئۇلىيەت دېگەن ئىبارە ئۆزىنچىگە ئالغان مەنىنى تولۇقى بىلەن چۈشەنسە، بەخت قۇشى بىزنىڭ بېشىمىزغىمۇ ئەلۋەتتە قونىدۇ. بۇ بىزدىن ئىزچىللىقنى، تىرىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ». مېنىڭچىمۇ، مىللىي مەدەنىيەتنىڭ ئىستقبالىغا نسبەتەن زۆرۈر نەرسە ھەرگىزمۇ ۋەھىمە، قورقۇنچ، ئەندىشە، ئارىسالدىلىق ئەمەس، مەسئۇلىيەت، مەجبۇرىيەت ۋە ئۇمىدۋارلىقتۇر.

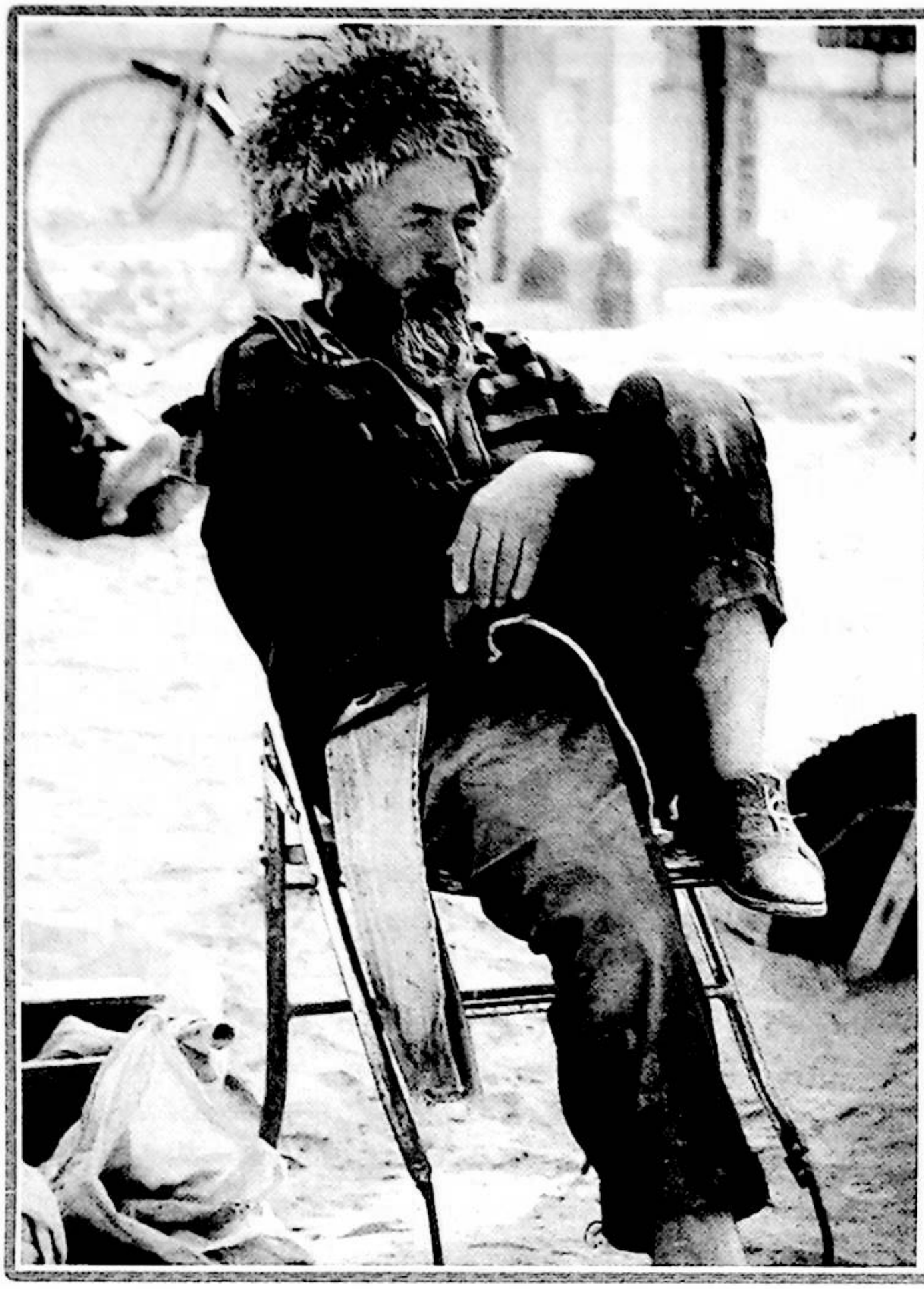
2004ـيىل 15ـدېكابىر ئەنخۇي خېفېيدا يېزىلدى؛ 2005ـيىل فېۋرال ـ مارتتا ئەنخۇي خېفېيدا تولۇقلاپ تۈزىتىلدى.

(ماقالە بەزى زۆرۈرىيەتلەرگە كۆرە مەلۇم دەرىجىدە قىسقارتىلىپ، مەسئۇل مۇھەررىر ۋە مۇھەررىر تەرىپىدىن كىچىك تېمىلار بويىچە ئومۇميۈزلۈك، قىسمەن تولۇقلاندى.)

ئاپتور: غۇلجا شەھەر باھار كوچا 3ـكوچا يان 62ـقورۇدا، شەھەر پوقراسى(M1),(M3)

تەكلىپلىك بېكىتكۈچى: ئاۋۇت توختى (تەتقىقاتچى)

ئىشسىزلىقمۇ ياكى ئىقتىدارسىزلىقمۇ؟

ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقي

ئىشسىزلىقتىن ئىبارەت بۇ ئاتالغۇنىڭ قاچانلاردا پەيدا بولغانلىقى بىزگە نامەلۇم. لېكىن ئۇنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئەڭ تېزلەشكەن دەۋردە بىزگە يۇزلەنگىنى بىر پاكىت. شۇنداقلا، خىزمەتكە، ئىش قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشىشنىڭمۇ بىر بەخت ئىكەنلىكى بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدىلا ئىسپاتلانغان بىر ھەقىقەت. ئادەم ئىشتىن باش كۆتۈرەلمىگەندە ئىشتىن بىزار بولغانىدەك قىلغان بىلەن، ئىش تاپالمىغاندا جاندىن، ھاياتتىن بىزار بولىدۇ، ئىش قىلىشنىڭ جاپالىق ئەمما ئادەمنىڭ ئادەملىك قىممىتىنى ھېس قىلدۇرغۇچى بىر ئۇلۇغ ھوقۇق ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىدۇ. بىر ئادەم قىلىدىغانغىمۇ ئىش تاپالمىسا ياكى قىلغان ئىشى ئېتىراپقا ئېرىشەلمىسە، ۋەياكى ساپاسىز باشقۇرغۇچىلار تەرىپىدىن سانسىز قېتىم تەكرار ئىشلەشكە مەجبۇرلانسا ئەمما ئىشلىگەنگە تۇشلۇق ھەق ـ باھاغا ئېرىشەلمىسە ئۇنىڭ بۇ مۇقەددەس ھوقۇقى خارلىنىش يولىغا قەدەم قويىدۇ.

بۈگۈن ئۇيغۇر جەمئىيتى بىر ئېغىر ئىشسىزلىق كرىزىسىنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ كرىزىسنىڭ مۇقەددىمىسى ئىسلاھات، ئىشكىنى ئېچىۋېتىش بىلەن تەڭ باشلانغاندى. ئۇلۇغ ئىسلاھاتچى دېڭ شياۋپىڭنىڭ «ئاق مۇشۇك، قارا مۇشۇك، چاشقان تۇتقان ياخشى مۇشۇك» دېگەن مەشھۇر سۆزى، ئەمەلىيەتتە، ئىگىسى تاشلاپ بەرگەن تەييار بەز ـ گۆشكە كۆز پارقىرىتىپ تۇرىدىغان ھۇرۇن مۇشۇكنى ئەمەس، كاللىسى، پۇت ـ قولىنى ئىشقا سېلىپ ئۆزى مۇستەقىل يەم تېپىپ يەيدىغان مۇشۇكنى ئوبراز قىلىپ تۇرۇپ جۇڭگو جەمئىيتىنىڭ ئىگىلىك تۈزۈلمىسى ۋە ئىش تەقسىمات قۇرۇلمىسىدا ئۆزگىرىش بولىدىغانلىغىغا بېشارەت ئىدى. ئىسلاھات، ئىشكىنى ئېچىۋېتىش چوڭقۇرلىشىپ، جۇڭگو جەمئىيتى پىلانلىق ئىگىلىك تۈزۈلمىسىدىن بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىگە قەدەم قويغاندا ئۇيغۇر جەمئىيتىنىڭ سەرخىللىرىمۇ بۇ خىل يۈزلىنىشنى تونۇپ يەتكەن، ئەندىشە ۋە خۇشھاللىق ئىچىدە ئۇنىڭ يېتىپ كېلىشىنى، خەلقىمىزنىڭمۇ بۇ كرىزىس ئىچىدە پىشىپ يېتىلىپ، تەرەققىياتنىڭ يېڭى بىر قەدەم باسقۇچىغا ئوڭۇشلۇق قەدەم قويۇشىنى ئۈمىد قىلغانىدى. ئۇلار بۇ ئىشنىڭ يېڭى بىر تارىخي تەرەققىياتتىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى، پۇرسەت ھەم خەتەرگە يەتكىچە تويۇنغان بۇ خىل ئىجتىمائىي بۇرۇلۇش ئىچىدىكى پۇرسەتنى چىڭ تۇتالسا مىللىتىمىزنىڭ ئۆز ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدىكى بىر ئالتۇن دەۋرگە

تەقدىرنىڭ تەدبىرىگىدە

قەدەم قويىدىغانلىغىنى ئېنىق بىلەتتى. چۈنكى بازار ئىگىلىكى ھەممە نەرسىنى بازارنىڭ تەڭشىشىگە قويۇپ بېرىش دېگەنلىك بولۇپ، بىزدىكى پىلانلىق ئىگىلىك دەۋرىدىكى بەزى ئىشلارنىڭ كەلمەسكە كېتىدىغانلىقىنىڭ بېشارىتى ئىدى. شۇنداقلا ۋۇجۇدىدا تۇغما سودىگەرلىك ئامىللىرىنى ھازىرلىغان، مەدەنىيەت تىندۇرمىسىمۇ سودىگەرلىك ۋە بازار ئىگىلىكىگە بەكمۇ ماس كېلىدىغان بىزدەك مىللەت ئۇچۇن بۇ ھەقىقەتەن بىر زور تارىخىي پۇرسەت ئىدى. مۇھىمى، كىشىلەرنىڭ ئەمگەك قىلىش ھوقۇقىنىڭ يېڭى بىر تارىخىي تەرەققىيات دەۋرىگە قەدەم قويىدىغانلىقىنى كۆرسىتەتتى. ئەمدى، ھەممە ئادەم ئىشقىلىپ ئىشسىز قالمايدىغان پاراۋانلىق ئىش تۇرۇمى ئاخىرلىشاتتى، يەنى قولىدىن ئىش كېلىدىغانلار ئۆز ئىقتىدارىنى شۇنچە ئەركىن جارى قىلدۇرىدىغان ئىمكانىيەتلەرگە تېخىمۇ كەڭرى ئېرىشەتتى؛ تەبىيارتاپ، جان باقتى، ئىقتىدارسىز كىشىلەرنىڭ كۈنى ئۆلەتتى ۋە ئاز كۇن ئۆتمەي بىزدىمۇ ئىشسىزلىق دەيدىغان سوتسىيال پەنلەر ئاتالغۇسى پەيدا بولۇپ كىشىلەرنىڭ تەپەككۇرى ۋە تۇرمۇشىغا يېڭى ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كېلەتتى. ۋەھالەنكى، كۆپىنچە ئۇيغۇر بۇنى تونۇپ يېتەلمىدى. مائارىپتىكى بازار ئىگىلىكىگە خاس ئىسلاھاتنىڭ ئېلىپ بېرىلماسلىقى سەۋەبلىك كىشىلەردە بازار ئىگىلىكىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ماسلاشقان ئاڭ، تەپەككۇر يېتىلەلمىدى، يەنى رېئاللىق بىزنى بازار ئىگىلىكىگە مەجبۇرىي سۆرەپ ئەكىرگىنى بىلەن كاللىمىز پىلانلىق ئىگىلىك دەۋرىدىكى تەپەككۇر ئەندىزىسى بىلەنلا قېپقالدى. شۇ سەۋەبتىنمۇ ئۇيغۇر خەلقى تاكى 2000 - يىللارغىچە بالىسى ئالىي مەكتەپكە ئۆتسە شتاتى بارمىكەن، دەپ سوراشنى داۋاملاشتۇردى. بۇ، ھۆكۈمەت بۇاستە خىزمەت بېرەمدىكەن ياكى ئۆزى خىزمەت تاپامدىكەن، دېگەنلىك ئىدى. مۇتلەق كۆپ قىسىم كىشى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن بالىلارنىڭ خىزمەتكە ئورۇنلىشىشنى تەبئىي ھالدا دۆلەتنىڭ ئۇستىگە ئېلىشىنى ئارزۇ قىلدى. دەققىتىنى ئاجايىپ بوشلۇقلار بىلەن تولغان بازار ئىگىلىكى مۇھتىدىن پۇرسەت ئىزدەشكە يىغمايى، «داشقازان»نىڭ ئادەمنى يا تۇزۇك تويدۇرمايدىغان، ئەمما ئاچمۇ قويمايدىغان تامىقى ھەققىدە خام تەمەلەردىلا بولدى. بالام بۇگۈنكىدەك بازار ئىگىلىكى شارائىتىدا قانداق كەسىپلەرنى ئىگىلەپ، قانداق ئىقتىدارغا ئېرىشىپ، جەمئىيەتتىن بىر كىشىلىك خىزمەت ئورنىنى قانداق ئىزدەپ تاپىدۇ ياكى ئۆز ئەقلىگە تايىنىپ ئۆزىنى قانداق خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرىدۇ ياكى شۇنداق قىلىشى كېرەك، دەپ ئويلىمىدى. پۈتۈنلەي ئويلىمىدى دېسەك خاتالاشقان بولمىز، ئەمما كۆپىنچە ئادەم بۇ ھەقتە ئويلاشنى خالىمىدى، ھەتتا مۇشۇنداق بىر زۆرۈرىيەتنى تونۇپمۇ يەتمىدى. شۇنىڭ بىلەن 21 - ئەسىرنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرۇۋاتقان شىنجاڭدىن ئىبارەت ئىختىساس ئىگىلىرى ئەڭ كەمچىل بۇ يەردە ئادەمگە شۇنداق ئالاھىدە ۋە غەيرىي تۇيۇلىدىغان، قارا يۇمۇرغا ئوخشايدىغان ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەرنىڭ ئىشسىز قېلىش ھادىسىسى پەيدا بولدى. بازار ئىگىلىكى مۇھىتىدا شەكىللەنگەن ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇش پۈرسىتىنىڭ كېڭىيىشى ئالىي مەكتەپلەرگە كىرىش نىسبىتىنىڭ شىددەت بىلەن ئۆرلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئەمما ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش نىسبىتىنىڭ ئېشىشى بازار ئىگىلىكىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە بولماي قالدى. يەنى جەمئىيەتتىكى ئېھتىياجلىق كەسىپلەر، ئىش ئورنى، ئىش ئورنى يارىتىش مۇھىتى بوشلۇقى ۋە شۇ خىل كەسىپلەرنى ئېچىش، كەسىپلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى بېكىتىش، دەرسلىك ئىسلاھاتى، بازار ئىگىلىكى بىلەن ماسلاشقان مائارىپتىكى تۈزۈلمە، ئوقۇتۇشنى ئىسلاھ قىلىش، كىشىلەرنىڭ تەپەككۇرىنى يېڭىلاش .... قاتارلىق ئىنتايىن مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك مەسىلىلەر ئاقىلانىلىك بىلەن تەھلىل - تەتقىق قىلىنمايلا كۆپلەپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندىيۇ، بۇ ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپلا يېتەرلىك ئىش ئورنى مۇھىتى شەكىللەنمىگەن جەمئىيەتتە تېكىرقاپ، لەيلەپ قالدى. شۇنداق قىلىپ پىلانلىق ئىگىلىك تەرتىپىدە ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن نۇرغۇن ئوقۇغۇچى پىلانلىق ئىگىلىك قېلىپى بۇزۇلۇپ، بازار ئىگىلىكى ئاستا - ئاستا ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتۈۋاتقان جەمئىيەتتە ئىشسىز قالدى. ئۆزىنى بازار ئىگىلىكى مۇھىتىغا ماسلاشتۇرمىغان ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بىنورمال كەسىپ قورۇلمىسى بىلەن بۇيرۇققا بويسۇنۇشقىلا ئادەتلەنگەن، ئىجادىي تەپەككۇر قىلىشقا ئىنتىلمەي تەپەككۇرى يىگىلەپ كەتكەن قاتمال - دوگما باشقۇرغۇچىلارنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكى، ئاتا - ئانىلار، جەمئىيەت شۇنداقلا ئوقۇغۇچىلارنىڭ كاللىسىدا بازار ئىگىلىكىگە خاس كرىزىس تۇيغۇسى، مۇستەقىللىق خاھىشىنىڭ شەكىللىنەلمەسلىكى، بېقىندىلىق، تايىنۇبلىش پسىخىكىسىدىن قۇتۇلالماسلىقى ۋە بۇنىڭدىن باشقا بەزى ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي سەۋەبلەر بۇ خىل ھادىسىنىڭ بۇاستە سەۋەبچىلىرى ئىدى. مەن 2002 - يىلى خىزمەت بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭنى ئايلانغاندا تېلېۋىزوردىن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تۆت ۋىلايەت - ئوبلاستتىكى ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەر ۋە ئۇلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ھەققىدىكى پائالىيەتلەرنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدىم. شۇ چاغدىكى مەلۇماتتىن قارىغاندا، تۇلۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، جەمئىيەتنىڭ ئىستېمالىدىن ئېشىپ قالغان ياكى ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇشىنى كۈتۈپ ياتقان ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ سانى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەر ناھىيىدە نەچچە مىڭدىن كەم ئەمەس ئىدى. شۇنداقلا ھەر يىلى ھەر بىر ناھىيىگە ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كېلىدىغان ئىككى - ئۈچ يۈز ئوقۇغۇچى يەرلىك دائىرىلەرنىڭ كۆتۈرۈپ قوپماق تەس يۈكىگە ئايلانغانىدى. چۈنكى ئاشۇ ناھىيىلەردە يارىتىلۇاتقان ئىش ئورنى يوقنىڭ ئورنىدا بولۇپ، تۇرمۇشلاپ ئىختىساس ئىگىسىنى ھەزىم قىلىدىغان كارخانىلار ئاساسەن قۇرۇلمىغان ياكى قۇرۇلسىمۇ خوتەن ۋىلايىتىنىڭ بىر نەچچە ناھىيىسىدىكى زىيان تارتىپ توختاپ قالغان يېپەك زاۋۇتلىرىدەك بىر مەزگىل ئىشى ئېقىپ، كېيىن رەھىمسىز بازار رىقابىتىدە ۋەيران بولغانىدى. ھەر بىر ناھىيىدىكى ئىختىساس ئىگىلىرىنى سىكىدۇرىدىغان ئەڭ چوڭ ئاشقازان ــ مائارىپ سىستېمىسىمۇ تويۇنۇشقا باشلىغانىدى. ئىشسىزلىق ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت دائىرىلىرى كۆڭۈل بۆلىدىغان جىددىي مەسىلىلا ئەمەس بەلكى ھەر

بىر ئادەمنىڭ جانجان مەنپەئىتىگە تاقىشىدىغان ئەڭ مۇھىم مەسىلە بوپقالغانىدى. چۈنكى، كېلىپ چىققان بۇ ئىشسىزلىق بازار ئىگىلىكىگە بىلەن پىلانلىق ئىگىلىك ئوتتۇرىسىدىكى سۈركىلىشتىن پەيدا بولغان مەسىلە بولۇپلا قالماي، ئىشسىز قېلىۋاتقان ھەر بىر ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا كۆمۈلۈپ ياتقان ئىقتىدارسىزلىق مەسىلىسى ئىدى.

مائارىپنىڭ مۇھىم مەقسەتلىرىدىن بىرى ئادەمگە بىلىم، ھۈنەر-كەسىپ ئىگىلىتىپ، تېخنىكا زور ياشاش ئىقتىدارىغا ئىگە قىلىش ياكى ئۇلارنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇرۇش، شۇ ئارقىلىق شەخسنىڭ تۇرمۇشىنى بايياشاتلىققا ياكى بەختكە باشلاشتۇر. لېكىن بىزدىكى ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن بالىلارنىڭ كۆچلىنىش ئورنىغا ئىش تاپالماسلىقى، يېڭى ئىشسىزلار قوشۇنىنىڭ ئەزالىرىغا ئايلىنىشى ئادەمنى بەكمۇ ئويغا سالىدۇ. ئۇنداقتا سەۋەب زادى نەدە؟ ئۇلارنى تەربىيەلەۋاتقان مائارىپتىمۇ ياكى جەمئىيەتنىڭ ئىش ئورنى يارىتىش ئىقتىدارى بىلەن ئوقۇغۇچى تەربىيەلەشتىكى سان - سۈپەت نسبىتىنىڭ ماس كەلمىگەنلىكىمۇ؟ ۋە ياكى ئاشۇ ئالىي مەكتەپلەر تەرىپىدىن تەربىيەلەنگەن بالىلارنىڭ ئەمەلىي ئىقتىدارىدىمۇ؟

1

كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، جۇڭگودەك دۇنيا بويىچە ئادىمى ئەڭ كۆپ دۆلەتتە ئىشسىزلىق ئادەمنىڭ دىققىتىنى ئالاھىدە تارتىدىغان چوڭ مەسىلە. «ئادەم كۆپ بولغاچقا ئىشسىزلىقتىن ساقلانماق تەس» دەيدىغان كېسەل قاراشنىڭ كۆپىنچە ئادەمنىڭ كاللىسىدا ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇشى بۇ مەسىلىنى تېخمۇ ئېغىرلاشتۇرۇۋەتكەن. ھەتتا بۇ خىل «ساقلانماق تەس »دەيدىغان كېسەل قاراش بەزى جايلاردا بۇ مەسىلىگە بولغان مەسئۇلىيەتسىزلىك، سەل قاراش خاھىشىنمۇ كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، ئۇنى تېخمۇ چوڭ ئىجتىمائىي ئاپەتكىمۇ ئايلاندۇرۇپ قويغان. نېمىشقا بىز بۇ يەردە «كېسەل قاراش» دېگەن ئاتالغۇنى ئوتتۇرىغا قويىمىز؟ گەرچە جۇڭگو دۇنيادىكى نوپۇسى ئەڭ كۆپ دۆلەت سانالسىمۇ نوپۇس زىچلىقى ئەڭ كۆپ دۆلەت ئەمەس. دۇنيادا نوپۇس زىچلىقى جوڭگۇدىن كۆپ دۆلەتلەر ناھايىتى نۇرغۇن. مىسالەن: دۆلەت زېمىنى شىنجاڭنىڭ تۆتتىن بىرىگە توغرا كېلىدىغان ياپونىيىنىڭ ئاھالىسى 120مىليوندىن كۆپ. مۇشۇ نىسبەت بويىچە قارىغاندا، جۇڭگولۇقلارنىڭ نوپۇس كۆپلۈكىدىن كېلىپ چىققان ئەقىل بايلىقى تولۇق ئېچىلسا، ياپونىيە بىلەن سېلىشتۇرغاندا بىر شىنجاڭ زېمىنى تەخمىنەن 600 مىليوندەك ئاھالىنى ياپونىيىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىدە باقالىشى كېرەك. ئەلۋەتتە، بۇنداق سېلىشتۇرۇشقا ھەر خىل گەپلەر بىلەن قارشى تۇرىدىغانلار ناھايىتى كۆپ بولۇشى مۇمكىن. لېكىن قىلدەك پاكىت پىلدىنمۇ چوڭ قۇرۇق گەپتىن ئۈستۈن تۇرىدۇ.

ئۆز-ئۆزىنى تەمىنلەش ئاساسىدىكى ناتۇرال ئىگىلىكنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا نەچچە مىڭ يىل ياشىغان، ئادەملىرى ناتۇرال ئىشلەپچىقىرىش ئەندىزىسىدىن تېخىچە تولۇق قۇتۇلالمىغان، ئەزەلدىن جىددىي ئىجتىمائىي رىقابەتكە يۈزلىنىپ باقمىغان، بىر مەزگىللىك پىلانلىق ئىگىلىك دەۋرىنى بېشىدىن كەچۈرگەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ئىشسىزلىق تېخمۇ چوڭ مەسىلە. چۈنكى ناتۇرال ئىگىلىك پەيدا قىلغان ھۇرۇنلۇق، ھەممىلا ئىشتا ھۆكۈمەتكە تايىنىۋېلىش، يېڭى ئىش - خىزمەت مۇھىتى يارىتىشقا ئىنتىلمەسلىك، كىچىك ئىشنى ياراتماي، چوڭ ئىش قولىدىن كەلمەسلىكتىن ئىبارەت بوشاڭ پىسخىكا زامانىنىڭ تېز تەرەققىياتى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان ئىشسىزلىق بىلەن ئۇچراشسا تراگېدىيە تېخمۇ ئېغىرلىشاتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىشسىزلىق مەسىلىسىنىڭ بۈگۈنكى كۈندە شىنجاڭدىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلە بوپقېلىشى دەل مانا مۇشۇنداق تراگېدىيىنىڭ تۇرمۇشىمىزغا رەھىمسىزلىك بىلەن باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنىڭ بىۋاستە ئىپادىسى.

ئىشسىزلىقنى تۈگىتىش ئۈچۈن ئىش - خىزمەت مۇھىتى يارىتىش كېرەك. ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەرنى ھەزىم قىلىش ئۈچۈن تېخمۇ يۇقىرى تېخنىكا تەلەپ قىلىدىغان ئىش - خىزمەت مۇھىتى كېرەك. ئۇنداقتا، بۇنداق شارائىتنى زادى كىم يارىتىدۇ؟ ھۆكۈمەتمۇ؟ ياكى بىل.گېيتسقا ئوخشاش تالانتلىق كارخانچىلارمۇ؟

پىلانلىق ئىگىلىك دەۋرىدىكى تەپەككۇرىمىز بويىچە قارىغاندا بۇنداق ئىش - خىزمەت مۇھىتىنى ھۆكۈمەت يارىتىشى كېرەك. چۈنكى پىلانلىق ئىگىلىك دەۋرىدە ھەممە ئىشمىزغا ھۆكۈمەت ئىگە بولۇپ، ھەتتا بىزگە خىزمەت بېرىپ كاللىمىزدا ئېغىر دەرىجىدە ھۆكۈمەتكە يۆلىنىۋېلىش پسىخىكىسى پەيدا بوپقالغانىدى. نۇرغۇن كىشى جەمئىيەتتىكى خىزمەت ئورنى قانداق يارىتىلىدۇ، دېگەن مەسىلىگە قىلچە باش قاتۇرۇپ يۈرمەيتتى. شۇنىڭ بىلەن جەمئىيىتىمىزدە شەخسنىڭ ئىجادىي تەپەككۇرى- ئىقتىدارى بىلەن جەمئىيەت تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولىدىغان زور ئىشلار ناھايىتى ئاز يۈز بېرىدىغان ياكى زادى يۈز بەرمەس بوپقالغانىدى. لېكىن بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسى ئاستىدا ھۆكۈمەت ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش فۇنكسىيىسىنى تەبىئىي ھالدا بازارنىڭ تەڭشىگىگە تاپشۇرىدۇ. ھەممە ئىش بازارنىڭ قانۇنىيىتى بويىچە تەشكىللىنىدۇ. بازارنىڭ قانۇنىيىتىگە، دەۋرنىڭ ئۆزگىرىش - تەرەققىيات تەلىپىگە ماس ھالدا ئۆزىنى ھەر تەرەپتىن كۈچلەندۈرۈپ ماڭالمىغانلار تەمتىرىمەي ئىش تاپىدۇ، ھەتتا باشقىلارغىمۇ ئىش ئورنى يارىتىدۇ. بولمىسىچۇ؟ بىر ئۆزىنىڭ جېنىنمۇ باقالمايدىغان ئىجتىمائىي يۈككە ئايلىنىدۇ.

ئۇنداقتا، بۈگۈنكى ئىشسىزلىقنىڭ سەۋەبى زادى نەدە؟ ئۇ ھەقىقىي ئىشسىزلىقمۇ ياكى ئىدىيىنىڭ ئازاد بولماسلىقى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان، بازار ئىگىلىكىگە ماسلىشالمايدىغان ئىقتىدارسىزلىقمۇ؟ قانداق قىلغاندا بازار ئىگىلىكىگە ماسلىشىپ، بازارنىڭ پۈرسەتلەر بىلەن توشۇپ ياتقان قوينىدا يېڭى ئىش ئورنى مۆجىزىلىرىنى ياراتقىلى، ھەتتا نۇرغۇن كىشىگە ئىش ئورنى يارىتىپ بەرگىلى بولىدۇ؟

مەن بەزىدە دەرس بېرىۋاتقان، ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرۈش ئالدىدا تۇرغان ئوقۇغۇچىلار بىلەن مۇشۇ تېمىدا مۇڭدىشىپ قالىمەن.

— ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن نېمە ئىش قىلىش ئويىدا يۈرۈۋاتسىلەر؟ - دەپ سوردىم بىر كۈنى.

— دۆلەت مەمۇرلۇق ئىمتىھانىغا قاتنىشىمىز، ئوقۇتقۇچىلىق ئىمتىھانىغا قاتنىشىمىز، — دەپ جاۋاب بەردى ستۇدېنتلار.

— ئۇنداقتا ھەممىڭلار دۆلەتنىڭ خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇشىنى

تەمە قىلىدىكەنسىلەر ـ دە؟ ــ دېدىم مەن.

ستۇدېنتلار تۇشمۇ ـ تۇشتىن سۆزلەپ كەتتى، ھەتتا بەزىلىرى ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگۈزۈپ قويۇپ خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن كارى بولمايۋاتقان ھۆكۈمەتتىن ئاغرىندى. ئۇلار گەرچە ھەر خىل خىزمەتچى قوبۇل قىلىش ئىمتىھانىغا قاتنىشىمىز دېيىشكەن بولسىمۇ، لېكىن خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرمىدى دەپ دۆلەتتىن ئاغرىنىش كويىدا بولغانلىقى، ھەتتا، يەنىلا ئىمتىھان بېرىپ ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسى غايىسىنى ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ئارقىلىق رېئاللاشتۇرۇشقا ئورۇنۇشلىرى، شۇنىلا ئەڭ ئۇنۇملۇك چىقىش يولى سۆپىتىدە تاللۇپلىشلىرى، ئۇلارنىڭ تېخىچە پىلانلىق ئىگىلىك دەۋرىدىكى «داشقازان»غا تەلمۇرۇش خام خىيالىدىن قۇتۇلالمىغانلىغىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى.

مەن تونۇيدىغان نۇرغۇن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنىڭ بازار ئىگىلىكىدىكى خىزمەت مۇھىتىغا نىسبەتەن بەك كۆپ تەييارلىقى يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى مەلۇم دەرىجىدە ئۆگىنىپ قويۇپلا ئۆزىنىڭ كەلگۈسى ھەققىدە قىلچە شەخسىي پىلانسىز ھالدا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش پىلانىغا ماسىنا ئادەمگە ئوخشاش بويسۇنۇپ كېتىپ باراتتى. ھەتتا تالاي ستۇدېنتنىڭ كاللىسىدا ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىنكى خىزمەت رىقابىتىگە قانداق تەييارلىق قىلىمەن؟ كەلگۈسىدە مېنى قانداق تەقدىر كۈتۈپ تۇرىدۇ؟ دېگەن مەسىلىلەر ھەققىدە ئازراقمۇ تەييارلىقى يوق ئىدى. بۇ نۇقتىدا ئۇلار مەكتەپداشلىرى بولغان خەنزۇ ستۇدېنتلاردىن زور دەرىجىدە پەرق قىلاتتى. ئۇيغۇر ستۇدېنتلارنىڭ كۆپىنچىسىنى سۇنىڭ ئېقىشىغا، تۇكنىڭ يېتىشىغا قاراپ ئىش تۇتۇۋاتىدۇ دەپ سۆپەتلەشتىن باشقا ئامال يوق ئىدى.

مۇشۇنداق خىياللار بىلەن تۇرغانىدا، 2002 ـ يىلى خىزمەت بىلەن خېنەن ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى جىڭجۇ شەھىرىدە تۇرۇپ قالغان يېرىم يىلغا يېقىن ۋاقت ئىچىدە يولۇققان بەزى ئىشلار ئېسىمگە چۈشتى:

مەن شۇيەردە بىر نەچچە سورۇنغا قاتناشتىم. مەن شۇ سورۇنلارغا نىسبەتەن يېڭى بولغاچقا، ھەمىشە سورۇندىكىلەر بىر قاتار تونۇشتۇرۇلۇپ چىقلاتتى ياكى ئۆز ـ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇشقا تىرغىرا كېلەتتى. ھەر قېتىم مەن ئۆزۈمنى شىنجاڭ ماارىپ ئىنىستىتۇتىدا ئىشلەيمەن، دەپ تونۇشتۇراتتىم. لېكىن خېنەنلىكلەر بولسا مەن پۇستانى يەردە داگۇك (مەدىكار، ئىشلەمچى) دەپ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇشاتتى. لېكىن ئەنە شۇنداق مەدىكارلىق قىلىمەن دېگۈچىلەرنىڭ كىيىنشى شۇقەدەر رەتلىك، مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ چىقاتتى. بىر كۈنى بىر سورۇندا، جىڭجۇدىكى مەلۇم بىر ئۇنىۋېرسىتېتتا ئىشلەيدىغان بىرسى ئۆزىنى مەن پۇستانى ئالىي مەكتەپتە داگۇك (مەدىكارلىق) قىلىمەن دەپ تونۇشتۇردى. مەن ئۇلارنىڭ مۇنداق دېيىشىدە مەلۇم سەۋەبلەر بار ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدىم ۋە شۇ سەۋەبنى بىلىش ئۈچۈن پۇرسەت كۈتتۈم. بىر كۈنى يەنە بىر سورۇندا ئولتۇرۇپ قالدىم. ئەتراپىمدىكىلەرنىڭ ھەممىسى مەن تونۇيدىغان، ئالىي مەكتەپلەردە ئىشلەيدىغان زىيالىيلار ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى بۇرۇنقىدەكلا پۇستانى ئالىي مەكتەپتە مەدىكارلىق قىلىمەن، دەپ تونۇشتۇردى. لېكىن مەن دائىم مەكتەپنىڭ يېنىدىكى گېزىت بوتكىسىدا كۆرۈپ قالىدىغان بىر يىگىتنى بولسا ئۇلار ئالاھىدە ماختاپ خوجايىن دەپ تونۇشتۇردى. مەن بىر گېزىت بوتكىسى ئاچىدىغان ئادەمگە بىلدۈرۈلگەن ھۆرمەتتىن ھەيران قالدىم. نېمىشقا دېگەن سوئالىمغا مەلۇم ئالىي مەكتەپتە ئىشلەيدىغان خېلى نامى بار بىر زىيالىي مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

ــ بۇ يەردە سېنى باشقىلار خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرسا، بۇنىدىن كېيىنكى تەقدىرىڭ خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرغۇچىنىڭ ئىلتىپاتىغا باغلىق بولسا، ھەتتا سەن ھۆكۈمەت خىزمىتىنى قىلىدىغان ئادەم بولساڭمۇ كىشىلەر سېنى مەدىكار دەپ ئاتايدۇ، مەنمۇ ئۆزۈمنى پالانى ئالىي مەكتەپتە مەدىكار دەپ تونۇشتۇرىمەن. ئويلاپ باق، سېنى ئۆستۇرۇش، خىزمەتتىن بوشتىش، قانداق مائاش بېرىش، ھەتتا خىزمەتتىن ھەيدىۋېتىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى باشقىلارنىڭ قولىدا تۇرسا ئۆزۈڭنى مەدىكار دېمەي نېمە دەيسەن؟ سېنى مەدىكار دېمەي نېمە دەيدۇ؟ شۇڭا بىز بۇيەردە ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك تىكلىگەن ئەقىل ئىگىلىرىنى، ھەتتا ئۇ ئاياغ مايلىغۇچى بولسىمۇ، ھۆرمەتلەيمىز، چوڭ بىلىمىز. چۈنكى ئۇلار ئۆزىنىڭ ھەممە ئىشىنى ئۆزى باشقۇرىدۇ، ئۆزىگە ئۆزى خوجايىن. بىزگە ئوخشاش بىزنى يالىلغۇچىنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرمايدۇ.

بۇ گەپلەر ھەقىقەتەن ئويلىنىپ بېقىشقا ئەرزىيتتى. خېنەنلىكلەرنىڭ خىزمەت ئېڭى ھەقىقەتەن بىزدىن نەچچە ھەسسە ئىلگىرىلەپ كەتكەنىدى. بىز تېخى پىلانلىق ئىگىلىك دەۋرىدىكى خىزمەت ئېڭىدىن قۇتۇلالمىغانىدۇق، «مەدىكار» بولۇشنى شەرەپ دەپ بىلىدىغانلار بىزدە مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيتتى. شۇ سەۋەبتىن شىنجاڭدىكى ئالىي مەكتەپلەر بىلەن ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش كەيپىياتىدا ئالەمشۇمۇل پەرق پەيدا بولغانىدى. مىسالەن: خېنەنىدىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئالىي مەكتەپنى جەمئىيەتتىن قانداق ئورۇن ئېلىشنى بىۋاستە بېكىتىدىغان بوسۇغا، دەپ قارايتتى. ئالىي مەكتەپنى ئەڭ ياخشى نەتىجە بىلەن پۈتتۈرگەنلەرنىڭ خىزمەت غايىسى باشقىلارغا يالىنىپ ئىشلەش ئەمەس، بەلكى مۇستەقىل ئىگىلىك تىكلەش بولاتتى. شۇڭا بەزى يىللىرى ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىچىدىكى ئەڭ ياخشىلىرىنى جەلپ قىلالمايلا بەزى جەلپ قىلىش تەدبىرلىرىنى تۇزۇشكە مەجبۇر بولغانىدى. نوپۇسى يۈز مىليونغا يېتىدىغان خېنەن ئۆلكىسىدە ھەممىلا يەردە لاغايلاپ يۈرىدىغان ئىشسىزلارنى كۆرۈش تەس ئىدى. «مەدىكار بولامسەن ياكى خوجايىن بولامسەن تاللاش ئۆزۈڭگە، ئۆز ئىقتىدارىڭغا باغلىق» دېگەن خىزمەت، ھايات پەلسەپىسى خېنەنىنى ناھايىتى پۈختا ۋە تېز تەرەققىي قىلدۇاتقان بىر ماشىنىغا ئوخشىتىپ قويغانىدى. ئادەم كۆپ بولسىمۇ ئىشلەيمەن دەيدىغان ئىرادە بولسىلا ئىش تېپىلىش خېنەنىدەك ئادەم كۆپ جەمئىيەتنىڭ ئىجتىمائىي ئالاھىدىلىكى بوپقالغانىدى. بىزدە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى يۈكىنى ئايلىنىپ قېلىشقا باشلىغاندا، خېنەنىدە ئالىي

مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىلا ئەمەس ئەڭ ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكومىلارنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغىمۇ جەمئىيەتنىڭ خېلى زور ئېھتىياجى بار ئىدى.

2

مەن بىر كۈنى بىلىم ئاشۇرغىلى كەلگەن ئوتتۇز نەچچە ئوقۇغۇچىغا (ئەمەلىيەتتە، ئۇلارنىڭ ھەر بىرسىنىڭ كەم دېگەندىمۇ ئوتتۇز نەچچىدىن ئوقۇغۇچىسى بار) دەرس بېرىۋېتىپ ئۇلاردىن: «ھازىرلا خىزمەتكىلاردىن ئايرىلىپ قالساڭلار قانداق قىلىسىلەر؟ ھازىر ئېلىۋاتقان ماڤاشىڭلارنى جەمئىيەت قويىنىدىن تېپىپ خەجلەپ، كۈنۈڭلارنى ئېلىشقا كۆزۈڭلار يېتەمدۇ؟» دەپ سورىدىم. سىنىپ ئىچى جىمىپ كەتتى. تېخى ئىككى- ئۈچىلىدىن: «ئۇنداق بولۇشتىن خۇدايىم ساقلار» دەپمۇ ئۇلگۈردى. مەن ئۇلارنىڭ كۆزىدىن بىر خىل قورقۇمسىراش ۋە بىچارىلىكنى ھېس قىلدىم. پەقەت ئوتتۇز نەچچە ئوقۇغۇچى ئىچىدىن بىر - ئىككىسىلا: «بىز جېنىمىزنى بېقىپ كېتەلىشىمىز مۇمكىن» دەپ بوش جاۋاب بەردى.

قىسقىسى، ئوتتۇز نەچچە ئادەم خىزمەتتىن ئايرىلىپ قالىمىز دېگەن ئويدا بولۇپ باقمىغان، بىر ئۆمۈر مۇشۇنداق ئۆتۈپ كېتىشنى پىلانلاپ بولغانىدەك قىلاتتى، ھەتتا كەلگۈسىدە يۈز بېرىپ قېلىش ئېھتىماللىقى ناھايىتى يۇقىرى ھەرخىل ئېھتىماللىققا نىسبەتەن ھېچقانداق تەييارلىقى يوق ئىدى.

— مىليونېر بولغۇڭلار يوقمۇ؟

— چەت ئەلگە ساياھەتكە چىقىپ باققۇڭلار يوقمۇ؟

— داچا سېتىۋالغۇڭلار يوقمۇ؟

...

ئارقا- ئارقىدىن سورىغان سوئاللىرىمغا ئۇلار خۇددى بۇ ئىشلارنىڭ ئۆزلىرى بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوقتەك جاۋابسىز ھالدا ماڭا چەكچىيىپ قاراپ تۇرۇشاتتى. مۇشۇلارنىڭ تۇرقىدىن ئۇلارنىڭ تەربىيىسى ئاستىدا چوڭ بولۇۋاتقان بالىلارنىڭ سىياسىي كۆزۈمگە كۆرۈنگەندەك بولدى، ئىچىم ئاچچىقا تولدى. چۈنكى ئۇستازىنىڭ ھازىرقى تۇرقىدىن شاگىرتىنىڭ كەلگۈسى ئەھۋالىنى كۆرۈۋالماق تەس ئەمەس ئىدى.

مانا مۇشۇنداق چاغدا ئادەمنىڭ ئېسىگە بۈيۈك ئىمپېراتور ناپالېئوننىڭ «گېنېرال بولۇشنى ئويلاپ باقمىغان ئەسكەر ياخشى ئەسكەر ئەمەس» دېگەن گېپى كېلەتتى.

3

جەمئىيىتىمىزدىمۇ «مەدىكار» بولۇپ، باشقىلارغا ئۆز تەقدىرىنى تاپشۇرۇپ قويۇپ چەكلىك مائاشنىڭ بەندىسى بولۇپ ياشاشتىن نومۇس قىلىدىغانلارمۇ يوق ئەمەس ئىدى. ئۇلار ھەممە كىشى «تۆمۈر تاۋاق»تىن مېھرىنى ئۈزەلمەي يۈرگەندە ئۇنىڭدىن دادىللىق بىلەن ۋاز كەچتى ۋە مۇستەقىل ئىگىلىك يارىتىش يولىغا قەدەم قويدى.

1991- يىلى جۇڭگودىكى داڭلىق ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بىرى — بېيجىڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرگەن ئەركىن ھاشىم ئىسىملىك بىر يىگىت كىشىلەر ھەۋەس قىلغۇدەك جايغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتى. لېكىن بىر نەچچە يىل خىزمەت قىلىپ بېقىپ بازار ئىگىلىكىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن پۇرسەتنى يوشۇرۇپ ياتقانلىقىنى، ھازىرقى خىزمەت ئورنىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىقتىدارىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشقا پېتەرلىك ئىمكان بەرمەيدىغانلىقىنى، ھەتتا ئۆزىدىكى ئۇرغۇپ تۇرغان ئىقتىدارنىمۇ ئاستا- ئاستا خورىتىۋېتىدىغانلىغىنى ھېس قىلدى- دە، قەتئىي نىيەتكە كېلىپ 1997- يىلى خىزمەتتىن ئىستېپا بەردى ۋە ئۆزىنىڭ مۇستەقىل ئىگىلىكىنىڭ ئاساسىنى سالدى. ناھايىتى ئاز مەبلەغ ۋە ناچار شارائىتتا بىش ئادەم بىلەن ئىش باشلىدى. ئارىدىن ئون يىل ئۆتكەندە بۇ ياشىنىڭ شۇ چاغدىكى قارارىنىڭ بەكمۇ توغرا بولغانلىقى ئىسپاتلاندى. مانا بۈگۈن ئۇ ئون يىل بۇرۇن تىككەن كۆچەت باراقسانلاپ مېۋە بېرىپ خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇلاردا تارماق دوختۇرخانىسى، 11785 كۋادرات مېتىر قۇرۇلۇش كۆلىمى، 220 كېسەل كارىۋېتى، 300 خىزمەتچىسى بار بىر كارخانىنىڭ — «بوغدا دوختۇرخانىسى»نىڭ خوجايىنىغا ئايلاندى. مۇھىمى، كىشىلەر «تۆمۈر تاۋاق»تىن ۋاز كېچەلمەي، ھەتتا ۋاز كېچىشنىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمەي يۈرگەندە ئۇ ھۆكۈمەت بەرگەن بىركىشىلىك خىزمەت ئورنىدىن ۋاز كېچىپ جەمئىيەتتە 300 كىشىلىك خىزمەت ئورنى ياراتتى. 300 ئادەم ئۇنىڭ قۇرغان ئىگىلىكىدىن نەپ ئېلىپ ئائىلىسىنى بېقىشقا باشلىدى، كەم دېگەندە 300 ئائىلە ئىقتىسادىي كاپالەتكە ئېرىشتى. ئەلۋەتتە، بۇ دوختۇرخانا يارىتىلغان ئىجتىمائىي قىممەتلەرنى ساناپ كەلسەك گەپ تولا. ئۇ، جەمئىيەت ئۈچۈن دەل 300 كىشىلىك خىزمەت ئورنى يارىتىپ، ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇش بېسىمىنى يەڭگىللىتىپلا قالماي، خىزمەت كۆتۈپ تۇرغان يۈزلىگەن ئىختىساس ئىگىسىنىڭ خىزمەت قىلىش ھوقۇقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلدى.

1990- يىلى شاڭخەي خۇادۇڭ (شەرقىي جۇڭگو) پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىئولوگىيە كەسپىنى پۈتتۈرگەن بىر يىگىت بەش يىل شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تەنتەربىيە ئىدارىسىدا ئوزۇقلۇق تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغاندىن كېيىن، 1995- يىلى ئۆز ئالدىغا ئىش باشلاپ، ئۆزى مەخبىر جاپادا يىغقان ئېشىنچىسى بىلەن بازار ئىگىلىكىنىڭ مۇنبەت تۇپرىقىغا بىر ئۇرۇق سالدى. ئارىدىن ئون يىل ئۆتكەندە بۇ ئورۇق كۆكلەپ چىقىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا زور تەسىرگە ئىگە ، دۆلەت ھالقۇاتقان بىر مۇنتىزىم كارخانىغا ئايلاندى. ئۇ ۋە ئۇنىڭ غايىسى، تىنىمسىز ئىزدىنىش روھى 600 كىشىلىك خىزمەت ئورنى يارىتتى. ئۇنىڭ كۆتۈرۈپ چىققان ماركىسى «ئارمان» شىنجاڭنىڭ بۇلۇڭ- پۇچقاقلىرىنىچىلا ئەمەس، دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارا تونۇلۇۋاتقان داڭلىق ماركىغا ئايلاندى. مانا بۇ ئورۇقنى سالغۇچى — ياش كارخانىچى ، ئۇزۇقلۇق دوكتورى رادىل ئابلا ئىدى.

ئابدۇۋەلى ئىسمىلنىڭ يەنە بىر ياش شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرۈپلا ھۆكۈمەت بەرگەن خىزمەتكە قاراپ ئولتۇرماي، تالاي پۇرسەت تولۇپ ياتقان خوتەن تۇپرىقىغا بىر ئورۇق سالدى. بۇ ئورۇق ناھايىتى تېزلا كۆكلەپ چىقىپ، ئۇ 30 ياشقا كىرمەي تۇرۇپلا مەھسۇلاتلىرى ناھايىتى چاپ- چاپ «كوروان گىرىم بۇيۇملىرى زاۋۇتى»، «كوروان موسۇلمانچە يېمەك- ئىچمەك زاۋۇتى» ۋە شۇ ناملىق شىركەتنىڭ خوجايىنىغا ئايلاندى، نۇرغۇن ئادەمنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

مەن مۇشۇ ئۈچ مىسال يېتەرلىك، دەپ قارايمەن. بۇ ئۈچ كارخانىنىڭ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشتىن باشقا فۇنكسىيىلىرىنى،

جەمئىيەتكە قوشقان تۆھپىلىرىنى سانساق گەپ ئاۋۇپ كېتىدۇ. ئەڭ مۇھىم تۆھپە ئۇلار يول ئاچتى، ئۇلار ئاچقان يول نۇرغۇن كىشىگە پېيىدىن ـ پېيى يول بەردى، ئۇمىد ـ ئىشەنچ ئاتا قىلدى. نۇرغۇن ئىشسىزغا چىقىش يولى كۆرسىتىپ بەردى. ئۇلارنىڭ يولى، كاللىسى ھېلىمۇ پىلانلىق ئىگىلىك دەۋرىدە تۇرۇۋاتقان كىشىلەر ئۈچۈن بىر ياخشى ئۈلگە ئىدى. تۇغرا، بۇ كارخانىلار نۇرغۇن ئەگىرى ـ توقايلىقنى باشتىن كەچۈردى، قۇرۇق قول دېگۈدەك ئىش باشلىغاچقا نۇرغۇن توسالغۇغا دۇچ كەلدى. لېكىن ئۇلار بۇ توسالغۇلارنى بۆسۈپ ئۆتۈپ قالمايلا يەنە شانلىق نەتىجە يارatتى. ئەلۋەتتە، بىزنىڭ خەلقىمىز ئىش قىلماي گەپ تېپىش بىلەن خېلى مەشھۇر. بىز ئۇلار ھەققىدە ھەرخىل گەپلەرنى توقۇيمىز، ھەتتا سېستىماقچى بولىمىز. كاللىمىزغا ئۇ بىزنىڭ كارخانىمىز، ئۇ بىزنى ئىش ئورنى بىلەن تەمىنلەيدىغان كارخانا، قوللىشىمىز، ئەپۇ قىلىشىمىز ۋە يول كۆرسىتىشىمىزگە موھتاج، دەپ قارىمايمىز. ھەتتا ئۇلارنى جەمئىيەتكە تېگىشلىك تۆھپە قوشمىدى، دەيدىغانلارمۇ بار. ئەمما شۇنىسى ئېنىقكى، ئۇلار ياراتقان ئىش ئورنى جەمئىيىتىمىز ئۈچۈن ئەڭ چوڭ تۆھپە! چۈنكى بىر ئادەمگە ئازراق ئىقتىسادىي ياردەم بېرىپ قۇتقۇزغانغا قارىغاندا ئۇنىڭغا داۋاملىق ئىقتىسادىي مەنپەئەتكە ئېرىشىپ تۇرىدىغان ئەنە شۇنداق بىر مەنبەنى ھازىرلاپ بېرىش ھەقىقىي مەنىدىكى ياردەم ھېسابلىنىدۇ.

كوچىلاردىكى سانجاق ـ سانجاق ئۇيغۇر ئاشخانىلىرى ماھىيەتتە بىردىن كارخانىنىڭ ئۈلى ئىدى. لېكىن نۇرغۇن كىشى مەن كارخانا قۇرۇلۇم دەپ ئەمەس، ئاشخانا ئاچتىم دەپ ئاددىيلا تەپەككۇر قىلغاچقا ۋە شۇ ئاددىي تەپەككۇر ئەنئەنىسى بويىچە ئاددىيلا ئىش كۆرگەچكە بۇ ئاشخانىلار ئالغا باسماي ئاشخانا پېتى قېلىۋەردى. ئاشپەزلەر: مەن ئىقتىدارىمنى جارى قىلدۇرۇپ مۇشۇ ئورۇندا ئۆزلۈكسىز ئالغا ئىلگىرىلەپ كەسىپمىنىڭ قەنتىنى چاقمەن دەپ ئويلىمىغاچقا ئەڭ ئادەتتىكى ئاشپەز پېتى قېلىۋەردى ۋە ئۇيغۇر ئاشخانىلىرىنىڭ ئاشپەز ئىشلىتىش مەسلىسى ئۇلارنىڭ تىجارەت ئۇسۇلىدىكى ئەڭ ئاجىز ھالقا بوپقالدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇيغۇر رايونىدا ئون يىل ئۆمۈر كۆرگەن بىرەر رېستورانىنىڭ نامىنى تىلغا ئالغىلى بولمايدۇ. ئۇرۇمچىدە رېستورانلارنىڭ نامىنى ئالماشتۇرۇش ۋە پات ـ پات يېڭى رېستوران ئېچىش بىر مودا.

يول بويىدىكى بىر ساتىراشخانا ئۆزىنى ساتىراشخانا دەپلا قارىغاچقا ۋە تېخنىكا يېڭىلاش، تېخنىكا ئۆگىتىشكە سەل قارىغاچقا تەرەققىي قىلىپ ھۆسن تۇزەش مەركىزى ياكى مەكتەپكە ئايلىنالمىدى. موزدوزلار ئايىغ تىكىشتىن ئايىغ زاۋۇتى بارلىققا كەلتۈرۈشكە يۈزلىنەلمىدى. ھەتتا بەزى نورمال ئېقىۋاتقان كارخانىلار كارخانا باشقۇرۇشنى بىر ئىلىم دەپ قارىمايدۇ، زامانىۋى كارخانا تۈزۈمىنى سىناپ باقمايدۇ. كارخانىنىڭ خوجايىنى ئۆلۈپ كەتسە كارخانا تەڭ تاقىلىپ قالىدىغان، كارخانا باشقۇرۇش ئىلمىگە ماھىر ئادەمنى يۇقىرى مائاش بېرىپ تەكلىپ قىلىشقا رازى بولماي رىقابەتچىلىرى تەرىپىدىن شاللىنىپ كېتىدىغان ئەھۋاللار بىزدە پات ـ پات ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئىلىم بىلەن پۇل ئورگانىك ھالدا بىرلەشمىسە ھېچقانداق كارخانا ياكى تىجارەت ئۇزۇنغىچە پۇت دەسسەپ تۇرالمايدۇ. ئىلىم ئىگىسى نامرات، پۇل ئىگىسى بىلىمسىز قالىدىغان قىسمەت ئۇيغۇر كارخانىلىرى نۆۋەتتە دۇچ كېلىۋاتقان ئەڭ جىددىي مەسىلە. مۇشۇ خىلدىكى بوشلۇقلارنىڭ ھەممىسى ئەمەلىيەتتە بېھسىاب ئىش ئورنى، تېپىلماس پۇرسەت، كاتتا بايلىقتۇر. مۇشۇ ساھەلەردىكى ئاجىزلىق، كەمچىلىك، بوشلۇقلارنىڭ كەينىگە ئىنتايىن زور پۇرسەت، ئىش ئورنى، بايلىق بۇلىقى كۆمۈلۈپ ياتىدۇ. گەپ ئۇنى بايقاشتا، قول سېلىپ ئىشلەشتە. ئەڭ مۇھىمى باشقىلارغا تاينىۋېلىش، يۆلىنىۋېلىش پسىخىكىسىدىن قۇتۇلۇشتا.

بەزىدە كوچىلاردا ئىش يوق دەپ لاغايلاپ ـ تېڭىرقاپ يۈرۈۋاتقان تالاي كىشىنى كۆرگىنىمدە ھەمدە ماتېرىياللاردىن ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ خىزمەت تاپالمىغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى ئوقۇغىنىمدا ئۇلار ھەققەتەن ئىشسىزمۇ ياكى ئىقتىدارسىزمۇ، دەپ ئويلاپ قالىمەن. ئەلۋەتتە، مەن جەمئىيەت تۈزۈلمىسى بارلىققا كەلتۈرگەن ئىشقا ئورۇنلىشىش فۇنكسىيىسىنىڭ ئىش ـ خىزمەت مۇھىتى يارىتىشتىكى ھەل قىلغۇچ رولىنى ئىنكار قىلمايمەن. لېكىن، شەخسلەرنىڭ ئىجادىي كۈچى ئارقىلىق ئىش ـ خىزمەت مۇھىتى يارىتىشى ھۆكۈمەتنىڭ يۈكىنى يەڭگىللىتىپلا قالماستىن، ئىگىلىكنى تېخمۇ ئەركىن، تېز جانلاندۇرىدۇ، ئىقتىسادنى ئاشۇرىدۇ، شەخسلەرنىڭ ئىجادىي كۈچىنى تېخمۇ ئۇرغىتىدۇ، كىشىلەردىكى بېقىندىلىق، تايىنىش مۇناسىۋىتىنى زور دەرىجىدە ئاجىزلاشتۇرۇپ، مۇستەقىل يېڭىلىق يارىتىش روھى كۈچلۈك ئىختىساس ئىگىلىرىنى تېخمۇ كۆپلەپ يېتىشتۇرۇپ چىقالايدۇ. ئۆزى يەيدىغان نانىنمۇ ئۆز ئىقتىدارى بىلەن تېپىپ يېيەلمەسلىك ھەقىقەتەنمۇ ئۇچىغا چىققان ئىقتىدارسىزلىقنىڭ ئالامىتىدۇر. جەمئىيەتتە توپ ـ توپ لاغايلاپ يۈرگەن ئىشسىز بىلەن بازار ئىگىلىكى بارلىققا كەلتۈرگەن يوشۇرۇن پۇرسەتلەر ھەققىدە ئويلانغىنىمزدا شۇنداق سوئاللارنى سورىماي تۇرالمايمىز: بىزنىڭ ئىشسىزلىقىمىزنىڭ تۆپ مەنبەسى زادى نېمە؟ بىزدە ئىش، پۇرسەت يوقمۇ ياكى ئىش قىلغۇدەك، ئىش تاپقۇدەك، يېڭى ـ يېڭى ئىش ــ ئىگىلىك يارatقۇدەك كاللا، ئىقتىدار، تەپەككۇرمۇ؟

2006 ـ يىل 12 ـ نويابىر، شەھىرى ئۇرۇمچى

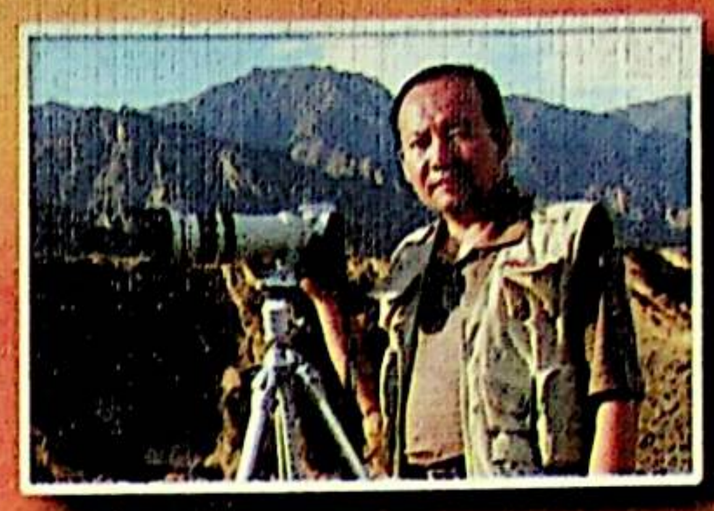
ماۋزۇ سۈرتىدە: قاچانمۇ پۇل تاپارمەن. ئادىل ئىسمائىل فوتوسى

ئاپتور: شائىر، يازغۇچى، يېتىلۈاتقان ئىجتىمائىيەت تەتقىقاتچىسى، شىنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات لېكتورى(M1)

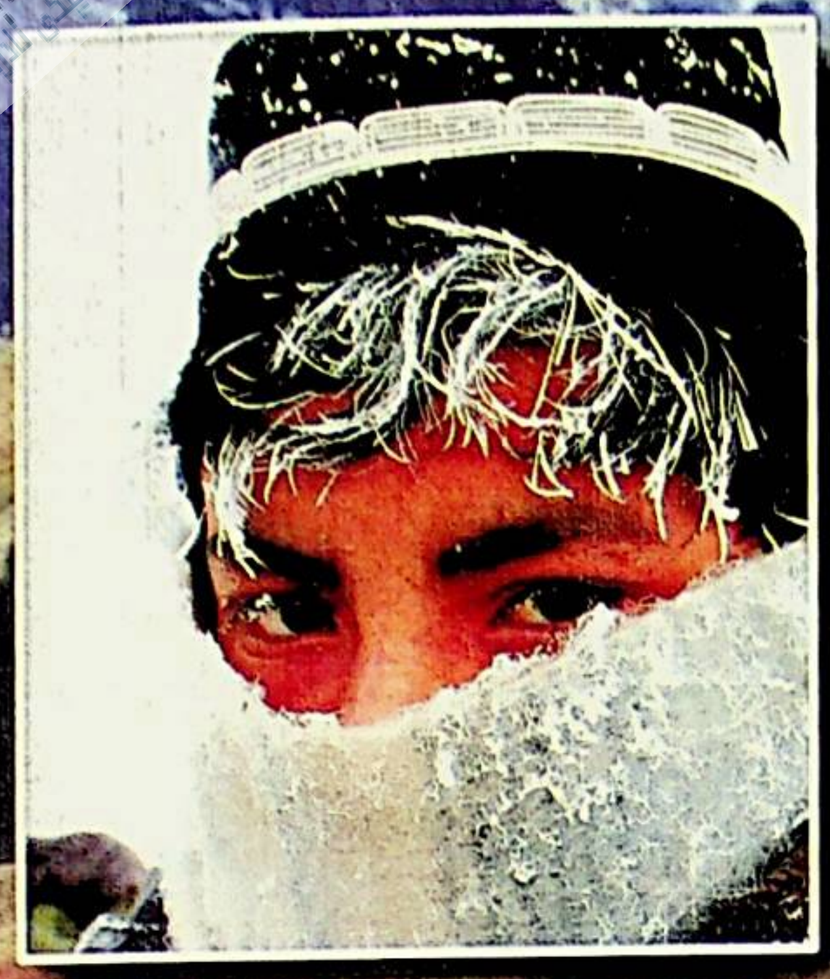
بۇ سان 2007 ـ يىل 10 ـ فېۋرالدا تىزىشقا يوللانىدى، 30 ـ مارتتا باسمىدىن چىقتى. تەھرىرلىگۈچى: قۇربان مامۇت(M1)، رىسالەت مۇھەممەت (M2)، نۇرمۇھەممەت ئۆمەر ئۇچقۇن(M3)، بېكتەكۈچى قۇربان مامۇت (ئالىي مۇھەررىر)

ئەل سۈيگەن ئۆمىنار دېگتور، «مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى
بويىچە 10 مۇنەۋۋەر دېكتور ــ رىياسەتچى» نىڭ بىرى ئايشەم ھوشۇر
خانىم

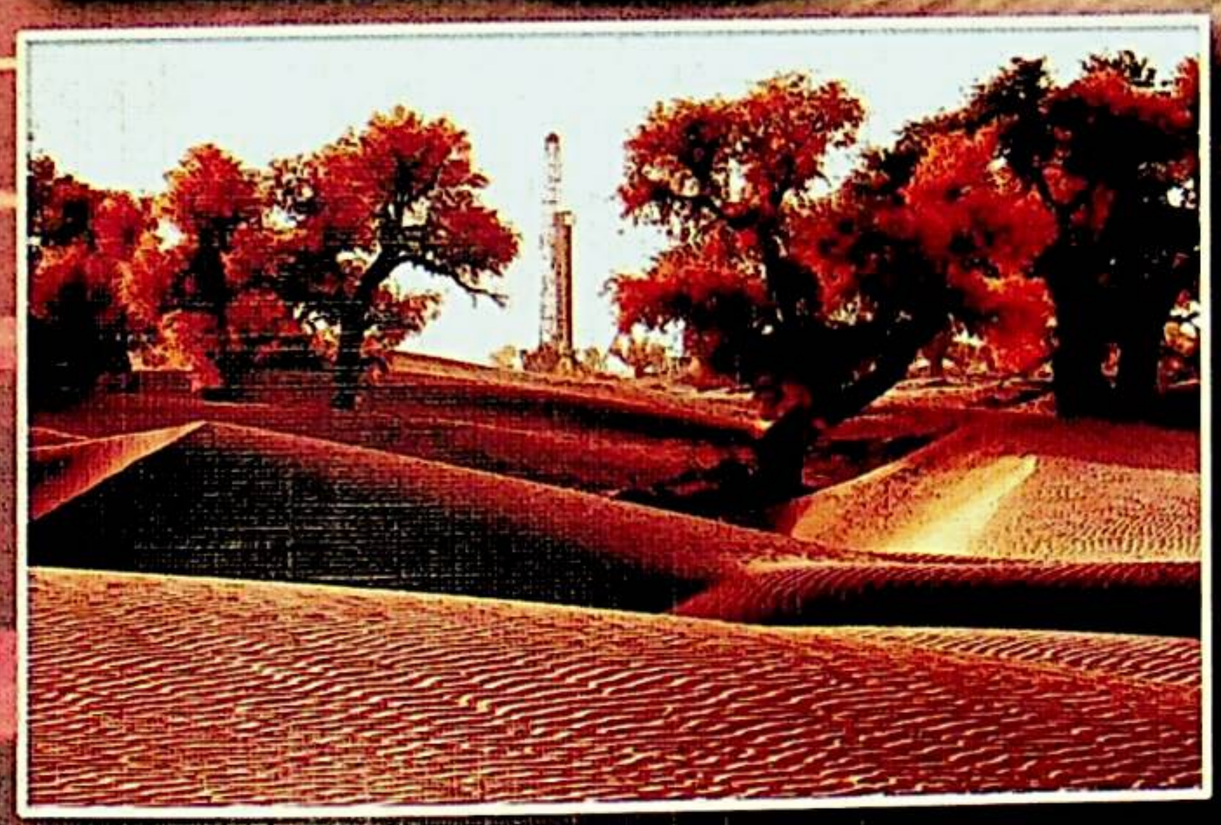
فوتوگراف قەييۇم قادىر ئەسىمەرلىرىدىن

فوتوگراف قەييۇم قادىر ئەپەندى

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2007-يىل 2-سان
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر ساقلىق ئاساسلىق ئۇرنى
تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498
مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/I
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب
ئېيروت- ئېكسپورت (گۇرۇپپا)
باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
چەت ئەللەرگە ئاپتا ۋاكالەت نومۇرى: 6498BM
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھرى غالىبىيەت يولى 193-نومۇرلۇق ئورۇن
پوچتا نومۇرى: 830001 تېلېفون نومۇرى: (0991)2856942
باسقۇچى: «شىنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتلىك ھەرقايسى جايلىرىدىكى پوچتخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ
پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 58-22 باھاسى: 5 يۈەن

《新疆文化》（维吾尔文）
综合性文学双月刊

主管单位：新疆维吾尔自治区文化厅
主办单位：新疆维吾尔自治区艺术研究所
编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号：ISSN1008—6498
国内统一刊号：CN65—1073/I
海外发行：中国图书进出口（集团）总公司出口部
代理者地址：中国北京朝阳区工体东路16号
P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Bejing 100020, China
海外发行代号：6498BM
发行范围：国内外发行
地　　址：乌鲁木齐市胜利路193号
邮　　编：830001　电话：（0991）2856942
印　　刷：《新疆日报》印务中心
发　　行：乌鲁木齐市邮局
订　　阅：全国各地邮局

邮发代号：58—22　定价：5元